DTU Bibliotek

Denne fil er downloadet fra

Danmarks Tekniske Kulturarv

www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

DTU Bibliotek Danmarks Tekniske Universitet | Anker Engelunds Vej 1 2800 Kgs. Lyngby | Tlf. 45 25 72 50 | bibliotek@dtu.dk www.bibliotek.dtu.dk

Octav. 382. 1.

TB 908 (489) Bid
1826. Bd. 1.

84-1-1.

Bidrag

til

Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand

i

oekonomisk Henseende.

Foranstaltet, efter Kongelig Befaling, ved Landhuusholdningsselskabet.

Første Stykke,

Veile Amt.

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

Ved

Landvæsens-Commissair C. Dalgas.

1826.

Kjöbenhavn.

Trykt hos Directeur Jens Hostrup Schultz,

Kongelig og Universitets-Bogtrykker.

Den første Prøve af det Værk, som Landhuusholdningsselskabet, efter Kongelig Befaling, foranstalter udgivet, leveres herved. Nogle Ord om dets Oprindelse, Bestemmelse og Udførelse maae derfor forudskikkes.

Efter en Kongelig Resolution af 1810 skulde Rentekammeret eengang aarligen forelægge Hans Majestæt Kongen en tabellarisk Oversigt over: Tilsaaeningens Tilstand i det forbigangne Aar; hvorledes og hvorvidt de hidtil mindre almindelige Sædearters, Foderurters og Handelsplanters Dyrkning udbredte sig; hvorvidt nogen Deel af Kjøbstædjorderne anvendtes til denne Dyrkning, med mere, som kunde vise Agerbrugets Tilstand og Mangler, angive Aarsagerne til disse, og Midlerne til at raade Bod derpaa, alt i Følge de Efterretninger, som fra Amtmændene, i Henhold til de dem i

denne Anledning opgivne Spørgsmaal, aarligen indsendtes. Disse Oversigter bleve hvert Aar tilsendte Landhuusholdningsselskabet, "for at dette kunde kundgjøre, hvad det deraf fandt for godt, eller deraf tage Anledning til, i Tiden at indkomme med Forslag saavel om Tabellernes bedre Indretning, som om Realiteten selv, som de indeholdte."

Adskillige Gange kom denne Sag paa Bane i Selskabets Commissioner, uden at have nogen endelig Beslutning til Følge. I Aaret 1820 paatog jeg, Collin, mig at gjennemgaae Sagen, og fandt da, at den hensigtsmæssigst deeltes i to Dele. Til den ene Deel hørte de Gjenstande, som fra eet Aar til det andet kun umærkeligen forandre sig, og som vise Landets Tilstand for en længere Aarrække; til den anden de temporaire Begivenheder, f. Ex. Tilsaaeningens og Høstens Udfald; det forbedrede Agerbrugs successive Udbredelse; nye Næringsvejes Opkomst, og deslige. Naar de til den første Deel henhørende Efterretninger eengang vare fuldstændigen og nøiagtigen samlede, behøvede man om de fleste Gjenstande i flere Aar ingen nye Underretninger at indhente. Kundgjørelsen af saadanne omhyggeligen samlede og redigerte Efterret-

ninger om Landets Forfatning i agricultorisk og industriel Henseende kunde, hvilket ogsaa andre Staters Exempel har viist, være meget gavnlig, ikke blot for den landbrugende Classe, ved at henlede Agerdyrkernes Opmærksomhed paa Fremskridt og Forbedringer i deres Næringsvej, ikke mindre end paa mulige Misgreb, men ogsaa for Statens Embedsmænd, ikke at tale om, hvor vigtige saadanne Optegnelser maatte være for Agerdyrkningens Historie i Fædrenelandet.

Selskabet bifaldt denne Anskuelse af Sagen, og Undertegnede, Selskabets Præsidenter, indgave derpaa i September 1820 et dermed overeensstemmende allerunderdanigst Forslag.

Igjennem Rentekammeret modtog Selskabet i August næste Aar Hans Majestæts Bifald til at indhente, samle og kundgjøre de ommeldte statistisk-oekonomiske Efterretninger efter de herfra i Forslag bragte Spergsmaale; og vandt tillige Selskabets andet Forslag, at der om visse, jevnlige Forandringer undergivne, Gjenstande skulde fremdeles aarligen indhentes Efterretninger, allernaadigst Bifald. Nogle nye

Spørgsmaale, ledende til Kundskab om Materier, der stode i nøje Forbindelse med de først opgivne, erholdt man, ved allernaadigst Rescript af 16de October 1821, Tilladelse at tilføie.

Det første, der nu var at gjøre, var, at vide de Mænd i Landets forskjellige Egne, til hvilke man kunde henholde sig for at faae Spørgsmaalene vel besvarede. Forsaavidt man ikke selv kjendte saadanne Mænd, maatte man henvende sig til Amtmændene, som af Rentekammeret vare opfordrede til i denne Sag at være Selskabet behjælpelige. Dette skeete i December Maaned samme Aar, og, efterat Overøvrighedernes Forslag vare indkomne til Selskabet, udstedte dette Opfordringer til 142 Mænd om at besvare de opgivne Spørgsmaale. Opfordringen blev i Aaret 1823 almindeligen kundgjort igjennem de offentlige Tidender.

Adskillige af de indkomne Besvarelser vare fyldestgjørende; en Deel af dem svarede ikke til Hensigten; nogle indkom seent og først efter gjentagne Erindringer; paa adskillige Opfordringer modtog man aldeles intet Svar.

For at naae Maalet: at levere Bidrag til Kundskab om Landets nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende, fandt man, det vilde være rigtigst, at de Mænd, som, efter den af Selskabet lagte Plan, betroedes Redactionen af Værket, bereiste Districterne, for saa meget muligt at fuldstændiggjøre og berigtige de erholdte Data.

Beskrivelsen af fem af Jyllands Amter er paa denne Maade under Arbeide, foruden nærværende over Veile Amt, som er forfattet i Aaret 1823, men i indeværende Aar paa ny af Forfatteren gjennemseet.

I Henseende til denne Redaction, da har man anseet det rigtigst, ikke at paalægge Forfatterne noget Baand paa deres Yttringer om de Puncter i Landoekonomien, hvorom der stundom strides, men lade enhver Forfatter saavel derfor, som for sine statistiske Meddelelser, selv staae til Ansvar. Denne udtrykkelige Erklæring er saa meget mere nødvendig, som der i Beskrivelserne vist ville findes forskjellige, hverandre modsatte, Ideer og Synsmaader. Til Exempel paa det her Anførte kunne vi strax nævne Hr. Dalgas's Domme over Svingplovene, Vexelbruget og Staldfodringen, Domme,

som man ikke kan billige, da de ere ganske modsatte dem, Selskabet i over eet Decennium har viist at hylde, og af mangfoldige Erfaringer paa det bestemteste maa hylde.

Det Kongelige danske Landhuusholdningsselskab, i November 1826.

A. S. Ørsted. J. C. Drewsen. Collin.

Veile Amt.

Beskrevet,

efter Opfordring fra det Kongelige Landhusholdningsselskab,

af

C. Dalgas,
Landvæsens-Commissair.

Kjöbenhavn.

1826.

Indhold.

1.

Side

Hvorledes ere Jorderne beskafne, saavel Jordsmon som Underlag? høie eller side? jevne eller bakkede? lide Jorderne af skadeligt Vand? kunde Vandingsenge anlægges? ..... 1.

2.

Findes der Kilder, Indsøer? Er Vandmassen i disse i de senere Aar betydeligen aftagen? hvad menes Aarsagerne dertil at være? har man udtørret Søer eller Moser? ..... 26.

3.

Hvorledes er Klimatet? tørt, fugtigt, koldt, luunt ꝛc.? .... 32.

4.

Hvorledes er Udskiftningen? Ere Jorderne meget udparcellerede? hvilke Følger har det havt? i Henseende til Folkemængde, Dyrkning, Tillæg af Kreaturer ꝛc. ꝛc.? ..... 36.

5.

Hvilken er den almindelige og meest gjængse Dyrkningsmaade? hvilke Afvigelser gives derfra? Bruger man Kobbeldrift med reen Brak, eller Vexeldrift med Brakfrugter? hvad dømmes derom? Er nogen betydelig Deel af Jorder udlagt til varigt Græsland? ..... 48.

6.

Gjør Sommerstaldfodring Fremgang? hvilke Indvendinger gjøres derimod? ..... 65.

7.

Anvendes Kalk, Dynd, Mergel eller kunstige Gjødningsmidler? har man gjort Forsøg med at brænde Grønsværen, saavel paa Agre, som Enge? Virkningerne deraf? hvorledes var det Jordsmon, hvorpaa Brændingen fandt Sted? leret, mergelagtigt, sandet eller tørvagtigt? ..... 69.

8.

Bruges ogsaa Stude til Markarbeide? ..... 77.

9.

Hvorledes ere Agerdyrkningsredskaberne? erkjendes Svingplovenes (de saakaldte engelske Ploves) Fortrinlighed? Ere de nyere arbeidssparende Redskaber bekjendte og benyttede? ..... 79.

10.

Er der raae eller uopdyrkede Jorder? optages disse til Dyrkning? paa hvad Maade? under hvilken Sædfølge? og med hvad Held? Har man, forsaavidt Opdyrkninger have været foretagne, uden at staae i Forbindelse med allerede organiserede Avlsbrug, brugt Heste eller Stude som Arbeidsdyr? og har man til Besætning fornemmelig valgt Hornqvæg eller Faar? ..... 96.

11.

Sørge Agerdyrkerne for at skaffe sig god Saaesæd? ..... 101.

12.

Dyrkes mindre almindelige Sædarter, Foder- og Handelsplanter? ..... 103.

13.

Spores Sygdomme hos Kornet? Rust? Brand? har man paalidelige Erfaringer om Aarsagerne dertil? ..... 122.

14.

Har man nogen bestemt Regel om den Grad af Modenhed, Sæden bør have, naar den skal høstes, for at blive bedst Handelsvare? ..... 127.

15.

Hvorledes ere Kornvarerne beskafne? sørges der for deres Rensning? er der paatænkt nogen Foranstaltning til deres Tørring? til deres videre Forædling? ..... 129.

16.

Er Producternes Afsætning forbunden med Vanskelighed, saasom af Mangel paa gode Torve eller Udskibningssteder? .. 132.

17.

Opgive Bønderne endnu Evret? eller holdes der over Markfred? reises nyt Hegn, og vedligeholdes det gamle? ..... 141.

18.

I hvad Tilstand er Qvægavlen? saavel i Henseende til Qvægets Beskaffenhed, som Antal, efter Gaardens Areal? Give Malkekøer eller Fedeqvæg størst Fordeel? ..... 145.

19.

Er Hesteavlen i Til- eller Aftagende? Aarsagerne dertil? ... 160.

20.

Udbreder den finuldede Faareavl sig? er Faarefoldning i Brug? staldfodres Faarene nogetsteds? er den indenlandske Faarestamme i Til- eller Aftagende? ..... 165.

21.

Udbreder Havedyrkningen sig? hvor store ere de Haver, Bønderne i Almindelighed anlægge eller have anlagt? ..... 172.

22.

Gives der i Egnen Skov, som kan afgive Brændeveed og Gavntræ? eller nye Skovanlæg? Tørveskjær til egen Forbrug eller til Salg? Tænkes der paa Plantninger af vilde Træer, saavel til Hegn, som i sluttede Plantninger paa 2, 3 til 4 Skjepper Land, til Gavntræ og Brændsel? 175.

23.

Er Huusfliden i god Fremgang? ere dens Frembringelser kun til egen Brug eller ogsaa til Salg? Hvorledes kunde Huusfliden opmuntres, for at Varerne kunde gaae mere i Handelen? ..... 186.

24.

Findes der udmærkede Agerdyrkere i Egnen? baade af de større Godseiere og mindre Gaardeiere, i og udenfor Bondestanden? hvad have de udrettet? ..... 192.

25.

Er der noget oekonomisk Selskab i Egnen? hvad virker dette? ..... 195.

26.

Er Eiendommenes Priis i Stigen eller Falden? Findes arbeidsløse Mennesker? hvor stor er Arbeidslønnen? kunne

Beboerne have Bi-Næringsveie udenfor Agerbruget, f. Ex. ved Kalkbrud, ved Bearbeidning af gode Leersorter til brændte Varer, eller deslige? ..... 199.

27.

Hvilke Dele af Landbruget fortjene, efter Local- og Tidsomstændigheder, især Anbefaling? fortjener den animalske eller vegetabilske Production Fortrinet? af den første igjen enten Qvæg- eller Faareavl, eller Hesteopdræt? hvilke Værter, enten til Sæd, Foder eller Handel, kunne med meest Fordeel dyrkes? ..... 211.

28.

Gives der i Districtet noget særegent, som for andre Egne kunde gavne til Efterfølgelse eller Advarsel? ..... 218.

29.

Hvad ansees i Almindelighed for, at kunne gavne Egnen med fortrinligt Hensyn til dens Localitet? ..... 221.

1.

Hvorledes ere Jorderne beskafne? saavel Jordsmon som Underlag? høie eller side? jevne eller bakkede? lide Jorderne af skadeligt Vand? kunde Vandingsenge anlægges?

Veile-Amt har høist forskjellige Jordblandinger, fra det frugtbareste, muldrige, 1 til 1½ Fod dybe Leer, til det skarpeste paa Humus næsten blottede Sand, der undertiden, endog i ikke ubetydelige Strækninger, udarter til Flyvesand; og imellem disse Extremer, alle muelige Gradationer af uligeartet Jordsmon.

I det hele kan dog den østlige Deel af Amtet, omtrent hvad der, paa ¼ til ½ Miil nær, ligger østen for Hovedlandeveien fra Colding til Viborg, henregnes til de gode, frugtbare Jorder, som ved passende Cultur, og ikke alt for trykkende Omstændigheder for Landmanden, ere istand til at betale deres Dyrkning. — Den vestlige Deel, eller de, paa og vesten for bemeldte Landevei beliggende Sogne (Starup- og Bredsten-Sogne dog undtagne, der maae henregnes til den gode Egn) ere derimod, især i Nørvang- og Tyrrild-Herreder, af en saadan Beskaffenhed, at Beboerne alene ved en høi Grad af Stræbsomhed, Tarvelighed, og ved Afbenyttelsen af Binæringsveie, ere istand til at skaffe sig Livets Ophold.

Ved et Blik paa Kortet, vil man snart finde, at den gode Egn omtrent forholder sig til den ringe som 3 til 2. Naar altsaa Veile-Amt, efter Istrd. S. Bruuns statistiske Tabeller, indbefatter et Fladerum af 38½ □ Miil, kunne deraf omtrent 23 henregnes til den bedre og 15½ til den rin-

gere Egn. Et Forhold, der hæver dette Amt til et af de frugtbareste i Jylland.

Efter denne generelle Udsigt over Egnens Beskaffenhed, gaae vi over til en mere detailleret Beskrivelse af Jordsmonnet i de forskjellige Dele af Amtet, og begynde med **Egnen ved Fridericia**, eller den skjønne og frugtbare Landstrækning, som begrændses af Colding-Fjord, Lille-Belt, Veilefjord, og Landeveien fra Veile til Colding; og som indbefatter Elboe-, Holmands- og en Deel af Brusk-Herreder.

Den bedste Jord i Amtet findes unægteligen paa Friderici, Eritsøe, Staustrup, Igum og Bredstrup-Marker i Elboe-Herred. Madjorden har her for en stor Deel en Dybde af 1 til 1½ Fod, og Jordblandingen er muldrig med en betydelig Mængde Leer, uden dog at være meget sei eller vanskelig at behandle, da den fornødne Iblanding af Sand ikke mangler. At slutte fra Kløverens og Bælgfrugternes frodige Vært, har den sandsynligviis nogen Andeel af Kalk. Disse Jorder ere tjenlige til at bære ethvert Slags Sæd, som trives hos os; og det fortjener at bemærkes, at Eritsøe-Mark er antaget til Norm ved Jordtaxationer her i Amtet.

Ligesaa lerede, men ikke fuldt saa muldrige og saa dybe, samt mere seie, ere Jorderne i Ankjær, Pjedsted, Velling, Hostrup, Follerup, Hersley, Kongsted, Tolstrup, Torp, Taarup, Høirup, Taule-Nebel, Bjært og Sønder-Vilstrup, i een til to Miles Afstand fra Fridericia mod Vesten. Ikke desmindre ere disse Byer dog endnu istand til at frembringe næsten ethvert Slags Sæd. Omtrent i Classe hermed kunne Colding Byes Jorder sættes.

Stærkt lerede, men paa Muld magre Jorder, som bestaae af opdyrket Skovgrund, findes i Veilbye-Sogn, især i Trelde, ved Indgangen til Veilefjord.

Jordblandinger, bestaaende halv af Sand og halv af Leer, med et Par Procent Muld, og af 4 til 8 Tommers Dybde, haves i Rands, Brønsted, Børkup, Gauerslund, Gaarsley, Mørkholt og Sillerup langs med Veile-Fjord; i Skjærup, Smidstrup og Tyvkjær, mere i det Indre af Landet; og i Skjerbek, Studsdal og Strandhuus ved Colding-Fjord.

Endeligen maae Landsbyerne Oddersted, Gudsøe og en Deel af Taule-Nebel, som alle ligge sydligt langs med Coldingfjord; samt Bramdrup, Eltang, Stenderup og Viuf, som ligge mere vestligt langs Landeveien fra Veile til Colding, og gjøre Overgangen fra de gode østlige Egne, til de mere tørre magre Sandegne i Vesten; tilligemed Vinding, Svinholt og Veile-Byes syndre Mark mere nordligt, formedelst deres Jorders sandede og magre Beskaffenhed, henregnes til de ringeste Dele af denne Egn, og ere allerede meget indskrænkede i Valget af passende Vexter til deres Dyrkning. Dog have Vinding, Viuf og Bramdrup nogen Jord, som er temmelig muldrig og leret.

I Henseende til Underlaget, da bestaaer samme, saavidt jeg har havt Leilighed at bemærke, næsten overalt af fast Leer, som forhindrer Vandet fra at synke. Dog er Mergel ikke sjelden, og ligger, hvor den findes, i en Dybde af 1 til 2 Alen, men kan følgelig ikke have synderlig Indflydelse paa Vegetationen af Cerealierne. Kun paa Bramdrup, Eltang, en Deel af Taule, Viuf, Vinding, Svinholt, Skjærup og Brønsted-Marker, er Underlaget gruset eller sandet, lader altsaa Vandet sie igjennem. Ved Gaarslev-Strand er en stor Sandbakke, som giver fiint Strøesand med glindsende Korn, der føres omkring til Salg. Dette Sand strækker sig under en Deel af Gaarslev-Mark.

Den Strækning, som nu fortjener at komme nærmest i Betragtning, er Bjerge-Herred. Naar denne Egn nævnes, tænker man sig i Almindelighed et Canaan. Men den opmærksomme Jagttager vil snart blive vaer, at Bjerge-Herred, skjøndt det vel ogsaa har sine Fortrin, i Henseende til Agerskorpens Beskaffenhed dog staaer tilbage for den omtalte Egn, og endnu mere for Hads-Herred paa den anden Side af Horsens. I Almindelighed prædominerer Leret, og det paa mange Steder, f. E. i Staubye-, Barret- og Hornum-Sogne, paa Rosenvold, Palsgaard og Boller, men især paa en Deel af Jensgaards Marker, det meste af Skjold- og Raarup-Sogne, samt Hovedgaarden Møgelkjær, i saadan Mængde, at Jordbyrkningen i meget tørt eller meget vaadt Veir, bliver saare

besværlig. Ikke desmindre haves dog ogsaa i Bjerge-Herred, skjøre og muldrige Leerjorder, ja endog Sandjorder, selv paa de alt nævnte Steder. Saaledes har Barretskov mindre stive Leerjorder, Palsgaard en Deel skjørt og muldrigt Leer, Nebsager meget frugtbare, dybe, muldrige og skjøre Leerjorder; Orum, Urlev og Dalbye Sogne, som støde til Hatting-Herred, muldrige leerblandede Sandjorder; og paa Veien fra Barretskov til Palsgaard støder man, strax efter at være passeret Klakring, paa sandige Bakker, ja snart derefter paa flade Strækninger af Strandsand langs med Havet. Det samme er Tilfældet paa den anden Side af Palsgaard, naar man er passeret Assens-Kirke. Jensgaard har nogle hundrede Tønder Land lette Sandjorder, der strække sig i Nord-Øst fra Gaarden ned til Stranden.

Det bedste, frugtbareste, muldrigste og dybeste Jordsmon i Bjerge-Herred findes efter almindeligt Omdømme i Nebsager-Sogn, der ligger omtrent midt i Herredet. Ogsaa Boller, Møgelkjær og Skjold ere bekjendte for deres Frugtbarhed; sidste især for sin Byg- og Ærte-Avl, som lader formode at Jorden indeholder Kalkdele, hvilket er saameget sandsynligere, som Underlaget bestaaer af Kalkmergel. Men faa ere dog de Strøg, der med Hensyn til Jordsmon kunne maale sig med Egnen ved Fridericia. — Ellers er Agerskorpen i Bjerge-Herred almindeligviis meget tynd, saa at Underlaget naaes med Ploven. Ikke desmindre er Skyldsætningen i dette Herred meget høi, almindeligviis 5-6, høist 7 til 8 Tdr. Land pr. Tønde Hartkorn; da derimod i Egnen ved Fridericia Forholdet stiger langt over det dobbelte; hvilket dog sandsynligviis har sin Grund i de betydelige Opdyrkninger, der i sidstnævnte Egne have fundet Sted siden Matriculeringen. Man maae altsaa næsten slutte heraf, at Bjerge-Herred tidligere har været opdyrket og befolket, hvilket igjen kan have sin Grund deri, at det maaskee aldrig har været saa skovrigt.

Kan Bjerge-Herred altsaa i Henseende til Overlagets Beskaffenhed ikke maale sig med Egnen omkring Fridericia, har det dog i Henseende til Underlagets Bestanddele et vigtigt Fortrin for samme. Vel findes næsten overalt under Ager-

skorpen et fast Leerlag, men dette er, især langs med Kysterne, saa kalkrigt, at dets Indflydelse paa Vegetationen ikke vel kan benægtes; saa meget mere, som Mergelen paa flere Steder, f. E. ved Rosenvold, Palsgaard, Jensgaard, Boller, Møgelkjær, Skjold, o. s. v., ofte findes i Spadestiks Dybde. Dette er ventelig Grunden hvorfor Græsgangene i Bjerge-Herred, fremfor i andre Dele af Amtet, udmærke sig ved Fynd og nærende Egenskab. — Men de hyppige Grunsgrave, man i Bjerge-Herred støder paa, lade allerede formode, at Underlaget paa sine Steder maa være af samme Beskaffenhed; hvilket ved nøiere Undersøgelse ogsaa stadfæstes. Saaledes er i Orum, Dalbye- og Urlev-Sogne, Underlaget for det meste gruset; og disse 3 Sogne pløje og høste derfor almindeligviis tidligere end den nordlige Deel af Herredet. Ogsaa paa Barretskovs, Palsgaards og Kalsbøls Marker m. fl., findes Strækninger med gruset Underlag, som synes at være fordeelte rundt om i Herredet.

Hatting-Herred har ikke nær saa stive Leerjorder, som Bjerge-Herred, Stenderup-Sogn maaskee ene undtagen. Sognene Thorsted, Thyrsted, Olsted, Daugaard og Engum, alle stødende til Bjerge-Herred, have den bedste Jord, nemlig en skjør, muldrig, 8 til 12, ja i Thyrsted endog 18 Tommer dyb, Leerbund; næsten ligesaa ofte med sandet som leret Underlag, og Mergel saavel i Bakker som Dale. Disse Sogne fortjene, i Henseende til Jordens Godhed, at komme nærmest i Betragtning efter Eritzøe, Staustrup og Bredstrup ved Fridericia. — I Hatting og Korning-Sogne, samt paa Ussinggaards og den nordre Deel af Bygholms-Mark, har Jorden for det meste en større Iblanding af Sand, saavel i Over- som Underlag. Men Løsning- og Hedensted-Sogne have for det meste lette Sandjorder, opfyldte med store Steen, og paa sine Steder endog Rød-Al til Underlag. Mergel er temmelig sjelden. Paa den saakaldte Bredahls Hede i Engum Sogn er Overlaget stærk leret og Mergel næsten overalt at finde.

Den østre Deel af Nørvang- og Tyrrild-Herreder har ogsaa meget forskjellige Jordblandinger. I Hveissel-Sogn, fornemmelig i Landsbyen Ildved, samt paa den udparcellerede

Deel af Staugaard-Mark, og paa en stor Deel af Hovedgaarden Hvolgaard, er Jorden temmelig muldrig og leret, dog uden at være sei, og Madjorden mangler ikke heller Dybde, nemlig 8 à 12 Tommer. Underlaget er leret, og Mergel hyppig, saavel i Bakker som Dale. — Omtrent af lignende Beskaffenhed er Hovedgaarden Store-Grundet ved Veile, dog er Underlaget paa en Deel af samme, nemlig den vestre, sandet, og lider derfor ikke af Fugtighed som den østre, der har et leret Underlag. — Hovedgaarden Agersbøl har for det meste tunge, side, men muldrige Leerjorder, med Leer-Underlag. Dog ligger en Deel af samme noget høiere, og indeholder saavel i Over- som Underlag en større Portion Sand. — Dette er omtrent, hvad man i denne Deel af Amtet holder for det Bedste, i Henseende til Jordsmon. Thi hverken Hornstrup-, Greis-, Sindbjerg-, Langskov-, Vindelev-, Kollerup-, Hover- og Skibet-Sogne, samt Staden Veiles nordre Mark kunne, uagtet de ogsaa for det meste have lerede Jorder, maale sig i Kraftfylde, Muldrighed og Madjordens Dybde, med de foran nævnte Strøg. Ja i Kollerup Sogn have Hovedgaardene Brandbjerg og Skovgaard, især første, en temmelig mager og tynd Overskorpe. Om Hover-Sogn med Hovedgaarden Leerbek, samt Skibet-Sogn, der for det meste vestaae af opdyrkede Skovjorder, gjelder omtrent det samme. I Greis-Sogn har Høigaard lette Sandjorder, hvilket ligeledes er Tilfældet med Landsbyerne Olholm og Hesselballe i Langeskov-Sogn, samt den nordre Deel af Staugaard-Mark, en Deel af Minstrupgaard og Hveissel-Sogn; saa at man her tydeligen mærker Overgangen til de ringere Egne i Vest og Nord. Harraldskjær i Skibet-Sogn, skjøndt en Deel af dets Jorder ligge noget side, og Lillegrundet ved Siden af det frugtbare Storegrundet, have ogsaa lette Sandmarker. Bemærkes maa det dog, at Lindved i Sindbjerg Sogn, samt Landsbyerne Hornstrup og Greis, i Sognene af samme Navn, have Jorder, der nærme sig de først omtalte i indvortes Fortrin.

Af en ganske anden Beskaffenhed ere Sognene Øster-Snede og Ulldum, som i Øst støde til det magre Løsning-Sogn

i Hatting-Herred, og Jellinge-Sogn i Vest, hvor den gode Egn slipper. Disse Sogne have for det meste muldede Sandjorder med gruset Underlag. Østersnede-Sogn har længe været bekjendt for sin Frugtbarhed; thi Madjorden er her for det meste dyb og muldrig; dog maa det mangle Kalkdele, da hverken Kløver, Vikker eller Ærter ret ville frem. Vesten for Kragelund-Bye har Matrikel-Commissionen ansat et Stykke Jord, hvor Agerskorpen omtrent er $1\frac{1}{2}$ Fod dyb, til Taxt 16. Uldum-Sogn har ikke saa muldrige Jorder, undtagen i det lave Strøg, som støder til det store Kjær, og som udgjør en betydelig Strækning. Dette Kjær, og den Omstændighed, at Byen Uldum er bygget ved Foden af sandede Bakker, giver det Hele Udseende af en Marskegn. I Uldum selv er Underlaget vel ogsaa sandet, men Leer findes dog paa 3 Alen, saa at de fleste Brønde her ei have større Dybde, og altsaa let mangle Vand i Tørke. — Jellinge-Sogns Jorder have et eget Udseende, nemlig en sortgraae Farve, der tydeligt nok tilkjendegiver Muldens Oprindelse, nemlig af Maar eller af Hedehumus. Madjordens Dybde er i det Hele ubetydelig, især paa Faarupgaard, hvor Sandet flere Steder er saa nært ved, at man ikke kan pløie 4 Tommer dybt uden at støde paa Underlaget, der her for det meste bestaaer af graat Sand, saa at Sæden i tørre Somre let skoldes. Østen for Byen Jellinge er Agerskorpen saare tynd og ufrugtbar. Bønderne paastaae at Kongehøiene ere opførte af den paa dette Strøg afskrællede Overskorpe.

Den vestlige Deel af Amtet kan i Henseende til Jordsmon med Føie igjen inddeles i den søndre og nordre Deel, da første ikke alene er langt mere opdyrket, men ogsaa mindre skarp. Til samme henregne vi den Deel af Brusk-Herred, vi ved at omtale Egnen ved Fridericia forbigik, nemlig Harthe-, Nebel-, Starup-, Alminde- og noget af Viuf-, Stenderup- og Bramdrup-Sogne, hele Jerlev-Herred, samt Nørup- og Bredsten-Sogne i Tyrrild-Herred.

Naar Starup- og Bredsten-Sogne undtages, prædominerer Sandet her for det meste, saavel i Over- som Underlag. Men i Henseende til Muldrighed er der dog nogen Forskjel,

og enkelte lerede Strækninger findes næsten i hvert Sogn. Saaledes har Harthe-Sogn f. E. hen ad Colding til og langs med Kongeaaen, nogen god Jord, med Iblanding af Leer, men er for Resten meget sandet og mager, især i Stubdrup og Raadevad-Byer paa Veien til Nebel, hvor Jorderne omtrent ere af samme Beskaffenhed. Dog har Nebel-Sogn i Nord, der, hvor det støder til Starup-Sogn, nogen god, muldblandet Leerjord. — Alminde-Sogn har magre Sandjorder, som ved Donsmølle især ere meget skarpe. Møsvraa, en lille Bye, der ligger mod Østen i bemeldte Sogn, og støder til den gode Egn, har dog bedre Jorder med 8 à 10 Tommers Madjord og Leer til Underlag. — De vestlige Dele af Bramdrup-, Stendrup- og Viuf-Sogne, paa Landeveien fra Colding til Veile, have overalt Sandjorder, som i Lilleballe (Stendrup-Sogn) især ere meget magre. Mærkeligt er det, at man vesten for hele dette sandede og nøgne Strøg igjen støder paa en smilende Egn i det frugtbare og skovrige Leierskov-Sogn i Riber-Amt. — Starup-Sogn har kun lidet Sandjord, som hører til Starup- og Aagaard-Byer. Fredsted-Bye har kolde magre Leerjorder; Brakken seie, lerede Bakker. Men bekjendte for deres Frugtbarhed og gode muldrige Jordsmon, ere Hovedgaarden Phoenixborg og Landsbyen Hesselballe; dog er Underlaget ogsaa her temmelig nært, nemlig paa 6 til 7 Tommers Dybde.

I Jerlev-Herred er Høien-Sogn det bedste. Vel har den største Part af Høien-Byes Mark kun en tynd Agerskorpe, 4 til 6 Tommer dyb, hvor ogsaa Sandet eller Gruset prædominerer; men saa mager som Harthe- eller Nebel-Sogne er Jorden dog i det hele ikke; og Norden for Høien findes en Deel ret gode muldede Leerjorder. Stubdrup-Bye har ogsaa temmelig gode Leerjorder, men en stor Deel deraf er kold, siid, fugtig, og slet dyrket. — Derimod har Horsted-Bye en 8 til 12 Tommer dyb Madjord, bestaaende af temmelig muldrigt sandblandet Leer, og tildeels ogsaa leerblandet Sand. Udkanterne af Horsted-Mark, som ere udparcellerede, ere magre og kolde, Madjorden tynd. — Odsted-Sogn har en Deel leerblandede Sandjorder, men med tynd Agerskorpe. Leer til

Underlag findes paa visse Steder, f. E. ved Odsted-Bye. — Jerlev-Sogn er langt magrere paa Muld, end de to sidstnævnte, og tørre Sandjorder ere her hyppige. — Egtved-Sogn er det ringeste af alle 4 Sogne i Jerlev-Herred. Bølling-Bye har gode muldede Sandjorder, men jo vestligere man kommer, des skarpere og magrere bliver Egnen, saa at her endog findes Flyvesand, f. E. Lie- og Spiarup-Sande, der dog, efter at være dæmpede, nu igien ere udlagte. — Nørup-Sogn i Tyrrild-Herred har for det meste ogsaa Sandjorder. Den østlige Deel af Sognet er mere muldrig end den vestre, og paa Engelsholms Ladegaard, samt store Lime-Bye, der støde til Bredsten Sogn, findes endog sandblandede Leerjorder. Bredsten-Sogn har en større Iblanding af Leer, hvorved det mere antager Osteregnens Caracteer. Dog er Underlaget for det meste meget nært, og paa Kjelkjær-Hovedgaard findes store Bakker med guult Sand.

I alle disse Sogne kan man antage, at Underlaget i Almindelighed retter sig efter Overlaget, saaledes at naar dette er let eller sandet, Underlaget for det meste ogsaa er det, eller i det mindste gruset. Hvor derimod Overlaget er leret, bestaaer Underlaget ogsaa gjerne af Leer. Mergel er her ikke saa almindelig som i Osteregnen, dog hyppig nok til at den driftige Landmand ikke kan komme i Forlegenhed for at skaffe sig dette ypperlige Forbedringsmiddel. Det er gjerne paa Siden af Bakker at Mergelen findes; men mærkeligt bliver det dog altid, at selv i smalle Dale, f. E. ved Nebel-Mølle, paa Horsted-Mark i Høien-Sogn, ved Gjøding-Mølle i Nørup-Sogn, paa den ene Side findes lerede og mergelholdige Bakker, medens paa den anden et Hav af Gruus eller Sand overalt er synligt. — Ganske ubekjendt er Al ikke i disse Sogne, dog meer i de vestre end østre. I Høien-Sogn findes sort Al, ofte paa 4-6 Tommers Dybde, dog kun paa det Strøg, der før Udskiftningen tjente til Overdrev. I Egtved- og Nørup-Sogne ligeledes. Ja, i Bredsten-Sogn hviler Overlaget paa sine Steder, f. E. Kroemandens Jorder, paa Steenal, som Ploven ikke formaaer at gjennemtrænge.

I den nordvestlige Deel af Amtet eller den egentlige Vesteregn, hvortil vi henføre: Randbøl-, Lindballe-, Gadbierg-, Givskud-, Nykirke-, Give-, Tyregoed-, Vester-, Brande-, Omme-, Ringgive- og en Deel af Egtved-Sogne, bestaaer Jordsmonnet for største Deel af hvidt Sand, med et Tillæg af Maar (Hede-Humus). Jordens ringe Beskaffenhed tilkjendegiver sig tydeligt nok ved Lyngens ubetydelige Væxt; thi jo tyndere og magrere Agerskorpe, des kortere Lyng. Overgangen fra Øster-Egnen finder ikke Sted, som nogle have troet, ved at begynde med guult Sand, der lidt efter lidt gaaer over i det Hvide. Efter mine Jagttagelser er det det hvide Sand, der lidt efter lidt, ofte i meget korte Distancer, forandrer Egn og Jordsmon; og jeg mindes ikke i denne Egn at have seet guult Sand. Til Underlag finder man i de omtalte Sogne graat Sand; og paa uendelig mange Steder pletviis, uden mindste Regelmæssighed, saavel paa Høie som i Lavninger, Al, som oftest i to Tommers til 1 Fods Dybde. Den røde Al skal være den skadeligste. Men Virkningen af et alet Underlag, det være rødt, sort eller stenet, er dog almindeligviis saa fordærvelig for Vegetationen, at hvor det findes, ikke er at tænke paa Skovplantning. Beviis herfor siden.

Uagtet dette udgjør Hovedcaracteren af denne Egn, finder ikke desmindre ogsaa her nogen Variation i Jordblandingen Sted. Saaledes have f. E. Lindballe- og Gadbjerg-Sogne nogen leerblandet Jord, især paa Rævsdrupgaard, og Egnen er her i det Hele mindre skarp og meer opdyrket. Sønder-Collemorten i Nykirke-Sogn, og Tyregoed i Sognet af samme Navn, Skjærlund i Brande-Sogn, og Ulvkjær i Ringgive Sogn, have ligeledes nogen leerblandet Jord, skjøndt ikke i betydelig Mængde. Paa alle disse Steder finder man ogsaa Mergel, som derimod er mere sjelden i de skarpere Dele, saa at jeg har hørt Mange beklage sig over Affavnet deraf. Saaledes maa Eieren af Brandholm kjøbe Mergel og hente den langt borte. Paa Ringgive Præstegaards Marker findes kun Mergel i den ydre Ende af samme, hen ad Ulvkjær til, og endda kun i tynde Lag, som formedelst den qvægede Bund ere vanskelige at komme til. Den samme Ulei-

lighed har Kroemanden i Omme. Ja, i Naboesognet Grinsted, der hører under Riber-Amt, findes ikke engang Leer, saa at Beboerne maae hente det, de heraf behøve til at kline Væggene med, fra Omme-Sogn.

De skarpeste Puncter i den hele Egn ere: Ny-Kirkes nærmeste Omgivelser, Vester-Sogn, Brande-Bye i Brande-Sogn, en Deel af Omme-Sogn, men især og fremfor alle Ringgive-Sogn, hvor Jordsmonet norden for Aaen synes at være aldeles blottet for Humus, og alene at bestaae af skarpt hvidt Sand. En Plet paa Præstegaards-Marken, tæt ved Kirken, er af Matrikel-Commissionen anseet som ringeste Jord i Amtet. Man vil kunne gjøre sig et Begreb om dette Sogns ringe Beskaffenhed, naar jeg her anfører, at Præstetienden svares med 3 Skpr. Rug af hver Tønde Hartkorn, da derimod i Orum Sogn, Bjerge-Herred, maa gives 1 Tønde Korn af en Tønde Hartkorn, uagtet i Ringgive-Sogn maaskee haves 10 Gange saameget Areal til Hartkornet.

Af Flyvesande findes betydelige i flere Sogne, f. E. den, efter Sigende, 4 til 500 Tønder Land store Rugbjergsande i Randbøl-Sogn; Almstak-Sande i samme Sogn; Alkjærhøi-Sande af betydeligt Omfang, og Drandrup-Sande, begge i Brande-Sogn; Elkjær-Sande og nogle mindre Sande i Ringgive-Sogn; Givskudlund-Sande i Givskud-Sogn, og Omme-Sande i Omme-Sogn m. fl. De to sidste ere nu udlagte. — Det er omtrent 30 Aar siden at der begyndtes paa disse farlige Sandes Dæmpning. Arbeidet har havt god Fremgang, saa at den omliggende Egn ikke længer løber Fare for at oversandes. Imidlertid klagede Hr. Skovrider og Sandflugtscommissair Brühl dog meget over, at det ikke var ham tilladt at tilsige Bønderne til at skjære og hente Lyngtørv, til at bedække Sandene med, fordi det foraarsagede for meget Arbeide, da dog Plantningerne ved Hjælp heraf vilde staae villigere an. — Hr. Risbrik paa Engelsholms Ladegaard, der, som constitueret Sandflugtscommissair, i flere Aar har bereist Sandflugterne, og gjort sig fortjent af den Omhue, hvormed han antog sig denne Sag, paastaaer, at man for tidligt udlægger Sandene, da man ikke kan stole paa Bøn-

derne, der ere meget skjødesløse med Behandlingen af de udlagte Strækninger.

Vi have nu tilbage at betragte Kjøbstæd-Jorderne, som kun i forbigaaende forhen ere omtalte. En Deel af Fridericia Mark, nemlig Vester-Marken og de saakaldte Smalagre, høre til de bedste i Amtet, og udmærke sig ved 1 til 1½ Fod dybe, muldrige Leerjorder, som ved langvarig Cultur ere satte istand til endog at bære Haugeværter. Men en forholdsmæssig betydelig Deel af Arealet, thi man regner at Fridericia har 4 à 5000 Tdr. Land, kan dog paa ingen Maade henføres hertil, og staaer langt tilbage for samme i Henseende til Dybde og Muldrighed. Dette er f. E. Tilfældet med Østermarken, der er mere sandet, og alle nord paa liggende Jorder, som støde til Veilbye Sogn, de saakaldte Langenger, der ere seie og kolde, samt de ved Udskiftningen, for omtrent 25 Aar siden, i Dyrkning komne Jorder, hvoraf nogle ere temmelig lerede og magre, som f. E. ved Amdrupskov; andre mere sandblandede, som f. E. hen ad Exerceerpladsen til. — Paa nogle Steder har Fridericia Mark vel et sandet eller gruset Underlag, som endnu meer forøger disse gode Jorders Fortrinlighed; men i Almindelighed er samme dog leret, saa at Jorderne ofte lide af Fugtighed. Mergel mangler vist ikke heller. I det mindste støder man ofte derpaa naar man grøfter.

Colding har ogsaa temmelig gode muldblandede Leerjorder; men ret dyb er Madjorden dog ikke. Sønder-Marken, der ligger paa den anden Side af Kongeaaen, har hidtil været holdt for den bedste. Men siden Norder-Marken, efter fuldbragt Udskiftning, er kommen under behørig Gjødskning, og skeer sin Ret, som man kalder det, har man faaet ganske andre Tanker om samme, og er nær ved at give den Fortrinnet. — Til Underlag have begge Marker Leer og Mergel, dog sidste hyppigst i Norder-Marken.

Veile har de ringeste Jorder med en saare ubeqvem Beliggenhed. Søndermarken bestaaer paa lidet nær af tørre og magre, tildeels bakkede Sandjorder, endog for en Deel tilgroede med Lyng og Tuer, som hidtil ikke ere afbenyttede til synderligt andet end Græsning. Norder-Marken er af en

mere leret Beskaffenhed, men har dog for lidet Muld til at kaldes frugtbar, saa meget mere som Agerskorpen er tynd, 6 til 8 Tommer. Til begge disse Marker føre steile Bakker, og da de begynde i en spids Vinkel, som meer og meer udvider sig, jo længere man fjerner sig fra Byen, haves over ½ Miil til de fjerneste Punkter, der udgjøre de største Strækninger. Dette kommer deraf, at nogle Landsbyer og Herregaarde støde med deres Jorder tæt til Byen. Til Erstatning herfor har derimod Veile betydelige Enge og Skove, som de andre Kjøbstæder næsten ganske mangle, og som ere af saare megen Vigtighed for Byen.

Hele Amtet har en temmelig høi Beliggenhed, hvilket de 100 og flere Fod høie, steile Kyster udvise. Vel er den østlige og nordre Kyst af Bjerge-Herred noget flad; men Terrainet hæver sig dog lidt efter lidt, saa at det snart igjen kommer i Niveau med den øvrige Egn. Naar den Plet, hvor Veile ligger, som er temmelig siid, og det store Kjær imellem Uldum og Tørring undtages, maa Veile-Amt derfor betragtes som et meget sundt Opholdssted.

Egentlige Bjerge findes vel ikke, men følgende høie Standpuncter fortjene dog at bemærkes: 1) Taulov-Kirke i Elboe-Herred. 2) Høien-Bye i Jerlev-Herred, hvis Mark udgjør en eneste stor Bakke, som dominerer hele Omegnen. 3) Det saakaldte Bjergelie, en høi Bakke af temmeligt Omfang med nogen Skov, i Bjerge-Herred, som i hele Omegnen, især fra den vestre og søndre Side, paa 3 til 4 Miles Distance er synlig. 4) Bakkerne imellem Kalsbøll og Kleist i Bjerge-Herred, hvorfra man har Udsigt ud over Horsens Fjord langt ind i Hads-Herred, har Samsøe, Endelave, med flere smaae Øer i Sigte, overseer en stor Deel af det nordlige Fyen, og i det Fjerne øiner den sjællandske Kyst. 5) Nykirke, og Bakkerne i Lindballe og Gadbjerg Sogne, i den vestre Deel af Nørvang- og Tyrrild-Herreder, som, i Forening med Give- og Randbøl-Sogne, kunne betragtes som Ryggen af Landet,

da alle Bække og Aaer i Øst og Vest have deres Udspring herfra. Den største Deel af Amtet har saaledes Fald mod Øst, hvilken Exposition vist ikke er uden gunstig Indflydelse paa Vegetationen. — Hvorvidt disse Bakker forresten virke paa Climatet, ved at brække Skyerne, aflede eller tiltrække Torden, har jeg ikke havt Leilighed at erfare. Stor kan deres Indvirkning vel neppe være, da de dertil ere for ubetydelige. Men maaskee dog at den nysnævnte Bjergelie, som ligger paa Veien fra Horsens til Palsgaard, kunde tjene til at forklare det Phænomen, at Postbudet fra sidstnævnte Sted, i afvigte Sommers (1823) Foraarstørke, 5 Gange kom gjennemblødt hjem, uagtet paa Palsgaard ikke var falden en Draabe Vand. Nogen Lye tilveiebringe disse Bakker dog altid. Ved for et Par Aars Tid siden at vende tilbage fra Omme, i en kold gjennemtrængende Blæst fra Vesten, fornam jeg, strax efter at være passeret Lindballe, en stor Forandring i Climaet. De Bakker, som udgjøre Ryggen af Landet, ere derfor, ved at brække de skarpe Vesten-Vinde, vist ikke uden Gavn for Østeregnen.

Jevne Sletter ere temmelig sjeldne. Den største Deel af Arealet er mere eller mindre bakket, dog fornemmelig langs med Kysterne, og paa begge Sider af de to Aaer, som have deres Udløb i Veilefjord. — De jevneste Strækninger i Amtet ere: 1) Egnen omkring Fridericia, nemlig denne Stads egen, Eritzøes, Staustrups, Bredstrups og Taarups Marker. 2) Nogle Strøg af Bramdrup-, Nebel-, Alminde-, Vinf- og Starup-Sogne i den vestlige Deel af Brusk-Herred, som ikke desmindre, ligesom de første, gjennemskjæres af Dale med smaae Bække. 3) Jerlev-, Ødsted- og Egtved-Sogne i Jerlev-Herred. 4) En Deel af Staubye-, Barret-, Klakring-, Nebsager- og Dalbye-Sogne, samt Palsgaards, Jensgaards og Vollers Marker i Bjerge-Herred. Men især 5) Løsning-, Hedensted-, Engum- og Stenderup-Sogne i Hatting-Herred. 6) Østersnede-Sogn i den østre Deel af Nørvang-Herred, og 7) Brande- samt Omme og Ringgive-Sogne i den vestre Deel af Nørvang-Herred, hvor de store Heder

imellem Tyregoed og Brande, Brande og Omme, Omme og Ringgive, danne næsten uoverseelige Sletter.

For ogsaa at anføre nogle af de meest bakkede Egne, nævnes her Gudsøe-, Oddersted-, Bjært-, Stenderup-, Eltang- og Harthe-Byes Marker, som ere beliggende langs med Colding-Fjord og Konge-Aaen. Skovbekrandsede Høie afvexle her med blomsterrige Enge, og den deilige Colding-Fjord med sine yndige smaae Øer, veldyrkede og befolkede Kyster, forskjønner endnu mere Landskabet, saa at Veien fra Krybily eller Taulov-Kirke til Colding fuldeligen kan sættes i Ligning med Sydlandenes skjønneste Egne. — Langs Veile-Fjord udmærke sig ved deres bakkede Beliggenhed: Brøndsted, Børkup, Sillerup, Bregninge, Ankjer, Vindinge og Svinholt. — Paa den anden Side af Fjorden er hele Kysten ikke alene meget høi, men ogsaa besat med store Bakker, nemlig ved Bredballe-, Thirsbæk-, Rode-, Staubye- og Rosenvold-Strande. Hele Kysten er paa lidet nær tilgroet med Skov. Fra Rosenvolds Hauge haves til den modsatte Side af Fjorden en Udsigt, som i flere Henseender fortjener at sammenlignes med Omgivelserne af en Sveitzer-Søe. Kun de sneedækkede Alper i det Fjerne savnes.

Hornstrup- og Greis-Sogne have et meget bakket Terrain. Hveissel-, Vindeløv-, Langeskov- og Sindbjerg-Sogne tildeels ogsaa. Ligesom overhovedet den østlige Deel af Nørvang-Herred har en temmelig bølget Overflade. Men den bakkerigste Egn i Amtet findes dog langs med Veile-Aae. Den Dal, hvori denne Aae flyder, er nemlig temmelig dyb, saa at dens nærmeste Omgivelser ofte ere meget steile; dog bliver Terrainet gjerne strax ovenfor jevnt igjen. Dette er f. E. Tilfældet paa flere Steder i Hover-Sogn. Derimod hæver Bredsten-Sogn sig mere langsomt og terrasseformigt, saa at endog Gaarde og Byer, som f. E. Kjelkjær og Kjærbølling, ligge paa Skraaningen af Bakkerne, hvilket i Forening med de yndige Skovpartier, Øiet overalt støder paa, og det smukt beliggende Harraldskjær med Kobbermøllen i den dybe Dal, giver hele Egnen et saare pittoreskt Udseende. — Norden for Aaen ligge Høien- og Skibet-Sogne, hvoraf en stor Deel af

det første, som vi allerede have hørt, udgjør saa godt som en eneste stor Bakke. Skibet-Sogn bestaaer derimod af en Mængde store Høie, der ere besværlige nok at dyrke, men ikke desmindre ere under Plov. — Dog overgaaes alt dette af de Bakker, som i Egtved- og Nørup-Sogne omgive Aaen. Egnen bliver her efterhaanden mere vild, raa, udyrket, og vældige Høie, ja man kunde næsten sige smaae Bjerge, kappes indbyrdes om Rangen. Denne bakkefulde Egn vedbliver paa den ene Side til Næfsgaard og Bøghvad forbi Nybjerge-Mølle i Egtved-Sogn, og strækker sig paa den anden til Papiirs-Møllen i Randbøl-Sogn og Gjødinge-Mølle i Nørup-Sogn, langs med den Bæk, som kommer fra Engelsholms Søe.

Naar hertil lægges de allerede nævnte Bakker mod Vesten i Lindballe-, Gadbjerg-, Give- og Nykirke-Sogne, troer jeg at have anført det Mærkeligste om denne Sag.

Af den ovenfor givne Beskrivelse om Jordsmonets Beskaffenhed, vil man omtrent kunne slutte sig til, hvilke Egne der lide af Fugtighed. — Den side Beliggenhed, da en saadan er saare sjelden, kan naturligviis ikke have synderlig Indflydelse herpaa. Hvor Underlaget, som beskrevet, er sandet eller gruset, maa nødvendigen det skadelige Vand finde Afløb, og i bakkede Egne falder det let at befrie sig derfra. Det er altsaa Underlagets Beskaffenhed, og det større eller mindre Fald, Egnen har, der afgjør om Jorden lider af Fugtighed. Derfor finder man ogsaa at Egnen ved Fridericia, ligesom Bjerge-Herred i Almindelighed, meer end andre Steder, tage Skade af overflødigt Vand. — For Fuldstændighedens Skyld vil jeg anføre de Steder, hvor jeg troer at have fundet, at Jorden trænger haardest til Udgrøftning.

En stor Deel af Fridericia Mark er saa flad, at Vandet ikke er istand til at bane sig Afløb. Men da Jorderne for en stor Deel ere afdeelte i lange smalle Strimler, der hver har en forskjellig Eier, falder det vanskeligt at faae ordentlige Grøfter trukne, og alt hvad man i denne Henseende foretager

sig, bestaaer i at trække Vandfurer om Efteraaret med Ploven, tvers over Agrene. — En Deel af Bredstrup-Mark og Veilebye Sogn, især Stallerup-Bye, er omtrent i samme Stilling i Henseende til Mangel paa Fald. — Torp, Børup, Follerup, Piedsted, Velling, Tyvkjær, en Deel af Viuf og Biært, samt Gaarslund, Ankjær og noget af Vinding, trænge overordentligen til regelmæssig Udgrøftning. — I Bjerge- og Hatting-Herreder har det forekommet mig, at Barret-, Staubye-, Raarup-, en Deel af Skjold-, Hornum-, Stenderup og Engum-Sogne, ligesom noget af Jensgaards, Bollers og Bygholms Marker lide meest af Fugtighed. — Det samme gjelder om noget af Hveissel og Vindeløv-Sogne, Agersbøl, Kollerup-Sogn med Skovgaard og Brandbjerg, Hover-Sogn med Hovedgaarden Leerbæk, Stubdrup og Harsted i Høien-Sogn, Fredsted og Phoenixborg i Starup-Sogn, samt noget af Veile- og Coldings nordre Marker. — I Vester-Egnen er der, strax sønden for Omme, en stor Hede, som meget lider af Fugtighed, fordi Underlaget er leret og gvæget. Imellem Langelund-Mølle og Ringgive, langs med Aaen, er der en stor Strækning fugtigt og sidt Land, som dog nok skylder de fra Bakken kommende Væld sin nærværende Tilstand. Imellem Nykirke og Tyregoed er et stort Kjær, hvor mange Faar hente deres Død, o. s. v.

Det er meget at beklage, at Foranstaltningerne til at skaffe sig Afløb for Vandet i det Hele taget endnu ikke ere bragte synderligt vidt, og at dette Arbeide af Bonden i Almindelighed betragtes som spildt. Derfor er det saare sjeldent at see ham trække Grøfter paa sin Mark. Af Landmændene udenfor Bondestanden begynde dog en Deel at grave Brakgrøfter, og at Exemplet ikke aldeles er uden Virkning, troer jeg at have bemærket. Imidlertid ere dog, i de senere tørre Aar, mange Aaeløb og Hovedgrøfter oprensede, saa at Kjære, Enge og Moser ikke ere nær saa fugtige som før. Saaledes er Aaeløbet i det store Kjær imellem Tørring og Uldum, til stort Gavn for den nedre Deel af Kjæret, nylig oprenset; og næsten overalt holde Møllerne de tilstødende Lodseiere til at rydde Vandløbene, som føre til deres Møller. — Regelmæs-

sige Udgrøftninger af Agerjorden finde Sted paa Follerup-gaard, Vinfgaard, Hønneborg Ladegaard, Hvidsminde, Aldebertsminde, Petersholm, Agersbøl, Staugaard, Skovgaard, Brandbjerg, Bygholm og Boller. Dog er det fornemmelig aabne, saakaldte Brakgrøfter, som i Brakaaret trækkes. — Bedækte Vandgrøfter ere endnu kun lidet bekjendte. Ved Nebelmølle har man for nogle Aar siden anlagt saadanne, men de ere nu tilstoppede. Dog, hvorledes vente andet i et sandet Jordsmon, eller paa Steder, hvor Tilløbet af fremmed Vand er betydeligt. Grøfterne have desuden været gravede meget for vide, og ikke dybe nok. Man glemme for alting ikke, **at Riisgrøfter ikke passer til at bortlede store Masser af Vand, men at de alene ere bestemte til at suge den Fugtighed, om paa et leret Underlag ikke er istand til at finde Afløb; og at de for Varighedens Skyld maae graves saa dybe, at man kommer i det seie Leer.** — Paa Skovgaard, der har et seit, leret Underlag, ere, efter Eierens Forsikkring, flere Tusinde Favne Riisgrøfter opkastede, som nu i flere Aar have gjort god Tjeneste. Dog var ogsaa her den Feil begaaet, at give Grøfterne en for stor Vide, men det seie Underlag hjalp til at oprette denne Mangel. — Paa Petersholm, Brandbjerg og Boller er ogsaa begyndt med Anlæg af dette Slags; og paa Aldebertsminde ere i de sidste 8 Aar 4000 Favne Riisgrøfter fuldbragte, som, det kan jeg forsikkre, paa nogle Ubetydeligheder nær, hvor maaskee den fornødne Omhyggelighed ikke er iagttaget, have havt, og endnu vise, den meest velgjørende Virkning. — Dersom Hovedvandløbene aarligen besigtigedes, under en Landvæsens-Commissairs eller Land Inspecteurs Opsyn, som tillige kunde undersøge Localiteterne, og indkomme med Forslag til bedre Afløb for Vandet, vilde det maaskee virke som et opmuntrende Exempel til Udgrøftning i det Smaa. Overhovedet vilde det vist gavne, om Landvæsens-Commissionens Indflydelse udstraktes til flere Punkter af Landboe-Lovgivningen. Hegns- og Vei-Sager, Udparcelleringer, o. s. v., vare Ting, som bedst afgjordes af denne Commission. Dens Forpligtelser kunne end-

og udstrække sig til at undersøge alt hvad der i disse Henseender kunde gavne Samfundet, og indkomme med Forslag.

Vandings-, eller egentlig Rissel-Enge, ere temmelig almindelige i Amtet, saa at overalt, hvor Leilighed dertil gives, og Møllerne ikke forhindre det, næsten ingen forsømmer at benytte sig af dette Frugtbarheds-Middel. Men man er nærved at overdrive Tingen, i det man uden Ophold, saalænge Vand haves, hele Vinteren og Foraaret igjennem, bliver ved at lade det løbe over, saa at mangen Eng, især naar Faldet er ringe, derved fordærves og fyldes med Bukkeblade og Kabbeleier (Caltha palustris). Nogle Faa, som have indseet deres Feil, have holdt op at vande om Vinteren. Men Underviisning i den rigtige Behandlingsmaade af Vandingsengene bliver ikke desmindre een af de Ting, Bonden meget trænger til. — At sætte Engene under Vand, saaledes at dette bliver staaende paa dem, er ikke meget brugeligt. Man overlader i Almindelighed Naturen denne Forretning, og det feiler ikke heller, at de sidtliggende Enge oversvømmes om Efteraaret; hvilket dog, da nu næsten overalt nogenlunde Afløb for Vandet haves, almindeligviis ikke varer saa længe, at Græsset deraf tager Skade. Men almindeligen erkjendt er det, at denne Art af Vanding ikke nær frembringer den Nytte som Overrisling, især i Foraarets tørre og kolde Periode. Nogle temmelig bekostelige Forsøg, som hermed ere anstillede paa Aldebertsminde, og fortsatte i 3 Aar, have været uden mindste Nytte. Aarsagen dertil har dog nok for en stor Deel været, at Vandet, som samlede sig fra Skove og udyrkede Heder, ikke førte befrugtende Dele med sig. I Vesteregnen ansees Vandingsanlæg som et Middel til at fordrive Lyngen, endog i meget kort Tid; thi staaende eller rindende Vand er Lyngens Død.

I hvor almindelig Overrislingen end er, er der dog neppe nogen Tvivl om, at denne Green af den landlige Industrie lod sig drive endnu langt videre. Men Møllernes Privilegier sætte betydelige Hindringer i Veien for denne Sags Fremme. At betage dem deres Rettigheder, er vel ikke

gjørligt, og vist ikke heller raadeligt. Men ligesom det er befalet Møllerne at holde sig Flodemaalet efterrettelige, ligesaa rimeligt synes det, at saalænge Vandet holder Flodemaals Høide, maatte de ovenfor beliggende Lodseiere ogsaa være berettigede til at benytte sig deraf.

De største og skjønneste Enge i Amtet findes:

1) **Ved Veile**, paa Bredderne af begge Aaer. Det er ikke alene Veile selv, men Petersholm, Kjølholdt, Sophiesminde, Grundet og Landsbyen Vilstrup, som have betydelig Høebjergning her. En Deel, dog kun den mindste Part af disse Enge, kan ved Hjælp af Kildevand og smaae Bække, som komme fra Høiene, vandes, hvilket tildeels ogsaa iværksættes. Men i det hele lider dog den store Eng, Vesten for Veile, af Fugtighed, deels fordi Aaen kun har lidet Fald og bøier sig i utallige Krumninger, deels fordi Terrainet næsten er i Niveau med Havet, saa at ved Høivande det meste af Egnen oversvømmes, hvilket dog almindeligviis kun finder Sted om Efteraaret eller Vinteren med stærk Øst eller N. O. Vind, saa at snarere mere Gavn end Skade deraf spores, da Høet derved modtager Saltdele, der, som man veed, virke paa Melkafsondringen. — Større Uleilighed har man af stærke Vandskyl, som foraarsage, at Aaen hurtigen voxer, oversvømmer Engen, og naar dette hænder sig i Høesletten, fører det slagne Høe med sig. For at forhindre dette, og ikke have formeget at kjæmpe med den fugtige Bund, er man nødt til at slaae tidligt, almindeligviis sidst i Juni eller først i Juli, og maa stræbe at bjerge Høet, inden de uroelige Hundedage bringe for meget Vand, uagtet det tilstaaes, at Græsset til den Tid endnu ikke nær er udvoxet. — I de sidste 5 til 6 Aar er der gjort meget af Veile-Byes Indvaanere til denne Engs Forbedring, især ved Grøftegravning, dog, frygter jeg, uden synderlig Nytte; thi Gravene staae næsten altid fulde af Vand, som Aaen, fordi den ikke har Fald nok, ei formaaer at bortlede. Hovedsagen, at give Aaen et ligere Løb, som før Udskiftningen havde været saa let, lod man være ugjort, fordi man frygtede for, at den kostbare, skjønne Broe uden for Byen da vilde blive udsat for Beskadigelse ved stærk Isgang, og Bekostnin-

gerne, der ansloges til 2000 Rd., desuden afskrækkede de fleste. — Et stort Stykke Eng, ikke langt fra Stranden, er for 2 à 3 Aar siden inddæmmet mod Havsiden med et Jordbige af 3 til 4 Alens Vide i Bunden. Saa svagt et saadant Værn maaskee vil forekomme mange, har det dog opfyldt sin Hensigt, hvortil den Omstændighed, at et betydeligt Rum, bevoxet med Rør, findes imellem Stranden og Diget, meget bidrager.

2) Af betydelige Enge kommer nu **det store Kjær imellem Uldum og Tørring**, ved den nordlige Grændse af Nørvang-Herred, meest i Betragtning. Det er næsten en Miil langt og ¼ til ½ Miil bredt, og er af uberegnelig Nytte for hele Omegnen, formedelst den betydelige Høebjergning, det tilvejebringer, saa at endog langtbortliggende Gaarde i de magre Egne mod Nord og Vest, have tilkjøbt sig Eng-Parceller her. Især have Uldum, Hesselballe, Olholm og Staugaard med dens Parceller, hvilke Byer og Gaarde alle støde til Kjæret, stort Gavn deraf. I Uldum gives Gaarde paa 4 Tdr. Hartkorn, som avle 70 til 80 Læs Høe aarligen. Præstegaarden, som skylder af 6 Tdr. Hartkorn, har en Høebjergning af 100 og flere Læs. Høet er af temmelig god Beskaffenhed, især trives Ungqvæget herligt derefter. — Ogsaa dette Kjær er udsat for Oversvømmelser af Aaen, og staaer derfor ofte, især om Vinteren, under Vand, som vanskeligen løber af. Ikke desmindre har Bunden i de sidste 8 til 10 Aar vundet betydeligt i Fasthed, deels ved Aaens Oprensning, deels ved Somrenes Tørhed. Dog kunde endnu gjøres meget til dette Øiemeds Opnaaelse, ved at give Aaen et ligere Løb; hvilket dog neppe, formedelst de mange Lodseiere, vil lade sig gjøre uden Landvæsens-Commissionens Mellemkomst.

3) **De, Herresædet Bygholm tilhørende to store Enge** have stedse været af særdeles Vigtighed for denne Gaards Drift, men ere i de senere Aar blevne det i en endnu langt høiere Grad, ved de Vandings-Anlæg, Gaardens nærværende Eier har ladet iværksætte, saa at Høeavlen er stegen over det Dobbelte, nemlig fra 500 til 1000 Læs, ja i det høerige Aar 1823 til 1400 Bønderlæs. — Den bedste af disse Enge, nem-

lig den østen for Gaarden henad Horsens til beliggende, er ved Udgrøftning bleven saa fast, at man nu overalt kjører paa den, hvilket forhen langt fra ikke var Tilfældet. Aarligen gjødes, hvad der kan overkommes, med Staldmøg, som hentes i Horsens. Men den vigtigste Forbedring ved denne Eng har dog været Opførelsen af en lille Veirmølle, der driver en Snekke, som, efter Sigende, skal trække 1000 Tønder Vand op af Aaen i Timen. Dette Vand ledes da ved smaa Grøfter rundt om i Engen; og, uagtet Localet just ikke er det gunstigste, ere Grøfterne dog saa vel fordeelte, at det meste af Engen nyder godt af Overrislingen. Nogle af Grøfterne ere endog anbragte paa smaa opkastede Volde, for at bringe Vandet des høiere; og hvad som ved Udkanterne endda ikke kan naaes, bliver, som ovenmeldt, gjødet. — Der er talt meget om Kostbarheden af dette Anlæg. Men jeg seer ikke, at der er gjort mere, end hvad der godt kan betale sig, naar man kun formaaer at gjøre Udlægget. Møllen med Snekken kan allerhøist anslaaes til 300 Rbd., og Grøfterne med Sluse o. s. v. til 200 Rbd. Dette er en Capital af 500 Rbd., som, forrrentet med 12 Proc., for at dække de aarlige Bekostninger, Slidet paa Møllen, Snekken o. s. v., udgjør aarligt 60 Rbd. Skulde nu 2 à 300 Læs Høe, der avles meer end forhen, ikke være denne Udgivt værd? og maa det bedre Høe, Engen nu for Tiden frembringer, ikke endnu mere forhøie Fordelen af dette Anlæg?! — For Øieblikket er Veirmøllen nedreven, og en Canal gravet fra den ovenfor liggende Møldam, som umiddelbart leder Vandet til de høieste Puncter af Engen. Dette var forhen ikke gjørligt, fordi Vandmøllen, som ligger ved Dammen, var bortfæstet, hvilket nu ikke længere er Tilfældet. Som en Følge heraf skal den lille Veirmølle med Snekken flyttes til den anden store Eng, som støder til Hanstedgaard, og der, paa den forhen omtalte Maade, afbenyttes, hvorved de der alt anbragte Vandings-Anlæg ville opnaae mere Fuldkommenhed. Denne Eng er forresten af en mere tørveagtig Beskaffenhed, og benyttes tildeels som Tørvemose.

4) De to betydeligste Enge i Bjerge-Herred findes, den ene ved Møgelkjær, og den anden ikke langt fra Palsgaard, langs med Ringstedholm, Notterup og Kleis. Hvad første angaaer, da lider samme overordentligt af Fugtighed af Mangel paa Grøfter, som Forpagteren paa Møgelkjær ikke skjøtter om at bekoste. Sidste derimod (som i ældre Tider sandsynligviis har været oversvømmet af Havet, og derved adskilt den saakaldte Asøe, eller den Plet, hvorpaa Palsgaard ligger, fra det høiere liggende Raarup Sogn) har ved Ringstedholm en temmelig fast Bund, og Leilighed til at vande mangler ikke; men først maa der bortryddes en Deel Ellekrat, som staaer i Veien og optager et betydeligt Rum. Høiere op derimod er Grunden tørveagtig, og benyttes til at skjære Tørv; men Vandingsanlæg findes dog ogsaa her.

5) I Egnen ved Fredericia er der langs med Aaen, som kommer fra Taulov-Søe, lige til dens Udløb i Lille-Strand (en Arm af Veilefjord), betydelig Engbund af god Beskaffenhed, hvoraf den nederste Deel oversvømmes af Strandvand, som giver det saakaldte Sylthøe, hvorefter Malkekøerne drikke stærkt og malke godt. Odstedgaard, Bredsstrup og Pjedsted have især stort Gavn af disse Enge, men som desværre ere udsatte for Oversvømmelser i Utide, for hvilke de dog, efter Nogles Formening, kunde sikkres ved at anbringe en Sluse i den meget snævre Munding af Lille-Strand.

6) I Vester-Egnen have især Brande-, Omme-, Give- og Ringgive-Sogne vigtige Enge langs med Omme- og Skjern-Aaer, hvis Vande med Flid benyttes til at overrisle Engene.

Men, foruden disse store Strækninger Engbund, haves mangfoldige mindre, deels ved smaa Bække, deels ved Udkanten af Søer, deels adspredte imellem Agerjorden. Dog ere de meget forskjelligen fordeelte over Amtet. Saaledes mangle i det hele Bjerge- og Hatting-Herreder Høebjergning. Jensgaard, med en Besætning af 100 Stkr. stort Qvæg, avler f. Ex. neppe 24 Læs Enghøe, og Bønderne i Glud-Sogn have saagodtsom slet intet. Kløverhøet maa her erstatte Enghøet. Dog har Rosenvold vigtige Enge langs med Stranden, som

om Vinteren oversvømmes, og om Sommeren have Tilløb af Vældvand samt Gaardens Møgale, saa at de ere meget frugtbare. Olsted har ypperlige Enge; Sønder-Aldum, Urløv, Orum m. fl. noget Engbund ved Siden af smaa Bække. — I den østre Deel af Nørvang-Herred, der har et mere bakket Terrain, findes endeel smaa Enge i Dalene; saa at denne Part af Amtet i det Hele avler mere Enghøe, end de nysnævnte 2 Herreder. — I Vester-Egnen har Tyregoed nogen god Engbund; Hovedgaarden Hastrup betydelig Høebjergning; Brande, foruden Engene ved Skjern-Aae, god Engbund ved en anden lille Aae, saa at der gives Bønder i Brande-Sogn, der avle 50 til 70 Læs Høe. Halmbæk i Omme-Sogn har ligeledes herlige, faste Enge ved Siden af en lille Bæk af samme Navn. Det samme gjælder om Lillebrande. Derimod have Nykirke-og Vester-Sogne næsten slet ingen Høebjergning. — Mere sydøstlig har Engelsholm med sin Ladegaard overmaade skjønne Vandingsenge ved Foden af høie Bakker langs med Veile-Aae, som Naturen i alle Maader begunstiger, deels ved det behørige Fald, deels ved righoldige Væld, som aldrig udtørres. Det samme kan siges om Kjelkjærs Enge. Østen for Faarup Søe har Jellinge betydelig Engbund. Næsten alle Landsbyer langs med Veile-Aae, f. Ex. Nørre Vilstrup, Jerlev, Høelund, Odsted, Vork, og de lige over for liggende: Kjærbølling, Ravning, Liimskov rc., have der meer eller mindre Engbund. Men jo længere man kommer op af Aaen, ind i Egtved-Sogn, des sparsommere bliver denne Naturgave. Dog troer jeg at have bemærket Leilighed til Anlæg af nye Enge, naar Terrainet ved Siden af Bakkerne blev planeret og Vandet fra Aaen ledet dertil; hvilket saa meget lettere maa lade sig gjøre, som denne vandrige Aae, fra dens Udspring til dens Udløb, ikke driver meer end 3 Møller, i betydelig Afstand fra hverandre. Nogle smaa Søer, som i Egtved-Sogn findes, kunde maaskee ogsaa afbenyttes paa samme Maade. Men denne Sag er aldeles ubekjendt, og et Exempel til Efterligning maatte opstilles. Sagen er af saa megen mere Vigtighed, som hele Omegnen er tør og mager. — I Starup-Sogn have Nyegaard og Aaegaard endeel Enge. Starup

selv ligeledes, og her vandes flittigt. I Nebel-Sogn haves tvende udtørrede Søer, som give en betydelig Mængde Høe, hvorom siden mere. — Harthe og Paabye have gode, faste Enge langs med Kongeaaen, dog ogsaa udsatte for Oversvømmelser i Utide. — I Egnen af Fredericia fortjene at bemærkes Engene langs med den Bæk, der driver Børkup- og Brøndsted-Møller. Men her maae Lodseierne stjæle sig til at vande deres Enge, da Møllerne, for ikke at komme til at mangle fornødent Vand, strængt paasee, at det ikke standses i Løbet. Vinding, Ankjær, Skjærup, Børkup og Gauerslund kunde have stor Nytte af disse Enge, dersom det var dem tilladt at bruge Vandet, hvilket ogsaa formenes at kunne skee uden Skade for Møllerne, da Vandet derved ingenlunde afledes, men igjen maa søge ned til Møllerne. — Sillerup og Bregninge have smaa Vandingsanlæg, hvortil Vældvand afbenyttes. — Ved Follerup- og Gammelbimølle-Aae have Pjedsted, Kongsted og Tolstrup nogle gode Enge, men som Møllerne ikke gjerne tillade at vande. I Eltang og Stenderup haves nogle gode Enge, som vandes ved Hjælp af en lille Bæk; og endeligen i Høien-Sogn ligesaa.

2.

Findes der Kilder, Indsøer? Er Vandmassen i disse i de senere Aar betydeligen aftagen? Hvad menes Aarsagerne dertil at være? Har man udtørret Søer eller Moser?

Næsten i alle Dale, paa Siden og ved Foden af Bakkerne, samt langs med Kysterne, ere Kildevæld meget hyppige. Dog er dette mere Tilfældet i Øster- end Vester-Egnen, der, formedelst det sandede Underlag, lader Vandet synke dybere i Jordens Skjød, saa at det først langt borte maaskee kommer for Dagen igjen. Imidlertid mangler ikke heller Vester-Egnen Kilder, hvilket de mange smaa Aaer og Bække, der gjennemkrydse samme, og som have deres Udspring i Egnen selv, bevise. Det er desuden ikke ualmindeligt her at støde paa qvægede Strækninger, hvoraf jeg f. Ex. allerede har nævnt Heden sønden for Omme, et Strøg neden for Bakkerne ved Langelund-Mølle, Mergelgravene paa Præstegaardsmarken i Ringgive m. fl. — I Østeregnen ere Skovstrækningerne langs med Kysterne fulde af Kildevæld, og i Almindelighed findes der næsten ingen Høi, som jo giver Anledning til meer eller mindre righoldige Væld. Dog udmærke sig især heri Bakkerne i Tyrrild-Herred, langs med de to Aaer, der føre til Veile, hvor nogle Væld endog ere istand til at drive smaa Møllevæark, f. Ex. Kjelkjær-Mølle, Harraldskjær-Mølle, og et Par smaa Møller paa Faarupmark.

Ifølge Justitsraad S. **Bruuns** statistiske Tabeller, udgjøre alle Søer i Veile-Amt ikke meer end 800 Tdr. Land, hvoraf den forholdsmæssig mindste Deel er beliggende i de nordre Districter. Det store Nørvang-Herred har saaledes kun **tvende Søer, nemlig ved Vestermølle.** Vel afgive de undertiden nogen Fisk, som føres omkring til Salg i Omegnen, men, da de ligge imellem tørre Bakker, uden betydelig tilgrændsende Enge, som ved dem kunde vandes, ere de ikke til synderlig

Nytte for Omegnen, undtagen ved den Mølle, de drive, og de Værker, her maaskee endnu kunde anlægges. — **Dallerup-Søe** i Thyrsted-Sogn, Hatting-Herred, paa 50 Tdr. Land, er derimod vigtig formedelst den ikke ubetydelige Mængde Engbund, som omgiver dens Bredder, og som ved de Anstalter, der af salig Enkegrevinde **Friis** paa Boller ere trufne til Vandets bedre Afløb, endnu mere er forøget. Ganske tør man ikke udtørre Søen, for ikke at skade en nedenfor liggende Mølle. — **Engelsholm-Søe** i Nørup-Sogn, Tyrrild-Herred, er ikke meget stor, men dog temmelig fiskerig, og frembringer især en stor Mængde Rør, som man dog ikke har godt ved at bjerge, uden naar Søen fryser til. Denne Søes Afløbsvand forener sig, efter omtrent en Miils Løb, paa hvilket den sætter to vigtige Møllevæark i Bevægelse, med Veile-Aae. For Resten er den omgiven af Bakker og Skov, uden tilstødende Enge. — **Faarup-Søe**, som udgjør et Areal af omtrent 50 Tdr. Land, og indesluttes af Jellinge-, Bredsten- og Hover-Sogne i Tyrrild-Herred, skylder de omliggende høie og kilderige Bakker sin Tilværelse. Denne Søe skal være meget fiskerig, men formedelst dens store Dybde og ujevne Bund, ere alle Forsøg paa at fiske med Garn mislykkede. Selv Fiskere fra Veile have med uforrettet Sag maattet vende hjem igjen. Søen har sit Afløb mod Øst, og udgyder sig, efter halvanden Miils Løb, paa hvilke den driver 5 betydelige Møller, i Veilefjord. Om altsaa Søens Udtørring end var muelig eller gavnlig for Egnen, hvilket af nysnævnte Grunde meget maa omtvivles, vilde dog allerede disse mange Møller forbyde enhver Tanke herom. — **Søerne** i **Egtved-Sogn**, **Jerlev-Herred**, ere kun smaa, og Grunden, siger man, sandet. De fortjente dog nok, ligesom **Stallerup-Søe** i Harthe-Sogn, Brusk-Herred, en nøiere Undersøgelse, da man, troer jeg, i Grunden slet ikke kjender disse Søers sande Beskaffenhed. I det mindste vare de Efterretninger, jeg i saa Henseende søgte at skaffe mig, meget modsigende. For den omliggende tørre og magre Egn vilde det imidlertid være overmaade gavnligt, om, ved disse Søers Udtørring, nogen mere Engbund kunde tilveiebringes. Men da Beboerne ikke

formaae at udrede Bekostningerne ved slige Anlæg, nytter det næsten ikke at tænke derpaa; saa meget mindre, som en Entreprise af dette Slags i Nebel-Sogn, der ikke har havt det bedste Held, og hvorom vi nu ville tale, meget har afkjølet Lysten til slige Foretagender.

Imellem Alminde- og Nebel-Sogne, Brusk-Herred, have ligget og ligge tildeels endnu tvende Søer, **Nebel- og Dons-Søer** kaldede, af 146 Tdr. Lands Omfang. I Aaret 1800 bleve de tilstødende Lodseiere (hvoriblandt, som Hovedmand, fortjener at nævnes Hr. Dannebrogsmand **Wulff** fra Nebelmølle) enige om at udtørre disse Søer. Nivellerings-Arbeidet udviste Mueligheden deraf, og efter forud modtaget Laan paa 2000 Rdlr. d. C. af Credit-Kassen, blev begyndt paa Arbeidet. Men Lodseierne i Nebel-Bye fortrøde strax at have indladt sig i et saadant Foretagende, og tilbøde sig at afstaae deres Rettigheder over Søen til nysnævnte Hr. **Wulff**, hvilket denne, i Haab om de Frugter, han ventede sig af dette Arbeide, med Glæde imodtog, saa at dette Værk siden blev fortsat, **halv** paa hans og **halv** paa 4 Lodseieres Bekostning fra Dons. — For at formindske Tilløbet af Vand, blev Aaeløbet fra Donsmølle, som forhen faldt i Søerne, ledet uden om disse ved Hjælp af en ny Grøft, 3 til 4 Alen viid og forholdsmæssig dyb. Hensigten med denne Grøft var tillige, at skaffe de tilstødende Lodseiere Hegn fra denne Side som en billig Erstatning for det Værn, Søerne før havde ydet dem. — For at udtømme Søerne blev nu en, 4000 Alen lang, 12 Alen viid og 1 til 5 Alen dyb, Hovedgrøft kastet. Men da endeligen, efter et Par Aars Forløb, Grøften var fuldført, fandtes samme utilstrækkelig. Ved Nivelleringsberegningen havde man overseet at tage i Betænkning, hvormeget det løse Dynd vilde synke. Derfor findes endnu i den forreste Søe omtrent 4 Tdr. Land, hvor Vandet er blevet staaende, og i den bageste eller nordligste staaer næsten endnu det halve Areal oversvømmet; dog er Vandet i Almindelighed ikke over ½ Alen høit. — Men dette var ikke det eneste, hvori man fandt sig skuffet. Istedetfor en god fast Eng, befandtes Dyndet af en saa løs Beskaffenhed, og i saa betydelig Dybde, nemlig fra

3 til 9 Alen og derover*), at selv nu efter saamange Aars Forløb de udtørrede Dele af Søerne neppe endnu formaae at bære Mennesker, end sige Vogne og Heste. Høebjergningen er derfor høist besværlig, og alt Høe maa bæres op, ja Bræder undertiden lægges til at gaae paa. Imidlertid bjerges dog aarligt en 2 à 300 Læs Høe, meest i tørre Somre. Men, formedelst den utilstrækkelige Udtørring, som foraarsager, at den nye Eng næsten altid er opfyldt med Vand, er Høet grovt og stridt. — Det fortjener at bemærkes, at i de første Aar efter Udtørringen var Høet af en langt bedre Beskaffenhed end nu, og Fiorin den prædominerende Græsart. Dette forekommer næsten uforklarligt, med mindre man vil antage, at Hovedgrøften ikke længere trækker som før, eller at Dyndet har forandret sin Natur. — Spørges nu om dette betydelige Foretagende ikke kunde gives mere Fyldkommenhed, ved at fordybe Hovedgrøften, da svares, at man med de nærværende trykkende Tider har tabt Modet, og desuden frygter for, at Hovedgrøften, ved større Dybde, vil synke sammen. Derimod troer man at have bemærket, at Grunden i Søerne voxer, saaledes at man haaber, Tiden vil tilveiebringe, hvad mislykkede Forsøg ikke have formaaet. Imidlertid forsømmer man dog ikke aarligen at oprense Hovedgrøften, der i andre Henseender, som vi siden ville faae at høre, har stiftet megen Nytte.

Imellem Colding og Fredericia ligge: Taulov-Søe, omgiven af Taulov- og Herslev-Sogne, og Holme-Søe, indsluttet af Taulov- og S. Vilstrup-Sogne; første omtrent paa 35 og sidste paa 15 til 16 Tdr. Land. Disse Søer give vel nogen Fisk; men da Bunden, i det mindste ved Udkanterne, er riig paa Tørv, og det med Grund formodes, at ved Søernes Udtørring vilde vindes en Deel Engbund, fortjente Sagen nok nærmere Undersøgelse. Her staae ingen Møller i Veien for denne Sags Udførelse; thi Søerne have frit Afløb, Holme-Søe til Coldingfjord, Taulov-Søe til Lille-Strand. Ja,

*) Disse Søer indeholde vist Materialet til en grundig Forbedring for nogle tusinde Tønder Land af den omliggende magre Sandegn.

Faldet er endog saa betydeligt, at en tilstrækkelig Fordybning af Afløbsaaerne, paa en 2 à 300 Favne nærmest Søerne, allerede vilde udrette meget. — For en 30 Aar siden foranstaltede salig Pastor **Bruun** i Taulov bedre Afløb for den største af disse Søer, hvilket meget har lettet Tørveskjæringen og tilvejebragt en Deel Engbund.

Naar endnu nævnes **Colding-Slot-Søe**, der ikke i nogen Henseende er af Vigtighed, og høist sikkrer Colding-Bye for Vandmangel, samt driver en Mølle, som dog formedelst Bagvand, naar Havet stiger, ofte staaer stille; troer jeg at have omtalt de vigtigste Søer i Veile-Amt.

Der er intet Spørgsmaal om, at i hine tørre Somre 1818, 19, 21 og 22, Vandet synligt har formindsket sig i Søer, Kilder og Brønde. Dog har dette ikke været Tilfældet i lige høi Grad overalt, saa at i de Egne, hvor Terrainet er meget bakket, ingen synderlig Mangel paa Vand er sporet. Saaledes f. Ex. har Faarup-Søe, der er omgivet af høie kilderige Bakker, holdt sig temmelig eensformig, og de nedenfor beliggende Møller have aldrig manglet Vand. Kjelkjærs Kildevæld have stedse ydet en Overflødighed af Vand, saavel til Huusbehov, som til Creaturers og Enges Vanding. Det samme har været Tilfældet med et Par Væld i Høien- og Orum-Præstegaarde, der ligge ved Foden af høie Bakker. Veile-Aae har stedse været lige vandrig, og Møllerne ved samme aldrig fundet sig i den Nødvendighed at standse deres Værkers Drift af Mangel paa Vand.

Dette synes at bevise, at den Vandmangel, man for nogle Aar siden saa meget klagede over, maa tilskrives den da herskende stærke Tørke. For Øieblikket synes alting igjen at være kommen i Ligevægt, i det mindste have Klagerne for længe siden hørt op. Hver tænkende og opmærksom Jagttager maa derfor tiltræde den af det Kongel. Landhuusholdnings-Selskab afgivne Betænkning om Aarsagerne til Vandmangelen. For dog ogsaa at anføre Andres Mening herom, tilføies følgende endnu:

Jeg har hørt paastaae, at de mange Mergelgrave, som i den østre Deel af Nørvang-Herred findes, opfange Vældene. (Men de afgive da igjen saa meget sikkrere Vandbeholdninger). At Brøndene almindeligviis ikke ere dybe nok, og især ikke naae til de nederste Leerlag, hvisaarsag de i stærk Tørke snart maae mangle Vand. (En god Grund). Endeligen: at Vandet overalt i de senere Aar har faaet bedre Afløb til Havet, da de tørre Somre have givet Anledning til mangfoldige Grøfters og Bækkes Oprensning. (Men dette kan dog kun have virket paa lave sumpige Strækninger, som ikke desmindre, skjøndt maaskee lidet sildigere, vilde været blevne udpompede af den stærke Solvarme.)

Af Søer ere kun de tvende ovennævnte udtørrede; men den Indflydelse, dette kan have havt paa Vandmangelen, er vist saare ubetydelig, saa meget mere som Hensigten kun halvt er opnaaet. Derimod have de fleste Moser og Kjære faaet bedre Afløb.

3.

Hvorledes er Climaet? tørt, fugtigt, koldt, lunt ꝛc.?

Climaet er her snart tørt, snart fugtigt, eftersom Aarstiderne og Vindene føre med sig; thi sydlige Vinde have gjerne fugtige, og nordlige tørre Aar til Følge. I de sidste 20 Aar have vi havt ligesaa mange tørre som fugtige Somre*). Dog er det fornemmelig i Forsommeren, at Tørken er varigst, da derimod Eftersommeren eller Høsten pleier at føre mere Væde med sig. Denne Omstændighed ved vort Clima er naturligviis til stor Hinder for Dyrkningen af Foderurter til tidlig Staldfodring, eller for en heldig Bjergning af Sædeafgrøderne. Imidlertid lærer dog Erfaring, hvad sidste angaaer, at Landmanden med saa temmelig Sikkerhed kan stole paa, at godt Veir ikke vil mangle ham til at fuldføre sin Høst. Aspecterne kunne mange Gange see maadelige ud, men en 8 til 14 Dages godt Veir indfinder sig dog altid til Slutningen. Kun at Landmanden, ved en ikke altfor sildig Udsæd, sørger for, at Sæden kan modne i rette Tid. — Foraarene ere kolde, barske, og, med østlige Vinde, meget skarpe. Sildigt oplives Vegetationen, og det er ikke ualmindeligt, at Mai gaaer hen inden Grøden ret kommer i Jorden. Det lerede Underlag, som her er saa hyppigt, er ikke heller lidet Skyld heri, da det forhindrer Vinterfugtigheden fra at synke. Førend den 20de Mai kan derfor ingen gjøre Regning

*) 1804 var tør, 1805 fugtig og frugtbar, 1806 tør, 1807 og 8 ligesaa, 1809 og 10 fugtige, 1811 meget tør, 1812 og 13 fugtige, sidste overordentlig frugtbar, 1814 tør, 1815, 16 og 17 fugtige, især sidste, 1818 og 19 vedvarende Tørke det meste af Sommeren, 1820 fugtig og særdeles frugtbar, 1821 og 22 meget tørre i Forsommeren, men des frugtbarere siden, 1823 fugtig og frugtbar, 1824 tør, 1825 meget tør og ufrugtbar, 1826 ligesaa.

paa at have Græs til Kørne, og det er ikke ualmindeligt at see Ploven, uagtet den ringe Afstand, hele 8, ja 14 Dage tidligere i Gang i Fyen, end i Jylland, Vesteregnen dog undtagen. Saatiden er her: for Havre fra først til sidst i April, og for Bygget fra først til sidst i Mai. Men hvo, som holder sig til de sildigste af disse Terminer, løber Fare for, ikke at faae sin Sæd moden, og bjerger almindeligviis høist maadeligt; thi lakker det først hen ad Mikkelsdag, kan man ikke stole længere paa Veiret. Især er det nødvendigt at saae toradet Byg, Hvede, Havre og alle Slags Bælgsæd tidligt. — Høsten indtræffer almindeligviis ikke her førend sidst i August. Imidlertid er der dog stor Forskjel heri i de enkelte Dele af Amtet. Egnen ved Fredericia, hvis gode Jordsmon hastigt bringer Værterne til Fuldkommenhed, har saaledes f. Ex. i det mindste 8 Dage tidligere Høst end Bjerge-, Hatting- og den østre Deel af Nørvang-Herreder, men holder omtrent Stand med Vesteregnen, uagtet her saaes meget tidligere.

Efteraarets regnfulde Veirlig indfinder sig tidligt. October er ofte saa fugtig og saa kold, at den Vintersæd, som i denne Maaned saaes, ved at spire i den dyndvaade Jord, alt da lægger Grunden til sin tilkommende Svaghed. — Dyrker man Kartofler, maae de optages ved Mikkelsdagstid. Sildigere er det almindeligviis et uoverkommeligt Arbeide, som intet Menneske holder ud. Hvo, som derfor holder over en tidlig Vintersæd, og har en betydelig Kartoffelavl, kan ikke noksom stræbe at benytte Tiden.

Strænge Vintre afvexle med milde og stormfulde, saakaldte Søevintre, hvor Taage og Regn sjeldent afløses af klare Dage. Saadanne Vintre pleie at have tørre Somre til Følge; dog er denne Regel ikke uden Undtagelse; thi de fugtige Somre 1816 og 17 fulgte paa ligesaa fugtige Vintre. Naar Vinteren er stræng, have vi gjerne megen Snee. Barfrost i de egentlige Vintermaaneder er derfor ikke af synderlig Varighed. Meest er den at befrygte i Marts Maaned, naar vi, som undertiden skeer, faae en Eftervinter, mange Gange følelig nok.

Climaet er her, selv midt om Sommeren, sjeldent behageligt. Idelige Vinde bevæge uophørligt Luften, saa at en stille,

mild Sommeraften hører til de Sjeldenheder, man med Længsel seer imøde. Imidlertid rense dog disse Vinde Luften fra Taage, fugtige og skadelige Dunster, saa at Climaet bliver meget sundt, og maaskee endog Sygdomme iblandt Værterne derved forekommes. Især er stærk Blæst Landmanden meget velkommen i Høst og Slæt, da det ellers i fugtige Somre vilde blive umueligt at faae Sæden eller Høet vel bjerget. Med alt dette ere dog de skovrige Partier af Amtet mere lune end Vesteregnen. Strøget imellem Fredericia, Veile og Colding, hvor Skovene brække Vindene eller formindske deres tærende Kraft, og hvor desuden langvarig Dyrkning har formildet Jordsmonnet, har derfor tidligst Foraar og frembringer den første Græsspire. I Bjerge-Herred, hvor Skovene ligge ved Kysterne, og Jordsmonnet er mere leret, varer det gjerne en 8 Dage længere med Foraarets Komme. Vesteregnen holder sig, formedelst det ufrugtbare Jordsmon og de kolde Vinde, som her ingen Modstand møde, længst bar. I taagede og fugtige Vintre er Vestenvind almindeligviis den herskende. Strænge og sneefulde Vintre tilføres os gjerne med østlige Vinde. Sydvest plejer at være Regnhjørnet. Dog, naar Vinden sætter sig til Ustadighed, gjelder ingen Regel længere, og den skjønneste Aftenrøde afløses ofte af de skyefuldeste Dage, ja klare Dage følge paa skyefulde Aftener. — Intet kan derfor være Landmanden mere magtpaaliggende, end at benytte sig af Veiret, naar han har det, og ikke at overgive sig til skuffende Forhaabninger.

Torden er temmelig sjelden. I tørre Somre med nordlige Vinde seer man vel Tordenskyer, avlede ved Dagens Varme, at samle sig paa Horizonten. Men de drive næsten altid ad Havet til, der her virker som en mægtig Tordenafleder, eller fordeles igjen af Nattens Kulde; og kun sparsomt vederqvæges derfor i tørre Somre enkelte Byers Marker, som ligge Stranden nærmest, med lidet Regn; Vesteregnen faaer almindeligviis intet deraf. Det er altsaa kun i meget varme Somre med sydlige Vinde, at stærk vedholdende Torden fornemmes. Dette var f. Ex. Tilfældet i August 1819.

Til Characteristiken af Climatet her i Amtet hører endnu den hyppige Nattefrost, som sjeldent udebliver i noget Aar. Især er den altid i Følge med tørre Somre, fordi disse paakomme med nordlige Vinde. Den vedbliver undertiden hele Sommeren igjennem; dog er dens skadelige Virkning størst i de sandede og mindre opdyrkede Egne af Amtet, især i Nærheden af Kjær og Moser, hvorfra Dunsterne føres snart til den ene, snart til den anden Side, falde paa Sæden, og bedække den med Riim. Hænder dette sig paa den Tid, Rugen groer, Kartoflerne have begyndt at spire, Træerne blomstre, eller Humlen burrer, tilintetgjøres ofte saaledes i en eneste Nat Landmandens skjønneste Forhaabninger. Ja man har i Høien- og Vinf-Sogne havt det Exempel, at hele Fald med Rapsæd, efter at være kjærnsatte, ere ødelagte af Nattefrost. I de sidste Aaringer har Nattefrost, en Følge af de hyppige Nordenvinde, været en slem Plage for Landmanden, og Strøget ved Landeveien fra Colding til Viborg især følt Virkningen deraf. Dog var intet Aar fordærveligere end 1819, da i samme en stor Mængde Rug under Blomstringen ødelagtes. Egnen ved Fredericia og Bjerge-Herred ere imidlertid temmelig sikkrede imod denne Plage, naturligviis som en Følge af deres Jordsmon, og at de ere bedst opdyrkede.

4.

Hvorledes er Udskiftningen? Ere Jorderne meget udparcellerede? Hvilke Følger har det havt? i Henseende til Folkemængde, Dyrkning, Tillæg af Creaturer 2c. 2c.?

Det er høiligen at beklage, at Danmark, der gav Europa Exemplet paa de første Udskiftninger, dyrt har maattet betale denne Ære. Uerfaren og for lidet bekjendt med Agerbrugets sande Beskaffenhed, troede man i hine Udskiftningens Barndomsaar at have gjort nok, naar Fælledskabet kun ophævedes, og enhver fik Raadighed over sine Jorder. Vigtigheden af at afsætte Eiendommene i samlede Lodder, give disse en hensigtsmæssig Form, taxere Jorden, udflytte o. s. v., indsaae man alt for seent. En stor Part af Landet er derfor høist maadeligt udskiftet, og især gjelder dette om den bedre Deel af Veile-Amt, hvor Udskiftningen alt for mere end et halvt Aarhundrede siden blev fuldbragt. Udflytning er nemlig næsten slet ikke brugt. Hvert Slags Jord er inddeelt i ligesaa mange Lodder som Lodseiere. Af det Nære og Fjerne har enhver faaet sin Part, og lange, smalle Lodder ere for det meste overalt afstukne. Derved ere opkomne Gaarde med 3, 4, 6, 8, ja stundom 10 Lodder, almindeligviis med en høist ufordeelagtig Figur og langt fraliggende. Saaledes kunne endnu Landsbyerne Hersleb, Pjedsted, Velling, N. Bjerth, S. Vilstrup, Høirup, Paabye m. fl. i Holmans-, Elboe- og Brust-Herreder, tjene som Exempler paa maadelig Udskiftning. — Bjerge-Herred er nærved at være værst faren. Dog, den Omstændighed, at Egnen er stærkt befolket, og Sognenes samt Byernes Areal lidet, hæver for en Deel Feilene ved Udskiftningen, da Afstanden til Lodderne, som en Følge heraf, ikke overalt kan være betydelig. Men en regelmæssig Indhegning forhindres dog

altid derved. — Imidlertid fremstiller Bjerge-Herred dog ogsaa Exempler paa en med Overlæg fuldbragt Udskiftning. Saaledes Assens-Sogn, Palsgaard-Gods, hvor alle Byer bleve lagte sammen, og en halv Snees Udflyttere fordeelte ved Udkanterne. Derved have de fleste faaet deres Eiendomme, i det mindste Agerjorden, i een Lod med en god Figur. Men denne Udskiftning fandt ogsaa først Sted 1799. — Paa Boller-Gods har man for nogle faa Aar siden paa ny udskiftet Landsbyen Nørre-Bjerge. Ved denne Leilighed ere af 12 Gaarde de 6 udflyttede. Det var meget at ønske, at denne Fremgangsmaade blev mere almindelig. Vore Godseiere vilde herved erhverve sig store Fortjenester af Landbruget. Men man maa beklage, at Tidsomstændighederne saa meget staae denne Sag i Veien; thi den nysnævnte Udskiftning kostede alene i contante Penge 1000 Rbd., foruden den Hjælp i Tække og Kjørsler, som af hele Godset blev ydet. At der i Bjerge- og Hatting-Herreder findes saa meget Strøegods, er ingen lille Hindring for denne Sags Fremme. — Som en historisk Mærkværdighed fortjener det her at bemærkes, at Udskiftningen alt i forrige Aarhundrede paa nye er foretaget i flere Byer og Sogne, uden at man dog er kommen Maalet synderlig nærmere, fordi man aldrig har villet bruge Udflytning i Forening dermed.

I den østre Deel af Nørvang- og Tyrrild-Herreder har i det hele Udskiftningen været bedre udført, saa at 2, 3, høist 4 Lodder ere henlagte til en Gaard. Denne Egn har desuden ved Udparcellering for en stor Deel forvundet Manglerne ved en feilfuld Udskiftning. — I Vester-Egnen, hvor de sidste Udskiftninger forefaldt for omtrent 16 Aar siden, kan man sige, at denne Operation bedst er udført. Byerne ere næsten forsvundne, eller bestaae, paa faa Undtagelser nær, høist af 2, 3 til 4 temmelig vidt adspredte Gaarde. Udflytning har altsaa her fundet Sted i den meest udstrakte Betydning, en af Local-Omstændighederne fremtvungen Nødvendighed. De i Byerne tilbageblevne Gaarde have almindeligviis to Lodder, Hjemlodden og Hedelodden; de udflyttede derimod kun een.

Kjøbstæderne have i Henseende til Udskiftning længe staaet tilbage for Landet. I **Fredericia** have vel de gamle

Eiendomsjorder fra umindelige Tider af været afdeelte i Lodder; men hvad skal man sige om en Eiendom, der paa 16 til 20 Alens Vide er en Fjerdingvei lang? En ny Udskiftning har ofte, og endog ganske nyligen, været foreslaaet, men Enighed kan ikke tilveiebringes. I Grunden indseer jeg ikke heller, hvad derved vilde blive vundet, da Udflytning ikke kan finde Sted, og Eierne altsaa ville komme til at nøies med to Lodder, een i Nærheden og een længst fra Byen; hvilket omtrent kommer ud paa eet med den nærværende Indretning; saa meget mere, som Fordelen af indhegnede Lodder her falder bort, da det er vedtaget, at ingen løse Creaturer komme paa Marken; Jorden desuden er for god til at spilde paa Grøfter og Diger, som her, formedelst de mange smaae Lodder, vilde gaae i det Uendelige. — Huuslodderne paa de, for omtrent en Snees Aar siden udskiftede, Fælleder, have vel en noget bedre Form, men da Lodderne følge Huus-Nummerne, og Fredericia-Mark er overordentlig vidtløftig, have mange over ½ Miil og derover til deres Eiendom, hvilket for smaae Huuseiere, der ingen Heste holde, falder meget besværligt. — Store Stykker af disse Fælleder ere desuden forblevne i den gamle Tilstand, og tillagte de mange ledige Byggepladse i Byen. De afbenyttes til Græsning for Byens Creaturer og til Exerceerplads for Garnisonen.

Colding-Byes Jorder ere, paa en 45 Tdr. Land nær, der ere udlagte til Exerceerplads, fuldkommen udskiftede. Dog blev Udskiftningen af Norder-Marken ikke fuldbragt førend for 4 Aar siden. Den skal være god, og udført til Alles Tilfredshed. Man har her fulgt den Grundsætning, at give de smaae Huuseiere deres Jorder tæt ved Byen, for saaledes om mueligt at fremme en høiere Cultur. De store Lodseiere, som holde Heste, og bedre kunne overkomme at faae Jorden dyrket, have faaet den længst bortliggende Jord, men dog saaledes, at naar Een eiede flere Huse eller Gaarde, Jordlodderne kom til at støde sammen.

I **Veile** var forhen Norder-Marken (de saakaldte Eiendomsjorder) fordeelt i lange smalle Lodder, paa den samme Maade som i Fredericia. For 5 Aar siden fandt en Omskift-

ning Sted, og enhver fik sine Jorder i to til tre Stykker; men man synes ikke at være meget tilfreds med den derved fulgte Fremgangsmaade. — Sønder-Marken, med et Areal af 760 Tdr. Land, har derimod, uagtet alle i de sidste 30 Aar gjorte Forsøg paa at tilveiebringe en Udskiftning, maattet ligge i Overdrev indtil i Fjor-Efteraar. Kun enkelte Stykker, Byen nærmest beliggende, udleiedes til Dyrkning paa visse Aar. Resten blev benyttet til Fælledsgræsning for Heste, Faar og Qvæg. — Det er Amtmand Treschow, som ved sin kraftige Indstilling til vedkommende Collegier, og ved sin sjeldne Gave til at forene Gemytterne, endeligen har bevirket dette store Terrains fordeelagtigere Afbenyttelse. At denne Mark, i Følge Gavebrev, tilhørte Veile-Indvaanere, ikke Byen selv, var en Hovedhindring for Udskiftningen, da man befrygtede at forurette tilkommende Generationer. Ogsaa formeentes, at under nærværende Conjuncturer kunde Veile-Bye ikke høste synderlig Fordeel af denne Operation. Men, i hvormeget der end kan være at udsætte imod Kjøbstæd-Agerbrug, saa kan dog ikke nægtes, at i en Bye som Veile, hvor Kjøbmænd, Embedsmænd og saa mange Andre holde Heste til Overflod, vil det Arbeide, Sønder-Markens Opdyrkning foraarsager, ikke betydeligt forøge de allerede bestaaende Udgifter med Heste-Underhold og Folkeløn; og det saa meget mindre, som Norder-Marken nu vil komme til at udhvile sig lidt af den lange Drift, hvorved uden al Tvivl ikke vil blive Tab for Veile-Indvaanere. Ogsaa for de mange smaae Professionister, der have faaet deres Lodder tæt ved Byen, maa det blive en ligesaa behagelig, som sund Tidsfordriv, i Aftentimerne at arbeide paa deres smaae Eiendommes Forskjønnelse, hvilket for en stor Deel allerede sees at være Tilfældet. Og endeligen er ved denne Marks Udskiftning bevirket, at een af Byens betydelige Skove, uden nogen Bekostning, er kommen under Fredning, hvilket, saalænge Sønder-Marken benyttedes til Græsning, paa Grund af den lange Grændse, neppe stod til at opnaae. — Forresten er denne Mark udskiftet efter de samme Grundsætninger som Colding-Norder-Mark, og Udfaldet vil altsaa, kan man haabe, tilfredsstille alle Parter.

I Følge Ovenstaaende er altsaa Fælledskabet af Ager- og Engs-Hartkornet saa godt som overalt afskaffet. Imidlertid har jeg dog hist og her bemærket Levninger af de gamle Indretninger. Saaledes f. E. i Velling, Smidstrup-Sogn, tvende halve Gaarde, som ere forblevne i Fælledskab, og ved Byens Udskiftning, paa Forlangende, have faaet deres Jorder udlagte under eet; hvilket siden dog haardt er fortrydt. — I Nykirke-Sogn har Præstegaarden en Hede i Fællig med nogle af Nørre-Collemorten Beboere. — I Brande-Sogn har Flødbye, i Følge en Høiesterets-Dom, Græsnings-Rettighed paa Døslunds Enge. Fælledskabet var dog her ophævet længe førend Proces om denne Sag førtes.

I de Dele af Amtet, hvor Selveiendom er indført, ere Jorderne meer eller mindre udstykkede. Lyst til at eie noget for sig selv og blive sin egen Herre, ligesom Gaard-Speculanternes Gjøglerier, have paa begge Sider fremmet Udparcellering. Dog har Udstykningen ikke altid havt ny Boelsteders Oprettelse til Følge. Ligesaa ofte, ja næsten oftere, har Hensigten været, at forøge allerede bestaaende Avlsbrug med nyt Tillæg af Jord, og saaledes ere gamle Gaarde, ja smaae Parceller endog, ikke sjeldent opvoxne til betydelige Eiendomme. Smaae Parceller til een eller to Køer ere vel ogsaa i stort Tal fremstaaede; men Steder til to Heste og 4 Køer altid søgte med mere Begjerlighed; thi Bonden er almindeligviis dog fornuftig nok til at indsee, at for at leve lykkeligt, hører der meer end en Plet Jord og en Hytte.

En af de synligste Følger af Udparcellering har været en næsten til det dobbelte forøget Folkemængde; i det mindste er Familiernes Antal, i flere Sogne, stegen efter dette Forhold. Men Parcellisterne ere, med faa Undtagelser, endnu ikke faldne Samfundet til Byrde, eller have forøget de Fattiges Antal. Sjeldent findes i et Pastorat her i Amtet meer end 15 til 16 Fattige, som virkeligen nyde Understøttelse; ja der gives Sogne som slet ingen have, og Tiggere komme næsten aldrig tilsyne; i det mindste har jeg, paa en heel Maaneds

Vandring i Amtet, ikke mødt een saadan. Overalt har man forsikkret mig, at Parcellisterne endnu aldrig have begjert Understøttelse, men almindeligviis staae sig bedre end Gaardmændene, fordi de, som en Følge af deres mindre Areal, ikke behøve at holde kostbare Tjenestefolk, og, da deres Jorder ere lavt ansatte, forholdsviis svare færre Skatter. — Min Gaard er omgiven af 11 Beboere; deraf ere to Gaardmænd og 9 Parcellister. Gaardmændene ere forgjeldede, og have ondt ved at bestaae. Af Parcellisterne ere to i maadelige Omstændigheder, men de 7 staae sig godt, og ere paa deres Viis velhavende.

Det fortjener her at anføres, at i Hveissel- og Givskud-Pastorat, hvor foruden Gaardmændene findes 78 Parcellister og 128 Huusmænd med og uden Jord, ikke ere meer end 13 Fattiglemmer; og i Greis- med Sindbjerg-Sogn, der have 65 Parcellister og 101 Husmænd, deels med, deels uden Jord, 15 Fattige. Dog, Sandheden tro, bør jeg ikke fortie, at i Nørup-Sogn, der er af en ringere Beskaffenhed og stærkt udstykket, er Fattiglemmernes Antal næsten dobbelt saa stort. Disse Sogne gjelde for de meest udstykkede i Veile-Amt. — De to største Pastorater i Amtet have 50 Fattiglemmer paa circa 1000 Tdr. Hartk., men Befolkningen er meget stor. Og gives der end Sogne, hvor Udstykning kun lidet har fundet Sted, med et forholdsmæssigt ringe Antal Fattige, som f. E. Østersnede-Sogn, der paa 400 Tdr. Hrk. ikke har meer end 10 Fattiglemmer, er det ligesaa vist, at andre, uagtet den stærke Udparcellering, ikke have flere Fattige at forsørge. Saaledes Gaarslev-Sogn, der ikke har flere Fattiglemmer end Pjedsted-Sogn, og endda er af langt ringere Beskaffenhed, ja endog meget større. Uldum- og Langeskov-Pastorat, med 43 Parcellister og 51 Husmænd, har ikke flere end 7 Fattiglemmer. Pjedsted- og Bredstrup-Sogne, med de bedste Jorder i Amtet, og store Gaarde, der ikke ere udstykkede, derimod 13. Sønder-Vilstrup-Sogn, der ikke er udstykket, har ingen Fattige; men Orum-Sogn, der har mange Parcellister, ligesaalidet.

Heraf følger at man har Uret ved, ubetinget at tillægge Parcellering Forøgelsen af de Fattige. Dette kan alene være Tilfældet naar Udstykning drives for meget i det smaa, hvilket jeg ikke nægter at være nærved i nogle Sogne. Derimod maa Inderste- eller Huusmands-Classen, der, naar Alder og Sygdom svække Legemet, kun har Fattig-Kassen at tye til, altid blive en rig Kilde til nye Fattiglemmer. Men denne Classe af Mennesker lader sig saameget mindre udrydde, som den er uundværlig jo mere Vindskibelighed og Industrie blomstre i et Land. Ja det vilde uden al Tvivl have meget slemme Følger for Moraliteten, om man, ved at indskrænke Giftermaalene, søgte at forhindre Huusmands-Classens Forøgelse. — Derfor vil der stedse blive Fattige at forsørge, som det saa meget mere er Samfundets Pligt at sikkre en taalelig Existens mod Enden af deres Levedage, som disse Mennesker have opoffret deres Kræfter, ja som oftest deres Helbred for dets Skyld. Og derfor er det ogsaa den Formuendes Pligt, forholdsmæssigen at bidrage meest til de Fattiges Forsørgelse, da det er ham, som middelbart eller umiddelbart har havt meest Nytte af dem.

Jeg har hørt en Mand sige, at de nærværende lave Sædepriser ere Aarsag i, at Fattigdom ikke saa meget tager til, som ellers vilde blive Tilfældet. Men vil ikke med høiere Kornpriser (de ved Hungersnød fremtvungne undtagne), Fortjenesten tage til? Og var da Fattigdom meer almindelig under de høie Kornpriser i det første Decennium af dette Aarhundrede, ja under Krigen selv? Udparcellering har dog kun taget lidet til siden. Forholdet maa altsaa omtrent være det samme. — Derimod er det vist, at de nærværende lave Sædepriser ganske overordentligt befordre Lediggang, og at mangen Huusfader af Dagleier-Classen, som det nu falder saa let at finde Føden Hjemme, nægter at gaae i Dagleie, saa at man ofte er forlegen for de fornødne Arbeidere, eller maa betale dem i dyre Domme.

Imidlertid kan vel ikke nægtes, at en Deel Parcellister i de senere Aar er gaaet til Grunde, og at flere endnu ville følge. Men er dette da ikke ligeledes Tilfældet med Gaardmands-

Classen, ja med de store Godseiere; og kan det med Grund tilskrives Udparcellering? Efter authentiske Lister fra 5 forskjellige Herreder *), som jeg har liggende for mig, have af 161 tvungne Auctioner i Aarene 1821, 22 og 23, et Hundrede fundet Sted hos Gaardmænd, og Anledningen dertil for det meste været opsagte Capitaler. I Vester-Egnen ere dog ogsaa mange Auctioner afholdte for resterende Skatter, som især have truffet Gaardmændene. — At Parcellisterne ogsaa maatte indvikles i de Fortrædeligheder, Forandringerne med vort Pengevæsen have afstedkommet, er ikke at undres over; det Modsatte havde været et Underværk. — Ligesaalidet er Udparcelleringen Skyld i, at de Mænd, som havde forvandlet deres Eiendomme i Papiir, ved dette vaklende Pengerepræsentativs Banqverot mistede deres Formue.

En vigtig Fordeel, Parcelleringen har havt, er, at den har forskaffet os de fornødne Tjenestefolk, som ellers vilde mangle, da ingen Overflødighed paa samme endnu spores, og Gaardmændene sjeldent kunne undvære deres Børn; ja naar de ere velhavende, især i Osteregnen, næsten holde det for en Skam at lade dem tjene. Hvorfor Parcellisterne, naar de ere i Velstand, ikke skulde opdrage deres Børn ligesaagodt som Gaardmændene, indseer jeg ikke. Agtelse for Eiendoms-Retten, og Lyst til Arbeide, maae jo i begge Tilfælde kunne udvikle sig, hvilket Erfaring ogsaa stadfæster. — At den forrige Folkemængde skulde have været tilstrækkelig til en behørig Dyrkning af Landet, som af nogle er paastaaet, falder lidt paradox; thi det kommer jo an paa, hvad man forstaaer ved en behørig Dyrkning; og vitterligt er det, at de Fleste nu til Dags snarere savne, end have for mange Folk. — Imidlertid er det dog unægteligt, at mangen Parcellist, med et ringe Tillæg af Jord, om han end slaaer sig nok saa godt igjennem, dog ikke gavner Samfundet synderligt mere, end ved de Børn, han udsender i Verden. Thi han fortærer for det meste sin hele Production, og vant til Magelighed, foretrækker han i sine Fritimer at sysle hjemme med alskens Ube-

*) Holmanns-, Elboe-, Brusk-, Nørvang- og Tyrrild-Herreder.

tydeligheder, end at gaae i Dagleie og arbeide for Andre, eller ved en intensivere Dyrkning at forøge sine Producter. — Ligeledes forekomme ogsaa hist og her Exempler paa Parcellister, som ved deres smaae Eiendommes Ubetydelighed og Jordens ringe Beskaffenhed, samt en for talrig Børneflok, ikke ere istand til at ernære sig, men føre et kummerligt Liv; hvilket de som oftest dog foretrække, frem for at lade sig indlemme paa Fattiglisten, af Frygt for at berøve deres Afkom de faa Eiendele, de kunde være i Besiddelse af. De taale derfor hellere alt, taale Armods tungeste Byrde til det Yderste. Men til Lykke ere saadanne Exempler endnu temmelig sjeldne, da de Parcellister, hvis Eiendomme ere meget smaae, gjerne drive en Profession, hvorved de da staae sig særdeles godt. Imidlertid viser dette dog, at Udparcellering ogsaa kan drives for vidt.

I Henseende til Dyrkningen, da har Parcellering havt til Følge, at en stor Mængde raae Jorder ved den ere komne under Cultur, og nu ernære en talrig Folkeclasse. Vel har mangen Parcellist, af Mangel paa Kraft, længe maattet stride med de heraf følgende Gjenvordigheder; men faa ere dog gaaede til Grunde derved. Imidlertid have Parcellisterne ikke heller i mindste Maade bidraget til en forandret Dyrkning, og de smaae Lodder behandles ganske som de større Gaardes. Desaarsag strækker deres Production, især naar Parcellerne ere smaae, ikke heller videre end til eget Ophold, ja stundom ikke engang dertil. — Men den vigtigste Følge, Parcellering i Henseende til Dyrkning har havt, er, at den meer end alt andet har afhjulpet Manglerne ved en feilfuld Udskiftning, i det de langtbortliggende Jorder have faaet Beboere, og de nærliggende tjent til at arrondere de tilbageblevne Gaarde, saaledes at en bequemmere Dyrkning nu paa mange Gaarde finder Sted. Det sidste er især opnaaet ved Udparcellering i Elbo-, Holmanns- og Brusk-Herreder. — Disse Fordele høre til Udparcelleringens vigtigste Fortrin, og kunne ikke nok paaskjønnes.

Tillægget af Creaturer formenes vel af Nogle ved Udparcelleringen at have aftaget, da Fælleder og Overdreve,

hvortil de længst bortliggende Jorder afbenyttedes, græssede en Deel Ungqvæg, som man formedelst hines Udstykning har maattet afskaffe. Men ikke alle Fælleder bleve udstykkede, og ikke alle Udparcelleringer fandt Sted paa udyrkede Græsgange. Mangen saadan Fælled blev desuden ogsaa kjøbt for at tillægges allerede bestaaende Gaarde, der hidtil maaskee havde manglet en saadan. Ogsaa har Kløveravlen sandsynligviis mere end erstattet Savnet af de udparcellerede Fælleder. Saaledes troer jeg, at naar nogle faa Sogne undtages, Tillægget af Qvæg til Salg snarere har til- end aftaget, hvilket Tilløbet ved vore Qvægmarkeder ogsaa synes at bekræfte. — Bemærkes maa det dog her, at Parcellisternes Qvæg hverken i Henseende til Størrelse eller Trivelighed kan maale sig med Besætningerne paa de større Gaarde, fordi den Feil i Almindelighed begaaes, at holde formange Creaturer i Forhold til Loddernes Størrelse.

Af alt dette følger, at Udparcellering har havt høist velgjørende Følger for Landvæsenets Opkomst i Veile-Amt, skjøndt det vel ikke heller kan nægtes, at Symptomer af en for vidt dreven Udparcellering hist og her have givet sig tilkjende. Jeg troer derfor, at de fleste Indskrænkninger, Forordningen af 3die December 1819 paalægger, mere skade, end gavne. — At ingen Jordeiendom maa udstykkes i mindre Parceller, end til $1\frac{1}{2}$ Td. Land Normal-Jord, er unægteligen viist og meget rigtigt udtænkt *). Men hvortil en Hovedparcel paa 20 Tdr. Land? Maaskee for at conservere Gaardene? Troer man da, at alle kun tænke paa at ødelægge, ingen paa at samle; og have ikke mange, selv paa de Tider Udparcellering var meest i Flor, forstørret deres Eiendomme? Det er sandt, flere ere nu nødsagede at sælge, og færre istand til at udvide deres Drift. Men er Staten da tjent med forarmede Gaardmænd,

*) Imidlertid seer man dog, at ogsaa herimod har man vidst at skaffe Raad. Istedet for at kjøbe en Parcel, fæster man nu paa Livstid, mod nogle faa Dages Arbeide aarligen, en liden Plet Jord, og reiser en Hytte derpaa. Uden Sorg for Huusleien overlader man sig da saa meget mere til Ledigdagg og arbeider kun den halve Uge.

som af Mangel paa Kraft enten maae forsømme deres Gaardes Drift, eller gaae fra disse og omsider falde Fattigkassen til Byrde? Eiendommenes rigtige Størrelse er dog nok den, der svarer til Agerbrugernes Kræfter og Formue til at bevirke en hensigtsmæssig Dyrkning! Og var det altsaa ikke meget bedre, at en Mand, der ikke seer Udveie til at blive i Besiddelse af sin hele Eiendom, udstykkede den, og beholdt deraf, hvad han kunde redde, til at sikkre sig og sine Livets Ophold? Mange havde maaskee saaledes staaet til at frelse, istedet for at deres Eiendele nu paa en oprørende Maade berøves dem, og de selv kastes paa Døren. At sælge Gaarden og kjøbe en mindre Eiendom, er sjeldent praktikabelt. En Gaard, der gaaer til Concurs, troe alle at skulle have for en Bagatel, og den sælges derfor almindeligviis langt under dens Værdie, medens smaae Steder derimod næsten altid maae kjøbes underhaanden, fordi Eierne ikke saa let forarmes paa dem, og altsaa holde dem høit i Priis.

Denne Indskrænkning forhindrer desuden al Parcellering i de magre Egne, da her neppe findes en Bondegaard med 20 Tdr. Land til Taxt 24, og forhindrer følgeligen med det samme Opdyrkningen af vore Heder, hvilken det ikke er mueligt for den fattige Vesterboebonde, fra sit ofte langt bortliggende Hjem, at overkomme.

En Hovedparcel til at betrygge Staten for Skatter og andre Afgivters Udredelse, er ligesaa unyttig som uhensigtsmæssig. Seer man ikke dagligen, at Parcellisterne ere de første, som møde paa Amtstuerne, og som svare alt, hvad der paaligger dem? Netop fordi Indtægt og Udgift staae her i et bedre Forhold end hos Gaardmændene. Hvorfor da bebyrde Hovedparcellen med en Forpligtelse, der ikke alene er uden Nytte, men som det ogsaa vilde være saare ubilligt at forlange opfyldt?!

Fri Raadighed over Jordeiendommene har til alle Tider havt de meest velgjørende Følger for Agerbrugets Opkomst. Veile-Amt afgiver især det øiensynligste Beviis herfor. Meget at ønske var det derfor, at Forordningen af 3die December 1819 i dens Hovedpunkt tilbagekaldtes. I det mindste kunde

fri Udstykning, til Forening med andre Eiendomme, tillades. Det er det eneste Middel til at rette de mange feilfulde Udskiftninger. De Forpligtelser, Hovedparcellisterne tilkomme (hvis samme skulde vedblive), maatte den eller de Gaarde, som ved Udstykningen foregedes, paatage sig.

5.

Hvilken er den almindelige og meest gjængse Dyrkningsmaade? Hvilke Afvigelser gives derfra? Bruger man Kobbeldrift med reen Brak, eller Vexeldrift med Brakfrugter? Hvad dømmes derom? Er nogen betydelig Deel af Jorder udlagt til varigt Græsland?

I Egnen af Fredericia pleier man at saae:

1) Boghvede i Grønland, hvortil to, ja af mange tre Gange ploies. Det sidste skeer især paa stærkere Jorder.

2) Rug, hvortil umiddelbar gjødes, og kun een Gang ploies, da man mangler Tid til flere Ploininger. — For ikke at faae Rugen for meget nedtraadt af Creaturerne, saaes almindeligviis først midt i October. Derpaa kommer

3) Byg, almindeligviis efter to Ploininger, hvoraf den første, da Jorden endnu er græsbunden, foretages ganske flak, sædvanligviis om Efteraaret. Dog gives der Byer, saasom Skjærup, Ankjær m. fl., hvor man ploier 3 Gange. De større Gaarde trepløie til Byg, selv om man har havt Reenbrak foran.

4) Byg efter een eller to Ploininger, da flere vilde give for meget Ukrud.

5) Havre, ligeledes efter een Ploining.

6) Havre; ja stundom, naar man tiltroer Jorden Kraft, 3die Gang Havre, hvorpaa Markerne i 5 til 6 Aar udlægges til Hvile, paa de fleste Steder dog med lidt isaaet Kløver.

Fra dette Sædskifte finde endnu kun faa Afvigelser Sted. For nogle Aar siden blev begyndt med at udkjøre den halve Gjødske til Boghvede, men dette synes ikke at have fundet Bifald, fordi Ukrudet for meget tog Overhaand. Imidlertid var dog Virkningen deraf øiensynlig paa Boghvedestubben, som befandtes langt skjørere end ellers.

At nedpløie Boghveden bruges af nogle faa; iblandt andre af en Bonde i Gauerslund og af et Par Mænd i Follerup og S. Vilstrup.

Ogsaa har man hist og her begyndt at gjøde Grønjorden til Byg, istedetfor at saae Boghvede, og har troet, i Betragtning af Boghvedens Mislighed, at vinde derved. Dog kommer det mig for, at man ogsaa er bleven kjed heraf, fordi Bygget i de senere tørre Somre ofte er mislykket. At Rugen efter Bygget blev ringere end efter Boghveden, brød man sig ikke om, naar kun Bygget gav noget af sig; thi den øieblikkelige Fordeel afgjør her alle Stridigheder om Fordeelagtigheden af et Sædskifte.

I nogle Byer, som Eritzøe, Pjedsted, S. Vilstrup og Staustrup, tages imellem første og anden Kjerv Byg, Ærter og Vikker eller Vikkehavre. Denne Fremgangsmaade finder megen Bifald, og begynder at udbrede sig til andre Byer.

Paa Forpagtergaarden Follerup er følgende Sædskifte i Gang: 1) Reenbrak gjødet, 2) Rapsæd, 3) Hvede, 4) Byg, 5) Vikker gjødskede, Kartofler, Ærter rc., 6) Havre, og 7, 8, 9 og 10) Kløver i fire Aar.

Reenbrak er desuden indført næsten paa alle Gaarde, som ere i Hænder af Mænd udenfor Bondestanden.

I **Bjerge-Herred** er Boghvede-Sæden, paa Grund af de seie Leerjorder, meget indskrænket. Bruges den, saa er det kun paa de lettere Jorder, og der tages da: 1) Boghvede, 2) Rug, gjødsket, 3) Byg og 4, 5) Havre, undertiden udlagt med Kløver i 5 Aar. Derimod er følgende Sædskifte temmelig almindeligt paa de Steder, hvor Jorden er muldrig: 1) Byg, deels med, deels uden Gjødske, 2) Rug, almindeligviis gjødet, 3) Byg, 4) Ærter, 5) Byg, 6) Havre og 5 Aars Hvile med isaaet Kløver. Paa de ringere Leerjorder udelades derimod Ærterne og det derpaa følgende Byg; men i deres Sted tages en Havrekjerv til, og Kløver saaes ikke altid til Udlæg. Da nu paa en Gaard almindeligviis haves flere Slags Jorder, hænder det sig ogsaa, at en Mand ofte har alle tre Sædskifter i Gang. — I Assens-Sogn, Palsgaard-Gods, bruges: 1) Byg, halv gjødsket, 2) Rug, overgjødsket

med Resten af Vintermøget, 3) Byg, 4) Ærter, 5) Byg, 6, 7) Havre, og Kløver i 3 Aar. — I Skjold- og Raarup-Sogne gives saa seie Jorder, at man ikke vover at saae Rug, og tager derfor: 1) Grønlands Havre, 2) Byg, gjødet, 3) Byg, 4, 5) Havre, og Hvile i 5 Aar. I disse to Sogne er det Brug før Vinter at udkjøre en Deel af den aarsgamle Gjødske paa Grønlandet. Den spredes da strax, men nedpløies ikke før næste Foraar. En Bonde, med hvem jeg talte herom, forsikkrede mig, at han, ved at nedpløie Gjødsken om Efteraaret, havde avlet langt ringere Grønlandsbyg end ellers. Overhovedet gjør man her meget af Overgjødskning, og i en stor Deel af Bjerge-Herred nedharver man Rugen i Gjødsken. — Paa Jensgaard er den lerede Deel af Marken inddeelt i 11 Nummere, og man saaer: 1) Havre, 2) Byg, trepløiet og gjødet, 3) Vikker, 4) Byg, 5) Havre, og 6 Aars Hvile med Kløver. Jorden er for kold og for sei til at bære Rug; og Hvede har altid givet Brand, selv naar fremmed Sæd er forskreven. — Paa det sandede Strøg af samme Gaards Mark tages 1) Brak, 2) Rug, 3) Byg, 4) Havre, og 5 Aars Hvile, udlagt med Kløver. — Dog, af alle disse smaa Afvigelser finder jeg ingen, der fortjener meer Egnens Opmærksomhed, end den paa Orum-Præstegaards Marker indførte. Her tages nemlig 1) Byg, 2) Ærter, (begge halvgjødskede), 3) Rug, 4) Byg, 5) Havre, og Kløver i fire Aar. At her maa avles god Rug, er let at begribe, saa meget mere som Ærterne pleie at lykkes fortræffeligt.

Til disse lange Rækker af halmbærende Sædarter, som kun, og endda sjeldent nok, afbrydes ved en Ærte-Afgrøde, kommer endnu, at Jordens Bearbeidning er høist maadelig. I en heel Omgang bruges næsten ikke flere Ploininger end Sædeafgrøder. Til Grønlands-Byg ere to Ploininger almindelige, og til Byg efter Rug ligesaa; men det er ogsaa alt. Afgrøderne ere derfor, og da man ikke heller mergler, samt avler lidet Høe, ikke synderligt tilfredsstillende for saa god en Egn, og 5 til 6 Fold holdes for en god Høst. Grønlands-Byg er imidlertid, da dertil gjødes, dog temmelig givtigt. Men Rugen lykkes aldrig ret i Bjerge-Herred, en Følge af Sædskif-

tet, den maadelige Bearbeidning, Jorden faaer, og den sildige Udsæd.

Af mærkværdige Rotationer, som dog i dette Strøg ere saa temmelig sjeldne, fortjene følgende at bemærkes: Paa Hovedgaarden Boller bruges: 1) Brak, 2) Hvede, 3) Byg, 4) Ærter eller Vikker, 5) Byg eller Havre, samt 5 Aars Hvile med Kløver. Dog agtes dette forandret til: 1) Brak, 2) Raps, 3) Hvede, 4) Ærter, Vikker rc., 5) Byg, og 5 Aars Hvile med Kløver.

Paa Kalsbøl bruges Brak, og vexles med Vikkehavre, Kløver, Kartofler og Raps; dog uden bestemt Følge. Paa Vikkehavren følger gjerne Vintersæd; paa denne igjen Kløver, og saa Byg, men efter Brak Raps.

Paa Skjerrildgaard er Sædskiftet: 1) Havre, 2) Brak, 3) Raps, Hvede og Rug, 4) Byg, 5) Ærter, Vikker, 6) Byg, 7) Havre, og Hvile i 5 Aar med Kløver.

Rosenvold, Borksminde og Drumgaard holde Brak og saae Raps, men forresten Vintersæd, Byg og Havre, uden videre Afvexling.

I Hatting-Herred drive de østlige Sogne deres Jorder som i Bjerge-Herred. Hatting-Sogn derimod saaer noget mere Boghvede og mindre Byg. Løsning- og Hedensted-Sogne, der have lette Sandjorder, tage: 1) Boghvede, 2, 3) Rug og 4, 5) Havre, med Hvile i 5 Aar. Noget lidet Grønlandsbyg saaes ogsaa og gjødes til. — Hovedgaarden Bygholm brakker, saaer Rapsæd og Hvede, dyrker Kartofler, men binder sig forresten ikke til noget bestemt Sædskifte. Kammerraad Christensen i Nørre-Uldum brakker, dyrker Hvede, og agter ligeledes at lægge sig efter Kartoffel- og Rapsædavlen. Degnen Hr. Plesner i Stenderup bruger Vikker og Hestebønner som forberedende Sæd for Rug og Byg.

I den østre Deel af Nørvang-, Tyrrild-Herreder, er det almindeligt at saae: 1) Grønlandsbyg, halvgjødsket, 2) Rug, ligeledes halvgjødsket, 3) Byg, 4, 5) Havre, med 5 Aars Hvile. Kløversæden er ikke her saa hyppig som i Bjerge-Herred. Men siden Mergelens Indførelse er man kommen godt i Gang dermed. Boghvedesæden er, paa Grund af dens Mislighed, ikke meget brugt. Hvor dette er Tilfældet, be-

gynder naturligviis Rotationen dermed, og Rug følger ovenpaa.

Afvigelser herfra til det Bedre findes neppe paa Bondergaardene, men vel til det Værre, ved at tage een eller to Kjerve mere, helst Havre. Dog følges den gode Skik her, at fælde Grønjorden i Hundedagene. Men at oppløie Furen før Vinter igjen, er ikke bekjendt. Derimod have alle Hovedgaarde indført meer eller mindre vigtige Forandringer i deres Rotationer, hvoraf dog Exemplet, da de er saa nyt endnu, ikke har kunnet virke synderligen paa Bønderne. — Først og frem mest fortjener i saa Henseende at nævnes Hovedgaarden Agersbøl med et Areal af 480 Tdr. Agerland. Her er Reenbrak indført, hvorpaa i 2det Aar følger Hvede og Rug, i 3die Aar Byg, i 4de Vikkehavre, i 5te Byg og i 6te Havre, hvorpaa Jorden, udlagt med Kløver, hviler i 6 Aar. Da her tillige mergles, grøftes, omhyggeligt brakkes, og al Vaarsæd opfodres til Staldstude, samt en betydelig Høebjergning af 3 til 400 Læs haves, Tienden af 400 Tdr. Hartkorn for en stor Deel hæves in natura, og Jordsmonnet er godt, er det begribeligt, at Markerne maae befinde sig i en høi Grad af Kraftfylde, hvilket den Leiesæd, man her hvert Aar har at trækkes med, tydeligt nok tilkjendegiver. Besidderen af denne Eiendom har derfor begyndt at saae ½ Vang eller 20 Tdr. Land med Raps.

Staugaard har ogsaa for nogle Aar siden modtaget et forbedret Sædskifte, nemlig: 1) Grønlands Havre, 2) Brak, 3) Hvede, 4) Byg, 5) Vikkehavre til Staldfodring og Høe, 6) Rug, 7) Havre, 8, 9, 10, 11) Kløver til Slet og Græsning. Nu saaes en heel Indtægt med Raps i Brakland, og for ikke at forstyrre Rotationen, skal herefter Grønlands-Havre falde bort. Ved dette Sædskifte, og ved Hjælp af Mergel og Grøfter, er Productionen paa denne Grad, fra 1817 til 1822, stegen til det Dobbelte, nemlig fra 289 til 581 Tdr. Sæd, og i Aaret 1823 har Laden ei engang kunnet rumme den 3die Part af Afgrøden. Staugaard har et Areal af 240 Tdr. Agerland med en Høebjergning af 150 Læs Enghøe, til 28 Tdr. Hrik.

Paa Brandbjerg indføres for Øjeblikket følgende Rotation: 1) Brak, gjødet, 2) Raps, 3) Hvede og Rug, 4) Vikkehavre til Slæt og Staldfodring, 5) Byg, gjødet, 6) Kartofler, Boghvede, Ærter, Vikker rc., 7) Havre, 8, 9, 10 og 11) Kløver til Slet og Græs. Denne Gaard, hvor i fordums Dage, paa et Areal af 300 Tdr. Land, ikke holdtes meer end 18 Køer og 30 Stude, er ved Opdyrkning i nogle faa Aar bragt til at holde 80 Køer og 18 Heste som fast Besætning.

Paa Grundet, der er bortforpagtet, er Sædfølgen: 1) Brak, 2) Raps, 3) Hvede og Rug, 4) Byg, 5) Havre, og 5 Aars Hvile med Kløver. — Skovgaard og Hvolgaard have, i Henseende til Sædskiftet, modtaget lignende Forandringer med Brak, Vikke- og Rapsæd-Avl. Men Faarup, Rugballegaard, Engelsholms-Ladeggard, Kjelkjær, Haraldskjær, ere forblevne omtrent ved det gamle.

Paa nogle af Staugaard-Marks Parceller, i Alsted-Mølle, paa Skovgaard og Høigaard, i Ulvkjær o. s. v., har jeg seet megen Boghvede at nedpløies. Denne Fremgangsmaade ansees af Nogle liig en halv Gjødskning, hvilket dog af Andre benægtes. En Mand heri Amtet skal af et lidet samlet Jordstykke have brakket $\frac{1}{3}$, nedpløiet velvoxen Boghvede paa $\frac{1}{3}$, og høstet Boghvede paa den sidste $\frac{1}{3}$ Deel. Hele Stykket besaaedes derpaa med Rug uden Gjødske. Men Brakken afgav den fortrinligste Rug, og imellem Rugen paa den nedpløiede og indhøstede Boghvedestub kjendtes ingen Forskjel. Ogsaa Forfatteren har ikke sporet synderligt Gavn af at nedpløie Boghvede.

I den bedre Deel af de skarpe Egne, altsaa i de vestlige Sogne af Brusk-Herred, det meste af Jerlev- og noget af Tyrrild-Herred, spiller Boghveden igjen en Hovedrolle i Sædskiftet, og Bygget, der ikke passer til denne Egns Jorder, maa vige for hiin. — Sædfølgen i de ringe Harthe-, Nebel-, Alminde- og Egtved-Sogne er: 1) Boghvede, to Gange pløiet, 2) Rug gjødet, 3) Rug, 4) Boghvede een Gang pløiet, 5) Rug, 6) Havre, og, uden at saae Kløver- eller Græsfrøe, Hvile i 6 og flere Aar. — Hvor Jorden er lidt bedre, især naar Mergel tillige bruges, saaer man: 1) Boghvede, 2)

Rug, 3) Byg, 4, 5) Havre, og lader Jorden hvile i 5 à 6 Aar. Dette er f. Ex. Tilfældet i Gadbjerg-Sogn, hvor ogsaa, naar Jorden er noget ringere, tages: 1) Byg gjødet, 2) Rug, 3, 4) Havre, og Hvile i en Række af flere Aar. — I Høien-Sogn saaes: 1) Boghvede, 2) Rug, 3) Byg, 4) Byg, 5, 6) Havre.

Afvigelser herfra findes paa Nebelmølle, hvor 1) tages Grønlandshavre; derpaa 2) brakkes og gjødes, 3) saaes Rug, 4) Byg og 5) Havre, som faaer en svag Gjødskning, tilveiebragt ved Hjælp af den halve Staldfodring, saa at Jorden udlægges i nogenlunde Kraft. For Øjeblikket er man ogsaa i Begreb med at indføre en Mellemsæd, nemlig Boghvede midt i Sædskiftet. — Paa Engelsholm i Nørup-Sogn brakkes, hvorpaa tages: 1) Rug, 2) Byg og 3, 4) Havre, som udlægges med Kløver. Dette agtes dog maaskee forandret til: 1) Havre i Grønland, 2) Brak, 3) Rug, 4) Byg og 5) Havre med isaaet Kløver.

Angaaende Dyrkningsmaaden i den vestlige Deel af Nørvang-Herred, den skarpeste og magreste Strækning i hele Amtet altsaa, har jeg indsamlet følgende Data:

I Nørre-Collemorten, Nyekirke-Sogn, brækker man Jorden til Boghvede, og tager derpaa trende Rug- og 2 til 3 Havrekjerve, hvorpaa Jorden faaer Lov at udhvile sig i 10, 12 ja 16 Aar. — I Tyregoed-Sogn er det Skik at tage Boghvede eller Spergel i Grønland, og derpaa at lade følge 5 Rugkjerve, efter een i det hele svag Gjødskning. Er Jorden lidt bedre, brækkes og gjødes til Byg, og to Rug- samt 2 Havre-Kjerve følge ovenpaa. Fire til fem Aars Hvile ere almindeligst. — I Brande-Sogn er første Sæd enten Grønlandsbyg, som gjødes, eller Boghvede; dog saaes mindst af det sidste; herpaa maa Jorden give 4 Rugkjerve, og hviler i 5 Aar. At bruge Boghvede som Mellemsæd holdes for skadeligt, fordi Jorden, naar den igjen udlægges, ikke saa let tilgroer med Græs. Dette har dog nok sandsynligviis mere sin Grund i det tærende Sædskifte, end i den ved Boghveden bevirkede Løshed. — I Omme gjødes helst til Byg, hvorpaa følger Rug, Boghvede og atter to Gange Rug, ja til Slutning een eller

to Havrekjerve. — I Ringgive, der har de ringeste og skarpeste Jorder i hele Amtet, er følgende Sædskifte brugeligt: 1) Byg, gjødsket, eller, naar Jorden er alt for ringe, Boghvede, 2, 3, 4) Rug, med 5, 6, 7, 8 og flere Aars Hvile.

Paafaldende har den, i Forhold til Omstændighederne, betydelige Bygudsæd i denne Egn forekommet mig. Paa en af de største Bønder-Gaarde i Omme er f. Ex. i Aaret 1823 avlet 50 Traver Byg, og i Brande gjødes der kun til 2 Skpr. Rugsæd om Efteraaret, medens man om Foraaret fører Gjødske ud til en Tde. Bygsæd. Bygavlen skal have tiltaget meget i Vesteregnen, hvilket tilskrives Mergelens meer og meer udbredte Brug, hvorved raae Jorder komme i Dyrkning, og nu paa det ubarmhjertigste, ved Hjælp af dette Forbedrings-Middel, udslippes med Havre og Byg. Det Blandningsmøg, hvormed her saameget gjødskes, hjælper ogsaa meget til Frembringelsen af Byg; saa at denne Sæd ikke mislykkes saa ofte, som man, i Betragtning af Jordens Beskaffenhed, kunde troe; ja bærer endog i fugtige Aar fortræffeligt til. At man forresten her ikke saaer andet end 6 radet Byg, forstaaer sig selv.

Spergel, eller, som det i Vesteregnen kaldes, Hum, er ikke nær saa almindeligen dyrket, som jeg havde ventet. Sjeldent indtager denne Plante nogen Plads i Sædskiftet. Som Grund hertil anfører man, at al Vaarsæd, især Boghveden, altid er fyldt dermed, saa at man ikke behøver at dyrke denne Plante, hvis gode Egenskaber som Foderurt forresten erkjendes. Store Afgrøder giver den vel ikke, og, som enhver anden Vært, holder den sig tilbage i stærk Tørke. Men neppe har Veirliget forandret sig, førend den driver mægtigt frem, og ved sin tætte Stand overtrækker og qvæler den af Tørke eller Kulde forknyttede Boghvede. Spergelen synes derfor at være en Plante, dette Slags Jorder aldeles egen.

Betydelige Afvigelser fra de her anførte Dyrkningsmaader ere endnu yderst sjeldne. Tyregoed-Præstegaards Mark, der unægteligt er den bedst opdyrkede Plet i hele Egnen, og som har de frodigste Afgrøder at fremvise, har endnu intet fast Sædskifte. Imidlertid udlægges Jorderne dog her med Kløver, som er noget ualmindeligt i denne Egn. Fuldt saa mange

Kjerve, som almindeligt i Egnen, tages ikke heller, og en betydelig Mængde Vaarsæd, Byg og Havre saaes. Men alt dette er Virkningen af Mergel og jordblandede Møddinger, som her bruges i stor Mængde. — I N. Collemorten er Hr. Rosendahl i Færd med at indføre følgende Sædskifte: 1) Brak, 2) Rug, gjødet, 3) Boghvede, 4) Rug, 5) Spergel, 6) Rug eller Havre, og Hvile i 12 Aar.

Noget stort lader sig ikke vente af saa magert og saa tørt et Jordsmon. Ei heller kan Afvexlingen i Sædskiftet blive betydelig. Overalt gave de, uagtet det frugtbare Aar (1823), knappe Afgrøder Bevis herfor. Kartofler, som her endnu saa lidet dyrkes, ere maaskee den eneste Frugt, som fortjener en meer almindelig Udbredelse. Men de maatte da, for at lykkes, dyrkes i behørigen udhvilet og gjødsket Grønland. Thi saaledes, som jeg her saae Kartoffelavlen dreven, lønner det ikke Umagen at befatte sig dermed. — Overhovedet er Kraftfylde det, hvorpaa her meest maatte arbeides; og i denne Henseende formener jeg, at der fornemmelig maa lægges Vind paa Kartoffelavl, Dyrkning af Spergel eller Boghvede til Foder, og Indførelsen af Halvstaldfodring, om hvis Muelighed jeg, ved Betragtning af Local-Omstændighederne, end mere har overbeviist mig. Herom siden mere.

Af Kjøbstæderne i Veile-Amt har ingen drevet Agerbruget saa vidt som Fredericia. Anledningen dertil har været den franskreformerte Colonie, som for 150 Aar siden kom dertil. Disse Folk have ganske omskabt Markerne omkring Fredericia, og indført en Dyrkning, der er ualmindelig i Omegnen. Jorden hviler aldrig, men er uafbrudt under Dyrkning. Alle Slags Sædearter, især Hvede, en Mængde Tobak og Kartofler, frembringes her. Dog, da de sidste bruges til Menneskeføde, ja endog, naar Leilighed dertil gives, forsendes, Kløver- og Høeavlen ikke heller er af Betydenhed, Brænderierne for en stor Deel nedlagte, kan Fredericiæ Mark, uagtet den omhyggelige Dyrkning og det gode Jordsmon, ikke rose sig af nogen synderlig Frugtbarhed i Henseende til Kornets Givtrighed; thi 6, høist 8 Fold er alt, hvad her høstes. Det lader snart som om Jorden er kjed af den evige Produceren.

I det mindste veed jeg, at de omliggende Landsbyer avle mere givtrigt Korn. Da Jorderne maaskee intet Sted her i Landet have modtaget en saa flittig Bearbeidning, og saa megen Afvexling i Sædskiftet, fortjener dette Resultat af en i saa mange Aar uafbrudt Dyrkning paa de bedste Jorder i Provindsen saa meget mere Opmærksomhed. Som Exempel paa Dyrkningsmaaden anføres følgende: Man gjøder til Tobak, lader følge Hvede, tager saa Byg, Kartofler, Byg og endeligen Havre. Eller ogsaa: Kartofler, Rug eller Hvede gjødet, Byg, atter Kartofler, Rug eller Byg, og saa Havre. — Imidlertid lader det til, at man i Fredericia er bleven lidt lunken for agrikalske Foretagender. Nogle Jordeiere have bortforpagtet deres Avling, og andre dyrke ikke længere Tobak, da denne Avl til halvs med Planteurerne, ved de nærværende Tobakspriser, ikke bringer dem nok ind. I dets Sted saae de Vikker og Ærter, ja Kløver, som lykkes fortræffeligt, og hvormed man begynder at lade Jorden udhvile i 3 til 4 Aar. Kartoffel- og Hvedeavlen soutenere sig imidlertid endnu, og Colonisterne forblive altid deres gamle Tobaksavl troe.

I **Veile** og **Colding** lader det til, at de senere Udskiftninger have opvakt mere Sands for alle Slags Forbedringer i Agerbruget. Man seer her dagligen Mergel-Vognen i Gang, Grøftegravere at opreise Hegn og skaffe det skadelige Vand Afløb, ja steile Banker at opdyrkes. Ikke desmindre er det almindelige Sædskifte dog endnu: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Byg og 4) Havre med Kløver, og Hvile i 4 Aar. Kartofler dyrkes, men ikke meer end til Huusbehov. Af Handelsvæxter udbreder Dyrkningen af Hør sig meer og meer.

Af Ovenstaaende vil man have erfaret, at det oprindelige ukunstlede Kobbelbrug, med nogle Aars Drift og ligesaa lang Hvile, hører til de almindeligste Dyrkningsmaader iblandt Bonden. Men derimod, at Reenbrak mærkeligen tager til paa de Gaarde, som drives af Mænd udenfor Bondestanden, saa at denne Operation dagligen vinder flere Tilhængere. Beviset for Brakkens Gavnlighed er paa det øiensynligste lagt for Dagen, da ikke alene Rugen, som ellers er saa mislig i Jylland, sjeldent har slaaet Feil efter Brak, men de følgende Sædarter

ogsaa have viist sig langt frugtbarere. Dette er saa almindeligen erkjendt, at mange Landmænd her paastaae, at i et Clima, som vort, med saa korte Somre og saa fugtig en Atmosphære om Vinteren, ingen god Dyrkning kan finde Sted uden Brak, der udlufter, skjærner, renser og befrugter det ved saa mange skadelige Potenzer tillukte Jordsmon.

Egentlig Vereldrift med Brakfrugter til Foder for Qvæget er intetsteds endnu kommen ret i Gang, og yderst faa ere de Gaarde, hvor derpaa arbeides. Bonden kjender endnu ikke de Grundsætninger, hvorpaa denne Drift beroer. Den mere dannede Landmands Mening er det altsaa, vi her maae høre. Hvad denne nu angaaer, saa forestiller man sig i Almindelighed Vanskelighederne med Dyrkningen af Brakfrugter som novervindelige. Især indseer man ikke Mueligheden af at faae Kartoflerne optagne om Efteraaret, da man allerede har ondt nok ved at faae de sædvanlige Markarbeider fuldbragte i rette Tid. Men vilde Landmanden udkjøre sin Gjødske om Vinteren, og saae sin Rug i September, kunde Tid aldrig mangle ham til, efter fuldendt Høst, at optage sine Kartofler, selv med egne Folk; især naar der tillige blev lagt Vind paa gode, store Sorter, som modne tidligt og ere lette at optage. Det kommer kun an paa, at Landmanden indretter sine Ting saaledes, at han aldrig overlæsser sig med for meget Arbeide paa een Gang, men fordeler det saavidt mueligt over hele Aaret. Ogsaa vil det paa de fleste Steder nok lade sig gjøre, at finde Optagere for en billig Part af Afgrøden. Men man maa lidt efter lidt vænne Folkene til denne Art af Fortjeneste, og især ved kraftfulde, givtrige Afgrøder af store Kartofler give dem Lyst dertil, og Leilighed til at fortjene en god Dagleie. De ville da snart indsee, at de paa denne Maade lettere komme til deres Vinterforraad af denne Vært, end ved til halvs at dyrke Kartofler hos andre paa magre, udslippede Jorder. Saaledes gaaer Kartoffeloptagningen, som i Førstningen, selv ved ringe Qvantiteter, gjorde mig Uleilighed nok, nu ret godt fra Haanden hos mig. Jeg giver hver 10de eller

11te Rad, og ploier Kartoflerne op. Et voxent Menneske opsamler dagligen 8 à 10 Tdr. Kartofler, og fortjener altsaa en god Dagleie. For nogle Aar siden optog jeg med egne Folk 400 Tdr. Kartofler paa $3\frac{1}{2}$ Tde. Land, og brugte dertil 10 Mennesker, hvoriblandt nogle Børn, i $5\frac{1}{2}$ Dage. Heri er tillige iberegnet Arbeidet med Opploiningen og Transporten af Kartoflerne til Gaarden. Er dette da vel noget at gjøre saa stor Allarm for? og mon de 50 Læs Høe, hine 400 Tdr. Kartofler, som Fodringsmiddel, opveie med, vilde have været at bjerge med færre Folk?

Dernæst mener man, at Tiderne ere for lidet opmuntrende, til at der kunde være Fordeel ved en forøget Production. — Forsaavidt dermed menes Kornavlen, maa dette rigtignok indrømmes. Men Korn er ikke det eneste, Landmanden frembringer, eller bør befatte sig med at dyrke. Qvæg er, og har altid været, den jydske Bondes fornemste Indtægtskilde, og kunde vist blive det endnu mere, naar Creaturerne bleve bedre holdte; thi paa Tallet mangler det ikke, men vel paa Qvæg, som anbefaler sig ved et godt Udvortes og en god Røgt. Savnet af Høe er næsten paa de fleste Steder saare føleligt. Foderurter og Brakfrugter maatte altsaa hæve denne Mangel, og derved gjøre Qvægavlen mere indbringende, samt især bidrage **til Møddingernes Forøgelse, saa at Dyrkningen af Handelsvæxter kunde komme i Gang.** Men her er det just, at man ikke tilfulde indseer Vigtigheden af Brakfrugtavlen og Foderurters Dyrkning, da man i Almindelighed gjør sig for ringe et Begreb om disses Productivitet; hvilket nok ogsaa for en stor Deel kommer deraf, at man, hvor de ere forsøgte, ikke har givet dem deres rette Plads i Sædskiftet, og især ikke gjødet til dem. Men i Grunden modsige Modstanderne af Vexelbrug sig selv ved hiin Indvending. Thi ved Indførelsen af reen Brak, der af dem saa meget anbefales, er Øiemedet jo dog at forøge Productionen!

Ogsaa mener man, at naar Jorden kun tilstrækkeligt bearbeides og gjødes, er det overflødigt at vexle med Sædearterne. Men uanseet Nytten af Afvexling, blot som saadan betragtet, er det just ved en passende Mellemsæd, at Jorden

holdes i behørig Dyrkning, og at den fornødne Gjødske tilveiebringes. Byg efter Kartofler, Vikker eller Ærter, kan saaes paa een Fure, ja efter Kartofler endog allene ved at nedbringes med Exstirpatoren. Efter Rug maa derimod pløies 2, ja vel 3 Gange. Hvilken Besparelse paa Arbeide?! Og nu Kartoflerne, Vikkerne ꝛc., hvorledes forøge ikke disse, ved den Masse Foder, de tilveiebringe, Møgets Mængde?! Afverling i Sædfølgen er altsaa netop Midlet til at holde Jorden i behørig Dyrkning paa en let Maade, og til at tilveiebringe den fornødne Gjødske, hvor den mangler.

Mindre vigtig er den Indvending, Nogle have gjort, at Kartofler ikke ville voxe paa deres lette Jorder. Disse behøver man kun at spørge, hvorledes de da have kunnet vove at saae Raps, som jeg har seet at være Tilfældet hos dem. Men den kjære Raps pleier, brakker og gjøder man paa det omhyggeligste, ja er nærved over den at glemme alt andet. Kartoflerne derimod under man neppe en udslippet Ager!

Endvidere taler man om Bekostningen med Indkjøb af Sædevikker, naar Misvæxt forhindrer selv at avle denne Sæd. Men hvor mislig var ikke Havreavlen for et Par Aar siden, og hvormange nødtes ikke til at kjøbe denne Sæd til overdrevne Priser? Skal Havresæden derfor være samme Indvending underkastet? Tonren kunde ogsaa snart komme til andre Kornarter! Indkjøbet af Sædevikker er desuden, enkelte Misvæxtaar fraregnede, ikke saa farligt, som man skildrer det, da Vikkerne i Almindelighed holde Priis med Rugen. Skulde det imidlertid blive uoverkommeligt at tilveiebringe den fornødne Vikkesæd, — nu saa brakke man, eller saae Bøghvede, Ærter, Byg, Havre imellem hinanden til at slaae grønt. Det samme gjelder om Kløversæden. Kan man ikke tilveiebringe det fornødne Frøe, faaer man lægge Jorden ud uden samme. Er Jorden i Kraft, kan man dog haabe, snart at see Græs voxe paa den. Kort: man hjelpe sig som man kan, og lade sig ikke af nogle smaa Uheld afskrække fra et engang fattet Forsæt.

At nogle, som i et Par Aar eller tre have drevet Vexelbrug, ere blevne kjede deraf, og nu lidt efter lidt gaae til-

bage til den gamle Dyrkningsmaade, skal ogsaa gjelde som en Indvending mod denne Drifts Gavnlighed. — Men hvorvidt kan man komme i 3 Aar, og er det andet end Mangel paa Udholdenhed, der har havt dette Skridt til Følge? Tre Aar endnu, og den nye Drift havde været i Gang, saafremt man ellers var gaaet rigtigt til Værks dermed. Umuligheder maa ikke forlanges af en Indretning, der, ligesom enhver anden, vil have Tid til at modne. Med stadigt Hensyn til Gjødskens Forøgelse, blive man altsaa ved at dyrke Foderurter og Brakfrugter i den kraftfuldeste Jord, eller gjøde til dem; opoffre hellere noget i de første Aar, for des snarere at komme til Maalet; men fremfor alt vakle man ikke i sine Planer, en Bebreidelse, jeg troer at have bemærket, mange Landmænd fortjene, og som vist i flere Henseender har skadet uendeligt meget.

Endeligen frygte Mange de Vanskeligheder, som Tyendet ved en Forandring af dette Slags, pleier at gjøre. Men en Mand, der forstaaer at haandhæve den huusfaderlige Myndighed, og som forresten er ophøiet over smaae Drillerier, vil kun lidet agte de Vanskeligheder, som fra denne Side kunde møde ham. Og, for at indføre Vexelbrug, udfordres da dertil saa mange nye Haandgreb eller saa store Forandringer? — Brugen af Hyppeploven og Exstirpatoren er dog vel alt, hvad strikte taget maa indføres. Svingploven, Skuffeploven, Saaemaskiner, Kultivatorer o. s. v. ere ikke absolut nødvendige, men maae mere betragtes som Fuldkommenhedens høieste Maal. Ei heller behøver man strax at dyrke Gulerødder, Pastinakker, Kaal, Roer o. s. v., men kan lade sig nøie for det første med den simplere Kartoffelavl.

Ikke desmindre nægter jeg ikke, at saaledes som Vexeldrift anbefales os af de fleste af vore Skribentere i Landbruget, meget kan indvendes derimod. Den uafbrudte Dyrkning af Jorden uden Hvile, passer ikke med vort betydelige Qvægtillæg og Jordens Beskaffenhed i en stor Deel af Landet. Man vilde for meget udsætte sig for Veirligets Indflydelse i Henseende til Qvægets Underhold om Sommeren, og Meie-

rierne især blive for lidet indbringende, fordi Kløver, Vikker 2c. ikke virke paa Melkeafsondringen som Agergræs. — Lette Jorder vilde desuden ikke kunne undvære den Hvile, der er saa nødvendig til at gjengive dem den ved de hyppige Pløininger tabte Fasthed, og beskytte dem imod Ukrudets og Qvækrødders for stærke Udbredelse. — Et meget frappant Exempel herpaa haves jnst for Øieblikket her i Amtet. — Og overhovedet er det meget at befrygte, at Sæden, ved en uafbrudt Dyrkning af Jorden, i Tidens Længde vil blive mindre givtrig, da utallige Erfaringer vise, at vel udhvilte Agre, under lige Omstændigheder, altid ere de frugtbareste. Jordens Hvile eller Nedlægning til Græsning er desforuden en Operation, der overmaade vel passer med de nærværende Tidsomstændigheder. Det kommer kun an paa, at man indretter det saaledes, at den størst muelige Fordeel deraf kan drages, nemlig ved at udlægge Jorden i Kraft. — Endvidere er det ikke heller overalt mueligt at vexle hvert andet Aar med en forberedende Sæd, fordi Jorden ikke altid er skikket til at bære den frem, og for hyppige Misheld mere vilde skade end gavne. Endeligen er det udenfor al Tvivl, at hvor man har et stort Overmaal af Enge, eller tilveiebringer den fornødne Gjødske paa andre Maader, der bliver ogsaa Vexelbrug, i Forhold dertil, meer eller mindre undværligt. Men at dyrke Brakfrugter, saa ofte mueligt afvexle imellem langstraaet Sæd og rensende Vexter, udlægge Jorden i Kraft med Kløver eller tjenlige Græsarter, forkorte Hvileaarene, som, formedelst den Kraft, hvormed Jorden udlægges, ikke længer behøve at være saa mange; ville stedse blive Gjenstande, der i høieste Grad fortjene vore Landmænds Opmærksomhed.

Til Slutning endnu et Par Ord til Fordeel for det saa miskjendte Vexelbrug:

I Foraaret 1822 lagte jeg paa 2 Tdr. Land muldsandede Jorder, der vare merglede i Aaret 1819, 16 Tdr. Kartofler af det store Slags. Til samme blev gjødsket med 100 Læs Vintermøg. Kartoflerne voxede herligt til, og vare den 20de Juni hyppefærdige. Men just samme Dags Nat frøs

det saa haardt, at, da mine Folk kom ud for at hyppe, var ikke en Kartoffeltop mere at see. Dog, da Veirliget snart derefter forandrede sig, og frugtbar, varm Regn afløste den langvarige Tørke, varede det ikke heller længe inden Kartoflerne snart igjen kom frem. Men, da Ukrudet tillige begyndte at overtrække Jorden, saae jeg mig nødt til at lade Extirpator og Harve nogle Gange løbe over Kartoflerne. Dette havde til Følge, at i det mindste ¼ Part af Afgrøden ødelagtes. Ikke desmindre avlede jeg paa denne Plet 150 Tdr. herlige store Kartofler; og, hvad dér især fortjener Opmærksomhed, Aaret derpaa 31 Tdr. toradet Byg, efter en Udsæd af 13 Skpr. Siden har jeg meget udvidet Kartoffelavlen, og havt over 100 Tdr. Kartofler pr. Tde. Land, selv i ugjødsket Jord eller efter Klatgjødskning.

Det i denne Post opkastede Spørgsmaal: om nogen betydelig Deel af Jorderne ere udlagte til varigt Græsland, maa, hvad Østeregnen angaaer, besvares med nei. Det er kun i enkelte Skove eller Skovlodder (som, til Trods for Anordningerne, endnu ikke ere fredede), at Creaturer græsses. Dog tager dette med hvert Aar af. Hist og her, som f. Ex. i Sindbjerg-, Østersnede-, Engum-, Jellinge-, Jerlev-, Smidstrup-, Alminde- og Høien-Sogne, findes vel endnu nogle Hedestrækninger, som tjene til Græsning; men ogsaa her har Ploven vidst at bane sig Vei, saa at det ikke vil vare mange Aar, inden ogsaa disse Strøg ere omdannede til Agerland. I Bjerge-Herred har Aassens-Sogn nogle sandede Strækninger langs med Stranden, som kaldes Heden, og, da de overskylles af Havet, ere udlagte til varigt Græsland; dog saaledes, at enhver har sit Stykke frahegnet med Jordvold og Riisgjerde. I Skjold-Sogn, hen ad Stranden til, er ogsaa et stort Stykke mosagtigt Land, som benyttes deels til Græsning, deels til Tørveskjær.

I Vester-Egnen derimod findes endnu milelange Heder, hvor Ungqvæget og Faarene det meste af Sommeren maae søge deres Ophold. Græsningen er her høist maadelig. Kun i

Kjærene voxer egentligt Græs. Det høie Land har intet uden Lyng at fremvise. Imidlertid tage Opdyrkningerne dog ogsaa til i denne Egn. Men Sekler ville hengaae inden Hederne forsvinde, ja dette maaskee aldrig opnaaes, med mindre Vesteregnen favoriseres lidt mere med Hensyn til Nærings-frihed.

6.

Gjør Sommerstaldfodringen Fremgang? Hvilke Indvendinger gjøres derimod?

Sommerstaldfodringen af Horngvæget har aldrig havt mange Tilhængere i Veile-Amt, og de Faa, som have befattet sig dermed, ere, formedelst de Hindringer, de have havt at kjæmpe imod, snart blevne kjede deraf. Et Par saare afskrækkende Forsøg, som i de bedste Egne fandt Sted, og ved hvilke en fjerde Part af Besætningen (af Mangel paa Grønt, da Græsmarkerne alle vare opbrudte, og Tørken tilintetgjorde Vikker og Kløver) gik til Grunde, have meget bidraget til denne Lunkenhed imod Staldfodringen. Paa min Reise i Sommeren 1823 fandt jeg denne Fodringsmaade kun i Gang paa to Steder, nemlig Staugaard og Præstegaarden i Ølsted. Paa første Sted med en 50 Stkr. Ungnød, paa sidste med en halv Snees Køer. Men selv disse faa Exempler ere nu aldeles forsvundne. — Paa Staugaard havde Qvæget lidt meget af Gjennemgang, som først blev hævet, da man fik friskt Høe at give det. Ved nærmere Forespørgsel erfarede jeg, at dette Qvæg, af Mangel paa Foder i sidste Vinter, havde været meget forarmet da Staldfodringen begyndte, Fordøielsesredskaberne altsaa svækkede. Dette forklarer tilstrækkelig Aarsagen til Gjennemgangen, som ellers ikke pleier at følge med Staldfodring i den Grad, at det kan skade. — I Ølsted derimod vare Køerne komne i en ypperlig Stand; men med Melkeindtægten havde man ikke været saa vel fornøiet. Det samme have andre, som have prøvet Staldfodring yttret. Ogsaa mig have Erfaringer i det Store, som længst ere det agerbrugende Publicum bekjendte,*) lært det samme.

*) See gamle Landoeconomiske Tidenders 4de Bind.

Den vigtigste Indvending, man her gjør imod Staldfodringen, er, at den saa meget beroer paa Veirligets Beskaffenhed, og at den altsaa ikke lader sig bringe i noget fast System.

Dernæst indvender man, at Sommerstaldfodringen forkjeler Qvæget, saa at det om Efteraaret paa Vøret bliver magert. De, som kjøbe Creaturer til deres Græsgange, især Marskbeboerne, forsikkre derfor, at de aldrig ville kjøbe det ved Staldfodringen tillagte Qvæg. En Indvending, der, for de Egne, hvor Tillæget er betydeligt, og Handel dermed drives, er af større Vigtighed, end mangen maaskee vil troe.

Det Arbeide, Sommerstaldfodringen foraarsager, er ogsaa een af de Grunde, man anfører imod samme. Dog kan dette, i en Egn, hvor næsten alt Qvæg tøires, og indbindes om Natten, ja selv i Middagsstunden, altsaa foraarsager megen Oppasning, ikkun gjelde om Kjørslerne med det grønne Foder, hvilke dog, ved den herlige Gjødske, man samler, maae betale sig ret godt.

Saameget man end altsaa har imod Sommerstaldfodringen af Horngvæget, saa godt synes man dog om at holde Hestene inde om Sommeren; hvilket, da Sagen er lettere at iværksætte, meer og meer udbreder sig, selv iblandt Bønder, der gjerne holde et til to Par Heste hjemme om Sommeren. Lidt tørt, skaaren Hakkelse bruges dog for det meste endnu i Forening med det grønne Foder; hvilket altid er nødvendigt, naar man mærker, at den tynde Gjødske tærer paa Hestene. Jeg for min Part har aldrig havt nødig at tye til dette Hjælpemiddel, og mine Heste ere, selv ved den stærkeste Fodring med Kløver og Vikker, og i de fugtigste Somre, forblevne sunde, ja have vundet i Kræfter og Huld. Forudgaaende Anlæg til Svækkelse ere nok i Almindelighed Aarsag til, at Creaturerne ved Staldfodringen faae Sygdomme. — I Olsted-Præstegaard har man imidlertid erfaret, at en ung Hest er død af en vandagtig Hudsygdom, som man har tilskrevet Staldfodringen, paa Grund af, at Sygen snart derefter igjen viste sig hos et Par andre Heste i samme Stald. — I Paabye-Præstegaard have Hestene, ved at staldfodres med

grønt Byg, faaet Hævelser i Svælget, saa at det ikke var dem mueligt at synke. Ved nærmere Undersøgelse fandtes Ganen fuld af Byghaser. Ogsaa paa Aldebertsminde er noget Lignende erfaret.

Ligesom Sommerstaldfodringen af Hestene dagligen vinder nye Tilhængere, ligesaa yndet begynder den saakaldte Halvstaldfodring af Qvæget at blive. Det erkjendes, at denne Fodringsmaade er et af de sikkreste Midler til at skaffe sig den høieste Mælkeindtægt, og at ved den, Gjødsken betydeligt forøges. Mere overeensstemmende med vort Clima og øvrige Forhold, er denne Fodringsmaade desuden lettere at iværksætte end Heelstaldfodring. Især kunne de ringere Egne, som haardest trænge dertil, tillige have Nytte deraf. Paa mine Reiser har jeg overbeviist mig om, at selv i Hederne, Halvstaldfodring er muelig, naar dertil udvælges smaa passende Pletter, Kjære eller Moser, som, efter forudgaaet Udgrøftning, opdyrkes, mergles eller askegjødes, og tilsaaes med en Blanding af Byg og Havre, eller Byg alene. Vikker og Kløver kunde vel ogsaa her forsøges, og dermed afvexles med de foran nævnte Sædearter. Nykirke Præstegaard afgiver i saa Henseende et følgeværdigt Exempel.

De Steder, hvor for Øieblikket Halvstaldfodring er brugelig, ere: Paabye-Præstegaard, Nebelmølle, Engelsholm og dens Ladegaard, Lille-Grundet ved Veile, et Par Steder i Jellinge, Aldebertsminde, samt 7 à 8 Bøndergaarde, hvis Besiddere erholde Understøttelse af Landhuusholdnings-Selskabet eller Veile Amts landoeconomiske Selskab. — Skiøndt Vikker og Kløver hidtil fornemmelig have været de Midler, ved hvilke denne Fodringsmaade er iværksat, har man dog ogsaa, foranlediget ved de høie Vikkepriser, begyndt at bruge Boghvede i samme Hensigt. Paa Lille-Grundet paastaaer man, at ingen Fodringsmaade giver mere Melk. I Paabye-Præstegaard derimod bevirkede Boghveden Gjennemgang; men man gav her 7 til 8 Givter dagligt, og holdt Køerne inde det meste af Dagen. Saasnart man igjen tog fat paa Vikker og Byg, standsede Durkløbet.

Ved her at omtale Boghveden, er det min Skyldighed tillige at anføre et Par Exempler, man har fortalt mig om denne Plantes bedøvende Egenskab: Paa Staugaard kom Gjæssene en Aften, ganske forrumlede, skrigende af fuld Hals, i Gaarden, og bleve saaledes længe ved at tumle sig omkring. Ved nærmere at undersøge Sagen, bemærkede man, at de havde været paa Boghvedeagrene. Dette fandt Sted sidst i August, i temmelig varmt Veir, og paa en Tid, da Boghveden alt var kjernsat. — Ligeledes fortalte man mig i Paabye-Præstegaard, at Nydelsen af Boghvedefoder med Kjerne til, selv midt om Vinteren, havde gjort Hestene tunge og dorske.

7.

Anvendes Kalk, Dynd, Mergel eller kunstige Gjødningsmidler? Har man gjort Forsøg med at brænde Grønsværen, saavel paa Agre, som Enge? Virkningerne deraf? Hvorledes var det Jordsmon, hvorpaa Brændingen fandt Sted? leret, mergelagtigt, sandet eller tørvagtigt?

I de to store Dale ved Veile, et Par Mile langs op ad Aaerne, findes en stor Overflødighed af Kalk. Dog er det ingen egentlig Kalksteen, men en skjør, porøs, stundom ved Fugtighed til en Deig sammenklæbet Masse, blandet snart med Jerndele, snart med vegetabilske Stoffe; og som, ved Indvirkningen af en Vinters Frost, fuldkomment smuldrer. Kalken findes i to til tre, ja sex Alen tykke, horizontale Lag, som hist og her ligge udbredte ved Foden af høie Banker.

Dette Slags Kalk søges med megen Begjærlighed, og hentes endog i en Afstand af en halv til en Miil, ja betales med 1 Rbmk. Læsset, men bruges dog meget sparsomt, 20 til 30 Læs, vel ogsaa mindre paa 1 Tde. Land. Virkningen deraf har været høist paafaldende, da Jorderne snart have opnaaet en forhen uhørt Grad af Skjørhed, Sæden af Frodighed, og Græs-Markerne af Fyndighed, saa at Hvid- og Rød-Kløver i utroelig Mængde af sig selv ere komne frem. Men Kalken har tillige givet Anledning til en stor Mængde Ukrud, og, naar den brugtes for stærkt, tilvejebragt Leje-Sæd og svangt Korn.

Det er egentligen Landsbyerne Ravning, Kjærbølling, Uhr, Jellinge, Harsted, og Gaardene Petersholm, Kjelkjær, Engelsholm, Faarup, Grundet samt Greismølle, alle i Omegnen af Veile, der ere velsignede med denne Herrens milde Gave, hvoraf igjen Kjelkjær har den største Overflødighed. Dog støder man ogsaa hist og her i andre Egne, ved Foden af nogle Bakker, under Tørvejorden, paa temmelig tykke Lag af Kalk.

Saaledes paa en Gaard i Lilleballe ved Colding, og en anden i Follerup ved Fredericia, Hønnebær-Ladegaard ved Snoghøi, Præstegaards-Marken i Ørum, Kalsbøl og et Par Gaarde i Vrigsted- og Staubye-Sogne i Bjerge-Herred; men fremfor alt paa Bygholm, hvor mange Tusinde Læs Kalk ere kjørte op paa Marken. — Under Krigen, da Kalken var meget dyr, blev af Nogle forsøgt at brænde dette Slags Kalk. Man strøg Stene deraf, for desbedre at iværksætte Forbrændingen. Men Kalken kunde alene bruges til at mure med. Til Hvidtning var den ikke tjenlig.

Den stærke Tørke i Aarene 1818 og 19 gav Anledning til, at mange Gadekjær, dog for det meste paa Branddirecteurens Ordre, bleve oprensede; og at Dyndet, om hvis Gavnlighed mangen Een maaskee før intet Begreb havde, blev afbenyttet. Men i det hele har man dog ikke været fornøiet med Virkningen deraf, og klager over de mange Pileurter, Dyndet, istedet for Sæd, frembringer. — En Mand, som med Held har afbenyttet dette Slags Gjødningsmiddel, fortalte mig, at han istedet for at sætte Dyndet af i smaae Dynger til Udluftning, som de fleste gjøre, kjørte det i store Dynger sammen, for ved Fermentationen at bevirke en gavnlig Forandring i Dyndets Natur. — At bruge Mergel i Forening med Dynd, som dog skal være saa gavnligt, er ikke prøvet. — Det fortjener her at bemærkes, at en eneste Bonde i Harsted, Høien-Sogn, alene har opkastet over 1000 Læs Dynd i Aaret 1818.

Mergel er almindeligen bekjendt, men afbenyttes dog ikke overalt. De østlige Dele af Nørvang- og Tyrrild-Herreder, især Hveissel-, Vindelev- og Greis-Sogne, den østre Deel af Jerlev-Herred, det meste af Brusk- og den vestlige Deel af Holmanns-Herreder, ere de Egne, hvor Mergel bruges stærkest; og det for det meste uden Forskjel om Jorden før har været under Dyrkning eller ikke, saa at man her finder Bøn-

der, der aarligen udkjøre 5 til 800 Læs deraf. Elboe-Herred, der har saa gode Jorder, benytter kun lidet dette Forbedrings-middel. — I Vesteregnen udbreder Mergelens Brug sig ogsaa godt. Men her er, som vi allerede have bemærket, Mergelen ikke saa let at finde. Derfor kjøres den sjeldent paa den gamle Agerjord, men benyttes meest til ny Opdyrkninger. — Derimod er denne Green af den landlige Industrie, uagtet den herlige Leilighed, næsten aldeles forsømt i Bjerge- og Hatting-Herreder. Naar Hovedgaardene Boller, Jensgaard, Skjærrildgaard, Orumgaard og Bygholm, samt Landsbye-Sognene Engum, Løsning og Hedensted undtages, veed jeg neppe et Sted mere i disse to Herreder, hvor der mergles. Dette tilskrives af Alle Hoveriet, hvis Modvægt ved enhver fremadstræbende Kultur, til alle Tider har viist sig.

Leermergel er den almindeligste, dog findes ogsaa i Bjerge-Herred en stor Mængde Kalkmergel, saaledes f. E. paa Boller, Jensgaard, Skjærrildgaard, Møgelkjær, Rosenvold, Skjold, o. s. v. Paa Boller har Forfatteren været i en 10 til 12 Alen dyb Mergelgrav, uden at Kalkmergelen syntes at aftage, uagtet dette dog var paa en jevn Mark. Til Beviis paa, hvor kalkrig Mergelen er, fortjener at bemærkes, at Avlsforvalteren paa Boller, ved at kjøre Mergel ovenpaa Kloveren om Foraaret, tilveiebragte derved en Virkning liig Gypsens, men Jorden havde aldrig før faaet Mergel. — Ogsaa til at hvidte Bønderhusene med, betjener man sig overalt i Bjerge-Herred af Mergel, som man før alene troede at kunne finde ved Jensgaards Strand, men nu ogsaa henter fra Boller og andre Steder. — Sand-Mergel har jeg seet i smaa Bakker ved Nørreuldum og paa Skjærrildgaard, men den findes vist paa flere Steder i Bjerge-Herred.

Mergelens Leie er meget forskjelligt. Pletviis fordeelt, findes den snart i Høie, snart i Lavninger, snart paa Siden af Bakker, snart paa den flade Jord, med en Bedækning af ½ til 2 eller 3 Alen Leer og andre Jordarter. I Bjerge-Herred har man almindeligviis ikke nødig at grave meer en 3 Qvarteer til 1 Alen for at naae Mergelen. Og naar nogle faa Steder i de ringere Egne undtages, bliver Mergelen gjerne

ved i betydelig Dybde, saa at man sjeldent kommer til Bunds i en Mergelgrav.

Til Transporten af Mergelen benytter Bonden sig af sine Vogne. Herregaardene have for det meste anskaffet Karrer til to Heste, som ere beqvemme at omgaaes med, men igjen tage mere paa Hestene i Tidens Længde. — Bonden kjører ikke gjerne over 80 af sine smaa Læs paa en Tønde Land, og sporer derfor sandt Gavn af Mergelen. Paa de større Gaarde overdriver man derimod Tingen, ved at paakjøre i det mindste det dobbelte, ja undertiden tre Gange saa meget, ofte uden en Gang at tage Hensyn til Kalkrigheden af Mergelen. Vel avler man en uhyre Masse Foder, men har næsten altid Leiesæd, og har ondt ved at faae Kornet modent, da det bliver ved at vegetere langt ud paa Efteraaret.

Mergelens Virkning giver sig overalt tilkjende ved de mange Kornhæsse, der omgive de Gaarde, hvor man bruger dette Forbedringsmiddel. Saaledes udmærker sig Landsbyen Assendrup i Engum-Sogn, Hatting-Herred, høist fordeelagtigen i Sammenligning med de fleste Landsbyer i Bjerge-Herred, hvor man selv i frugtbare Aar kun seer faa Kornstakke. — Bygholm, der i gamle Dage aldrig fyldte sin Lade, havde 1823 36 store Kornhæsse. Boller, Agersbøl, Staugaard rc. ere ogsaa nødte at sætte en betydelig Deel af deres Korn i Hæs. Julianebjerg i Engum-Sogn, og Præstegaarden i Hvejssel-Sogn, begge med et Areal af circa 300 Tdr. Land, avlede tilsammen i Aaret 1823 1500 Traver Korn. — Men især og fremfor alle, fremstiller Præstegaarden i Tyregoed, altsaa midt i Vesteregnen, et frappant Exempel paa Mergelens Virkning. Naar man seer de herlige Sædeafgrøder, den frodige Kløver, det fyndige Græs, troer man sig paa engang henflyttet i Østeregnen! — Imidlertid er det desværre kun alt for sandt, at Mergelens Virkning misbruges, og denne Kilde til Velfærd afbenyttes som et Middel til at afpine Jorden den sidste Levning af Plantenæring. Selv Mænd, som ved deres Stilling og Kundskaber burde give et bedre Exempel, bryde sig kun lidet om at begaae denne Feil. Dette kalder man da at tage Ligning af Jorden, og gotter sig over, at Andre, meer samvittighedsfulde,

stræbende at forøge deres Jorders Kraft, maae bukke under for Tidernes Tryk.

Et Experiment, Hr. Kammerraad Christensen i Nørre-Uldum i Aaret 1822 foretog, ved at kjøre Sandmergel paa en Eng af 3 Tdr. Lands Indhold, omtrent 160 Karrer paa hver Tønde Land, maa ikke her forbigaaes. Dette Experiment har imidlertid ikke afgivet noget fyldestgjørende Resultat, og har næsten været uden Virkning.

Endeligen maa jeg her modsige de Landmænd, som paastaae, at Mergel ikke virker naar den bruges anden Gang. Paa Faarup, Ladegaarden ved Engelsholm, og hos mig selv, har jeg seet den meest paafaldende Virkning deraf, selv naar man brugte Kalk istedet for Mergel. Men derfor kan det gjerne være sandt, at naar man første Gang mergler meget stærkt, eller begaaer den Feil at udslippe sine Jorder, at det da er forgjeves at komme med Mergel saasnart igjen.

Af kunstige Gjødningsmidler fortjene især at nævnes de Compostmøddinger, som overalt i Vesteregnen, det vil sige i den vestlige Deel af Nørvang- og Tyrrild-Herreder, med stor Flid opføres. Alt Møg bliver lagviis blandet med Jord og Lyng. Man afskræller side, maaragtige Steder, ja vel ogsaa tørre Hedestrækninger, kjører Skud- eller Fladtørvene hjem, spreder dem omkring i Gaarden for at nedtrædes af Creaturerne, og blander Jorden siden lagviis med Møget, efterhaanden som dette samles. Den driftige Vesterboebonde forsømmer aldrig hvert For- og Efteraar at skjære en Mængde af hine Tørv, og dermed at fylde sin Gaardsplads. Man lægger Tørvene skraa op til hinanden, omtrent saaledes som Furene i en pløiet Ager pleie at ligge. De fleste lægge Lyngsiden opad. Den Tørv som er hjemkjørt om Foraaret, tjener til at blandes med Møget om Efteraaret og Forvinteren, og dette Blandingsmøg bruges da til Byg i næste Foraar. Hvad derimod først er ført til Gaarden om Efteraaret, blandes med Foraars- og Sommermøget og finder Anvendelse til Rug i næste Efteraar. Forresten opføres Blandingsmøddingerne al-

tid hjemme i Gaarden selv. At omkaste dem er ikke brugeligt, skjøndt Erfaring dagligt lærer, at Møddingerne aldrig ere saa vel sammenbrændte ved Udkanterne, som i Midten. For ved Paalæsningen desbedre at blande Jord og Møg sammen, nedskjæres Møddingen i perpendiculaire Snit med en egen dertil forfærdiget Hakke. Forholdet, hvori Jorden blandes til Møget, er forskjelligt. Er Jordsmonet, som skal gjødes, godt, eller har det været merglet, blandes 4 Dele Jord til een Deel Møg. Men er det meget sandet, og Mergel ei brugt, tages indtil 10 Dele Jord til 1 Deel Møg.

I Faarestien strøer man om Sommeren Lyng, Mos, Sandtørv ꝛc., og benytter dette Møg, efter at det har været udkastet, og har ligget 14 Dage i en Dynge, til Rug om Efteraaret. Faaremøget, som falder om Vinteren, kommer i den almindelige Mødding for at blandes med Jord.

I Tyregoed-Præstegaard har Forfatteren seet Compost-Møddinger af Maar og Mergel, uden Iblandning af Gjødske. Istedet for Mergel var ogsaa brugt Kalk, som blev hentet i Jellinge et Par Mile derfra. Een af disse Møddinger havde staaet i 3 Aar, og var efter flere Omstikninger nu først tjenlig til at bruges. En anden, som kun havde staaet et Aarstid, var endnu lidet angreben af Kalken. Mærkelig er Mergelens Virkning i en saa indsluttet Masse. Mergelen havde opløst sig, og var temmelig vel blandet med Maaret. Dog bør erindres, at før den brugtes, havde den ligget et Aarstid opkjørt udenfor Graven.

Det kan ikke nægtes, at disse jordblandede Møddinger saare vel passe med Local-Omstændighederne i Vesteregnen. Man har Jord nok at afskrælle, da Opdyrkningen deraf er uoverkommelig; og naar just ikke sandede Høie dertil afbenyttes, eller Maaret reent bortskjæres, kan man ikke heller sige, at Skade herved afstedkommes; thi Reproductionen af de bortførte Fladtørv finder dog omsider Sted igjen, nemlig i en Tid af 50 Aar, dersom Omstændighederne ere gunstige, og 100 Aar, dersom de ere ugunstige. Ja, naar Maarlaget har nogen Tykkelse, og Hensigten er at foretage en Opdyrkning, ansees det endog som gavnligt, saaledes at bortføre noget af

Maaret, da Ploven derved sættes istand til at naae Sandlaget neden under, hvilket giver en bedre Agerskorpe. — For den lette og magre Jord maa det, ved Gjæring og Blanding med animalsk Gjødske, formildede Maar, have en særdeles gavnlig Indflydelse. Uden Blandingsmøddinger var det ved den nærværende Dyrkningsmaade maaskee umueligt i disse Egne at frembringe Byg, eller at erstatte Afgangen af vegetabilske Næringsstoffe. Men betænker man det meget Arbeide, disse Møgblandinger foraarsage, især dersom Omstikning, der dog var saa gavnlig, tillige fandt Sted, maatte man virkeligen ønske at Vesterboerne, ved Dyrkning af Brakfrugter til Foder, beflittede sig paa Frembringelsen af en kraftigere animalsk Gjødske, der med mere Eftertryk kunde virke paa Maaret, og saaledes bedre lønne deres møisommelige Anstrængelser.

Med at afbrænde Grønsværen ere for 5 Aar siden gjorte nogle Forsøg paa Follerupgaard og Aldebertsminde, dog fornemmelig i tørvagtig Engbund. Hvede, Byg og Rapsæd have været saaede derefter uden videre Gjødske, og den frodigste Vegetation syntes i Begyndelsen at love Eierne riig Erstatning for deres Arbeide og Anstrængelser. Men hvad Sædearterne angaae, da blev der kun høstet svang Leiesæd; og Rapsæden som stod over al Forventning godt, blev i Blomstringstiden ødelagt af Nattefrost, hvilket dog maa tilskrives Beliggenheden ved Skove og Kjære. Aaret derefter gav samme Stykke Jord stærkt Byg, dog noget smaat i Kjerne. — Et Stykke Sandjord med tynd Agerskorpe, hvor næsten al Muld var bleven fortæret af Ilden, gav kun maadelig Rug, og Aaret derefter jammerlig Havre; ja det har siden ikke villet tilgroe med Græs. Dette viser altsaa, at man maa være forsigtig med Anvendelsen af dette Opdyrkningsmiddel. — Senere er paa Petersholm og Brandbjerg gjort Forsøg med at brænde Grønsværen, dog ogsaa i Mosejord. Men paa Petersholm ødelagde en Vandflod den i Asken saaede Rapsæd, som forresten stod ypperligt. Paa Brandbjerg derimod lykkedes Rapsæden over al Forventning, og gav en rig Afgrøde.

Den Fremgangsmaade, man har fulgt ved Grønsværens Forbrænding, har været forskjellig. Pløiet har man overalt først, tyndere eller dybere efter Grundens Beskaffenhed. Men derpaa have nogle skaaret Furestrimlerne over i smaa Stykker af een til to Alens Længde, og stablet dem op i Dynger for at brændes. Andre have ladet Furestrimlen dele i 5 til 6 Alen lange Stykker, og kastet dem sammen fra begge Ender. Derved ere fremkomne hule, tøndeformige Stabler, tvers over Agrene, som, ved at tændes i den ene Ende, let have ladet sig fortære af Ilden. — Endeligen have atter andre, foranledigede af den stærke Sommertørke, stukket Ild i Udkanterne af den pløiede Ager, og ved Hjælp af Vinden drevet samme videre frem, ligesom naar man afsvier Lyng. Derved er sparet megen Umage, og især Uleiligheden med at sprede Asken undgaaet. — Vigtigt er det, ikke at bie til Grunden er for meget udtørret, især naar den er tørvagtig. Man løber ellers Fare for at see hele Forraadet af Muld eller Tørv brænde tilbunds. — Det har ikke forekommet Forfatteren, at det gjør nogen Forskjel paa Frugtbarheden, om Branden var ledsaget af Lue, eller blot ulmede under Asken.

I Vesteregnen bruges ogsaa at gjøde med Aske, men paa en anden Maade. Man afskræller med en Spade saadanne Steder, som ere rige paa Maar, tørrer Fladtørvene, stavler dem op, og brænder dem til Aske, som skovles sammen i smaae Dynger og tildækkes med Jord, af Frygt for at Asken skal blæse bort. Om Efteraaret kjører man disse Dynger paa Boghvedestubben og spreder Asken ganske tyndt til Rug. Men Virkningen deraf varer kun kort, og da Uleiligheden med denne Fremgangsmaade ikke er liden, har Brugen af Asketørv, som det i Vesteregnen kaldes, siden Mergelens Indførelse, meget aftaget. Paa mine Vandringer i denne Egn saae jeg kun faa Spor deraf tilbage.

8.

Bruges ogsaa Stude til Markarbeide?

Vester-Egnen, hvor alt er beregnet paa Oeconomie, bruger Stude til Markarbeide. Sjeldent finder man en Bonde, der holder Heste alene, og det er da gjerne i den Hensigt at tjene noget ved Kjørsler. Store Bøndergaarde have 4 eller 5 Arbeidsstude, samt to smaa Heste, thi store vilde her vantrives. De mindre Gaarde holde ingen Heste, men alene Stude. — I Oster-Egnen derimod kjendes Plovstude neppe af Navn. Selv de magre Sogne i Brusk- og Jerlev-Herreder, der dog saa meget kunde trænge til at spare, benytte sig for det meste af Heste til at forrette deres Arbeide, og det er kun enkelte Boelsmænd eller smaa Parcellister, som drive med Stude. Herfra maa dog undtages den vestlige Deel af Egtved-Sogn, der heri som i mere ligner Vesteregnen. Imidlertid har jeg dog seet paa Boller i Bjerge-Herred en 10 à 12 svære Arbeidsstude at bruges til Mergelkjørsler, og til at slæbe Steen med. I Nørre-Uldum holder Kammerraad Christensen 4 Stude til at pløie med, og i Veile har man af og til seet Bølle for Byens Møgvogne.

Om Fortrinet af Arbeidsstude imod Heste ere Meningerne meget deelte, da enhver har sin Synsmaade, og Fordom gjerne er med i Spillet. Jeg vil her anføre een af vore sindigste Landmænds Hr. Dannebrogsmand Wulffs Mening om denne Sag, og betjener mig af hans egne Ord, saaledes som de findes anførte i en Indberetning af ham til det Kongl. Landh. Selskab:

"Ønskeligt var det, at enhver, der selv kan følge med "Plov og Vogn, vilde bruge Stude, da det er unægteligt, at "den Mand, som arbeider med Stude, gaaer frem, naar den, "som driver med Heste, som oftest maa gaae tilbage. Stude

"trække vel ikke saa stærkt, som unge raske Heste, men udrette "dog langt mere, end maadeligt fodrede, gamle Heste. De koste "forholdsviis lidet at underholde, og naar en Mand kjøber sit "Arbeidsqvæg i 3die Aar, betaler et saadant Par smaae Stude "med 24 til 30 Rbd., og bruger dem til de ere 6 Aar gamle, "kan han i Almindelighed faae det dobbelte for dem igjen. "Han har altsaa foruden Arbeidet endnu Foderpenge til, naar "derimod den, der kjøber gamle Heste, seer den ene efter den "anden styrte, og gaaer saaledes meer og meer tilbage, indtil "gamle Heste have drevet ham fra Huus og Hjem, som han "sikkert var bleven i Besiddelse af, hvis han havde holdt sig "til Stude. — I større Avlsbrug derimod er det desværre "vanskeligt at anvende Stude til Markarbeide, fordi en Karl "anseer det under sin Værdighed at befatte sig dermed, især "naar Naboens Folk bruge Heste. Han gjør sig følgelig in- "gen Umage for at vænne Studen til hurtig og stadig Gang, "driver Tiden hen, og gjør derved Huusbonden kjed af at see "trevne Folk arbeide med trevne Dyr."

Saa rigtigt Ovenstaaende under de fleste Omstændigheder end er, troer jeg dog, at i de Egne, hvor Hesteopdrættet er i god Gang, og forresten passer med Localomstændighederne, maa der tages Hensyn til den betydelige Indtægt, samme skaffer Landet, og som vist langt overgaaer alt hvad Vesterboerne ere istand til at tjene paa deres Arbeidsstude. I saadanne Egne arbeider man ikke heller med gamle, forsultede eller forslidte Heste, og de Bebreidelser, der tilkomme disse, falde altsaa her bort. Imidlertid kan der dog neppe være Spørgsmaal om, at store Gaarde, der sjeldent have Hestetillæg, med Fordeel kunde benytte sig af Plovstude, naar de forresten holdt det fornødne Antal Heste til de nødvendige Kjørsler.

9.

Hvorledes ere Agerdyrkningsredskaberne? Erkjendes Svingplovenes (de saakaldte engelske Ploves) Fortrinlighed? Ere de nyere arbeidsparende Redskaber bekjendte og benyttede?

Overalt i Amtet bruges Hjulploven, dog med nogle smaa Afvigelser i Henseende til Construction. Den østre Deel af Nørvang-Herred har forekommet mig at have de bedste Plove, i det mindste overgaae de alle andre i Nethed og hensigtsmæssige smaa Indretninger. En Beskrivelse af dem vil derfor maaskee ikke være paa urette Sted her. Jeg begynder med Forskjæren eller Forploven. Denne er forsynet med en fire- eller femgrenet Gaffel, i hvilken den saakaldte Bømtiste, eller Jernbøilen, som foroner For- og Bagplov, efter Behag kan stilles til høire eller venstre, for at tage bredere eller smallere Furer. — Skeden (i Sjælland: Slaaen), ved hvilken Hestene med Hammelsvingelen trække, deler sig i to Arme, som gaae igjennem Axelen af Hjulene, og bagtil bære en Broe, paa hvilken Plov-Aasen ved Vendingerne hviler, og saaledes forhindrer at Hammelsvinglerne slaae Hestene om Hælene. — Paa Aasen eller Bommen er anbragt en Saug, hvor Bømtisten efter Behag kan hænges i de forreste eller bagerste Takker, og Plovens Stilling til større eller mindre Dybde derved bevirkes. — Bagtil lader Aasens Tap sig flytte op og ned i Handelen ved Hjælp af Kiler. Denne Indretning tjener til endnu bedre at omstille Ploven.

Sulen eller Støtten, som snart er af Jern, snart af Træ, har en temmelig stærk Tendens fortil. — Skjæret er ganske fladt, og da det udgjør et separat Stykke af Bagploven, stikkes det ved Hjælp af en Ring fast paa Løbet, som ogsaa er af Jern. En Indretning, der har noget tilfælleds med Svingploven, men aldrig kan være saa solid, som naar Skjære og Løb udgjøre eet Stykke; og som desuden, paa den Maade Foreningen her tilveiebringes, forøger Frictionen.

Langjernet er kroget, eller gjør en Vinkel, hvilket kommer deraf, at Hullet til samme i Aasen er lodret, og skal have

den Fordeel, at Langjernet bedre lader sig kile fast. Den skjærende Deel af Jernet gaaer imidlertid for det meste i en lige Linie. Maaden, paa hvilken Langjernet stilles, er mærkværdig. Paa høire Side, i Midten, har Langjernet oventil en perpendiculair Rift, som passer til en Jernkile af en triangulair Form, hvoraf den stumpe Vinkel skydes i benævnte Rift. Kilen hænger sammen med Aasen ved en lille Jernlænke. Paa den venstre Side derimod er anbragt under Jernbaandene, der omgive Hullet, en saakaldet Halvmaane, der, da dens Tykkelse fra Enderne af lidt efter lidt tager af mod Midten, ved at drives frem eller tilbage, bevirker de meest sensible Forandringer i Stillingen, og især har den Fordeel, at Langjernet ikke kan rokke, eller Kilerne tabes, hvorfor man ogsaa har kaldet denne Indretning et Laas. Den hører forresten til den nyere Tids Forbedringer, og er endnu ikke overalt indført, men udbreder sig dagligt mere. Maaskee at følgende Tegning vil forklare Sagen lidt bedre.

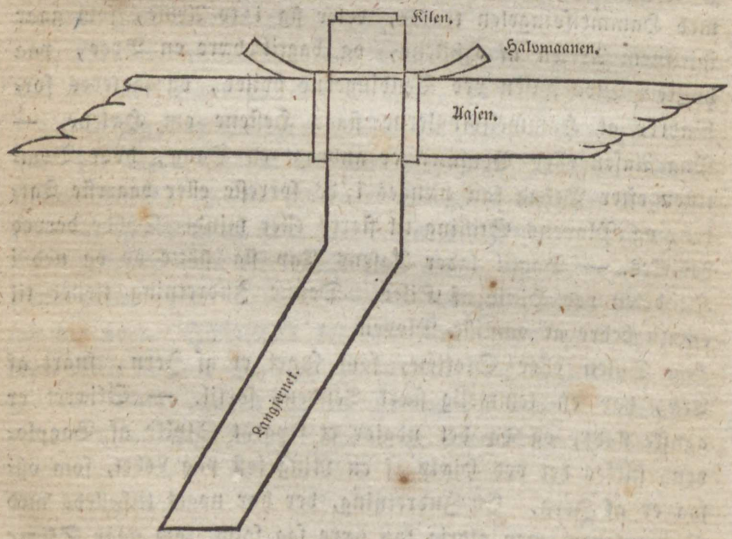

Halvmaanen ovenfra betragtet.

Halvmaanen fra Siden afteguet.

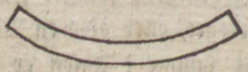

Tversnit af Kilen, som sidder paa høire Side af Langjernet.

Vi gaae videre. — Landsiden er sjeldent lukket, og Muldfjelen bestaaer af et lige Stykke Bredt, paa hvilket er anbragt en saakaldet Stryger, der lader sig synke og hæve, for at stryge Furestrimlen stærkere eller svagere efter Behag. — For ved Muldfjelen sidder den saakaldte Plade eller Muldblikket, een af de væsentligste Dele ved denne Plov, da den, rigtigt anbragt og construeret, letter Hestene uendeligt meget Arbeidet, ved at vende og skyde Furen til Side. Men det er sjeldent at see en rigtigt construeret Plade. De fleste ere for smaa, og mangle den behørige Hvelvning.

Aasen har fra Langjernet af en opstigende Retning, som har til Hensigt ved Frem- eller Tilbagestilling paa Forskjæren, at bevirke dybere eller fladere Pløininger. — Haandgrebet eller Handelen er anbragt saaledes, at den virker lodret ned paa Hælen af Ploven, og da den høire Handel eller Stjert mangler, maa Plovkjeppen, som skydes ind under et Søm paa Handelen ned til Muldfjelen, erstatte samme. Ikke desmindre lærer Erfaring, at dette Slags Handeler fuldkomment ere tilstrækkelige til at styre en Hjulplov, ja ogsaa ere hensigtsmæssige naar et Tryk skal anbringes paa Ploven. — Plovføreren gaaer her altid paa Landsiden, ikke i Furen. — Denne Plovs Hoved-Dimensioner ere: Aasen 6 Fod. Løbet med Skjæret $2\frac{1}{4}$. Den perpendiculaire Høide ved Sulen $1\frac{3}{4}$. Muldfjelen 2.

I det hele ligne Plovene i de øvrige Dele af Amtet, den her beskrevne. Dog ere de grovere, længere og mere klodsede i de sydlige Herreder. Aasen holder undertiden sine hele 8 Fod, og Sulens Stilling er næsten lodret. Stillingsmaaden er ikke heller saa beqvem. Den omtalte Gaffel i Forploven mangler for det meste overalt, derimod griber Bømtisten om Skeden, der her bestaaer af et enkelt Stykke Træ, saa at for at bevirke smallere eller bredere Furer, denne maa omkiles, hvilket naturligviis giver Forskjæren en falsk Tendens. — Istedet for den førnævnte Saug, findes en Række af Huller anbragte i Aasen, hvilket giver en mindre beqvem Stillingsmaade og meget svækker denne Deel af Ploven. — Derimod fortjene de tvende Strygere, hvoraf man i Pjedsted be-

tjener sig under Bygsæden, Anbefaling, fordi de meget hjælpe til at rense Furen. Paa en vis Maade, skjøndt noget ufuldkomment, efterlignes herved Svingplovenes hvelvede Muldfjele. Ogsaa de Skraastivere, man hist og her, ligesom ved den amerikanske Plov, finder anbragte til at styrke Sulen, fortjene her at anføres. Ligesom det ogsaa maa henregnes til Fortrinnene ved Plovene i dette District, at Skjære og Løb overalt udgjøre eet Stykke. — I Bjerge-Herred, f. Ex. i Skjold- og Raarup-Sogne, har Sulen en meget stærk Tendens fortil, og Landsiden er lukket med en tynd Fjel. — I Vesteregnen ere Plovene, uagtet det lette Jordsmon, næsten ligesaa grove, som i de sydlige Districter; men Sule og Hjul ere gjerne af Jern, en Følge af den her saa følelige Træmangel. Muldfjelen er indrettet til at hæves eller synkes, saaledes at den glider over Furen, og derved erstatter den manglende Stryger.

Alle disse Plove arbeide meer eller mindre nøiagtigen, eftersom Plovførerne forstaae at stille og bruge dem. Furestrimlen kommer i Almindelighed til at ligge ret net, men Furen selv er sjeldent behørigen renset, hvilket kommer af, at Muldfjelen ikke synker nok, og i det hele ikke er indrettet til at hæve Jorden. I større end 5 til 6 Tommers Dybde kan derfor ikke heller virkes tilbørligen med disse Plove. Kraftspildende kunne de ingenlunde kaldes; thi man pløier overalt med to Heste, ja enkelte Husmænd endog med een Hest. Vel spænder Bonden ofte 3 for Ploven, men det er da gjerne for at tilkjøre unge Plage. At pløie med fire er temmelig sjeldent, og finder kun Sted naar man brækker Grønjord, f. E. i Bjerge-Herred.

Uagtet Ploven i Veile-Amt altsaa maa henføres til de bedre af dette Slags, vil dog ingen Upartisk nægte, at den er istand til at modtage mange Forbedringer, uden synderlig Forandring i dens nærværende Skikkelse. Saaledes kunde og burde det høire Hjul gjøres 6 Tommer større i Diameter, end det venstre. Intet af det, der kan bidrage til at give de enkelte Dele af Ploven en rigtig Tendens, bør forsømmes, i hvor ubetydeligt det end kunde forekomme; thi af mange smaa For-

dele kommer tilsidst en stor. Her maatte dog iagttages, at hvert Hjul kom til at løbe for sig, og at Axelen, for at formindske Frictionen, blev saa tynd som mueligt, altsaa af Jern. — Den i Nørvang-Herred brugelige Stillingsmaade fortjente ogsaa, formedelst dens Soliditet og Beqvemhed, almindeligen at indføres. Imidlertid kunde Skeden dog forkortes noget, for at bringe Hestene nærmere til den Kraft, der skal overvindes. — Bommen eller Aasen behøvede ikke heller at være over 5½ Fod lang; thi naar den fra Langjernet af havde den behørige opstigende Tendens, kunde Ploven dog altid stilles saa dybt og saa grundt som behøvedes. Derved opnaaedes den vigtige Fordeel, at den virkende Kraft kom Modstanden nærmere. — Saaledes kunde ogsaa den Indretning, ved hvilken Aasen bagtil kiles op eller ned i Taphullet af Handelen, falde bort; thi naar Aasen har den behørige Tendens opad, er Kilning bagtil aldeles overflødig, ja svækker kun Ploven. Sulen kunde gives nogen mere Tendens fortil, og, for at styrke denne Deel af Ploven, en Skraastiver anbringes for eller bagved, opad Aasen til. — Pladen eller Muldblikket maatte være større, og dertil et Stykke Pladejern paa 9 eller 10 Pd. vælges, som af Smeden maatte gives en stærk Hvelvning. — Landsiden kunde lukkes med tynde Jernplader, og Muldfjelen synkes noget dybere, for bedre at rense Furen. — Endeligen kunde Løbet være kortere, med Skjære og alt, høist 5 Qvarteer. En Plov med Hjul kan neppe mangle Stadighed, naar ellers ingen falsk Tendens af dens enkelte Dele bevirke det modsatte. — Gavnligheden af saadanne Forandringer har Erfaring paa flere Steder, men især paa Aldebertsminde, stadfæstet.

Harven her i Amtet er af en meget god Construction. Deelt i to Parter, som staae i Forbindelse ved Jernbolter, er den let bøielig, og skrider frem i en mere dinglende og hoppende Bevægelse, end de lange stive Harver, man har i Holsteen og Tydskland, saa at den slæber mindre, og griber bedre i Jorden. — Hver halv Harve har 4 Buller med 6 Jern-

tænder. Hele Harven altsaa 48 Tænder, og overspænder et Rum af 9 □ Alen. — Til den Brug her gjøres af Harven, er den i Almindelighed tung nok, men til at bearbeide en Brakmark med, meget for let. Man hjælper sig ved at nedtynge Harven med et Vognhjul, et Stykke Træ, eller ogsaa ved at lægge to Harver ovenpaa hverandre. — Brakharver ere indførte paa de fleste store Gaarde. Man har dem til 3, 4 ja 6 Heste, sidste f. E. paa Boller, hvor man desuden har forbedret dette Redskab ved at give det samme Indretning, som de almindelige Harver. — I Vester-Egnen, hvor Jorden ikke taaler den stærke Bearbeidning, har den halve Harve Trætænder, og den anden halve Deel Jerntænder. Ellers ere Træharver, som for 50 Aar siden endnu vare saa gjængse, nu meget sjeldne; dog begynde de, som en Følge af Rapsædavlen, hist og her at komme i Gang igjen. — De smaa tydske Harver til een Hest, 7 Qvarteer til 2 Alen lange og vide, med 3 til 4 Buller og 15 til 20 Tænder, har jeg seet i Gang paa Staugaard, og nok et andet Sted i Langeskov-Sogn. Deres dinglende Bevægelse gjør god Nytte, men Hovedfortrinnet ved dem, bestaaer dog nok deri, at en Karl kan kjøre 3 eller 4 af dem paa een Gang. Ogsaa den belgiske Brakharve, med skraastillede Tænder, er sendt fra Landh. Selskabet til Aldebertsminde og Nebelmølle, og bruges med stor Nytte.

At harve paa tvers er kun brugeligt paa de større Gaarde. Bonden kjender i Almindelighed endnu ikke Fordelen deraf. Imidlertid har jeg dog seet i den nordre Deel af Bjerge-Herred, at Rugen blev nedharvet paa tvers, hvilket fandt Sted for desbedre at blande Møget med Jorden. — Rundharvning er, naar et Par Gaarde i Holsteneres Eie undtages, aldeles ubekjendt i Amtet. Saa virksom denne Operation end er, ønsker jeg dog, for vore gode Hestes Skyld, at den aldrig maa blive indført hos os. Harvning paa langs og tvers kan allerede skaffe dem nok at bestille. — At overharve Vintersæden om Foraaret, er mig ikke bekjendt at være forsøgt uden paa Aldebertsminde og Follerupgaard. Naar Jorden ikke manglede Kraft, har jeg sporet god Nytte deraf, ellers ikke. Men vigtigt er det, ikke at bie for længe om For-

aaret med Harvningen, da de Sideskud, som sildigt komme frem, ellers ikke bære moden Sæd. I Løsning-Præstegaard, der har lette Jorder, har man i Sinde at prøve Tromlen i samme Hensigt.

Tromlen bruges ikke i Vesteregnen, sandsynligviis af Mangel paa Træ. Men i Osteregnen er den almindeligen indført, dog fornemmelig i den Hensigt at jevne Jorden efter at Sæden er lagt. Paa nogle Steder bruger man den dog ogsaa til at knuse Jordklumper med, men uden synderlig Virkning, da den er for let. Trommelblokkens Tvermaal er sjeldent over 2½ Qvarteer paa en Længde af 3½ til 4 Alen. Ottekantede eller Steen-Tromler haves ikke.

Svingploven er ikke meget afholdt her i Amtet. Man har at udsætte ved dette Redskab:

1) At det ikke gaaer saa stadigt for Heste og Folk, som Hjulploven.

2) At Plovføreren maa gaae i Furen, hvilket falder besværligere, især for vore Folk, som alle gaae med Træskoe, der saa let fyldes med Jord.

3) At Furestrimlen kommer til at ligge som den falder, og ikke som man forlanger det, hvilket i en Drift som den herværende, hvor der især forefalde tynde Pløininger, ikke kan være ligegyldigt.

4) At Tyendet viser megen Modbydelighed mod Indførelsen af dette Redskab. (?!)

5) At det er for dyrt. Og endeligen:

6) At man ikke indseer hvad der vil blive vundet ved Forandring af Plov, da hverken Hestenes og Plovkarlenes Antal derved formindskedes.

Disse Grunde ere for vigtige til stiltiende at forbigaaes. Det være mig derfor tilladt at drøfte dem lidt nøiere; jeg vil derved faae Leilighed at fremstille de Erfaringer, sammenlignende Jagttagelser have lært mig, da jeg nu i 6 Aar stedse

har brugt Svingploven ved Siden af Hjulploven, som dog hos mig har været underkastet de ovenfor foreslaaede Forandringer.

ad 1) At Svingploven er ustadigere end Hjulploven, synes at ligge i Sagens Natur. Uden fast Støttepunkt, maa det mindste falske Ryk af Hestene, eller den mindste Hindring i Jorden, bringe Svingploven af Lave. Bestod Jordbunden af en aldeles homogen Masse, og vare især Hestenes Bevægelser altid eensformige, samt Tjenestefolkene saa paapassende, som man med Ret kunde fordre af dem, vilde vist Svingploven virke ligesaa regelmæssigen, som en Hjulplov. Men da dette aldrig kan være Tilfældet, saa maa den ogsaa heri staae tilbage for samme, meer eller mindre efter Omstændighederne. Især vil dette vise sig, naar man tager tynde Furer, hvor Afvigelserne i det horisontale Snit lettere blive kjendelige, eller naar man pløier Leerjorder, hærdede af Tørken, ogsaa naar man trænger dybere end sædvanligt i Jorden, eller har en stenet Agerskorpe at dyrke, hvilket alt giver Svingploven en saa ustadig Gang at det undertiden, end ikke for den meest Øvede, bliver mueligt at tage en regelmæssig Fure. Saaledes har man f. E. paa Palsgaards stærkt lerede Jorder ikke været istand til, i de senere tørre Somre, at pløie Brak-Marken med den baileiske Plov, da dette dog, skjøndt med Møie, lod sig gjøre med Hjulploven. Paa Nebel-Mølle har det i nogle stenede Marker været aldeles umueligt at komme frem med Svingploven. Og paa Aldebertsminde kunde i afvigte Efteraar, ved Tilberedning af Kartoffellandet, Svingploven ikke trænge saa dybt i det faste Underlag, som Hjulploven, 2c. 2c. Imidlertid nægter jeg ikke, at man saavel i Stubbejord, som Grønland, kan pløie ret pcent med Svingploven, især naar man holder sig til en vis Dybde. Dette skeer dagligt hos mig, og Svingplovens ivrigste Modstandere have maattet erkjende det. Ogsaa vil jeg indrømme, at en øvet Plovkarl, der anstrænger sig for at vinde en Præmie, vil være istand til at pløie ligesaa godt med Svingploven, som en anden med Hjulploven, ja at han i et ujevnt Jordsmon endog vil tage en mere regelmæssig Fure. Men fra et alminde-

ligere Synspunkt betragtet, udholder Svingploven, som allerede viist, ikke Sammenligning med Hjulploven i denne Henseende.

Saaledes mener jeg, at Hjulploven, i Henseende til Stadighed, har betydelige Fortrin fremfor Svingplovene, hvilke blive des kjendeligere, jo mindre cultiveret Jorden er, eller jo skjødesløsere Folkene blive. Ikke desmindre have mange lastet Hjulene, og understøtte deres Mening med Grunde, der villigen ere antagne af andre. Men jeg har ikke kunnet overbevise mig om, at Hjulene fortjene de Bebreidelser, man gjør dem.

Man har sagt, at Hjulene eller Forskjæren foraarsage Kraftspilde. Men er dette beviist, eller er denne Sætning grundet? Thaer anfører vel i sine **Abbildungen neuer Ackergeräthe**, at Træklinien ved Hjulene brækkes, og at jo større Afvigelserne ere fra den lige Linie, desmere Kraft maa der spildes. Dersom dette var sandt, maatte jo samme Bebreidelse falde paa Svingploven, især den smalske, der med sin dybe Stillebøile brækker Træklinien ligesaa meget som en Forskjære. Og naar Hjulene paa vore Plove gaves tilstrækkelig Høide, saaledes at Axelen faldt i Træklinien, maatte jo næsten al Afbrydelse derved forsvinde, og saaledes denne Feil, om den virkeligen fandt Sted ved Hjulploven, falde bort. — Men forlænges da ved disse Afvigelser i Træklinien Aasens Længde, eller forrykkes derved det Punkt, hvor Trækdyrene spændes for? Saalænge dette ikke finder Sted, indseer jeg ikke, at dette kan have Indflydelse paa Kraften, som udfordres til at trække Ploven. Det er en bekjendt Sætning i Mechaniken, at en Hævestang, om den end ved krumme Linier forlænges nok saa meget, dog ikke vinder i Kraft, følgeligen ikke heller egentligt forlænges; og naar altsaa kun Spændepunktet bringes saa nær som mueligt Modstanden, som skal overvindes, har man fra denne Side gjort alt, hvad der kan forlanges til at lette Plovens Gang. Hele Theorien om Træklinien, med Bestemmelse af Spændepunktet, og den imaginaire Støtte, man derved troer at give Svingploven, forekommer mig saaledes ikke at holde Stik.

Man siger, at det Tryk, Aasen foraarsager paa Forskjæren, er til stort Besvær for Hestene. Men dette Tryk kan jo kun finde Sted, naar Bagploven har en falsk Tendens, som Forskjæren maa modvirke. Er alt i behørig Stand, og Ploven rigtigt stillet, vil Forskjæren ingen andre Tryk imodtage, end saadanne, som foraarsages af dens egen Modvirkning, naar Bagploven ved uventede Stød bringes af Lave. Og mon Hestene, naar Svingploven har en falsk Tendens, da ikke føle dette Tryk, eller maae modvirke den Indflydelse, uventede Hindringer have paa Ploven?

Derimod kan ikke nægtes, at jo nærmere Spændepunktet er den modvirkende Kraft, des lettere falder det Hestene at trække Ploven. Dette være sig nu fordi Modstanden løftes, og Paagnidningen derved formindskes, eller fordi Kraften ved Nærmelsen virkeligen tiltager. Ligemeget, Svingploven, som i Almindelighed har en kortere Aas end Hjulploven, maatte altsaa gaae lettere. Men de Forsøg, man i Sjælland, som i Jylland, har anstillet med Kraftmaaleren (see landoec. Tidender), have dog viist, at gode Hjulplove ogsaa heri kunne gjøre Svingplovene Rangen stridig, og at altsaa en halv Alen meer eller mindre ikke gjør synderligt til Sagen. — Hjulploven kunde desuden blive meget lettere, naar man, paa Grund af den Stadighed, Hjulene skaffe, lod Bagploven faae en kortere Aas, og især et kortere Løb, hvori man ved Svingplovene maa vogte sig for at gaae for vidt. — I Rhinegnen, imellem Frankfurt og Manheim, seer man Hjulplove med et saare kort Løb og en hvelvet Muldfjel, der ikke alene arbeide fortræffeligt, men ogsaa gaae overmaade lette. En lignende Plov er anskaffet paa Aldebertsminde.

Den anden Indvending, man har gjort imod Hjulene, er, at de ved mange Leiligheder, især op og ned af Bakke, eller naar Bunden er ujevn, staae i Veien for en god Bearbeidning. Ogsaa dette stemmer ikke overeens med mine Erfaringer. Saalænge For- og Bag-Plov stige eller synke lige stærkt, eller den Plan, begge glide paa, har en jevn Tendens op eller nedad, maa Forholdet imellem hine to virkende Dele jo blive det samme, og altsaa en regelmæssig Fure altid kunne trækkes. Er derimod

Jordbunden meget ujevn, eller fuld af Huller, kan vel ikke nægtes, at man med Svingploven har meer i sin Magt at lade samme følge Jordbundens Ujevnheder. Men er da den slangeformige Linie, Skjæret saaledes beskriver, saa anbefalelsesværdig, eller ønsker man maaskee at holde en saadan Mark i sin oprindelige Ujevnhed? Terrainets Planering hører dog nok til de væsentligste Fordringer ved en god Dyrkning! At et Hul, der skal udfyldes, pløies, er jo til ingen Nytte. Og at en Forhøining, der skal sløifes, løsnes af Ploven, kan vist ikke være af Veien. Lad derfor kun Hjulploven glide over Fordybningerne, eller gribe for stærkt i Forhøiningerne. Første skulle jo dog udfyldes og sidste sløifes, saa at begge Dele netop derved bedst opnaaes. — Pløies paa tvers, vil vel Hjulploven glide over Agerrenerne. Men til hvad Skade? Er denne Deel af Ageren ikke allerede dyb nok! — Om Tverpløining af høiryggede Agre gjelder, hvad forhen er sagt om et ujevnt Terrain; thi man vil dog vel ikke vedblive med denne i saa mange Henseender feilfulde Indretning? — Endeligen lade pene Agerrener sig ligesaa vel trække med Hjulsom med Svingploven, selv om Hjulene ere af ulige Størrelse. Dertil behøves ikke andet end en Omstilling, der ligesaalidet kan undgaaes ved Svingploven.

Den eneste Feil, jeg altsaa indseer ved Hjulene, er, at de, som Winstrup siger, forhøie Prisen af Ploven. Men dette kan, naar Forskjæren ei gjøres for kunstig, ikke have meget at betyde, især i en Skovegn, og ved de nærværende Jernpriser kunde Stillebøilen paa Svingploven let komme til at staae høiere, end en almindelig Forplov. — Ikke desmindre indrømmer jeg gjerne, at de ægte Svingplove, i deres enkelte Deles Bygning og Sammensætning, meget overgaae vore almindelige klodsede Plove, og meget at ønske var det vist, at disse udarbeidedes med den samme Nøiagtighed som hine; at Skjære, Muldfjel o. s. v., erholdt lignende Former, dog afpassede eller modificerede efter Local-Omstændighederne, og overhovedet, at Ploven fik en stærkere Tendens fortil. En saadan Plov vilde jeg ansee for den bedst muelige under et givet

Locale. Thi hver Sagkyndig vil vel tilstaae mig, at det ikke er mueligt at construere en Plov, der under alle Omstændigheder skulde være den rigtigste. — Winstrup er den første, der har havt den Idee at anbringe Hjul under Svingploven. Jeg kjender kun hans Plov af Tegninger, men det forekommer mig, at det 1½ Alen lange Løb ikke er nødvendigt for en Hjulplov; og at Forskjæren, om den end var stærk nok, dog er for bekostelig. Da imidlertid Hensigten med denne Plov tillige er, at bruge den uden Hjul, har første vel ogsaa sin Nytte, saa at den winstrupske Plov i det hele giver os et følgeværdigt Exempel til at gaae frem efter ved vore Ploves Forbedring. Jeg maa derfor tilraade vore Landmænd at forskrive denne Plov, hvis Indførelse, da den gaaer paa Hjul, ikke heller vilde falde vanskelig.

ad 2) Klagen over den ubeqvemme Gang i Furen, grunder sig sandsynligviis meest i Vanen; thi i de Egne, hvor det er Brug at gaae i Furen, besværer ingen sig derover. Svingplovene, der gjerne have en god Muldfjel, rense desuden Furen bedre end vore almindelige Hjulplove, derfor er Gangen efter dem ogsaa beqvemmere. For at komme til Vished om, hvorledes Sagen virkeligen forholdt sig, har jeg altid yttret for mine Folk, at det dog maatte falde lettere at gaae paa Landsiden; men de have eenstemmigen forsikkret mig, at det i denne Henseende kom ud paa eet, og tilføiet, at de bedre kunde have Nie med Ploven, naar de altid havde samme lige for sig. Imidlertid foretrækker jeg dog for min Person at gaae paa Landsiden. Jeg finder at denne skaffer mig et fastere Støttepunkt.

ad 3) At en Muldfjel, der er indrettet til dybe Pløininger, ikke passer til at lægge en Furestrimmel slak paa Jorden, ligger i Sagens Natur, og heri udmærke sig rigtignok vore almindelige Plove fremfor Svingploven, saa at de særdeles vel passe til tynde Pløininger. Men saasnart det kommer an paa at tilveiebringe en tyk Furestrimmel, maae vore Plove vige for Svingplovene med gode hvelvede Muld-

fjele. Det kommer altsaa an paa, hvad for Pløininger der ere meest brugelige paa en Gaard. I de magre Sandegne, eller der, hvor Agerskorpen er tynd, samt Dyrkningen maadelig, vil den gamle Plov være fyldestgjørende, især naar den modtog de Forbedringer, jeg har foreslaaet. Men i de gode Egne af Amtet, hvor der med saa megen Fordeel kunde pløies dybere, vilde en Forandring ved Muldfjelen være saare ønskelig.

ad 4) Den Modbydelighed, vore Folk vise for Svingploven, er en ikke ubetydelig Hindring for dette Redskabs Indførelse, og forøges end ydermere ved de idelige Folkeomskiftninger. Aldrig sikker paa at beholde en Karl længere end et Aar, maa man efter hver Faredag begynde forfra med Underviisningen, og træffer man da ikke paa lærvillige Subjecter, har man kun Ubehageligheder deraf. — Det er dog at haabe, at denne Vanskelighed lidt efter lidt vil tage af. De Lærlinge, det Kongl. Landh. Selskab lader danne, ville meer og meer udbrede sig, og afgive duelige Folk til at indføre fremmede Redskaber, og tillære andre. — Imidlertid troer jeg, at den, som attraaer Svingplovens Indførelse, helst maa bruge øvede Plovkarle dertil. Den mindste Feil bringer dette Redskab i Staae. Har man da kun Drenge at trækkes med, staae de der, gabe, vide ikke at hjælpe sig, og komme ingen Vei. En Karl, som forstaaer sig paa Ploven, vil derimod snart komme efter Feilen. At holde paa en Plov er ingen Sag, men at faae den til at gaae rigtigt, ikke saa let.

ad 5) Med Rette klager man over Svingplovens Kostbarhed. Men denne Klage er dog kun halv sand; thi kunde man faae dette Redskab forfærdiget hiemme, ligesom det nu finder Sted med Hjulploven, vilde det snart vise sig, at et Par Lispund Jern maaskee udgjør hele Forskjellen. Det var at ønske, at Muldfjele af støbt Jern kunde blive at faae hos vore Kjøbmænd i Provindserne. Thi Muldfjele af Træ kunne dog aldrig blive saa accurate, og fordre, da de maae beslaaes med Jernplader, idelige Reparationer. Ligeledes var det at ønske, at de af det Kongl. Landh. Selskabs Lærlinge, som vise Nemme i at bruge Oxen, maatte blive underviste i For-

færdigelsen af de nyere Agerdyrknings-Redskaber, for saaledes at medvirke til deres Udbredelse.

ad 6) Ikke saa meget for den umiddelbare Fordeels Skyld, som for at udbrede Kundskab om gode Ploves Construction, og opvække mere Lyst til at tænke over dette vigtige Redskab, maa man ønske, at Svingploven kunde blive mere bekjendt. — Jeg holder for, at en dygtig Karl maa forstaae sig saavel paa Hjul- som Svingploven. Dette vil skaffe ham Kundskaber og Færdigheder, der ville gjøre ham til Herre over sin Plov, og til en duelig Arbeider i sit Fag. Derfor vil det vist være saare gavnligt, at Svingploven kommer meer i Gang, uden at det derfor er nødvendigt at den bliver almindeligen indført.

Af nyere arbeidssparende Redskaber, er **Hyppeploven** meest udbredt, men kun paa saare faa Steder af god Construction. Haandgrebene ere gjerne anbragte paa Aasen, ovenfor Sulen, der næsten staaer lodret, og Muldfjelen bestaaer af to smaa lige Stykker Fjel, stundom ikke en Gang bevægelige. Paa Barretskov har Hr. Inspecteur Schmidt den smukkeste Hyppeplov her i Amtet. — Man benytter sig af dette Redskab til at hyppe Kartofler og trække Vandfurer med. Imidlertid er det dog kun den mere tænkende Landmand, der besidder dette Redskab; og mærkeligt er det, at i Fredericia, hvor en saa stor Mængde Kartofler dyrkes, denne Plov endnu ikke er indført. Et nyt Beviis for Vanens Magt, og den Lunkenhed for Landoeconomien, jeg i denne Bye troer at have bemærket hos den mere dannede.

Skuffeploven er saa godt som aldeles ubekjendt, og af **Exstirpatorer** haves neppe meer end 7 eller 8 i hele Amtet. Det sidstnævnte Redskab staaer imidlertid i stor Anseelse hos mange af vore Landmænd, og de gjøre sig høie, ja maaskee for høie Tanker om dets Gavnlighed, men i de nærværende Tider vover man ikke at anskaffe sig det. — I et Avlsbrug, som det herværende, kan dog ikke ventes synderlig Nytte af Exstirpatoren; thi hvor skulde den anvendes? Men

der, hvor der holdes Brak, eller trepløies til Byg, kunde Exstirpatoren spare meget Arbeide, og i visse Henseender overgaae Ploven. Det kommer kun an paa at forstaae sig paa Brugen af dette Redskab, og i fornødent Fald at borttage de overflødige Jern. Ogsaa Kartofler, hvor de dyrkes i det store, kunde saare let holdes rene med Exstirpatoren, saalænge til de ere opløbne. — En Exstirpator med 4 stærke Langjern, som paa Store-Grundet er anskaffet til at behandle Braken med, fortjener at tages under nøie Betragtning af Omegnens Landmænd.

Svingploven, som vi før have omtalt, er ikke synderlig brugt. En 15 til 16 Exemplarer findes fordeelte i Amtet. De fleste ere maadelige Copier af den smalske og baileiske Plov. En ægte skotsk Svingplov, der har megen Lighed med den i Sinclairs Værk afbildede, findes i Nørre-Uldum hos Kammerraad Christensen, og paa Bygholm haves den amerikanske Plov, som dog henligger ubenyttet. Ved det Kongl. Landhusholdnings-Selskabs Foranstaltning ere i det sidst forløbne Aar 4 baileiske Plove komne til Amtet.

Paa Follerupgaard bruges en stor Vandfureplov med to Hjul, egentligen en Hyppelov med ubevægelige Muldfjele og to lange Strygere til at skyde den opkastede Jord til Side. Dette Redskab gjør vel ikke Efterskovling ganske undværlig, men er dog til stor Nytte paa lerede Jorder, som i Follerup, hvor man er nødt til at trække Vandfurer, saavel til Vinter- som til Vaarsæd, ja selv naar Jorden lægges ud til Hvile.

Paa Grundet og Follerupgaard har jeg seet et Par store Slæbere, til at samle Rivelsen med, og som trækkes af een Hest. Dette Redskab, der virker ligesaa godt, som de almindelige Haandslæbere, men langt hurtigere, har omtrent følgende Udseende.

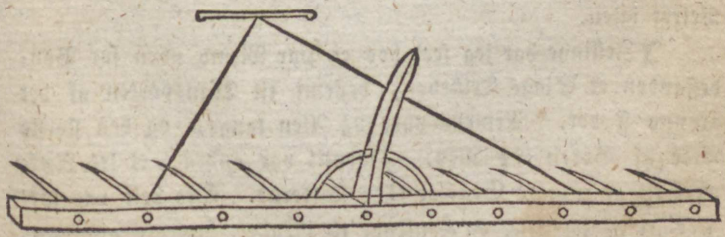

Bullen holder 6 Alen, og Tænderne, der ere ½ Alen lange, ere anbragte saaledes, at deres Spidse og den nederste Kant af Bullen udgjøre en horisontal Linie. I Midten er en Handel eller Stjert til at styre Redskabet med, og neden under en Bue, hvormed samme løftes op. Karlen, som styrer Slæberen, maa selv kjøre Hesten.

Paa Brandbjerg, hvor man kjører Mergel i tospændte Karrer, har man, for ogsaa at kunne benytte sig af disse naar Snee falder, ladet gjøre smaa Slæder af to Alens Længde, med en Hjulnaver oven paa hvert af Slæde-Laarene, omtrent saaledes:

Naar Slæden skal bruges, tages Hjulene fra Karrerne, og Axelen stikkes med hver Arm i de omtalte Navre, saa at Slæden nu træder i Hjulenes Sted, og Karren forresten forspændes og benyttes som før. Slædelaarene ere alene fortil forenede med en Stede; thi bagtil holder Karren dem sammen. Høiden af den perpendiculaire Stiver, der bærer Navren, er ¾ Alen.

Paa Boller og Palsgaard har man store triangulaire Steenslæbere, der med den forreste lidt forlængede Ende gribe i Axelen af en stærk Forvogn, med lave Hjul af 1 Alens Gjennemsnit. En Jernbolt, som gaaer igjennem Axelen, forhindrer Slæberen fra at glide tilbage, og bagtil i hver af dens Ender hviler den paa lave Triller af 1½ Qvarteers Gjennemsnit, saa at Paalæsningen, ved den ringe Høide, det hele har, falder saare let, især naar den forreste Ende af Slæberen nedlades; thi med en Hævestang bringes den let i Veiret igjen.

I Jellinge har jeg seet hos et Par Mænd uden for Bondestanden et Slags Trillebør, bestemt til Transporten af det grønne Foder. Armene vare 2½ Alen lange, og den største Vide af Børen 1¾ Alen. Oventil var anbragt et let Rækværk til at rumme Græsset eller Vikkerne. Det hele var forærdiget af let Træ, og Hjulene, to i Tallet, saaledes anbragte,

at de bare hele Lasten. Denne Bør fortjener megen Anbefaling paa smaa Lodder, der have deres Jorder ved Haanden.

Naar man skal til at vænne Lammene fra, foraarsager dette ofte, især hvor man ikke tøirer Faarene, eller kun holder smaa Flokke, megen Uleilighed. Følgende Indretning, der i denne Hensigt bruges paa Faarupgaard, har derfor forekommet mig bemærkelsesværdig:

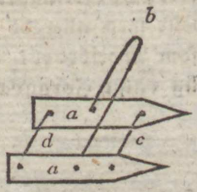

a a ere to i den forreste Ende tilspidsede Klaptræer, som ved Hovedlaget *b* hænges over Hovedet af Lammene bag Ørene, og ved Næsebaandet *c* samt Kjevelen *d*, forhindres fra at glide tilbage.

Naar jeg da endnu nævner de Karme, man nogle Steder i Vesteregnen bruger ovenpaa Høehaverne, men som ikke forekomme mig nødvendige, undtagen i det Tilfælde, hvor man har meget kort Høe at kjøre med, troer jeg at have anført det mærkeligste i Henseende til Avlsredskaberne her i Amtet. Thi hverken Tærske- eller Hakkelse-Maskiner findes noget Steds indførte. Af sidste har jeg kun seet et eneste forfaldent Exemplar.

10.

Er der raae eller uopdyrkede Jorder? Optages disse til Dyrkning? paa hvad Maade? under hvilken Sædfølge? og med hvad Held? Har man, forsaavidt Opdyrkninger have været foretagne, uden at staae i Forbindelse med allerede organiserede Avlsbrug, brugt Heste eller Stude som Arbeidsdyr? og har man til Besætning fornemmelig valgt Horngvæg eller Faar?

I Bjerge-, Elboe-, Holmands- og en Deel af Brusk-Herreder findes ingen raae eller uopdyrkede Jorder, uden maaskee hist og her nogle Skov- eller Gjerdsel-Lodder, som afbenyttes til Græsning, men, formedelst den jammerlige Tilstand, Skovværten deri befinder sig, bedre qualificerede sig til at komme under Plov. I disse Herreder ere Opdyrkninger nu til Dags derfor temmelig sjeldne, men iværksættes dog af og til af driftige Landmænd, naar de ovennævnte Leiligheder gives. Saaledes f. Ex. paa Follerupgaard, hvor en Skovlod af 17½ Tde. Lands Størrelse, efter to Aars Brak, og 1500 Læs Mergel, samt halv Gjødske, i Aaret 1823 gav en Rapsæd-Afgrøde, der, saaledes som den stod paa Marken, blev solgt for 2000 Rbd.! — Lignende Opdyrkninger, men med mindre Held, ere foretagne paa Viufgaard, Aldebertsminde, Hønnebær-Ladegaard, Boller o. s. v. — Foruden disse Skovlodder haves dog ogsaa, som allerede bemærket, to store Fælleder, der tilhøre Staden Fredericia, og i Bjerge-Herred, ved Palsgaard, nogle ikke ubetydelige Strækninger langs med Havet, der henligge til Græsning. Men Omstændighederne forbyde deres Opdyrkning. I første Tilfælde nemlig, fordi disse Fælleder ere henlagte til de mange ubebyggede Pladse i Fredericia, og i sidste, fordi Havet overskyller Jordbunden, der desuden bestaaer af grovt Strandsand, som ikke lønner sig at pløie. — Desforuden har Landsbyen Skjold i Bjerge-Herred

et stort Stykke udyrket, moseagtigt Jord, beliggende ved Horsens Fjord. Man stikker her Tørv, der dog ere af en meget løs Textur og i liden Mængde, da Tørvejorden i Almindelighed ikke er over ½ til ¾ Alen dyb. Jeg formoder, at det er for disse Tørvs Skyld, at dette Stykke Jord ikke opdyrkes, da Brændet i denne Egn er temmelig rart.

I den vestre Deel af Brusk-Herred, samt Jerlev-, Hatting- og den østre Deel af Tyrrild- og Nørvang-Herreder, findes endnu hist og her betydelige Strækninger raae, udyrkede Jorder. Saaledes har Høien-Sogn en stor, mager Hede, fuld af smaa Moser og Kjære. Tyvkjær i Smidsdrup-Sogn har en mindre Dito. I Jerlev-Sogn findes en stor Hede, men med en god Jordblanding; man seer her rød og hvid Kløver voxe imellem Lynget. Ested-, Nebel-, Alminde- og Eltang-Sogne have en Deel udyrket Jord, men ikke i sammenhængende Strækninger, da Parcellister alt have opdyrket en stor Deel deraf. Det samme gjelder om en Deel af Viuf-Mark, samt Fredsted-Byes Mark i Starup-Sogn. Jellinge-Sogn har endnu en Deel raae Jorder, ligeledes adspredte imellem dyrkede Parceller. Sindsbjerg-, Uldum-, Østersnede-, Løsning- og Engum-Sogne have store Strækninger kolde, lerede med Lyng tilvoxne Jorder. Ogsaa Staden Veile har havt et stort Overdrev, som først nu, efter fuldbragt Udskiftning, tages under Plov.

Opdyrkninger ere her meget hyppige. I fordums Dage var det egentligt ved Parcelleringen, at saadanne Jorder, som de forhen nævnte, bragtes i Cultur. Men, siden Udstykning er bleven saa meget indskrænket, iværksættes Opdyrkningerne for det meste i Forbindelse med allerede organiserede Avlsbrug. Fremgangsmaaden derved er omtrent følgende: Man holder en Art Brak med 2 til 3 Pløininger, fører Mergel paa Jorden, og er denne ikke for langt bortliggende, kjører man en 20 til 30 Læs Møg paa hver Tønde Land, hvorpaa Rug saaes, og det i Egnen gjængse Sædskifte følges. — Ere derimod Jorderne langt bortliggende, faae de aldrig Gjødske, men maae, efter Mergelen alene, i 6, 8, ja 10 Aar, afvexlende give Byg og Havre, eller Rug, Boghvede og Havre. Hvor-

paa de atter henligge for at tilgroe med Græs, der, ved sin tynde og magre Vært, kun altfor kjendeligen vidner om den Vindelyst eller Ufornuft, hvormed de ere bragte under Behandling. Saalænge Parcellisterne opdyrkede Udmarkerne, fik disse dog igjen, hvad de bare frem. Nu derimod behandles de som Stedbørn! Overhovedet er man kun altfor villig til at udslippe saadanne Jorder. Seer man, at de ere i Besiddelse af nogen Kraft, hvilket gjerne med gamle Overdreve er Tilfældet, holder man det for rigtigst at benytte sig deraf til det Yderste, om Jorden end derved fordærves for flere Generationer. Undtagelser herfra ere meget sjeldne. Men derfor seer man ogsaa saa mange Lodder, især i de ringere Egne, som ikke mere ville give noget af sig, og deraf kommer den Tro, Mange have, at raae Jorder kun i første Omløb ere lønnende at dyrke.

Men af hele Amtet er Vester-Egnen den mindst opdyrkede, og det især i Givskud-, Nykirke-, Tyregoed-, Vester-, Give-, Brande-, Omme-, Ringgive- og Randbøl-, samt en Deel af Egtved-Sogne. Jeg troer vist, at man med Føie kan antage, at $\frac{9}{10}$ af Landet her endnu ligger i Hede. Saalænge Parcellering var tilladt, fremstod aarligt nogle nye Boelsteder paa Hederne, hvorved disses Opdyrkning dog nogenlunde fremmedes. Men siden Forordningen af 3die December 1819 udkom, er Udstykning saa godt som forbuden i disse Egne, da i alle de Sogne, jeg har nævnt, maaskee ikke findes en eneste Bondegaard med 20 Tdr. Land boniteret Jord. Præstegaarden i Ringgive har i det mindste 200 Tdr. Land, og dog vilde jeg foretrække at eie $\frac{1}{20}$ Part af dette Areal i Egnen af Fredericia. — Der er derfor neppe nogen Udsigt mere til betydelige Opdyrkninger i Hederne, saa meget mindre som de ere alt for udstrakte, og ligge for langt fra Haanden, til at de nærværende Beboere, med deres svage Kræfter, kunne faae dem bragte i Dyrkning. — Imidlertid har Bekjendtskab til Mergel dog givet Anledning til nogle Opdyrkninger i de senere Aar, men desværre paa den samme ødelæggende Maade som i Øster-Egnen, saa at disse Jorder snart igjen ville befinde sig i deres oprindelige Tilstand.

Forsaavidt Opdyrkninger have været foretagne, uden at staae i Forbindelse med allerede organiserede Avlsbrug, altsaa af Parcellister (store Gaarde ere ikke opkomne paa denne Maade), har man dertil, efter hver Egns Skik, brugt Heste eller Stude. De smaa Parcellister, som ingen Arbeidsdyr kunne holde, have naturligviis søgt Hjælp hos de større Gaardeiere, og betalt dem igjen med Haandarbeide. Men det er ogsaa derfor gaaet langsomt med deres Lodders Opdyrkning. Imidlertid er den dog tilveiebragt, og denne Fremgangsmaade har havt det Gode, at Gaardmændene derved have sikkret sig Arbeidere i den travle Høsttid. De smaa Parcellister have derfor ikke altid været de sidste med at faae Sæden lagt; thi de fleste vide ret godt at betinge sig Arbeidet fuldført i rette Tid, ligesom de igjen have været pligtige at komme Gaardmændene til Hjælp, naar det fordredes. Saaledes har denne Indretning, der af saa Mange er lastet, ogsaa sin gode Side.

I Henseende til den Besætning, man ved nye organiserede Avlsbrug har valgt, da finder intet Mærkeligt derved Sted. Egnens Skik og Brug er fulgt. I de gode Egne har man valgt Køer og nogle Huusholdningsfaar til Besætning. I de magre Sandegne Faar og nogle faa Huusholdningskøer. Besætningen er lidt efter lidt anskaffet, eftersom Opdyrkningen tog til.

Skjøndt raae Jorders Opdyrkning, uagtet den standsede Parcellering, for Øieblikket endnu er meget gjængse her i Amtet, vilde man dog feile meget i at holde det for et Tegn til et fremadstræbende Agerbrug, eller som et Beviis paa, at Jorddyrkningen maa være fordeelagtig. Den Maade, paa hvilken Opdyrkningerne iværksættes, strider for meget derimod. Meget mere maa det betragtes som en Følge af Landmandens nærværende Trang, der nøder ham at afbenytte ethvert Middel til Indtægt, uanseet om han i Fremtiden bøder derfor. Hos Mange er det et Skridt, Fortvivlelse har fremskyndet; hos Andre et Foretagende, Gjerrighed eller Uvidenhed har ledet til, og atter hos Mange en af den laveste Interesse beregnet Speculation, som ikke engang Embedspligt har kunnet standse, og som i sidste Tilfælde vel fortjente lidt skarpere Op-

syn, især naar man, som Exempler have viist, behandler Mensal-Jorder paa denne Maade.

I Veile-Amt ere i den nærværende Periode ingen forhen dyrkede Jorder igjen forladte, saaledes som i andre af Jyllands Amter.

11.

Sørge Agerdyrkerne for at skaffe sig god Saaesæd?

Almindelig er Omsorgen for at skaffe sig godt og reent Sædekorn, især Sæderug, hvoraf endog noget aarligt forskrives fra Provstiet og fra Fyen. Selv Bønder forsømme ikke at ombytte eller kjøbe en Deel af deres aarlige Udsæd, meer eller mindre efter Enhvers Evne. Kun Armod eller den høieste Grad af Skjødesløshed gjøre Undtagelser heri. Men med alt dette er Virkningen deraf dog ikke saa frugtbringende som man skulde troe, fordi Jordens Dyrkning som oftest er meget ufuldstændig. Især giver den slet bearbeidede Rugjord, som ydermere ikke behørigt udgrøftes og, sildigt tilsaaes, altid megen Heire. Dog maa herfra undtages Vester-Egnen og alle sandede Marker, der for det meste frembringe reen Rug. Men her har Jorden ikke heller saa meget Anlæg til at give Ukrud som i Østeregnen.

Bygget vil gjerne blande sig med Havre, og udarter eller bliver smaat i de magre Egne. Det saakaldte Knup (Frøehusene af Agerreddiken) er undertiden ogsaa et hæsligt Ukrudsfrøe i Bygget. Første er nok for det meste en Følge af de Havrekjerner, der gaae ufordøiede igjennem Creaturerne, og med Gjødsken bringes paa Ageren. Det sidste maa tilskrives den liden Umage, man gjør sig for at holde Jorden fri for Ukrud, eller rettere at man forsømmer Dyrkningen af rensende Afgrøder. At Bygget udarter i ringere Egne, er en naturlig Følge af, at denne Sæd ikke passer for Jorden der, og kan kun afhjælpes ved flittig Omskiftning af Sædebyg fra bedre Egne.

Hvor Jorden er ringe, vil Havren gjerne blive laaden eller langbenet, det vil sige smaat og spids i Kjerne med lan-

ge Haser. Det er sandsynligviis en Følge af, at man saaer saa megen Havre i udslippet Jord.

Følgende Steder her i Amtet ere bekjendte for at levere god Sæderug: Viuf, Lilleballe i Stenderup-Sogn, Brøndsted i Pjedsted-Sogn, Bramdrup, Bølling i Egtved-Sogn, Remmelslund i Hedensted-Sogn, men især Haraldskjær, en Miil vesten for Veile, hvor næsten hvert Aar saaes frisk Provstie-Rug. Derimod vil ingen længere have af den egentlige Vesterboe-Rug fra de vestlige Sogne i Nørvang- og Tyrrild-Herreder, fordi den ved sin ringe Vært ikke er lønnende nok.

Det bedste Sædebyg faaes i Eritzøe, Bredstrup, Staustrup, Kongsted, Pjedsted og Tolstrup i Egnen ved Fredericia. — I Bjerge-Herred ere Skjold og Orum bekjendte for deres Byg- og Ærteavl. Eritzøe frembringer ogsaa gode Sædevikker og Ærter. Ellers er det en temmelig almindelig vedtagen Regel at hente sit Sædekorn fra et mere sydligt eller østligt Punct, end det, man selv beboer, fordi man veed, at Sæden der naaer meer Fuldkommenhed og bliver bedre moden.

12.

Dyrkes mindre almindelige Sædearter, Foder- og Handelsplanter?

I hele den vestre Deel af Amtet er den sædvanlige brune danske Rug den almindelige. Denne Rugart holder sig fiin i Straaet, samt liden i Vippe og Kjerne, især i den egentlige Vesteregn, hvor den synes at være lidt forknyt. Dog er den temmelig meelrig og vægtig. I Osteregnen derimod dyrke alle Landmænd udenfor Bondestanden nu Provstie-Rug, og en stor Mængde Bønder have alt efterfulgt dem heri. Denne Rugart bærer stærkere til, er anseeligere i Straae og Kjerne, af en lysere Farve, mere tyndskallet og vægtigere end den almindelige Rug; altsaa bedre Handelsvare. Den vil derfor uden al Tvivl snart blive almindelig og ganske fortrænge de andre Rugarter. Selv i Vesteregnen begynder den at blive indført. Saaledes hos Kroemanden i Omme og paa Præstegaarden i Tyregod, hvor den 4de September 1823 stod høstet et Fald Provstie-Rug, som, ifølge Prøvetærskning, gav 9 Skpr. af Traven, uagtet dette var anden Kjerv Rug, men Jorden var merglet. Imidlertid har Erfaring ogsaa lært, at Provstie-Rugen vil saaes noget tykt, i det mindste en Tønde paa 14,000 □ Alen. I Evne til at buske sig staaer den tilbage for andre Rugarter, og hvad Jorden angaaer, saa maa denne ikke mangle Kraftfylde, dersom Rugen skal blive til noget.

St. Hans-Rugen, som engang gjorde saa stor Epoke, har allerede tabt sin hele Anseelse, fordi man finder, at andre Rugarter, ved behørig Behandling, bære ligesaa stærkt til, og altid give en langt vægtigere Rug. Imidlertid maa man dog tilstaae, at St. Hans-Rugen, behørigen behandlet, giver en stor Masse Straae, og at man kommer ud med en forholdsmæssig ringe Mængde Sædekorn. Den passer især til at slaae

grøn. — I 5 Aar har jeg dyrket denne Sæd, og kun een Gang avlet en tilfredsstillende Afgrøde, nemlig 1820, da, efter en Udsæd af 26½ Skpe. paa 5 Tdr. Land, blev torsken 81 Tdr. Rugen havde været saaet midt i September. Aaret i Forveien derimod en Maaned tidligere, men blev ødelagt af Nattefrost i Blomstringstiden. Dog var dette ogsaa Tilfældet med almindelig dansk Rug, som stod ved Siden af, saa at denne neppe kan kaldes mere haardfør. — 1821 gav St. Hans-Rugen 6 Skpr. af Traven. Den havde først været saaet ved Michelsdag. Ogsaa i dette Aar tog Rugen paa nogle Pletter Skade af Frosten. — 1822 havdes et paafaldende Beviis for, at den tidlige Udsæd ikke altid giver den bedste Afgrøde. Den største Deel af min St. Hans-Rug havde været saaet i Brakland i Juli og August, og tegnede fortræffeligt, men viste sig ikke desmindre ringere ved Tærskningen, end et Stykke, som var saaet den 3die October efter Vikker og overgjødsket; hvilket dog, at slutte fra et tredie Stykke, som var saaet efter gjødskede Vikker og som mislykkedes, maa tilskrives Overgjødskningen. I Aaret 1823 var St. Hans-Rugen jammerlig hos mig, hvori dog Jordens ringe Beskaffenhed var Skyld.

Af alt dette slutter jeg, at St. Hans-Rugen i det Hele ikke kan være givtrigere end andre Rugarter, og at den tidlige Udsæd i Juli og August for det meste ikke er til synderlig Nytte. Men at September-Maaned synes at være den meest passende Saaetid, da Rugen i September og October endnu har Tid nok til at buske og brede sig før Vinter. — Tillige maa jeg gjendrive den Tro, Nogle have, at St. Hans-Rugen tager til Takke med ringere eller fugtigere Jorder end den almindelige Rug. Min Erfaring lærer det Modsatte. Endeligen fotjener det at bemærkes, at St. Hans-Rugen, selv ved en tidlig Udsæd, altid bliver en 8 Dage sildigere moden end den almindelige Rug. En Omstændighed, der i et Clima som vort, ikke er uvigtig. Jeg har derfor, men fornemmelig fordi det er nødvendigt at frembringe gode Handelsvarer, afskaffet St. Hans-Rugen hos mig, og det samme have alle Landmænd heri Egnen gjort.

Hvede, som for nogle faa Aar siden endnu kun dyrkedes paa Fredericia-Mark, har nu udbredt sig til de fleste store Gaarde i de gode Egne. Ja, mange Bønder saae ogsaa Hvede, dog kun endnu skjeppeviis. Den brune Hvede er den almindeligste. Imidlertid have dog ogsaa Nogle begyndt at saae den hvide, saaledes paa Staugaard, Follerupgaard, Brandbjerg, Bygholm, Boller o. s. v., men, formedelst den ringe Afsætning, uden synderlig Nytte, saa meget mere som Bagerne hos os endnu ingen Forskjel ville gjøre imellem begge Sorter. — At den hvide Hvede er mere kjelen og ikke saa godt taaler Barfrost som den brune, er erfaret her, f. Ex. paa Follerupgaard. Imidlertid haves ogsaa Beviis for, at man kan overile sig med dens Nedpløining. Saaledes paa Staugaard, hvor i Foraaret 1823 havdes et stort Stykke hvid Hvede, som sidst i Mai næsten slet ikke var at see. Hveden var bestemt til at overharves og senere til at nedpløies. Ingen af Delene fandt Sted af Mangel paa Tid, og, da Veirliget snart derefter blev meget frugtbart, kom Hveden saa godt frem, at den sidst i August, da jeg saae den, lovede en temmelig god Afgrøde, men var desværre endnu langt fra at modne, — en, med alt, hvad der saaledes sildigt kommer til Grøde, gjerne følgende Omstændighed. At Hveden hører til de sildig-modnende Sædearter, indskrænker forresten dens Dyrkning til de Egne, som ikke have for sildig Høst; thi selv paa Fredericia-Mark kan det undertiden vare længe nok med Hvedehøsten. Saaledes f. Ex. 1805, i hvilket Aar Hveden endnu ikke var moden midt i September.

I Vester-Egnen saaes og kan ikke heller saaes andet end 6 radet Byg. I Østeregnen have derimod næsten alle store Gaarde indført det 2 radede. Imidlertid har dette dog, naar Udsæden er bleven forsinket, havt den slemme Følge, at Byggét er blevet for sildigt modent og maadeligen bjerget, især paa de Gaarde, hvor man bruger Merge!. I Aaret 1823 havde jeg to Stykker Byg ved Siden af hinanden. Det ene havde været tilsaaet d. 1ste Mai med 2 radet, det andet den 18de Mai med 6 radet Byg. Ikke desmindre faldt Høsten ind paa een og samme Dag. Og i Aaret 1821 var mit Byg

tilsaaet den 2den Mai, men høstedes dog hele 8 Dage sildigere end mine Naboers, der var saaet længe efter. Mit var 2 radet, deres 6 radet. Det er derfor nødvendigt hos os, naar Saaetiden falder lidt sildig, at saae 6 radet Byg, med mindre Beliggenheden er saa meget gunstigere.

Den Havre, her dyrkes, er almindeligviis blandet med graae eller sorte Kjerner, men dog, naar den dyrkes paa kraftfulde Jorder, temmelig skallet, det vil sige trind og budt, uden Haser. Paa Bygholm, Petersholm og Palsgaard dyrkes den store, hvide, engelske Havre, som er en prægtig Handelsvare, men, efter fleres Forsikkring, neppe saa god som vores almindelige Havre i indvortes Fynd. Paa Brandbjerg haves en Art gnul Havre fra Rusland, der er overordentlig vægtig.

Ærter dyrkes i Eritzøe ved Fredericia, og næsten overalt i Bjerge-Herred, dog fortrinligst i Ørum og Skjold. Disse Byer have ogsaa til Salg, saavel af de hvide som graae.

Vikker ere mere sjeldne i Bjerge-Herred, dog har Jensgaard en betydelig Vikkeavl. Derimod frembringe Byerne Eritzøe, Staustrup, Pjedsted og S. Vilstrup imellem Fredericia og Colding ikke faa Vikker til Salg. Men, som Foderurt betragtede, finder man Vikkerne kun paa de store Gaarde og hos enkelte driftige Bønder. I Byen S. Vilstrup bjerges dog ogsaa en Mængde Vikkehøe. Jeg kjender en Bonde i denne Bye, som i gode Aar pleier at avle en 40 Læs heraf.

Mange, som have forsøgt Ærte- og Vikkeavlen, have klaget over, at det faldt vanskeligt at faae disse Vækster til at modne. Men dette er dog vel kun lokalt, eller en Følge af for stærk Mergling. Paa mine Vandringer i Bjerge-Herred saae jeg i Midten af Sept. 1823 meget faa Ærter ude endnu. Jeg er villig til at troe, at, hvor hiin Omstændighed finder Sted, saaer man Ærterne for sildigt, og mangler gode tidligmodnende Sorter, samt forsømmer at slaae dem i rette Tid, da man, af Ukjendskab til Sagen, vil have alle Bælge modne. Paa Præstegaarden i Ørum haves et ypperligt Slags tidligmodnende Kaageærter.

Rødkløver er overalt i Østeregnen bekjendt og dyrket. De Fleste avle selv det fornødne Frø, men til Salg haves ikke meget tilovers. Imidlertid sælge dog de bedste Byer imellem Fredericia, Veile og Colding, især Eritzøe, samt nogle Byer i Bjerge-Herred, en Deel Kløverfrø aarligt. En Bonde paa Boller-Gods betaler sin Tiende til Herremanden med 6 Lispund Kløverfrø aarligt. Hvidkløver dyrkes ikke, men voxer overalt af sig selv, især hvor man mergler.

Kartofler dyrkes af Alle, men for det meste kun i ubetydelig Mængde. Især er denne Væxts Dyrkning meget forsømt i Vesteregnen og i Bjerge-Herred, hvor man dog meest kunde trænge dertil. Hen ad Fredericia til seer man de fleste Kartofler, men almindeligviis lægges dog ikke over 1, 2 til 3 Tdr. paa en Gaard, da man endnu næsten kun bruger dem til Menneskeføde. Fredericia har længe havt en betydelig Kartoffelavl; med denne Væxt maa her mere betragtes som en Handels- end Foderplante, da kun en ubetydelig Deel deraf opfodres til Qvæget, og Resten for det meste consumeres af Beboerne selv, ja i fordums Dage endog forsendtes til fremmede Steder. — Paa Bygholm dyrkes Kartofler i det Store, og skal i Aaret 1825 være avlet 3000 Tdr. Man har her en stor, lang, rød Art, som giver godt af sig, og som conserveres i lange, smalle Dynger, der opføres paa selve Kartoffelmarken, og alene tildækkes med Jord, da man paastaaer, at Halm bringer Kartoflerne i Forraadnelse. Dette stemmer aldeles ikke med min Erfaring, men lader sig maaskee forklare deraf, at, da man ingen Lufthuller bruger, Kartoflerne have det for varmt, naar de indenfor Jordlaget tildækkes med Straa. Jeg frygter for, at det, uden et Straalag, ikke vel lader sig gjøre at afholde Frosten i en stræng Vinter. Paa Palsgaard er frembragt i Aaret 1825 circa 1000 Tdr. Kartofler, en god Begyndelse, der sikkert ikke vil blive derved. — I Olsted-Præstegaard have Kartofler været dyrkede med temmelig godt Held. — I Veile har Amtmand Treschow givet et følgeværdigt Exempel, ved at gjøre Kartoffelavlen til en Hovedsag i sit lille, men energiske, Avlsbrug. Paa Aldebertsminde er man kommen i god Gang med denne vigtige Avl. — I Lilleballe, Dons,

Follerup og Glud, dyrke 4 Bønder Kartofler i hundredetønderviis. — I Østersnede-Præstegaard fandt jeg omtrent 2, og i Uldum-Præstegaard 1 Tde. Land tillagte med Kartofler ꝛc. Saaledes udbreder denne vigtige Værts Dyrkning sig meer og meer, og vinder, uagtet den stærke Modstand, dagligt nye Tilhængere. Paa Boller er Hensigten at drive en udvidet Kartoffelavl, og i Thyrsted-, ligesom i Løsning-Præstegaarde, skulle vigtige Begyndelser gjøres dermed. Gid det saaledes maa vedblive! Gavnligere Forandring i vort Agerbrug lader sig neppe tænke!

Mærkelig er den Fremgang, Rapsædavlen i nogle faa Aar har gjort heri Amtet. Den er imidlertid ikke, saaledes som man kunde have ønsket, fremkaldt ved et Overmaal af Kraftfylde paa Markerne, men er meget mere en Følge af de lave Kornpriser, som tvinge Landmanden til at see sig om efter nye Indtægtskilder. At Valget faldt paa Rapsæden, kommer sandsynligviis deraf, at Exemplet var saa let taget fra det nære Holsteen, og at Dyrkningen af denne Vært ikke er synderlig besværlig, men som oftest meget fordeelagtig, hvorved man blev des villigere til at overse den Kraft, samme berøver Jorden. Vel trøste de Fleste sig med, at dette ikke betyder meget, og beraabe sig paa den herlige Hvede, man avler efter Raps. Men naar Jorden ikke er des kraftfuldere, eller der gjødes des stærkere, er det vist, at Hveden er ringere, end umiddelbart efter Brak. Imidlertid er jeg dog villig til at underskrive en Yttring, jeg har hørt af en af vore Landmænd nemlig den, **at en Rapsæd- og Hvede-Afgrøde efter Brak udtære Jorden mindre, end tvende paa hinanden følgende Havre-Kjerve, dyrkede under lignende Omstændigheder!** Havre er unægteligen een af de meest afkræftende Værter, især naar man gjøder dertil; men netop derfor kan Sammenligningen ikke heller være meget gunstig for Rapsæden. — Desuden lærer Erfaring i Holsteen, at der, hvor man ikke har havt betydelig Høebjergning, eller desmere har skaanet Jorden, ved at tage færre Halme, har Rapsædavlen me-

get formindsket Markernes Frugtbarhed i de følgende Rotationer, saa at Godseierne have seet sig nødte til at sætte Skranker for en alt for overdreven Dyrkning af denne Vært. Skal altsaa denne Plantes Cultur blive uskadelig for os, maa man endeligen stræbe at indføre Brakfrugtavlen og Dyrkningen af Foderurter.

Næsten alle Rapsæddyrkere her i Egnen have afskaffet den Skik at brænde Rapsædhalmen, men bruge den til at strøe under Hestene, eller til at blande med Hestemøg. Erfaring har lært, at dette meget vel lader sig gjøre, og at Rapsædstængelen, saaledes behandlet, snart raadner. Skulde man, paa Grund af de i Halmen tilbageblevne Kjerner, finde det betænkeligt, at bruge denne Gjødske til Vaarsæd, kan samme dog altid benyttes paa den til Raps bestemte Brak. Men, da Rapsen i den første Sommer ikke skyder Frøstængler, har dette intet at betyde. — For dem, som kunde ønske at vide, hvormegen Aske Rapsædhalmen giver, anføres her, at paa Follerupgaard tilveiebragtes omtrent 15 Tdr. Aske af den Halm, som var voxen paa 17½ Tdr. Land.

Da Rapsen begyndte at dyrkes i det Store her, lod man Holstenere komme, som, for 5 à 6 Rd. Courant pr. Tde. Land, paatoge sig at skjære, tærske og rense Rapsen, hvorhos de medbragte de fornødne Seil, Segle og øvrige Redskaber. Men man fandt snart, at dette faldt for bekosteligt, og har derfor siden stedse betjent sig til dette Arbeide af Folk i Egnen. Enhver er gaaet til Værks dermed paa sin Viis. Seil ere, formedelst deres Kostbarhed, kun anskaffede paa 3 eller 4 Steder. Saaledes paa Store-Grundet, hvor et stort Seil, 38 Alen langt og 20 Alen bredt, har foraarsaget en Udgivt af 300 Rbd. Derimod have Nogle, f. Ex. Stiftamtmand Thygesen til Bygholm, og en Bonde i Uldum, ladet gjøre Fjellegulv, der ikke koste det Halve, og dog ere ligesaa varige. Men den meste Rapsæd er dog torsken paa Loegulve, og udmærker sig i saa Henseende den paa Brandbjerg fulgte Fremgangsmaade.

Hele Laden tømmes, og feies reen. Saasnart Rapsæden er tjenlig, og Veirliget passende, kjører man rask hjem, og

fylder alle Korngulve til. Morgenstunden, og Regndagene benyttes til at tærske. Man kaster nemlig Rapsæden tilbage paa Tærskegulvet, saa høit op, at den næsten naaer til Bjelkerne. Folk træde den lidt ned, hvorpaa følge et Par Heste, som drives en halv Snees Gange frem og tilbage, medens Rapsæden een Gang bliver vendt. Den velrystede Halm kastes da ud i en Dynge, og et nyt Lag kommer paa Tærskegulvet, hvorpaa begyndes forfra igjen.

Denne Fremgangsmaade har meget Anbefalelsesværdigt. For det første har man ikke et saa stort Antal Folk nødigt paa een Gang; for det andet benytter man Veirliget paa det Bedste; for det tredie faaer man Rapsædhalmen kjørt hjem med det samme, hvortil siden ikke altid findes Tid, saa at Nogle, for at komme til at pløie Rapsædstubben, nødes at brænde Halmen. Endeligen for det fjerde, er denne Fremgangsmaade den meest oeconomiske, da den ingen Udlæg for Seil eller Fjellegulv foraarsager.

Paa Aldebertsminde har man fulgt en anden Fremgangsmaade. Med et Par Heste og to Skiftevogne er Rapsen afverlende kjørt til to forskjellige Loegulve. Med et andet Par Heste er torsken, snart paa det ene, snart paa det andet Gulv, og i hvert af disse to Karle ansatte til at læsse af Vognene, besørge Tærskningen med Hestene, ryste, vende og udkaste Halmen.

Vognene, som bruges til dette Arbeide, ere almindelige Høstvogne, som beklædes med 4 sammensyede Lagener. Men, for at tage desstørre Læs, bruges lange Vognkjeppe, hvorpaa anbringes en Ramme, til hvilken Lagenerne spændes. Naar man hver Gang bruger nye Blaargarns-Lagener, som i enhver ordentlig Husholdning paa Landet ikke pleie at mangle, kan Slidet paa dem kun være ubetydeligt.

Paa et Par andre Steder har man brugt 4 til 5 Alen vide Slæder istedetfor Vogne. Paalæsningen er unægteligt bequemmere; men et saare trælsomt Arbeide for Hestene er det, at slæbe disse tunge Maskiner. Vogne fortjene derfor Fortrinet; dog, kan man have dem med lave Hjul, er det saa meget bedre.

Ogsaa med Hensyn til Maaden at skjære Rapsen, er man gaaet forskjelligt til Værks. Nogle have brugt Segl, Andre Leen. Naar Rapsen ikke var meget stærk, har det sidste Redskab sparet betydeligt Arbeide, uden at føre nogen Uleilighed med sig. Leen har været forsynet med Kroge, og hver Høstkarl har faaet to Optagere. Men, naar Stænglerne vare fingertykke, og Rapsen meget tæt, fandt man dog, at de samme Folk med Segl udrette ligesaa meget, og især at Rapsen kom til at ligge mere ordentlig.

I Sammenligning med andre Producter, har Rapsavlen været saare fordeelagtig. Ja, den har opretholdt mange, og afværget fleres Undergang. Derfor seer man ogsaa Raps paa de fleste store Gaarde, ja hist og her selv paa Bøndermarkerne, og, uden Overdrivelse, kan man antage, at her i Amtet aarligen besaaes over 400 Tdr. Land med denne Sæd. — At den imidlertid kun dyrkes i Osteregnen, forstaaer sig selv, men Bjerge-Herred staaer dog ogsaa heri tilbage for andre gode Egne.

Imidlertid seer det for Øieblikket ikke for godt ud med Rapsavlen. De sidste 2 milde Vintre have ikke været Rapsen gunstige, saa at den har staaet tynd, og været lidet giftig. I Aaret 1822 avlede mange 20 Tdr. og derover paa en Tde. Land. I 1825 maatte man nøies med 2 til 3 Tdr. paa samme Flademaal, ja flere saae sig nødte til aldeles at omploie deres Raps. Vel blev istedet derfor saaet Sommerraps, men som, formedelst Foraarstørken, aldeles mislykkedes, og meget bedre gik det ikke heller det atter derpaa saaede Byg. Insekter, Larver og Orme have ogsaa frygteligen tiltaget i de sidste 2 Aar, og ødelagt mangt et Stykke Raps. — Nogle have været af den Formening, at den Misvæxt, der i de sidste 2 Aar har rammet Rapsen, er en Følge af Udartning, som ikke staaer til at afhjælpe uden ved Kunsten; da Rapsen ingen naturlig Væxt skal være. Men denne Hypothese er neppe grundet; Rapsens Udartning maatte ellers for længe siden have fundet Sted, og Følgerne deraf have yttret sig paa en ganske anden Maade. En god Høst i et af de følgende Aar vil sandsynligviis aldeles gjendrive denne Mening. — Om Belysningen

med Gas vil skade Rapsavlen, er et Spørgsmaal, der snart maa blive opklaret. Betydelig vil Indvirkningen deraf neppe blive, da det synes som om Gasspekulanterne have spekuleret med vel let en Luftart.

Til Huusbehov har Hør længe været dyrket overalt i Osteregnen. Men til Salg har, indtil for et Aarstid siden, kun Landsbyen Eritzøe ved Snoghøi havt tilovers. Her saaer en fuld Gaard 4 Skpr. Hørfrø, og, da Jordbunden er god, bærer Hørren sædvanligviis godt til. Vesterboerne hente aarligen et Par Hundrede Lispund skjættet Hør herfra, og betale Lispundet med $3\frac{1}{2}$ til $4\frac{1}{2}$ Rbd., saa at denne Sæd skaffer mange en betydelig Indtægt. — Høravlen fortjener vist at udvides overalt i Osteregnen; thi selv der, hvor Jordbunden ikke er denne Plante fuldkommen tjenlig, har Erfaring dog lært, at den lykkes fortræffeligt i 3die eller 4de Aar efter Mergel, især naar Sommeren ikke er for tør. — Men Mangel paa Hænder, og den paa en vis Maade fabrikmæssige Bearbeidning, Hørren fordrer, samt de Kundskaber, der ere nødvendige til at behandle Hørren saaledes, at den kan blive god Handelsvare, have hidtil været betydelige Hindringer for en mere udbredt Dyrkning af denne Vært. — Saare glædeligt for Fædrelandsvennen maa det derfor være at erfare, at i Staden Veile er opstaaet et Anlæg, der har til Hensigt at behandle den raa Hør med Maskiner. Forfatteren meddeler her en, i Anledning heraf, fra Veile-Amts landoeconomiske Selskab udstædt Bekjendtgjørelse, og vil til Slutning tilføie, hvad Fremgang Hørtilberedningen med Maskiner, og Høravlen selv senere have gjort her i Amtet.

* *
* *
* * *
*

Indbydelse fra Veile-Amts landoeconomiske Selskab til Egnens Landmænd, at udvide deres Høravl.

Høravlens Vigtighed for Danmark har længe været erkjendt. Ved Opoffrelser og Opmuntringer af alle Slags, har den danske Regjering alt i flere Aar søgt at bevirke en meer udvidet

Frembringelse af et Product, der saa villigen trives i den største Deel af Riget; og der, formedelst det store Forbrug, lover Landmanden en ligesaa sikker som fordeelagtig Erhverv. Hine vor ophøiede Regjerings Bestræbelser have ikke været frugtesløse, og uden Tvivl ere vi komne Maalet et vigtigt Trin nærmere; men ikke desmindre er Høravlen endnu saare langt fra at drives til den Fuldkommenhed eller til den Udstrækning, det, efter al Sandsynlighed, er mueligt at bringe den til hos os.

Den væsenligste Hindring for en mere udstrakt Høravl ansees almindeligen at ligge i den Vanskelighed, Landmanden har, at faae Hørren tilberedet, naar den er rødet. Veile-Amts landoeconomiske Selskab bestemte sig derfor strax fra dets Indstiftelse af, at faae denne Hindring ryddet af Veien; og det glæder det, her at kunne anmelde, at i Staden Veile er opstaaet:

en Hørtilberednings-Anstalt med Maskiner,

som er anlagt af Hr. Farver **Henrik Dalgas**, og hvor Landmanden kan faae sin Hør og Hamp **braget**, **skjættet**, **heglet** og **sorteret**. Skjøndt endnu dagligt arbeides paa at give denne Indretning, og især Maskineriet, mere og mere Fuldkommenhed, er den Fremgangsmaade, her følges, allerede befunden saa hensigtsmæssig og grundet paa rigtige Regler, at det ikke nok kan anbefales Landmanden, at benytte sig af denne Leilighed til at udvide sin Høravl. Hørren tørres ved Ovnvarme i et Værelse, kan altsaa ikke blive branket eller tabe sin Smidighed og Blødhed. Bragningen foretages paa en Maskine, som er opfunden og forfærdiget af Mechanikus, Dannebrogsmand **Winstrup**, og som arbeider paa den meest skaanende Maade for Hør- eller Hampetaven. Skjætningen skeer ligeledes ved Maskiner, med Skjættespaan af forskjellig Fiinhed, og Slaget er saa vel anbragt, at naar Hørren er god, bliver Affaldet af Skjætteblaar næsten til intet. Til at besørge Hørren heglet, er anskaffet et Assortiment Hegler af forskjellig Fiinhed, og til Heglemester er antaget en i Faget kyndig Mand. — Prisen, for hvilken benævnte Anstalt for nærværende Tid arbeider, er: 1) for at tørre, brage og skjætte

Hørren eller Hampen, en Fjerdepart af Udbyttet, eller Værdien deraf i Penge; dog kan den første Betalingsmaade kun finde Sted, naar Hørren er af forsvarlig Godhed. 2) For at hegle og sortere Hørren 3 Rbmk. pr. Lispund.

I Tilfælde, at betydelige Qvantiteter Hør frembringes, er Hr. Dalgas villig til, hvis nogenlunde Leilighed gives, at lade sin Brødemaskine flytte til Frembringelsesstedet, og der at brøde Hørren, saaledes at Transporten til Fabriken, hvor Forædlingen siden fuldendes, ikke kan falde besværlig. Ogsaa tilbyder han, paa egen Bekostning, at levere forsvarligt Hørfrø; og besørge Hørren braget og skjættet imod at dele Indtægten.

Skjøndt rigtig udført Tørring, Bragning, Skjætning og Hegling have særdeles megen Indflydelse paa Tilveiebringelsen af en fuldendt Vare, kan det dog ikke nægtes, at den forudgaaende Behandling ikke virker mindre paa Qvaliteten af den frembragte Hør. Selskabet har derfor troet at maatte gjøre Hørdyrkerne opmærksomme paa følgende Punkter:

1. At den taverigste, fineste og stærkeste Hør frembringes paa kraftfuldt Grønland, som desuden meget letter Hørdyrkningen, fordi Lugningen som oftest her er overflødig. Dog avles ogsaa fortræffelig Hør efter gjødede Kartofler. Efter Rug eller Byg bliver Hørren grov og strid i Tave, men efter Havre ofte ligesaa god som i Grønland, forudsat, at Jorden i Forveien har faaet Mergel og ikke er udslippet.

2. At man, for at frembringe Hør, tjenlig til Fabrikationen af fine Lærreder, ikke maa saae mindre end 7 Skpr. Hørfrø, af forsvarlig Godhed, paa en Tde. Land til 14000 □ Alen; og at jo tykkere Hørren saaes, des finere og blødere bliver Taven. —

3. At Hørren, saasnart den har afblomstret og de fleste Knæbler ere dannede, bør ruskes. Tidligere taber Taven i Styrke og Mængde, men er finere; sildigere vil den blive grovere og giver altsaa en Vare af mindre Værdie. Kun det, man vil have til Frø, lader man blive fuldmodent.

4. At Vandrødningen, naar man har Valget, bør gives Fortrinet for Landrødningen. Paa Hørfabriken i Veile har man paa det bestemteste overbeviist sig om det Udfuldkomne

ved sidste, som især bestaaer deri: at Hørren aldrig er saa jevn rødet, eller saa hvid af Farve, hvilket tilsammentaget naturligviis meget nedsætter dens Værd som Handelsvare. Hørdyrkerne kunne derfor ikke nok beflitte sig paa en fuldkommen Rødning af deres Hør, hvilket bedst skeer, naar man umiddelbart efterat Hørren er rusket, og medens Stænglerne endnu ere grønne, altsaa i en eensformig Tilstand, nedsænker den i klart Vand f. Ex. i Aae- eller Bæk-Vand, som til den Ende ledes i Grave eller Huller, man i Forveien har opkastet; eller ogsaa i forladte Mergelgrave, som sædvanligviis indeholde godt og reent Vand. Tørvepøtter fortjene derimod ingen Anbefaling. Den eneste sikkre Maade at erfare, om Hørren er rødet nok, er, jevnligt at optage smaa Prøver af den nedsænkede Hør, tørre dem ved Ilden eller Solen, og forsøge om Hørren lader sig brøde. Disse Prøver maae anstilles saasnart man mærker, at Taven begynder at løsne sig fra Stokken, hvilket i varmt Veir undertiden allerede indtræffer paa 3die eller 4de Dag.

5. Endeligen er det nødvendigt, at Hørren, saavel under Ruskningen som Spredningen og Opbindningen, paa det omhyggeligste holdes sammen og ikke kommer i Urede, men at Rødenderne nøie afklappes, og at den ene Stængel ligger tæt og peent op til den anden. Især er dette nødvendigt naar Hørren skal tilberedes paa Maskiner, fordi Arbeidet ikke alene derved meget lettes, men den frembragte Vare ogsaa faaer et bedre Udseende. Ved Transporten af Hørren til Fabriken er at iagttage, at man dertil vælger tørt Veir.

Efter at Selskabet saaledes har fremsat sine Tanker om denne vigtige Sag, anseer det al videre Lovtale over Høravlen som overflødig, da det maa være Enhver indlysende, at Hørren, naar Dyrkningen drives paa den omtalte Maade, blandt alle vore Handelsvæxter er den, der skaffer mindst Uleilighed, kræver de færreste Tilberedelser, svækker Jorden mindst, og maaskee tilveiebringer den største Fordeel.

Det landoeconomiske Selskab i Veile Amt, den 1ste Februari 1825.

Den nærmeste Virkning af ovenanførte Bekjendtgjørelse var, at en Deel Landmænd uden for Bondestanden og mange af Veile-Indvaanere, som hidtil ingen Hør havde saaet, begyndte i Foraaret 1825 at dyrke denne Plante i det Store, og at Farver Dalgas fik 50 Tdr. Hørfrø saaede til halvs paa forskjellige Steder i Amtet. Saaledes havdes her det hidtil ukjendte Syn af store Fald Hørsæd paa 3 til 12 Tdr. Land. Men Sommeren var ugunstig, og i det hele avledes ikke over 8 à 10 Lispund skjættet Hør pr. Tde. Land, ja nogle havde aldeles Misvæxt. Hertil kom endnu de lave Hørpriser og den ringe Afsætning, foranledigede ved den store Mængde Hør, et Handelshuus i Ringkjøbing forskrev paa samme Tid, og som siden solgtes til enhver Priis. Alt dette havde til Følge, at Farver Dalgas i Foraaret 1826 ikke har kunnet faae meer end 30 Tdr. Hørfrø saaede til halvs, og at nogle af de største Hørdyrkere have trukket sig tilbage. Det er høiligen at beklage, at saa nyttig en Gjenstand i sin Fødsel finder saa mange Gjenvordigheder at bekæmpe. Udsigterne for dette Aars Afgrøde ere, i det Øieblik dette nedskrives, høist maadelige, og det er at befrygte, at Høravlen i Aar vil afgive et endnu langt ringere Resultat, end i Fjor. Vedholdenhed er det eneste, der under saadanne Omstændigheder kan anbefales Vedkommende og der vil gjøre dem fortjente af Staten. I øvrigt bør her bemærkes, at sammenlignende Forsøg paa det tydeligste have bekræftet den Sætning: at jo modnere Hør, des stridere Tave. Hør, rusket kort efter Blomstringen, har i Almindelighed ikke givet mere Blaar, end den modenblevne Hør. Imidlertid lade de Fleste dog Hørren bære Frøe, fordi dette finder god Afsætning til Udlandet, og med Begjerlighed søges af vore Kjøbmænd.

Hvad Maskinanlægget i Veile angaaer, saa er dette betydelig udvidet, og drives nu ved Hestekraft. I Vinteren $18\frac{25}{26}$ ere over 12,000 Pund Hør her forarbeidede. Dog kan og vil Maskineriet endnu modtage vigtige Forbedringer. — Et andet Anlæg af dette Slags er nylig opstaaet i Nebel-Mølle ved Colding, og drives ved Vand, i Forening med Mølleværket. Den her indførte Brødemaskine er for flere Aar siden opfunden af

en Møllebygger i det Slesvigske, men henlaae, formedelst Mandens Fallit ubenyttet, indtil Hr. Dannebrogsmand Wulff til Nebelmølle bragte den for Lyset igjen. Denne Maskine, der bestaaer af 14 eller 16 kanelerede Valser, som parviis virke mod hinanden i en horizontal Stilling, synes at høre til de fortrinligste Redskaber af dette Slags. — Et tredie Anlæg, ved en Vandmølle en 1 Miil norden for Veile, synes at ville gaae i Staae igjen. Man betjente sig her af 4 almindelige Brydere, som ved en egen Mechanisme sattes i Bevægelse.

Dyrkningen af Hamp er langt fra ikke saa udbredt som Hørrens. Imidlertid seer man dog hist og her, et lidet Stykke Jord tilsaaet dermed. De største Hampetofter findes i Uldum, hvor Hampeavlen, formedelst den betydelige Høebjergning, og en Deel af Markens muldrige Beskaffenhed, da den strækker sig hen ad Kjæret til, nok fortjente at udvides lidt mere, og kunde blive til en vigtig Indtægtskilde for denne Bye.

Humle-Dyrkningen er endnu temmelig sjelden. Faa Bønder kjende dertil; langt færre have anlagt Humlehauger. Nogle Ranker af vild Humle, som snoe sig op ad Haugegjerdet, ere i Almindelighed alt hvad man seer i Landsbyerne. Dog begynder dette at forandre sig noget, og hist og her ere smaa Humlehauger anlagte af Bønder. — De store Gaarde og nogle Præstegaarde dyrke Humle, men dog kun til eget Behov, stundom ikke engang saa meget. — Af udmærkede Humlehauger fortjener først og fremmest at nævnes Anlægget paa Kjelkjær. I hele Amtet saae jeg ikke Lige til Frugtbarhed; Humlekopper af 2 til 3 Tommers Længde, tæt opdyngede langs ad de 8 til 9 Alen lange Ranker; og dog skal dette intet have været imod et af de foregaaende Aar. Ogsaa paa Rosenvold og Barretskov findes 3 nye betydelige Humlehauger. Men det største Anlæg af dette Slags er dog paa Rugballegaard i Hover-Sogn, hvor 6 Skpr. Land for et

Par Aar siden ere tilplantede med Humle, som, efter Sigende, lykkes godt.

Saaledes tager da Dyrkningen af Humle med hvert Aar til. Men det Held, Fyenboerne dertil have, kan, troer jeg dog, neppe ventes i Jylland, da Climatet er denne Frembringelse for meget imod, i det mindste der, hvor man har at kæmpe med Nattefrost. Saaledes f. Ex. paa Aldebertsminde, hvor en Humlehauge paa 300 Stængler, 7 Aar gammel, og anlagt med den største Omhyggelighed, i eet og alt endnu kun har frembragt 4 Lispund Humle, og det endda af en maadelig Beskaffenhed. — I Uldum Præstegaard har Humlehaugen ligeledes intet baaret i 4 Aar, og bliver desaarsag nu nedlagt. — Veile, der i gamle Dage havde saa mange Humlehauger, har sandsynligviis af samme Grund maattet lade disse gaae ind igjen. Naar derfor Egnen ved Fredericia og Bjerge-Herred undtages, troer jeg ikke det nytter stort at tænke paa Humledyrkning.

I Bjerge-Herred hørte jeg Flere, dog, som det lod, af een Skole, paastaae, at Humlen ikke maatte luges eller hakkes, for ikke at skade Humlerødderne, men at Græsset eller Ukrudet alene maatte nedtrædes. Disse Humlehauger afgave imidlertid just ikke det frydeligste Beviis paa denne Sætnings Rigtighed. — Mere Bifald fortjener, troer jeg, den Fremgangsmaade, en Bonde i Thaarup følger, nemlig at saae Boghvede imellem Humlen. — Ved flere Aar i Rad at lade Toppen af Humlerankerne afhugge, saasnart de naae Stængernes Høide, har jeg overbeviist mig om, at dette aldeles ikke paaskynder Blomstringstiden, eller virker paa Frugtbarheden. — Ligeledes have gjentagne Forsøg lært mig, at det ikke nytter at lade meer end 3 Ranker snoe sig op ad hver Stang, ja at det modsatte endog er skadeligt. — Ei heller kan jeg sige at have bemærket større Frugtbarhed paa de Ranker, som gaves 8 til 9 Alen-lange Stænger, i Sammenligning med andre, der kun fik dem paa 6 à 7 Alen. Men kortere bør de ikke heller være, da Rankerne ellers løbe ned ad igjen, og, ved at komme Jorden for nær, holde sig længer fugtige om Morgenen, eller

i Regnveir, hvilket sandsynligviis formindsker Humlens Kraft og Frugtbarhed.

Kummen dyrkes nu langt hyppigere end forhen. De fleste store Gaarde og Præstegaarde have en Kummenplantage af ¼ til 1 Skpe. Land, ja enkelte Bønder begynde endog at følge Exemplet. I Remmelslund-Kroe og paa Hvilsberggaard haves Kummenplantager paa 5 til 6 Skpr. Land. Det største Anlæg af dette Slags findes dog hos en Kjøbmand i Veile, der i denne Sommer (1826) har en Toft paa 55,000 □ Alen heel tilsaaet med Kummen. Den samme Mand har ogsaa i nogle Aar havt et Par Tdr. Land med Sennep, det eneste mig bekjendte Forsøg af dette Slags heri Amtet.

I Almindelighed holdes Kummen for en toaarig Plante, der bærer i andet Aar, og derpaa uddøer. Men denne Sætning trænger til en Indskrænkning. Erfaring har her lært, at, naar Kummen saaes i August, bærer den ikke førend i 3die Aar, og, for at bære i et andet Aar, maa den saaes meget tidligt i Foraaret. Ja, er Jorden ikke kraftfuld, eller staaer Kummen for tæt, ville mange Planter ikke komme til Modenhed førend i 3die Aar. — Bekjendt med den ved Halle brugelige Fremgangsmaade, at saae Kummen i Byg, har jeg prøvet den her; men gjentagne Forsøg have lært mig, at det er det samme som at saae i August. Man seer heraf, hvad Clima og Jordsmon have at betyde. — Bedst Held har jeg havt, naar Kummenplanterne opelskedes i et Bed i Haugen, for Aaret derefter at omsættes. Frøet udsaaes i August, og det Stykke, der er udseet til Anlægget, gjødes og bearbeides i næste Foraar saalænge til det er fuldkomment skjørt og reent, hvorpaa den unge Kummen i Løbet af Juni udplantes i Rader, en halv Alen fra hinanden, med et Rum af et Qvarteer imellem hver Plante. Denne Fremgangsmaade har den Fordeel, at man, uden at opoffre meer end 2 Aar paa en Kummenafgrøde, kan give Jorden den behørige Bearbeidning, og at Planterne, da de staae affondrede, opnaae den største Fuldkommenhed. Men det staaer ikke heller til at nægte, at Omplantningen undertiden falder noget vanskelig, især i tørt Veir.

Kardeboller dyrkes af Hr. Koch, Klædefabrikant i Greismølle. I Aaret 1825 frembragtes 20,000 fuldkomment tjenlige Kardeboller. Siden er Anlægget meer end fordoblet. Ogsaa Vau er her frembragt, og Hr. Koch mener, at Dyrkningen af denne Plante saare let kunde iværksættes her til Lands, naar Frøet deraf blev strøet paa Diger og Volde, hvor den da nok skulde vedligeholde sig, dersom kun iagttages, ikke at afskjære Stængelen førend Frøet er faldet af. At Vau voxer villigt uden Dyrkning, har jeg seet flere Exempler paa.

Fredericia frembringer endnu megen Tobak, dog ikke i den Mængde som under Krigen, der ved de høie Priser saa meget opmuntrede til denne Dyrkning, saa at den endog begyndte at udvide sig til Landet og de nærmeste Kjøbstæder, hvilket dog nu igjen aldeles har hørt op. — Tobakspriserne have i de sidste Aaringer været 3 Rd. Crt. pr. 100 Pund. Antages, at en Tønde Land giver 1000 Pund, bliver det 30 Rd. Crt., at dele imellem Planteur og Jordeier. Planteuren faaer vel paa denne Maade ikke synderligt mere, end en god Dagleier for sin Umage og Slid; men allerede dette er godt i vore Tider; og Jordeieren har 15 Rd. Crt. for sin Ulejlighed med at gjøde Jorden, pløie den 3 til 4 Gange, samt svare Afgivter og Renter.

Kjøbstæderne, naar Fredericia undtages, forsømme meest Dyrkningen af Handelsvæxter. I Colding drives vel Høravlen temmelig stærkt, men dog kun til Huusbehov. I Veile derimod er denne Sag først nylig kommen paa Bane; men denne Bye har ogsaa de ringeste Jorder med en høist ufordeelagtig Beliggenhed. — Det har for ikke længe siden været foreslaaet, paa ny at indskærpe en gammel Lov, der befaler, at $\frac{1}{8}$ af Kjøbstæd-Jorderne skulde dyrkes med Handelsvæxter. Men hvor mange Kjøbstæder gives ikke, hvis Jorder, formedelst en uheldig Beliggenhed, eller deres ringe Beskaffenhed, slet ikke passe hertil; og hvorledes vil man forlange, at $\frac{1}{8}$ af Arealet, uden særdeles Hjælpekilder, skal kunne dyrkes paa denne Maade. Brænderierne skulde rigtignok afgive Midlet dertil, men disse begunstiges ikke tilbørligen, saa at de

overalt staae i et saare ringe Forhold til det betydelige Areal, vore Kjøbstæder i Almindelighed besidde. Kunde $\frac{1}{10}$ ja $\frac{1}{12}$ Deel af de Kjøbstæders Jorder, der passe hertil, dyrkes med Handelsvæxter, vilde allerede dette være et saare glædeligt Resultat.

13.

Spores Sygdomme hos Kornet? Rust? Brand? har man paalidelige Erfaringer om Aarsagerne dertil?

Rust og Brand kunne ikke siges at være meget almindelige her i Amtet, eller Sæden at tage synderlig Skade deraf. I Aaret 1819 klagede man vel over Rust i Rugen; men dette har dog nok været en Feiltagelse af Sygdom. Nattefrost havde nemlig, langs med Moser, Kjære og Skove, ødelagt Rugen i Blomstringen. Som en Følge heraf svandt Rugen lidt efter lidt hen, tabte Livskræfterne og blev overtrukken af en liden sort Svamp, som man kalder Rust. Men den egentlige Rust, som først viser sig med gule Pletter, der siden gaae over til et brunt Støv, er, som sagt, temmelig sjelden, eller overvindes for det meste af Planten selv, saa at Skaden neppe mærkes. Dette var f. Ex. Tilfældet paa Palsgaard, hvor et Slags Rust viste sig i Sommeren 1823. Paa Kjernen af Rugen fremkom nemlig rødlige Pletter, der dog snart tabte sig igjen; saa at paa den til Sæd torskne Rug, som jeg sidst i September havde Leilighed at betragte, ikke fandtes mindste Spor deraf tilbage, og Rugen endog bar alle Kjendemærker af sundt og udmærket Sædekorn. — Om Aarsagen til Rust har jeg ikke kunnet faae saadanne Oplysninger, der her fortjente at anføres. Ligesaa lidet om Barberissens Skadelighed eller Uskadelighed for Rugen, da denne Sag neppe er kommen til Omtale heri Amtet. Maaskee fordi her findes saa faa Barberisser.

Støvbrand, ikke Kornbrand (thi denne Plage er ikke meget bekjendt her), gjør meest Skade i Hveden, især den hvide, som meer end andre Arter, saa sortæller man, skal være udsat for denne Sygdom. — Imidlertid er Vaarsæden ikke

heller ganske fri derfor. Paa Palsgaard, hvor man dyrker den store engelske Havre, saae man sig nødt til, for 4 Aar siden, at anskaffe frisk Sædehavre, fordi Støvbrand begyndte at faae overhaand, og med Bygget var det nærved at komme til samme Yderlighed. Paa Aldebertsminde bemærkedes i Sommeren 1824 enkelte Brandax i Rugen; men dette tabte sig siden aldeles igjen.

Overalt er man enig om, at skyde Skylden for dette Onde paa Sædekornet, og fortæller, hvorledes man, ved at anskaffe frisk Hvede fra andre Egne, har befriet sig derfra. Hvorimod Sygen meer og meer har taget til, naar man er vedbleven at saae egenavlet Hvede. Men det sikkreste Middel, som end- og af Mange ansees for ufeilbarligt, er at saae overgjemt Hvede fra foregaaende Aars Afgrøde. — Saa rigtigt og sandt, dette alt kan være, ligger dog neppe Aarsagen til Brand altid i Sædekornet. Paa Jensgaard, der har tunge og fugtige Leerjorder, har det hidtil ikke villet lykkes at frembringe Hvede, der var fri for Brand, uagtet frisk Sædekorn flere Gange er forskrevet fra Fredericia. Her maa Jorbunden være af den Beskaffenhed, at den disponerer Planterne til Sygdom. — At kalke Hveden, eller vadske den med Lud af Aske eller Vitriol 2c., ansees af Fleerheden af vore Landmænd som et utilstrækkeligt Middel til at dræbe Spirekraften i de usunde Kjerner, og følgelig ogsaa til at forebygge Brand. I Fredericia, hvor alle kalke deres Sædehvede, og endog bruge Søevand dertil, finder man ikke desmindre hyppigt Brand hos dem, som ere skjødesløse i Valget af deres Sædekorn.

Et Tilfælde, der er meget almindeligt i Vesteregnen, og der i tørre Somre foranlediger megen Misvæxt, er, hvad man kalder, at Sæden bliver **vand- eller soel-skoldet**. Sæden tærer hen, og sætter ingen eller i det mindste meget ufuldstændige Kjerner. Mangel paa Regn, og det tynde Overlags Uformuenhed til at modstaae Tørken, ere Aarsagerne til dette Onde. Derfor siger man ogsaa om Vesteregnen, at det maa regne hver anden Dag, for at den kan give en god Høst. Følgerne af et for tyndt Overlag ere imidlertid dog ogsaa kjendelige i andre Egne.

For de Strøg, som kun endnu lidet ere cultiverede, eller som ligge ved Kjær og Moser, er Nattefrost en sand Svøbe. De haardføreste Værter formaae ikke engang, naar Øieblikket er ugunstigt, at modstaae Indtrykket deraf; og mangt et Tilfælde, som rammer vore Sædarter, og som man søger at hidlede fra allehaande Aarsager, maa sandsynligviis tilskrives Nattefrosten. Jordbundens Opdyrkning og Kjærenes Udtørring, skulde vel være Midler derimod. Men, desværre! Aarhundreders fortsatte Bestræbelser ville maaskee neppe være tilstrækkelige til saaledes at forandre Clima og Jordsmon, at man intet mere skulde have at frygte af Nattefrost. Flere Gaarde her i Amtet, hvor man alt i mange Aar, ved omhyggelig Dyrkning, har søgt at forandre Jordens Natur, vise hvorlidet derved endnu er udrettet. Lige vigtig for Statsmanden og Oeconomen maa det derfor være at kjende de Egne, som meest ere udsatte for denne Landeplage. — I det Foregaaende har jeg alt anført Strøget langs med Landeveien fra Colding til Viborg, som det, der meest lider af Nattefrost. Men, for at tale mere specielt, fortjener endnu i saa Henseende her at nævnes en Deel af Lilleballe-Mark i Stenderup-Sogn, noget af Viuf-Mark, nemlig den nordlige Deel, den østlige Deel af Starup-Sogn; noget af Tyvkjær-Mark, nemlig den vestlige; Stubdrup-Bye og Høien-Hede i Høien-Sogn; Meislingbyes Mark i Jerlev-Sogn; Vingsted-Mølles og Kobberfabrikens Marker; en Deel af Jellinge-Sogn, nemlig den vestlige; det meste af Givskud-Sogn; de Dele af Staugaard-Mark, Langeskov- og Uldum-Sogne, som støde nærmest til det store Kjær. Det meste af Bygholms Marker, der, omgivne af Kjære og Enge, meget ere udsatte for skadelige Dunsters og Nattefrostens Indvirkning, saa at i Juni 1819 endog hele Rugafgrøden blev ødelagt. Lægger man hertil Løsning-Sogn og hele Vester-Egnen, som meer eller mindre er udsat for at tage Skade af Nattefrost, troer jeg at have gjort opmærksom paa de Strøg, der i den beskrevne Hensigt fortjene at kjendes.

Insecter, som kunne skade Kornsæden, have hidtil ikke været meget bemærkede. Paa Palsgaard i Bjerge-Herred har

en liden Orm, i Sommeren 1823, anrettet stor Skade paa Bygget, saa at i det mindste ¼ Part af Afgrøden er gaaet tabt. Denne Orm var omtrent 1½ Linie lang, i Begyndelsen hvid, siden graa, og antog omsider Skikkelse af en Puppe, der dog sidst i September befandtes tom. Tidligt maae disse Orme have indfundet sig; thi de beskadigede Halme vare i Almindelighed ikke over 1½ Qvarteer høie. De have havt deres Sæde i det Indre af Planten, strax ovenfor det første Leed, og tydeligt saae man den Vei, de havde banet sig op ad Axet til. Ved at overskjære Saftrørerne, maae de have standset Plantens Vækst; thi Axet var for det meste bleven siddende i Skeden, og havde aldeles intet Korn baaret. Naar Ormenes Mængde ikke var for stor, overvandt Bygget, dreven af den kraftfulde Jordbund og det gode Veir, Skaden, men Axet blev dog smaat. Paa alle beskadigede Planter fandtes imidlertid Sideskud, som vare forblevne uangrebne af Ormene, men som, da de kom sildigt til Grøde, kun gave lidet Byg. Ormene bemærkedes paa den Tid, Sæden begyndte at skride, og forsvandt henimod Høst. — Ved nærmere Undersøgelse har det viist sig, at Palsgaard ikke har været det eneste Sted, hvor disse Orme ere fremkomne. De ere bemærkede i nogle Miles Afstand, selv i Hads-Herred, dog uden at have foraarsaget kjendelig Skade. Man har ikke siden hørt til nogen videre Udbredelse af disse Orme.

I Egnen af Fredericia og Veile havde en liden, nøgen, graa Snegl i Efteraaret 1823 afædt Rugen i store Pletter, saa at man saae sig nødt til at saae paa ny. Denne Snegl skal allerede i Høesletten have viist sig paa nogle Steder i stor Mængde i Græsset. Den forsvandt strax efter første Efteraars Nattefrost. Hidtil havde disse Snegle været aldeles ubekjendte her i Amtet. Siden har man kun mærket lidet til dem.

Men er Kornsæden hidtil sluppen saa let, er det langt fra at være Tilfældet med Rapsen. I de 3 sidste Somre have smaa hvide Orme fundet Adgang til Frøehusene og fortæret en stor Mængde Kjerner. Man paastaaer, at disse Orme fremkomme af en liden Flue, der lægger sine Æg i

Hjertet af Blomsten. — Jordlopper have ogsaa ødelagt mangt et Stykke fremspirende Raps, og en Art sorte Kaalorme anrettet store Ødelæggelser om Efteraaret paa den i Blade staaende Raps. Endeligen har man ogsaa bemærket et Insect, der om Foraaret opholder sig i Rapsstængelen, og ved sit Bid foraarsager Plantens Undergang.

14.

Har man nogen bestemt Regel om den Grad af Modenhed, Sæden bør have, naar den skal høstes, for at blive bedst Handelsvare?

Nøiagtige Undersøgelser om den Grad af Modenhed, Sæden bør have, naar den skal høstes, for at blive bedst Handelsvare, ere, saavidt mig bekjendt, ikke anstillede. De fleste Landmænd uden for Bondestanden her i Amtet holde for, at Sæden bør opnaae sin fulde Grad af Modenhed, men om med Grund tvivler jeg meget paa. Ofte har jeg, for at faae Ende paa Høsten, ladet Leen komme paa et eller andet Fald med Sæd, som var tilbage imod de andre, skjøndt i Begyndelsen ikke uden Frygt. Men aldrig har jeg havt Aarsag til at fortryde det, og jeg troer at have bemærket, at naar det ikke kommer an paa at frembringe Sædekorn, gaaer det meget vel an at høste Sæden, førend Kjernerne blive fuldmodne, ja at dette endog giver det største, meelrigste og skjønneste Korn. Men man maa tage sig i Agt for, ikke at høste, saalænge den meelagtige Substants i Kjernen er melket. En vis Grad af Fasthed, omtrent som blødt Vox eller fast Deig, maa oppebies. Vil man give Agt, skal man snart blive vaer, at de Kjerner, som paa den staaende Sæd ere haardest, altsaa meest modne, ere de mindste, og følgelig krybe sammen ved at modne paa Stængelen, istedet for at alt, hvad der modner efter, naar Sæden er høstet, udvider sig. Imidlertid har jeg hørt paastaae, at den Sæd, som bliver fuldmoden, staaer sig bedst paa Kornlosterne, og at dette især skulde gjelde om Rugen.

At Bonden høster for tidligt, høres jevnligen af vore mere oplyste Landmænd. Men denne Beskyldning har neppe nogen anden Grund, end at hiin først er færdig med sin Høst, hvilket, da han mergler med Maade, og i Almindelighed har

først tilsaaet, falder des lettere. Vel frembringer Bonden som oftest ikke saa godt Korn som Landmanden uden for Bondestanden, men dette kommer af at hans Avlsbrug er mindre fuldkomment, og at de Sædearter, han dyrker, ere af en ringere Art.

De Kjendemærker, Bonden her retter sig efter, naar han vil høste, ere: 1) for **Rugen**: At den begynder at blive hvid, samt at naar man med en omvendt Hat slaaer imellem Vipperne, ikke beholder meer end 2 til 3 Kjerner; flere ere Tegn til for megen Modenhed. 2) **For Bygget**: Øieblikket, hvor det gaaer over fra Rødrade til en gulere Farve. 3) **For Havren**: Naar de bedste og første Kjerner ere modne. 4) **For Boghveden**, naar $\frac{1}{3}$ af Kornet er sort, men Resten dog udvoxen.

15.

Hvorledes ere Kornvarerne beskafne? sørges der for deres Rensning? er der paatænkt nogen Foranstaltning til deres Tørring? til deres videre Forædling?

Skjøndt endnu meget maadeligt Korn bringes til Torvs, har Vanskeligheden med at afsætte Kornvarerne i de senere Aar dog ikke lidet virket til Frembringelsen af bedre Sæd. Ligeledes have Leverancerne til de Kongl. Magaziner lært Bonden, hvorledes han har at rense Kornet, for at have gode Varer til Salg.

Rugen, naar den behørigt renses, veier i Almindelighed 12 Lpd. Dog veed jeg, at den ogsaa er leveret til en Vægt af 13 og 13½ Lpd., men naturligviis fra de gode Egne, og nedstammende fra Provstiet. — Byggét har ondt ved at holde den til Leverance i de Kongel. Magaziner anordnede Vægt, hvilket nok kommer deraf, at denne Sæd ikke saa ofte forfriskes som Rugen, og derfor, naar Jordbund og Cultur ikke ere den gunstige nok, let udarter. Jeg har allerede nævnt de Byer, som udmærke sig ved det bedste Byg. Her pleier sexradet Byg at holde en Vægt af 10 til 11 Lpd., det toradede henimod 12. — Havren er i Almindelighed formeget blandet med graae eller sorte Kjerner til at kunne passere for udmærket Vare. Dog er Vægten forholdsviis bedre end Byggets, nemlig 9 til 9½ Lpd. Dette gjelder imidlertid kun om Østeregnen; thi saavel Byg som Havre fra Vesteregnen ville aldrig kunne passere i Handelen. — I Fredericia frembringes Hvede, som ikke giver den holsteenske noget efter, en Følge af Tobaksdyrkningen, der forbereder Jorden fortrinligt til denne Sæd.

Dette viser, at en stor Deel af Amtet er skikket til Frembringelsen af gode Kornvarer, naar kun den fornødne Opmærksomhed herpaa fra Landmandens Side anvendes. Men

saalænge Flerheden af vore Kjøbmænd ere Brændeviinsbrændere, kan man ikke vente synderlige Anstrængelser i dette Punkt. Thi istedet for med urokkelig Fasthed at afvise alt, hvad der ikke qvalificerer sig til Handel, tage de, ubekymrede om Afsætningen, kun alt for villigen imod det ringe Korn, blot det er godt Kjøb. Et af de Midler, ved hvilke Tilveiebringelsen af gode Kornvarer kunde fremmes, vilde derfor være Brænderiernes Frigivelse, som desuden af saa mange andre Grunde var ønskelig.

Til Sædevarernes Rensning, benytter man sig i Almindelighed endnu af Kastestovle og Solde. Enkelte Bønder have Harper. Behørigt anvendte, udretter man allerede meget dermed. Men gode Rensemaskiner ville dog stedse beholde Fortrinet, ikke alene fordi de rense bedre, især fra Ukrudsfrø, men tillige fordi de arbeide hurtigere. — Det er dog kun endnu de større Gaarde, der have anskaffet saadanne. Deres Kostbarhed forhindrer en mere udbredt Brug deraf. Imidlertid troer jeg, at det forholder sig hermed, som med den engelske Plov. Thi naar man tog en god Snedker til sig, og lod Knaghjulene gjøre af Træ, kunde en saadan Maskine ikke koste over 14 til 15 Rbd. Paa de mindre Gaarde, hvor Slidet ikke kan være betydeligt, vilde Hjul af Træ vist være tilstrækkelige.

Af vore Kjøbmænd anskaffe sig efterhaanden flere og flere dette Redskab, ligesom de af Commissionen for Sædevarers Tørring anbefalede Kornvægte, som jeg har seet bruges ved Kornhandelers Afslutning. Var det tilladt at brænde paa Landet, og vare vore Kjøbmænd Kornhandlere, ikke Brændeviinsbrændere, vilde begge Dele upaatvivleligen snart blive meer almindelige.

Paa Landet lade de Fleste deres Brødrug til Sommeren tørre, hvilket finder Sted i Bagerovnen, naar Brødene ere tagne ud. Men videre strækker dette sig ikke heller til. Naar man erindrer sig, hvor meget der er at tage i Betragtning ved Sædevarernes Tørring, vil man ogsaa indrømme mig, at det egentlig tilkommer Kjøbmændene at besørge dette udført. — Imidlertid er dog kun gjort lidet endnu til denne Sags

Fremme hos os. I Fredericia fulgte for nogle Aar siden Hr. Justitsraad Bruun den Fremgangsmaade, at tørre en Deel af den Sæd, der fra hans Loster udskibedes, meer eller mindre efter Fornødenhed; og fandt særdeles god Regning derved, da hans Rug i Amsterdam altid blev betalt dyrere, end anden dansk Rug. Men Indretningen dertil var just ikke den bedste. I en temmelig viid Skorsteen var anbragt et Tørrested af Muursteen, paa hvilket et Par Tønder Sæd ad Gangen kunde lægges. Ved Siden deraf, i et Hjørne af Skorstenen, gik et Rør til at bortlede Røgen af den nedenunder brændende Ild.

I Veile derimod har Hr. Kjøbmand Schmith ladet opføre en Tørreovn, omtrent 7 Alen lang og 4 Alen viid. I Midten paa den ene lange Side fyres, og Varmen udbreder sig for det meste frit omkring i Ovnen. Sæden tørres paa Jernplader, som dog have et Lag Muursteen under sig. Til at tørre 100 Tdr. Rug forbruges 1 Favn Brænde; og dagligen tørres en Snees Tønder Sæd. Hr. Schmith mener, at det vilde være gavnligt, om Varmen ved Jernrør blev fordeelt rundt om i Ovnen, og at to Ildsteder, et ved hver Ende, anbragtes.

Blandt vore Landmænd har Hr. Dannebrogsmand Wulff til Nebelmølle indrettet en liden Tørreovn af brændte Steen, $2\frac{1}{2}$ Alen lang og $1\frac{1}{2}$ Alen viid, hvor neden under i den ene Ende fyres, og Varmen et Par Gange ledes frem og tilbage inden den naaer Trækhullet. Her tørres et Par Tønder Sæd ad Gangen.

16.

Er Producternes Afsætning forbunden med Vanskelighed, saasom af Mangel paa gode Torve eller Udskibningssteder?

Øster-Egnen er temmelig godt forsynet med Torve eller Udskibningssteder. I den sydlige Deel af Amtet har ingen Bonde over to Mile til Kjøbstad, ja de fleste, uden at have synderligt længere, Valg imellem 3 forskjellige Kjøbstæder.

Fredericia har den største Befolkning. Et heelt Regiment er her indqvarteret, og mange Pensionister have valgt denne Stad til deres Opholdssted. Dette bidrager ikke lidet til, at visse Producter, som Smør, Ost, Æg, Smaa-Creaturer, Kjød, m. m., næsten altid ere høiere i Priis end i Colding og Veile, som desuden forsynes af en større Omegn. — Men for Byen selv er denne Indqvartering til stor Byrde; thi naar nogle faa Kjøbmænd og Brændeviinsbrændere undtages, sees ikke hvad Fordeel de øvrige Beboere kunne have deraf. Fredericia, som desuden kun har liden Handel, og har mistet sine betydeligste Fabrikker, altsaa nu maa leve af Avlsbrug, er derfor meget i Aftagende. Overalt seer man Præget af Armod, saasom paa de gamle forfaldne Bygninger eller øde Gader.

Fredericia, der engang var bestemt til et andet Kjøbenhavn, har saaledes aldeles forfeilet sin Stifters Hensigt, og vanskeligen ville Midler findes til at hæve denne Bye. Udvortes Hjælp kan kun rækkes den paa andre Stæders Bekostning. Til Landhandel har den ingen god Beliggenhed, og til Transithandel ere de nærværende Tider kun lidet opmuntrende. Fredericia qvalificerede sig maaskee bedst til en Fabrikstad, da den har en stor Mængde Beboere af den arbeidende Classe. Men paa den anden Side vil dens ubetydelige Om-

egn stedse være til Hinder for de mueligst lave Priser paa Livets første Fornødenheder. Imidlertid see vi dog, at de smaa Fabrikker, som ere tilbage, ret godt bestaae, og beklage maa man, at pieblikkig Standsning i Klædets Afsætning saa hastigt bevirkede 2 store Fabrikkers Nedlæggelse for 5 til 6 Aar siden. — En stor Lettelse for Indvaanerne vilde det være, om Caserner til Regimentets Indqvartering lode sig tilveiebringe. Den store Proviantgaard og de nu ledige Fabrikbygninger vare udentvivl skikkede hertil. — Hvorledes de høie Havnepenge, der nedtrykke enhver Spire til Handel, stode til at lettes, maa jeg overlade Vedkommende at undersøge. Det gaaer saa vidt hermed, at man finder det fordeelagtigere at losse ved Snoghøi, og paa Axel at transportere Varene til Fredericia.

Veile er en nærsom lille Bye, som, uagtet de maadelige Tider, dog er i Opkomst, en Følge af den store, i Production og Folkemængde tiltagende Omegn. Veile har derfor, blandt Kjøbstæderne i Amtet, de fleste Kjøbmænd, men denne Byes Handel indskrænker sig dog meest til Landhandel, og Kornet, her afsættes, forbruges største Delen i Brænderierne, der ere talrige. Dog har dette i de senere Aar forandret sig meget, saa at Veile vist vilde blive et vigtigt Oplagssted for Landmandens Produkter og for hans Fornødenheder fra Udlandet, dersom Handelen var mindre indskrænket, især nu da Byen faaer en Havn. — Dette Anlæg, der kan ventes fuldkommen færdigt mod Slutningen af Sommeren 1827, vil blive et skjønt Minde om Amtmand Treschows meer end almindelige Iver for alt, hvad der angaaer Fædrelandets Vel. Paa Hr. Amtmandens Opfordring, have samtlige Indvaanere eenstemmigen fra-sagt sig 3 Aars Udviisning af deres betydelige Skove, som nu afbenyttes til Fordeel for Havneanlægget. Desuden har Byen tilstrækkelige Fonds til at dække Udgiverne, saa at høie Havnepenge ikke, som andre Steder, her ville være til Hinder for Havnens Afbenyttelse. Tvende stormfulde Vintre have allerede godtgiort Styrken af de med Faskiner og Pæleværk opførte Dæmninger, og saaledes lader alting haabe et godt Udfald af Sagen.

Colding er en gammel Bye, som har en vigtig Næringsvei i den stærke Passage af Fremmede, men igjen maa bære Byrden af at ligge paa en militair Vei, hvilket i Krigstider især er meget trykkende. Brænderierne ere ubetydelige, Agerbruget derimod temmelig godt drevet, og uden Handel er Byen vel ikke heller, men denne indskrænkes dog meget ved den strænge Toldlinie, som er nærved at afbryde al Communication imellem Slesvig og Jylland, og derved, at i Hadersleben og Christiansfeld ingen Accise svares, hvilket naturligviis forhindrer Tilførselen fra det Slesvigske. Var Toldlinien ved Kongeaaen ophævet, Accisen afskaffet, og Handelen i det hele mere fri, skulde man snart see Colding hæve sig til en blomstrende Handelsstad; thi dens Omegn er stor, frugtbar og befolket. Mueligheden af et Havneanlæg, eller af en bedre Indseiling, vilde da fortjene paa det nøieste at undersøges.

Bjerge-, Hatting-, samt den østre Deel af Nørvang- og Tyrrild-Herreder, have kun tvende Kjøbstæder at vælge imellem. Undtages de, Veile paa 1 til 1½ Miil nærmest liggende Landsbyer, foretrække de Fleste Handelen paa Horsens, hvortil mange dog have 3 Mile og derover. Men dette erstattes dem ved bedre Priser paa Producterne, og lettere Kjøb paa Fornødenhederne. Thi Horsens er ikke alene temmelig befolket, men driver ogsaa en ikke uvigtig Handel paa Norge og Sverrig, som meget lettes ved en stor Havn. For Uldhandelen er især Horsens et vigtigt Marked, da et eneste Huus her nu alt i flere Aar vedbliver aarligt at sende 100 til 150 Skpd. jydsk Uld til Sverrig.

I Bjerge-Herred have de fleste Herregaarde Ladepladse, hvor Fartøierne ankre og indtage Korn, Smør, Brænde o. s. v. Dette er f. E. Tilfældet ved Rosenvold, Barretskov, Palsgaard, Jensgaard m. fl., og er især af Vigtighed for Brændehandelen.

Saa vidt gik det endnu an. Men komme vi til Vesteregnen, hvor ere de Torve, Bonden skal tye til, de Steder, hvor han skal afsætte sine Producter? At kjøre 5 til 6 ja 7 Mile, for det meste ad besværlige Veie, være to til tre Dage hjemme fra, slide paa Vogn og Heste o. s. v., alt for at

modtage 2 Rbd. for en Tønde Rug, er dog vist at sætte Taalmodigheden haardt paa Prøve. Afsætning i Egnen selv er, saaledes som Sagerne nu staae, ikke at vente, og Midler til at lette Transporten ikke tænkelige. Tager man i Betragtning hvor faa Midler disse Egne besidde til at subsistere, hvor mager og utaknemlig Jordbunden er, og hvor møisommeligen Beboerne maae ernære sig, vil vist ingen Retsindet tænke herpaa, uden at ønske, dette maatte blive anderledes. — Men det er ikke nok at være deeltagende ved Andres Lidelser, at række dem en hjælpsom Haand er endnu langt skjønnere! Midlet til at afhjælpe vore lidende Brødres Trang i Vesten, er let fundet. Man give dem Tilladelse til at anlægge Brænderier, og større Velgjerning vil neppe kunne vises denne Egn. Nødvendighed, Billighed, Localomstændigheder, alt taler for denne Tilladelse, uden hvilken der aldrig kan være Opmuntring, i saa langt fraliggende og saa maadelige Egne, til at dyrke Jorden, og uden hvilken vore Heder følgelig aldrig ville blive befolkede og opdyrkede!! Blev der ikke alt brændt saa meget i Smug, og vidste man ikke at skaffe sig ufortoldede Varer fra Vestkysten af Landet, vilde det, med de Tider vi nu leve i, alt længe have været forbi med Vesteregnen. Det er en Sandhed, som ingen, der har seet og bereist denne Deel af Landet, vil omtvivle.

Den Indflydelse, en god og beqvem Samfærsel har paa Transporten og Afsætningen af Producterne, er saa bekjendt, at det ikke vil være upassende, paa dette Sted at omtale Veienes Beskaffenhed her i Amtet. — I Vesteregnen ere de endnu i en meget raa Tilstand. Uindkastede, gjennemkrydse de Landet i alle Directioner, saa at det ikke er mueligt for en Fremmed i disse lidet befolkede Egne at komme frem uden Veiviser. Selv Hovedlandeveien til Ringkjøbing udmærker sig kun ved et større Antal Hjulspor. Imidlertid kunne Veiene i de egentlige Hedeegne, paa faa Undtagelser nær, ikke siges at være saa daarlige, at betydelige Reparationer udfordredes. At indkaste dem, vilde ikke alene falde meget besværligt for de faa Beboere, men ogsaa skade meer end gavne; thi Grøfter for at holde Vandet bort, behøves vist kun paa saare faa Ste-

der; og ved at holde Veiene inden de snævre Grændser, Grøfter foreskrive, vilde man kun endnu mere forøge Arbeidet med deres Vedligeholdelse, da de saa meget lettere vilde blive opkjørte. Men en gavnlig Indretning, til Beqvemhed for de Reisende, vilde være, at lade opstille Veivisere ved Korsveiene, i det mindste paa Hovedlandeveiene. Der, hvor der ere Aaer at passere, og ingen Broer behøves, kunde ligeledes de Steder, hvor Passagen er beqvemmest, udmærkes ved Pæle.

I hele Øster-Egnen ere alle Hovedlandeveie, selv den vestlige fra Colding til Viborg, meget vel vedligeholdte, og have i de sidste 5 til 6 Aar modtaget vigtige Forbedringer, saa at ikke ubetydelige Strækninger i flere Henseender kunne sættes ved Siden af vore Chausseer. Reisende, som i de foregaaende Vintre ere komne fra Sjælland, have forundret sig over her at støde paa Veie, som de fandt langt bedre, end de, der føre til selve Hovedstaden. I den tørre Aarstid ere gode Græsveie desuden mindre trættende for Heste, og slide mindre paa Vogne, end haarde Chausseer. Men ogsaa Biveiene værdiges vor aarvaagne Overøvrigheds Opmærksomhed. I Bjerge- og Hatting-Herreder ere Veiene, for 4 Aar siden, bragte i en fortræffelig Stand, og med den største Fornøielse gjennemreiser man nu denne, i fordums Dage næsten ufremkommelige, Egn. Ogsaa i den østre Deel af Nørvang- og Tyrrild-Herreder, samt i Egnen af Fredericia, ere vigtige Forbedringer af dette Slags udførte. — Gjennemtrængt af den Overbeviisning, at Biveienes Istandsættelse, meer end kostbare Chaussee-Anlæg paa Landeveiene, fremmer Landets Vel, har Amtmand Treschow sat sig for, at lade Biveiene undergaae en Hovedreparation; og med Glæde forretter Bonden det Arbeide, hvortil han i denne Hensigt tilsiges; thi han indseer, at det er for sig selv, han arbeider, istedet for at Chaussee-Anlæggene ikke kunne gavne ham i mindste Maade. I et Land som Jylland, der ved sine udstrakte Kyster har Leilighed nok til Seilads, og hvor altsaa Varetransporten til Lands ikke kan være betydelig, ere vore almindelige Landeveie, naar de paa den nu brugelige Maade vedligeholdes og forbedres, meer end tilstrækkelige til Posternes og de faa Reisendes Transport. Bonden komme de kun

lidet til Nytte, da han for det meste maa følge Biveiene. Gid altsaa Chausee-Anlæggene i Jylland aldeles maae standse, i det mindste saalænge indtil dette Arbeide kan udføres paa en mindre vilkaarlig, tidspildende og Landboe-Industrien mindre lammende Maade. Thi ingen troe, at Landmanden i det høieste forretter for 4½ Mk. Arbeide af Tønde Hartkorn. De fleste slippe ikke med 4½ Rbd. Og dog har man kaldet et saa byrdefuldt Hoverie, en Erstatning for leverte Bidrag til andre Provindser. Jylland fraſiger sig gjerne denne Erstatning, ja vil med Glæde i al Evighed vedblive at svare sit Bidrag, kun det maa slippe for den tiltænkte Erstatning. Og skulle endelig Chausee-Anlæggene vedblive, da ødsle man i det mindste ikke med Landets Kræfter ved overdreven, unyttig Pragt. Forfatteren mener Veienes og Grøsternes Vide. En af de bedste og meest befarne Landeveie i Tydskland, Chausseen imellem Hannover og Frankfurth, anlagt for et halvt Aarhundrede siden af den erfarne Minister Stein, er kun 12 Alen viid inden Grøfterne, og fyldestgjør enhver Fordring. Men man kjører ikke heller som hos os paa en høi Hvelving, der mere synes beregnet paa at faae Vognene til at vælte, end at skaffe en jevn, sikker Kjørsel!

Men mangler en stor Deel af Amtet end ikke beqvemme Torve og Udskibningssteder, eller gode Veie at fare ad, er det desværre dog kun alt for sandt, at Afsætningen af Producterne ingenlunde fyldestgjør Landmandens billige Krav, og at især Priserne paa vore indenlandske Producter, i Sammenligning med andre Varearteiklers, ere høist uforholdsmæssige, saa at Landmanden med al sin Flid og Stræbsomhed har ondt ved at bestaae.

Denne Flauhed i Priserne paa vore Frembringelser har nu vel sin Hovedgrund i den tilbagevendte Fred, der overalt har formindsket Forbrugen af Fødemidler, som forhen i saa betydelig Mængde behøvedes til Armeernes, Flaadernes, og de ved disse ødelagte Landes og Stæders Forpleining. Freden medvirker desuden altid til en flittigere Dyrkning af Jorden, og følgelig ogsaa til større Overflødighed af Producterne, saa at det ikke er at undres over, at vore Frembringelser ere lave i Priis.

Men det var dog nok aldrig kommen til saadanne Yderligheder, som dem vi have oplevet, dersom Verdens Magthavere havde fuldkomment ladet Nationerne smage Fredens velsignende Frugter, og skjænket dem en friere Handel. Hvorledes Prohibitiv-Systemet har skadet England, ligger nu klart for alles Øine, og haardt maa Nationen bøde for en kortsynet Handelspolitiks Feilgreb. I Rusland vil det ikke gaae bedre. Hvormeget Aviserne end fortælle os om Fabrikkernes Flor og den brillante Handelsbalance, har man dog allerede seet sig nødt til at give Licencer til fremmede Fabrikaters Indførsel, under det Paaskud, at Bestemmelsen gjaldt den chinesiske Grændse; og det er let at forudsee, at Rusland snart maa erfare, at fremkunstlede Fabrikker mere ere til Skade end Gavn.

Danmark, som ellers altid har udmærket sig ved moderate Grundsætninger, har dog, synes mig, i de senere Aar kun alt for villigen heldet til hiint Princip, og ved nye Paalæg, især paa fremmede Skibe og Varer, selv de alleruundværligste, samt ved en heel Deel Formaliteter, besværliggjort Handelsforbindelserne, saa at vore Kjøbmænds Virksomhed er bleven meget indskrænket, og de fleste, favoriserede af det dem tilstaaede Monopol, forsømme den udenlandske Handel, og tage tiltakke med Landhandelen og Brændeviinssalget. Landet maa saaledes undvære Fordelen af at forsynes med sine Fornødenheder for en billig Priis, samt at udbringe Producterne til det høieste.

Vel har man søgt at give Nationen et Equivalent herimod, ved at tillade Private at forskrive fremmede Varer til egen Brug. Men hvor faa ere istand til at benytte sig heraf, og hvis saa var, kan dette nogensinde føre til en mere udbredt Handel af vore Producter? Ligesaalidet vil det saa ofte givne Raad, at hjælpe sig med egne Fornødenheder, føre til Maalet. Thi det er uiværksætteligt, og omtrent det samme som at forlange, at Nationen skal træde Aarhundreder tilbage i Tiden, frasige sig alle Livets Behageligheder, udmærke sig ved særegne Skikke, og tilsidst ophæve alle Forbindelser med den øvrige Verden! — Bort altsaa med disse usle og smaalige Hjælpemidler, som høist ere istand til at holde os i en

vis Middelmaadigheds Tilstand, men aldrig kunne hæve Danmark til den Høide, hvortil Natur og en heldig Beliggenhed synes at have bestemt det.

Det har overalt og til alle Tider været anseet som et af de virksomste Midler til at fremme Stæders og Landes Opkomst, at skjænke dem Handelsfriheder. Selv den nyere Tids Historie mangler ikke Exempler herpaa. Men har Danmark da vel nogensinde trængt mere til en saadan Opmuntring, eller gives der noget virksommere Middel til at hæve den sunkne Credit, bringe Landmanden paa Benene igjen og fremme almindelig Velstand? — Vel maa man ikke troe, at de gamle Tider, med de høie Sædepriser, eller den store Værdie af Creaturerne, derfor ville komme igjen. Dertil er Europa alt for forandret. Men om ved fri Handel for det første ikke vandtes andet, end mere moderate Priser paa vore udenlandske Fornødenheder, var ikke allerede dette en uberegnelig Fordeel for Landet? Kun Ligevægt imellem Indtægt og Udgivt, og Landmanden skal nok bestaae. — Kunde alle Nationer forenes til at gjenindføre Frihed i Handelen, var dette unægteligen det bedste. Men ilde forstaaet Interesse, og en paauvedkommende Anliggender alt for meget henvendt Opmærksomhed, vil maaskee endnu længe berøve Verden denne Lykke. — Danmark, der har saa faa Resourcer, og hvis Velfærd beroer paa snarlig Hjælp, kan derfor ikke bie herpaa, men burde for længe siden have bestemt sig til, at give den øvrige Verden et lærerigt Exempel. — En moderat Told af nogle Procent paa ind- og udgaaende Varer, uden Forskjel hvad Flag Skibene føre, Afskaffelsen af Accise- og Consumtionsvæsenet, samt af alle inden Landets Grændser oprettede Toldlinier, og en sparsommeligere Bestyrelse af Toldvæsenet, ville sætte Landet istand til at overvinde de dybe Saar, Handelens Fald har foranlediget! — Jeg veed ret godt, at mange ville raabe Ak og Vee over dette mit Forslag, og beraabe sig paa Nødvendigheden af at opretholde Statsindtægterne og beskytte den smule Kunstflid-Industrie, vi med saa megen Anstrængelse have tilkæmpet os. Herpaa vil jeg i Korthed svare:

1) At det ikke er Toldens Afskaffelse jeg foreslaaer, men en rimelig Nedsættelse af Afgiverne, en Operation, der til alle Tider har havt Toldintradernes Forøgelse til Følge. Og hvad Deficitet ved Consumtionens eller de indenlandske Toldliniers Ophævelse angaaer, da ville de i Hartkorns Skatter eftergivne 400,000 Rbd., naar de paa ny udrededes, sandsynligviis være tilstrækkelige til at dække dette Tab.

2) At den Langsomhed, med hvilken Kunstflid-Industrien hæver sig hos os, tydeligt nok viser, at denne Greens Opkomst ikke beroer paa fremkunstlet Opmuntring, men paa et Sammenstød af heldige Omstændigheder. De af vore Fabrikker, som Local-Beliggenheden begunstiger, og hvor man arbeider med Forstand, ere fuldkomment istand til at levere Fabrikater til de samme, om ikke lettere Priser, end Udlandet. Klædefabrikken i Greis ved Veile afsætter sit meste Klæde til Udlændere, og Klædefabrikken paa Brunnshaab ved Viborg leverer en Mængde fiint og fortrinligt Klæde til meget moderate Priser. — Saaledes gaaer det med flere Grene af vor Kunstflid-Industrie, og saaledes er det klart, at fri Handel aldeles ikke staaer i Modsætning med industriel Arbeidsomhed.

Rigtigst altsaa, at søge Udveie til paa en lemfældig Maade at indføre en ny Tingenes Orden, som man dog omsider, gid kun ei for sildigt, vil blive nødt at tye til.

17.

Opgive Bønderne endnu Øvret? eller holdes over Markfred? reises nyt Hegn, og vedligeholdes det gamle?

Ja desværre, overalt opgive Bønderne endnu Øvret, og fra Sæden er indhøstet til langt ud paa Efteraaret, ere Markerne givne til Priis for det uden Opsyn omvankende Qvæg. Intet skaanes, Vintersæden, som neppe har begyndt at spire, nedtrædes, det unge Opskud i Skovene afbides, og det nye Hegn, der neppe har slaaet an, er ideligt udsat for Angreb af en Hob til Vold vante Creaturer. Især har det ufredelige Faar Lov til, hele Vinteren igjennem at oversare Markerne, ja stundom sees endnu hele Flokke af Sviin at oprode Agrene. Forelægger man Bonden denne hans utilgivelige Fremfærd, svarer han, at han ikke kan lægge sig ud med sine Naboer, og altsaa er nødt til at følge Strømmen. Imidlertid begynde dog Flere, selv Bønder, at holde over Markfred, og Eiendoms-Retten respecteres nu langt meer end forhen, saa at Virkningen af Forordningen af 9de Juli 1817 er umiskjendelig. Landsbyerne Hostrup, Follerup, tildeels ogsaa Bierth og Ulm, den sidste i en uindhegnet Egn, have alt i nogle Aar havt fuldkommen Markfred. Men her er ogsaa Sands for et bedre Agerbrug i alt kjendelig. Det er derfor at haabe, at de stedse meer tiltagende Indhegninger, den Tvang Jordbrugerne uden for Bondestanden paalægge deres Naboer, den begyndte Rapsædavl, og den Oplysning, som meer og meer udbreder sig, omsider ville gjøre en Ende paa denne, alle Forbedringer i Landbruget standsende, Uskik. Ved Lovbud at ville bevirke dette, er neppe gjørligt, uden at give Anledning til utallige Misbrug og gaae den personlige Frihed for nær. — I Vesteregnen, hvor Creaturerne, især naar Fodertrang indtræffer, maae gaae længe ude om Efteraaret, Faarene det meste af

Vinteren søge deres Næring paa Marken, og Hegn næsten er umueligt at tilveiebringe, vil det maaskee vare længst inden Markfred fuldkomment opnaaes. Men her kan Ufred ikke heller nogensinde blive saa farlig for Agerbruget som i de gode Egne, da Rugsæden er det eneste, som kan lide derunder, og Jordsmonets Beskaffenhed, samt det store Rum desuden meget formindske Skadeligheden af Æverets Opgivelse. Østeregnen derimod vil let kunne skaffe sig Markfred ved at opreise det fornødne Hegn, og holde lidt Øie dermed, ligesom med Creaturerne.

Det er imidlertid nødvendigt at gjøre Forskjel mellem Æverets Opgivelse og Æverregræssets Afbenyttelse. Det første er en Uskik, sidste en nødvendig Følge af vort Clima og Landbrug, og kan meget vel bestaae med Markfred. Skulde Æverregræssets Afbenyttelse opgives, maatte dette skee ved Hjælp af Staldfodringen, men denne er mange Vanskeligheder underkastet paa denne Aarstid. Især vil det fugtige Efteraarsveir blive til stor Hinder for Transporten af det grønne Føder. Vikker, Raps, Spergel, Boghvede, eller hvad man har at fodre med, ville blive jordslagne og snart tabe alt Fynd, saa at de blive modbydelige for Creaturerne. Ikke at afbenytte Æverregræsset, der, som bekjendt, giver det bedste Hollænderie-Smør, vilde desuden neppe være oeconomisk rigtigt, og Æverregræs vil der overalt blive at afbenytte, hvor man ikke afskaffer Græsmarkerne eller uophørligt dyrker Jorden.

I hele Vester-Egnen findes, naar de af Lyngtørv omkring Haugerne opførte Diger undtages, ikke mindste Spor til Hegn. I Bjerge- og Hatting-Herreder, samt den østre Deel af Nørvang- og Tyrrild-Herreder, og den vestre Deel af Brusk- samt Jerlev-Herred, er det sjeldent at en Bonde har sine Marker indhegnede. Spor af, at saadant i ældre Tider eller strax efter Udskiftningen har været paatænkt, mangle imidlertid ikke. Men det gamle Hegn ligger øde, uden at nogen tænker paa at opreise det igjen, saa at det almindeligviis kun er Tofterne og Haugepladsene omkring Gaardene eller Byerne, samt Skovlodderne, der tjene til Græsning, som ere indhegnede. Ikke engang alle Herregaarde have deres Hegn

i behørig Stand. Dog maae herfra undtages Orumgaard, Barretskov og Palsgaard, der have deres Marker, ja hver Vang, omgivne af Diger med dobbelt Grøft og levende Hegn, ja sidste har endog en stor Strækning skjønne Steendiger. Paa Bygholm og Rosenvold er i de senere Aar meget nyt Hegn opført.

Meget roesværdig er derimod den Omhue, med hvilken man i Elboe-, Holmanns- og den østre Deel af Brusk-Herreder opfører nyt Hegn, da dette ansees som det eneste Middel til at skaffe sig Markfred. Og ikke engang Tidernes Tryk har kunnet standse den sig meer og meer udbredende Lyst til at faae sine Marker indfredede, saa at aarligen betydelige ny Hegnstrækninger komme for Dagen, og sandsynligviis denne Deel af Amtet vil være den første, der opnaaer Markfred. — Ikke saa omhyggelig er man med Vedligeholdelsen af det opreiste Hegn, og forstaaer i det hele ikke heller ret Behandlingen med Kapningen, og Oprensningen af Grøfterne. Dog udmærker sig heri Landsbyerne Eltang, Bjært og Piedsted, af hvilke den sidste har saa udmærket levende Hegn, at de ved Matrikulen ansatte Landmaalere søgte at skyde Arbeidet med denne Byemarks Opmaaling fra den ene til den anden.

Om de foran nævnte hegnløse Herreder gjorde vel i at følge det nysnævnte Exempel, er et Spørgsmaal, som nok fortjener at man dvæler lidt derved. Den egentlige Vesteregn, med sine magre og tørre Jorder, den al Vegetation standsende Al i Underlaget, og de skarpe vestlige Vinde, der den største Deel af Aaret bevæge Luften, lader sig vist ikke indfrede med levende Hegn. Jorddige alene afgiver kun et maadeligt Værn, og kan paa saa løs en Jordbund ikke staae sig ret længe. Steendige lader sig af Mangel paa Steen ikke opføre. Her maa altsaa Vogtning tilveiebringe det forønskede Maal, hvilket falder saa meget lettere, som Sagen der alt udøves i Sommermaanederne, følgelig ikke er fremmed for Beboerne. Det store Rum, her haves til at streife omkring med Qvæget, letter ogsaa meget denne Indretning.

I Øster-Egnen derimod er Vogtning mindre anvendelig. Tjenestefolkene bære en uovervindelig Afsky for denne Forret-

ning, og da Lodderne ere smaa, falder Vogtning ikke alene kostbar, men tillige usikker; thi ved mindste Efterladenhed faaer Qvæget strax slemme Vaner, der siden meer og meer gribe om sig. Levende Hegn, som her overalt, i det mindste naar lidt Flid derpaa anvendes, kan tilveiebringes, vil derfor nok blive det letteste Middel til at skaffe sig Markfred. Saa kostbart dette nu vel af nogle ansees for, saa meget taler dog allerede den Iver, hvormed nyt Hegn i Elboe-, Holmanns- og Brusk-Herreder dagligt opføres, for Anvendeligheden af dette Middel. En Bonde, der vil benytte sin Tid tilbørligen, kan uden synderlig Bekostning i nogle faa Aar faae sin Mark indhegnet, og hvilken Herlighed da, at see sig til enhver Tid af Aaret sikker for uvenlige Besøg af fremmede Creaturer. For den, som med rede Penge skal bestride sine Markers Indhegning, bliver det imidlertid nødvendigt, ikke at gaae over Evne. — Den Jord, som Diget med Grøfterne indtager, forrenter sig ufeilbarligen ved den Mængde Brændsel og smagt Gavntømmer, et saadant Hegn, naar det er ret i Grøde, bærer frem. For Bønderne i Bjerge-Hatting og Nørvang-Herreder, maatte denne Hjælp især blive velkommen. — Ved at lade hver enkelt Kobbel eller Vang indhegne, hvilket, naar Gaarden ikke er for liden, meget vel lader sig gjøre, sparer man al videre Bekostning med Tøire, Oppassere eller Rygtere, og kan især med Lethed tage Qvæget i Huus til hvad Tid man vil, for enten at bruge Halvstaldfodring, eller blot samle Gjødske. Paa denne Maade vil man i nogle faa Aar see sine Udgivter erstattede, og Fordelen af Hegn da først blive ret indlysende. En Grund endnu, der maa bevæge os til at foretrække Hegn for Vogtning, er, at den Tvang at tage halvt Hegn med sin Naboe, intet stødende har for Bonden, da derimod de Optagelses-Penge man lader ham betale, altid forekomme ham som uretmæssige Fordringer, der gjøre ham hadefuld og hævngjerrig, saa at dette Middel kun med største Vaersomhed lader sig anvende.

18.

I hvad Tilstand er Qvægavlen? saavel i Henseende til Qvægets Beskaffenhed, som Antal, efter Gaardens Areal? Give Malkekøer eller Fedeqvæg størst Fordeel?

Horngvæget er i det Hele temmelig langstrakt, lavbenet og fiinknoklet, men mangler dog tilbørlig Dybde og Brede til at afgive udmærkede Staldstude. Det er for det meste af en trivelig og melkeriig Race, og Køerne, naar de holde op at malke, blive i Almindelighed snart fede. Kjødet er fiintrevlet og lagviis blandet med Fidt. Lødet er for det meste sort, graat eller broget. Det røde Lød er det sjeldneste, og i Almindelighed temmelig lyst. Er det mørkt, ansees det som Tegn til alt for nært Slægtskab med det holsteenske Marskqvæg, og vrages derfor af de Handlende.

Ikke overalt er Qvæget lige godt. I den sydlige Deel af Amtet have Landsbyerne Bredstrup, Ankjær, Velling og Pjedsted de bedste og skjønneste Malkekøer. Racen er her af Middelstørrelse, og, da disse Byer have en Deel Høebjergning, og gode Jorder, er Qvæget ikke forknyt i sin Opvært. — Høien har en smuk lille Race, som giver kjønne smaa Stude. Men Trelde, Gaarslev, Mørkholt, Rands, Skjærup og Vinding have vanartede, forknyttede Racer, som sultgræsses i Skovlodderne.

I Bjerge-Herred er Qvæget ikke saa vel bygget, som i den forannævnte Egn. Det forekom mig mindre, mere spidst, skarpt, fladbrystet, og Krydset mere hængende. Dog saae jeg i Raarup- og Skjold-Sogne temmelig smukke Køer. De Stude, som tillægges i Bjerge-Herred, kunne ikke i Habitus maale sig med dem, der komme fra de nordlige Amter.

Hatting-Herred har i det Hele godt og smukt Qvæg, men fornemmelig udmærker sig Landsbyen Olsted ved store,

velfodrede og velbygte Køer af melkeriig Race. Men denne Bye har ogsaa gode Enge og ypperlige Græsmarker.

I den østre Deel af Nørvang-Herred findes det bedste Qvæg paa Staugaard-Mark, i Olholm, Hesselballe og Uldum, Lindved og Ulvkjær. Jeg har seet her Individer af saa udmærket Bygning, at de i enhver Henseende qvalificerede sig til Stammedyr for en forædlet Race. I Soelskov, Østersnede-Sogn, finder man og ret smukke Køer.

Vester-Egnen har, som en naturlig Følge af Jordsmonets Beskaffenhed, det ringeste Qvæg med mindst Anseelse, og Studene, her tillægges, ere gjerne lidt høibenede. Imidlertid er Racen dog ikke saa ringe eller saa ubetydelig, som man skulde troe, og med Fornøielse mindes jeg, ogsaa i denne Egn at have seet ret smukke Køer.

Hist og her paa Herregaardene have fremmede Racer fortrængt den indenlandske. Saaledes paa Østedgaard ved Fredericia, hvor en kullet, brunstribet Race er indført fra Rødkilde i Fyen. Det kan være, at dette Qvæg, som der paastaaes, giver megen Melk. Men til Studeopdræt passer det i ingen Maade. Dertil er ikke alene Lødet, men især den hængende Ribbebygning og den spidse Manke til stor Hinder.

Bygholms hele Besætning bestaaer af en stor Marskrace, deels med mørkerødt, deels med blaaspættet Lød. Jeg maa oprigtigt tilstaae, at jeg ved denne saa forroste Race intet Udmærket finder, uden Størrelsen. Den er grov af Knokler, med fremstaaende Hofter, afskydende Kryds, stort Hoved med ilde bygte Horn, en Vom, der synes at kunne opsluge al Verdens Foder, og et Yver, der med alt dette kun lover lidet; jeg kan derfor ikke indbilde mig, at dette Qvæg, i det mindste paa vore Græsgange, vil være fordeelagtigere, end en Besætning af gode jydske Køer.

Paa Palsgaard haves, foruden nogle store Marskkøer, en Deel kullet, engelsk Qvæg. I alt Fald giver jeg sidste Fortrinet.

Engelsholm har i sin, oprindeligen fra Marsken nedstammende, men nu allerede meget udartede Qvægbesætning, en 8 à 10 jydske Køer, som ere komne fra Egnen ved Holste-

bro. Det er paafaldende, hvor meget sidste, skjøndt langt mindre, udmærke sig i hensigtsmæssig Bygning imod den øvrige Besætning. Deriblandt var især en lille lyserød, ung Koe i enhver Henseende malerisk skjøn.

Men af alle de Gaarde, hvor man har stræbt at forædle Qvægracen, fortjener Ussinggaard i Hatting-Herred at staae øverst; thi den besidder den skjønneste og meest udmærkede Besætning i hele Amtet. Det er omtrent 40 Aar siden, at salig Kammerherre Gersdorff lod udsøge og opkjøbe de skjønneste jydske Køer, som i Omegnen vare at faae. Ved omhyggeligt Valg af Han og Hun, rigelig Pleie, og ved ikke at lade Qvierne komme for tidligt til Tyr, bragtes denne Besætning snart til en, for jydsk Qvæg, hidtil ukjendt Størrelse og Fuldkommenhed. Det er sjeldent at træffe saa mange skjønne Køer samlede paa et Sted. Alle lige udmærkede i Størrelse og fortrinlig Bygning, ligesom ved Glandsen af deres ravnsorte Lod (nogle ere dog røde), tilbyder denne Besætning et af de interessanteste Syn for Elskeren af Qvægavl; ja bør anbefales at tages i Øiesyn af alle dem, som ikke kunne faae i deres Hoved, at Jylland skulde besidde en Qvægrace, der i flere Henseender kan maale sig med de meest berømte udenlandske. Det er imidlertid at befrygte, at denne Qvægstamme herefter vil udarte, da den er kommen i en Forpagters Hænder, og røde Tyre bruges.

Skjøndt Hornqvæget her i Amtet er af temmelig god Race, er det dog unægteligt, at det let lod sig bringe til høiere Fuldkommenhed. Dette, i Forening med den Omstændighed, at man endnu overalt støder paa en stor Mængde maadeligt Qvæg, som vrages af de Handlende, lod ønske, at Forædlingen af vor Qvægrace maatte blive paatænkt. Men dertil er det ligesaa nødvendigt at skaffe Creaturerne en bedre Pleie, som at sørge for et omhyggeligere Valg af Han og Hun. — Næsten overalt mangler man endnu tilstrækkeligt Høe eller et Substitut for samme, saa at Qvæget om Vinteren for det meste maa nøies med det tørre Straafoder, som kun af Faa,

og altid meget sparsomt, afhjælpes ved lidet Kjerne. Om Sommeren sultgræsses Ungqvæget i Skovlodderne, som i Almindelighed forsættes ved et for stort Antal Qvægshøveder. Dyrkningen af Brakfrugter og Foderurter vilde altsaa komme her ret tilpas, og maa følgelig betragtes som **en Betingelse for en forædlet Race.**

Hvad nu Valget af passende Stammedyr angaaer, da er denne Sag endnu saa forsømt, at Mange ikke engang have mindste Begreb derom. Vel forstaaer man ret godt at gjøre Forskjel imellem et ilde- og velbygget Dyr; men videre tænker man ikke derved. Derfor gjør man sig ikke heller mindste Umage for at skaffe sig gode Tyre. Høist tillægges Qviekalvene paa de melkerigste Køer, og saaledes er det klart, at vor Qvægraces Til- eller Aftagende i Forædling ganske beroer paa Tilfældet.

Men, naar man kjender lidt til Qvægracen her i Egnen, og med Opmærksomhed har betragtet de enkelte Individer, vil man ogsaa snart overbevise sig om, at vi i vor egen Race besidde Midlet til dens Forædling. Jeg har allerede anført, hvorledes Køerne hist og her udmærke sig ved en ædel Bygning. Exempler paa Tyre, der kunne sættes ved Siden af dem, skulde ikke heller falde vanskeligt at opstille. Naar derfor Landmanden med Omhue, Sagkundskab og Vedholdenhed vilde give sig af med denne Sag, og, efter en fast Plan, træffe et passende Valg af Han og Hun, kunde det ikke feile, at vor jydske Qvægrace, om føie Tid, vilde kunne maale sig med de berømteste Racer i Udlandet, ja overgaae dem. Thi den besidder saadanne Egenskaber, der ere den aldeles egne, eller i det mindste ikke hos andre findes forenede i saa høi en Grad. Den er desuden nu engang vant til Clima og Jordsmon, og finder vore Kunders Bifald, passer altsaa til vore Forhold.

Følge vi denne Vei, saa sikkre vi os fra at falde i Vildfarelser; thi det er intet Experiment, der foretages. Men, skal Forædlingen af vort jydske Qvæg bevirkes ved de saa meget udbasunte Schweitzer- eller Tyroler-Tyre, hvad vil Følgen deraf blive? Tabet af vor indenlandske Races Eiendommelig-

heder, der, som et Paladium, burde søges bevarte, og — Tilveiebringelsen af et nyt Slags Qvæg, om hvilket man ikke vil vide, hvortil det henhører. Sæt og, at Forædlingen fortsættes saalænge til vi ganske have faaet Schweitzer- eller Tyroler-Qvæg. Hvad kunne vi vinde derved? En Race, der alene udmærker sig ved lidt mere Omfang, men forresten i flere Henseender (Smaatærenhed, Melkeriighed, Kjødets Beskaffenhed o. s. v.) staaer tilbage for vor egen. Thi det er virkeligt en Chimaire at bilde sig ind, at Schweitzer-Køer ere melkerigere end vore egne, eller at Stude af denne Race skulde være bedre skikkede til at fede. — Ogsaa Forfatteren har seet og betragtet dette Qvæg i dets Fødeland. Det gaaer der som her: ikke alle Køer ere lige skjønne og melkerige, eller alle Stude lige trivelige. Men den helvetiske Landmand er mere paapassende og omhyggelig i Valg af Stammedyrene, og fodrer bedre, Racen derfor i det Hele mere forædlet og af et mere imponerende Udvortes, end hos os. Mine jydske Landsmænd have seet de fra Frederiksborg til vor Provinds sendte Tyre. Men i Sandhed, hvori udmærke disse sig da fra de bedre Dyr af dette Slags hos os?

Mit Ønske er derfor, at man engang vilde holde op at forqvakle vort gode jydske Qvæg med fremmede Tyre fra Marsken, Schweitz, Tyrol eller England; men at man derimod vilde søge at opvække Sands for en forædlet Qvægavl, ved at uddele klækkelige Præmier for de bedste Tyre af Landets Race, hvorhos dog fornemmelig maatte tages Hensyn til Studeavlen, som den vigtigste Afbenyttelse af Qvæget for Jylland. — Mindre end 6 Præmier for hvert Amt synes ikke vel at kunne tilstaaes, om Virkningen deraf skal blive kjendelig. Og, naar den høieste Præmie fastsættes til 12 Specier, den mindste til 6, troer jeg dette vil være nok til at bevirke en gavnlig Emulation iblandt Landmændene.

Paa en Gaard i Landets allerbedste Egn, f. Ex. i Pjedsted ved Fredericia, med omtrent 6 til 7 Tdr. Skyld, og et Areal af 90 til 100 Tdr. Land Ager og Eng, holdes, for-

uden 10 à 12 Faar og 6 til 8 Heste (gamle og unge), omtrent 24 Qvægshøveder, hvoraf det halve Antal sædvanligviis er Unggvæg. Reduceres dette til stort Qvæg, og regnes en Hest liig $1\frac{1}{2}$ Qvægshøveder, 5 til 6 Faar eller 2 Stkr. Ungqvæg for et fuldt Høved, bliver dette i alt 28 Stkr. stort Qvæg, som, reparterte paa Arealet, udgjøre omtrent et Høved paa $3\frac{1}{2}$ Tdr. Land.

Paa Palsgaards Gods i Bjerge-Herred holder en Bondegaard paa 5 Tdr. Hartkorn og et Areal af 24 til 30 Tdr. Land, 5 til 6 Køer, 6 Ungnød, 6 til 7 Heste (store og smaa) og 10 til 12 Faar. Ifølge ovengivne Beregning altsaa et Høved paa $1\frac{1}{2}$ til 2 Tdr. Land. Dette er stærkt, men saavel Qvæg som Heste ere smaa, og til at græsse Unggvæget haves aparte Græsgange tæt ved Stranden. — Borksminde, en Parcel af Orumgaard, har et Areal af 250 Tdr. Land, hvoraf dog $\frac{1}{8}$ er Skov. Her holdes 40 Stude, som dog ikke alle græsses paa Gaarden selv, 10 Køer og 11 Heste. Her kommer altsaa et Høved paa $2\frac{1}{4}$ Tde. Land. — Kalsbøl med $9\frac{1}{2}$ Tdr. Skyld til et Areal af 160 Tdr. Land, hvoraf dog circa 30 Tdr. Land ere begroede med Skov, eller henlagte til nogle Huse, holder 32 Køer, 12 Heste, 20 Faar og 12 Unghøveder; et fuldvorent Høved altsaa paa lidet over 2 Tdr. Land

Paa Julianebjerg, i Engum Sogn, Hatting-Herred, som til 11 Tdr. Hartkorn har 180 Tdr. Land Ager og Eng, holdes en Besætning af 50 Køer og 10 Heste, altsaa et Høved paa 3 Tdr. Land.

Agersbøl i Nørvang-Herred, med et Areal af 480 Tdr. Agerland og omtrent 70 Tdr. Land Engbund, holder 20 Huusholdningskøer, 100 store Stude hele Aaret igjennem, og ligesaa mange til om Vinteren, samt 20 Heste. Dette kan regnes for 200 fulde Høveder hele Aaret igjennem, og udgjør altsaa et Høved paa $2\frac{3}{4}$ Tde. Land. Men her hæves en enkelt Tiende af for det meste 400 Tdr. Hartkorn, og fodres saa meget stærkere med Korn.

Brandbjerg i Kollerup-Sogn holder 80 Køer og 18 Heste paa circa 300 Tdr. Land Ager og Eng; altsaa et Høved paa 3 Tdr. Land.

Faarup i Jellinge-Sogn, med et Areal af 500 Tdr. Land lette Jorder, tynd Agerskorpe og en Deel nylig opdyrket Hedejord, holder 35 Køer, 100 Faar, en Snees Ungnød og 10 Heste; altsaa et Høved paa 6¼ Tde. Land. Til denne Gaard er der kun liden Høebjergning.

Præstegaarden i Nykirke, som har 6½ Tde. Hartkorn, og dertil et Areal af 130 Tdr. Land g. M. Ager og Eng, samt nogen Hede, holder 5 Heste, 10 à 12 Køer, 3 à 4 Stkr. Ungqvæg og 50 Faar. Et fuldt Høved holdes altsaa paa 4 Tdr. Land. Men her kommer Tienden til Hjælp. — Dog haves i samme Sogn et frappant Exempel paa, hvor vidt man, ved Hjælp af Mergel, selv i disse ringe Egne, kan bringe det; Vidiebjerg, et lidet Sted paa 7 Fdkr. Hartkorn med circa 40 Tdr. Land, holder nemlig 6 à 7 Køer og 20 til 30 Faar; altsaa et Høved paa omtrent 3⅛ Tde. Land.

I Tyregoed holder en Gaard paa 2½ til 3½ Tdr. Hrtk., med et Areal af 70, 90 til 100 Tdr. Land Ager og Hede, 30 Vinterfaar, 4 til 5 Køer, 2 Heste og 2 Stude. Det blev omtrent et Høved paa 5 til 6 Tdr. Land. En saadan Gaard avler 6 til 10 Læs Enghøe, 5 til 6 Læs Spergelhøe. Hestene holdes til Juul med Rugkjervehakkelse, faae derefter halv Halm iskaaren, og til Foraaret, naar det kan haves, atter Kjervehakkelse. Køerne derimod holdes med Rughalm alene, dog ikke ganske reen torsken. Faarene faae det bedste Høe, tilligemed fiin Lyngtop.

I Brande-Sogn har en Gaard paa 3 Tdr. Hrtk., med et Areal af 150 Tdr. Land Ager og Hede; 70 til 80 Faar og Lam, 4 til 5 Køer, 3 til 3 Ungnød, og 4 Stude til Arbeide. Heste holdes ikke. Dette blev et Høved paa 6 Tdr. Land.

Man seer af alt dette, at i Bjerge-Herred omtrent kan regnes et Høved paa 2 Tdr. Land, men at der i andre gode Egne af Amtet gaae 3 til, og at i den magre Vester-Egn Forholdet bliver som 1 til 6. — Qvægavlen her i Amtet er altsaa, i Henseende til Antallet imod Arealet, hvorpaa det holdes, dreven temmelig vidt. Men, da Qvæget for det meste faaer en maadelig Pleie, og Tidsomstændighederne saa lidet

begunstige dets Afsætning, er dette snarere til Skade end til Gavn; og ønskeligt var det, at man, istedetfor at forøge Qvægets Antal, mere stræbte at skaffe det et bedre Underhold, da første kun endnu mere forøger Vanskeligheden med dyriske Producters Afsætning.

Saalænge Conjuncturerne ere saa foranderlige, falder det vanskeligt at bestemme, hvad der bringer størst Fordeel: **Malkekøer, Stude, Tillæg** eller **Fedeqvæg.** — Kjede af gjentagne Uheld med Studehandelen have Flere, for nogle Aar siden, afskaffet Studene, og holde i deres Sted nu Køer, som, efter deres Mening, give en sikkrere Fordeel. Hvorvidt de have Ret, skulle følgende Facta tjene til at oplyse:

Paa en Gaard her i Amtet, med lette Jorder, men som med Mergel er godt opdyrket, og har sine Græsmarker tilsaaede med Kløver, har Eieren (en Holstener, en Mand, som altsaa maa forstaae sig paa Meieriet, og desuden er bekjendt for sin Paapassenhed) i Aaret 1822 tilveiebragt $43\frac{1}{2}$ Fjerdinger Smør til Salg af 25 smaa jydske Køer, foruden hvad der er forbrugt i Huusholdningen. Anslaaes dette til 12 Fjerdinger, udgjør det i alt $55\frac{1}{2}$ Fjerdinger. Smørret blev sendt til Varde og betalt med 14 til 15 Rd. Cour. Tønden. Siden er Smørpriserne betydeligt stegne. I Aaret 1824 gav man 20, og 1825 endog 28 til 30, ja vel ogsaa 34 Rd. Cour. for en Tde. Smør. Men nu er Prisen igjen 20 Rd. og kan antages som Middelpriis i de sidste 5 til 6 Aar. $13\frac{7}{8}$ Tde. Smør, à 20 Rd. Cour., er altsaa .... 277 Cr. Rd. 24 Lß.

Ost til Salg gjøres ikke paa ovennævnte Gaard; men Melken anvendes i Huusholdningen og til at holde 14 à 15 Sviin, smaa og store. I Efteraaret 1822 solgtes en halvaars Griis for 1 Rd. Cour., og 1 Lispund Flesk for 10 à 12 Lß. Ogsaa dette har forandret sig. I Efteraaret 1825 betaltes et halvaars Sviin med 6 Rd. Cour. og 1 Lispund Flesk med 32 Lß. Prisen paa halv-

Transport 277 Cr. Rd. 24 Lß.

aars Grise er igjen falden til 3 à 4 og Flesket til ½ Rd. Cour. Aarligt sælges en 8 à 10 halvaars Grise til 3 Rd. Cour. Stykket, bliver ..... 30 — — ; —

4 store Sviin fedes, og udbringes til en Vægt af 12 Lispund hvert; Lispundet beregnet til 24 Lß., er ..... 24 — — ; —

331 Cr. Rd. 24 Lß.

Her kunde endnu regnes til Fordeel for Meieriet det Arbeide, Melkepigerne forrette i Hauge og Mark, og med at spinde om Vinteren, samt den Melk og den Ost, der forbruges i Hunsholdningen. Men, da jeg intet beregner Meieriet til Last for Brændsel, Sliid paa Redskaber, Transport af Smørret, samt Affald af Loen, som kommer Svinene tilgode, forbigaaes dette her.

Omkostningerne ved benævnte Meierie have været:

1) For Hampereeb til Tøire ..... 15 Cr. Rd. 24 Lß.
2) For Bødker ..... 11 — — 30 —
3) 2 Pigers og en Røgters Løn ..... 36 — — ; —
4) Disses Kost ..... 35 — — ; —
5) en Tønde Lyneburger Salt ..... 6 — — 24 —

104 Cr. Rd. 30 Lß.

(Svinene recruteres uden Udgivt, da man aarligt lader et Par Søer, som siden fedes, faae Grise).

Reen Fordeel, eller egentligt Græs- og Fodringspenge ..... 226 Cr. Rd. 42 Lß.

Denne Sum, reparteret paa 35 Køer, udgjør en Indtægt af 6½ Cr. Rd. for hver Koe.

I bedre Egne, f. Ex. paa Store-Grundet, som har særdeles frugtbare Græsgange, har Meieriet været bortforpagtet for 7½ Rd. Cour. pr. Koe, og paa Brandbjerg for 7 Rd. Men

Forpagterne have, med Undtagelse af Aaret 1825, ikke kunnet svare deres Afgivt.

Betragte vi nu Studehandelen, lærer Erfaring rigtignok, at det gaaer hermed op og ned efter Conjuncturerne. Har Afgrøden været knap, vil Enhver sælge, og Creaturerne falde i Priis. Saaledes kjøbte f. Ex. Forfatteren i Efteraaret 1822 fire- til femaars Stude for 21½ Rd. Cour. Parret. Disse samme Stude, fodrede med Høe og lidet ringe Korn, bleve igjen, efter et halvt Aars Forløb, solgte for 32 Rd. Cour. De havde altsaa indbragt 10½ Rd. Cour. Parret i Fodringspenge for 6 Maaneder. — Har derimod Afgrøden været overflødig, ville Alle have Foderstude, og de stige i Priis. Saaledes i Efteraaret 1823, da Stude, som de nysnævnte, bleve betalte med 25 til 26 Rd. Cour. Parret. Naar man derfor i den første halve Deel af Sommeren er paapassende, og tidligt nok mærker, at Afgrøden vil blive overflødig, lade gode Græsningspenge sig fortjene ved Indkjøb af Stude. Saaledes i Sommeren 1820, da jeg i mindre end 4 Maaneder havde en Fordeel af 12 Rd. Cour. paa Parret af mine Græsstude. — Men ellers have en 10 à 12 Rd. Cour. i de sidste Aaringer været den sædvanlige Fortjeneste paa et Par 4 eller 5 Aars Stude, for Græsning og Foder. Vel have Nogle maattet nøies med det Halve, ja undertiden maattet beholde deres Stude i 1½ Aar, førend de kunde omsættes; men det har da været ved egen Skyld, deels fordi Pleien var maadelig, deels fordi man ved Indkjøbet alene havde seet paa Prisen, ikke paa Qvaliteten af Studene, altsaa overhovedet ikke forstod sig paa Studehandel.

Sammenligner man dette med hvad vi for lidt siden anførte om Meierierne, maa det være klart, at Fordelen af Stude og Køer omtrent balancerer, og at hine, naar man er lidt paapassende, undertiden kunne give en brillant Indtægt. Hertil kommer endnu, til Fordeel for Studene, at de kunne holdes paa sure, side Græsgange, i uopdyrkede Skov- eller Hede-Lodder, naar de kun ere vante til Gangen, istedetfor at Køerne her aldeles intet vilde indbringe. At man slipper for at holde Malkepiger, der med hver Dag blive van-

skeligere at erholde, — for Udlæg til Bødkeren, Salt m. m., og tusinde andre smaa Uleiligheder, kan ogsaa være en god Grund for Mange til at give Stude Fortrinet fremfor Køer.

Opdræt, der for faa Aar siden endnu var saa indbringende, har lidt meest ved de forandrede Conjuncturer; thi der udføres næsten slet ingen Qvier meer. En Qvie, som for 5 eller 6 Aar siden kostede 12 à 15 Rd. Cour., kjøbtes 1823 og 24 for ligesaa mange Rigsbankdaler, ja stundom endog derunder. Siden har Prisen dog været 8 à 10 Rd. Cour., deels fordi Udførselen igjen har tiltaget lidet, deels fordi nye Anlæg af Meierier forøge Forbruget af Køer og Qvier. Unge 3 Aars Stude have i de sidste Aar kostet 16 til 20 Rd. Cour. Parret. Derfor tillægges ogsaa fleest af disse. Naar vi nu, med Thaer, antage, at et Ungnød, 3 Aar gammelt, koster ligesaa meget at tillægge, som en Koe fortærer i to Aar, og dennes Indtægt i denne Tid anslaaes til 12 Rd. Cour., sees heraf, at selv denne Green af Qvægavlen endnu balancerer nogenlunde med hvad man kan udbringe af et Meierie.

At faae et godt, saftigt og feedt Stykke Oxekjød er en stor Sjeldenhed her i Egnen. Man skulde altsaa troe, at Fedeqvæg maatte blive ret fordeelagtigt; men desværre! Kjødpriserne have i de sidste Aaringer været saa lidet opmuntrende, at kun faa Landmænd endnu befatte sig dermed. — I Efteraaret 1822 tvang Foder- og Penge-Trang Bonden til at sælge og slagte en uforholdsmæssig Mængde Qvæg. Man kunde derfor lige til Juul faae et Pund Kjød for 1 à 2 Rbß. eller $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Lß. Ja Mange fik, ved Salg af Hud og Talg, deres ved Indkjøb af Slagteqvæg udlagte Penge igjen, og havde Kjødet for intet. I Aaret 1823 var det vel ikke fuldt saa slemt; men man folgte dog paa Veile-Torv Kjød fra Landet for 2 til 3 Rbß. eller $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Lß. Pundet; ja det magre Qvæg var endog forholdsmæssigt dyrere end det fede. Unge 3 Aars magre Stude, som neppe vilde have veiet 25 Lispund Parret (NB. Skind og Been), solgtes for 17 Rd. Cour. Derimod vare halv-fede 4 à 5 Aars Stude, som i det mindste maatte veie 50 Lispund Parret, ikke at anbringe høiere end til 32 Rd. Cour. Ja magre Stude af samme Størrelse

solgtes endog for den samme Priis. I gamle Dage var det en almindelig Regel, at man, for at græsse og stalde et Par 6 Aars Stude, beregnede sig en Fordeel af 30 Rd. Cour. Nu er det anderledes. Man er fornøiet med det Halve, som stundom ikke engang opnaaes. Imidlertid have Kjødpriserne og Afsætningen af det fede Qvæg forbedret sig noget i de sidste Par Aar. Et Pund Kjød betales nu i Slagterboderne med $1\frac{1}{2}$ Lß., og til Norge have smaa Partier Fedestude fundet taalelig Afsætning. Dette har bevæget enkelte Landmænd til at prøve Mæskning af Hornqvæg, og, saavidt jeg har erfaret, har Udfaldet været tilfredsstillende. I Vinteren 1822, da Smørret var saa godt Kjøb, fandt man sin Regning ved at lægge Fedekalve til, der, 3 til 4 Uger gamle, betaltes med 2 til $2\frac{1}{2}$ Rd. Cour., istedetfor at Melken, afbenyttet til Smør, neppe vilde have indbragt 1 Rd. — Kjødtaxtens Ophævelse i Kjøbenhavn vil sandsynligviis ikke blive uden gode Følger. Denne Taxt indskrænkede unægteligen meget Handelen med feedt Qvæg, da Kjøberne altid beraabte sig herpaa, og naturligviis maatte rette sig derefter. Indskrænkninger af denne Art, om de end kunne gavne enkelte Classer af Samfundet, skade ulige flere, og ere altsaa til Hinder for et Lands Opkomst. Dog er det neppe at vente, at Mæskning paa den Maade, der finder Sted i England, vil komme ret i Gang hos os, førend der udbreder sig Velstand blandt alle Classer af Folket.

Maaden, paa hvilken Landmændene her i Amtet have indrettet deres Qvægbesætninger, er omtrent følgende: I hele Osteregnen, paa Bøndergaardene af Middelstørrelse, bestaaer den halve Besætning af Malkekøer, og den anden halve Deel af Ungqvæg eller Tillæg, for det meste Stude, som, 3 Aar gamle, sælges. De store Bøndergaarde holde Køer og Stude, omtrent i det Forhold af 1 til 2. Studene ere i 4de eller 5te Aar, og omsættes een eller to Gange om Aaret. — Denne Deling af Besætningen har den Fordeel, at, naar Conjuncturerne favorisere een af Delene, Bonden altid nyder godt deraf, og er følgelig meget hensigtsmæssig. — Næsten alle Gaarde, som eies af Mænd udenfor Bondestanden, de fleste

Præstegaarde og Herregaarde, ja enkelte store Bøndergaarde, have derimod valgt Køer til Hovedbesætning, hvortil uheldig Handel med Stude, eller Ulyst til det dermed forbundne Prangerie, for det meste har givet Anledning; saaledes, at nu for Tiden ikke findes meer end 2 Præstegaarde, samt 3 Herregaarde og 3 eller 4 andre store Gaarde, hvor Stude holdes til Hovedbesætning, og hvoraf igjen kun to befatte sig med Staldning eller Mæskning. Enhver søger selv at tilveiebringe det fornødne Slagtegvæg, og græsser til den Ende nogle sene Køer. Paa nogle Bøndergaarde, især i Bjerge-Herred, tilveiebringes ogsaa paa denne Maade en Deel Fedekøer, som om Efteraaret afsættes til Holstenere, Fyenboere og Sjællændere, almindeligviis paa Qvægmarkederne i Veile. I Kjøbstæderne, især i Veile, fedes mange gamle Køer, Bølle og Plovstude paa Spøl, og afsættes til Slagtere fra Fredericia, deels til Forbrug i Egnen selv, deels til Forsendelse ad Kjøbenhavn til.

I den egentlige Vesteregn holdes i Almindelighed ikke flere Køer end til Huusbehov, og det til Recrutering fornødne Ungqvæg, samt nogle Stude til Salg. Sidste dog fornemmelig i Omme-, Ringgive-, Lindballe- og Gadbjerg-Sogne, der deels have Skovgræs, deels sure, side Heder. Men forresten holdes Faar til Hovedbesætning.

Saaledes som Sagerne nu staae, med den ringe Udsigt til Forandring, og den, i Følge de ovenfor anstillede Undersøgelser, ubetydelige Forskjel i den Fordeel, Køer, Ungqvæg, Stude o. s. v. kaste af sig, nytter det neppe at begynde paa Forandringer i de nu indførte Besætninger, saa at de Fleste vist gjøre bedst i, at lade det blive ved det Gamle, og oppebie hvad Tid og Conjuncturer kunne føre med sig; med mindre man vilde lægge sig efter den stimuldede Faareavl, en Green, der, holdt i behørige Skranker, kunde blive meget fordeelagtig, og hvorom vi siden komme til at tale.

Men vigtigt, ja saare vigtigt for Jylland maatte det blive, om noget Middel til at oplive eller i det mindste opretholde den saa meget sunkne Qvæghandel, kunde udfindes. I de sidste 6 Aar har Afsætningen af unge Køer eller Qvier, hvor-

af forhen saa mange afgik til Meklenborg, Hannover og andre tydske Provindser, betydeligt aftaget. Dette maa sandsynligviis tilskrives den i hine Lande tiltagende Faareavl, hvorved Meierierne afskaffes, og Faar træde i deres Sted. Maaskee ogsaa den forfængelige Lyst til stort Qvæg af Schweitzer-Race, som i de sidste Aar saa meget har taget til i Tydskland. Ogsaa Studehandelen har lidt et betydeligt Afbræk. Det er ikke mange Aar siden, at den aarlige Udførsel af Stude fra Jylland regnedes til 16 à 20,000 Stykker. Nu beløber den sig ikke til meer end 12 à 15,000. Den første Aarsag dertil er vel den gjenvundne Fred; men en vigtig Grund til den aftagne Stude- og Qvæg-Handel overhovedet er dog ogsaa de høie Afgivter, nogle tydske Stater, især Hannover, have lagt paa Indførselen af Qvæg og Heste, selv om de kun passere Landet. Det bliver ellers uforklarligt, hvorfor saa faa Heste, under den sidste spansk-franske Krig, uagtet de betydelige Bestillinger, opkjøbtes hos os.

At virke imod saadanne Forbud er nu vel ikke let. Imidlertid troer jeg dog, at en gavnlig Repressaille vilde tages, naar man, ved des friere Handel, søgte at lokke Kjøbere til sig. Ogsaa turde Danmarks Landmænd nok smigre sig med, at man i Tydskland, ved den store Udvidelse af Faareavlen, omsider vil komme til at mangle andre dyriske Producter, og saaledes blive nødt at tye til os igjen, hvilket alt synes at finde Bekræftelse. Især maa det være Danmark magtpaaliggende at understøtte den Qvæg-Handel, som inden dets egne Grændser finder Sted. Det er Enhver bekjendt, at den holsteenske Marsk er det vigtigste Torv for vore Stude. Men Enhver veed ogsaa, at den strænge Toldlinie ved Kongeaaen er et uoverstigeligt Bolværk for denne Handel. Thi, uagtet Tolden for nogle Aar siden blev nedsat, er den dog endnu saa høi, at den, som flere Exempler have godtgjort, beløber sig til 12, 14, ja 18 Proc. af Studenes Værdie! I gamle Dage, da man kun udførte velfodrede og udvoxne Staldstude, kunde Tolden endnu passere; den beløb sig da ikke til meer end 3 à 4 Proc. Men nu, da Udførselen for det meste bestaaer af magre, stundom ikke over 3 til 4 Aar gamle Stude,

bliver denne Handel for resicabel, naar Tolden skal erlægges, saa at Holstenerne, især Slesvigerne, herved ere blevne foranledigede til selv at lægge en Mængde Stude og andet Qvæg til, hvilket naturligviis har skadet Jylland overordentligen. — Engang standset, vil det falde vanskeligt at faae denne Handel paa Bane igjen. Ja, naar Holsteen ikke længere vil have vore Stude, hvilken Udvei vil man da have at byde os?! — Hvorledes den vigtige Studehandel paa Holland gik tabt, kan ikke være glemt endnu. Den har ikke indfundet sig siden igjen!!

Man har sagt, om med Grund tvivler jeg dog paa, at Toldkassen ved Kongeaaen i de sidste Aar har havt et reent Deficit. Men sæt og, at Tolden havde indbragt Tønder Guld; Ingen vil nægte mig, at saavel Stat som Nation havde været bedre tjente med, at denne Sum var tilveiebragt ved en Afgivt paa Hartkornet; hvilket i det mindste havde den Fordeel, at saa mange Penge, der nu medgaae til at underholde en Hær af Toldofficianter, vilde blive sparte! Der er derfor kun een Stemme over hele Jylland, at Toldlinien ved Kongeaaen er til ubodelig Skade for Danmark; og Alles Hjerter forene sig til, i allerunderdanigst Ydmyghed, at anraabe vor allernaadigste Konge, om Afskaffelsen af en Indretning, der truer med at have de sørgeligste Følger for Kjernen af den danske Stat!

19.

Er Hesteavlen i Til- eller Aftagende? Aarsagerne dertil?

Hestehandelen er vel ikke længere af den Vigtighed, som i Slutningen af det forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, da de idelige Krige opslugte saa mange Heste. Men ikke desmindre have gode og smukke unge Heste endnu holdt sig temmelig i Priis, og ere i de sidste Aar betalte med 30 til 50 Rd. Cour.

Paa Grund heraf, betragtes Hesteavlen endnu af Bonden her i Amtet som en af hans vigtigste Erhvervskilder; og det feiler neppe, at han endnu tillægger ligesaa mange Heste som i fordums Dage, i det mindste i de Egne, der have gode Græsgange. Men i Henseende til Forædlingen, da har samme, uagtet alt, hvad der hidtil er foranstaltet til Hesteavlens Opkomst, endnu ikke frembragt den Virkning, man kunde have haabet. Vel har Hesten, siden Fælledsskabets Ophævelse, Kløver-Avlens og et bedre Agerbrugs Indførelse, taget til i Størrelse og Anseelse. Men Forædlingen i udvortes Bygning er endnu langt tilbage. Bonden mangler Sands for det sande Skjønne. Tykke Knokler og en grov Manke betragtes endnu altid af ham som Tegn til Styrke, og om Muskelkraften har han ikke mindste Begreb. Ogsaa ere Mange endnu høist skjødesløse i Valget af Hoppe og Hingst med Hensyn til Arvefeilene.

De aarlige Stutteriebesigtelser have tilvisse havt deres store Nytte. Men skal noget gjennemgribende gjøres til Hesteavlens Opkomst hos os, er det nødvendigt, at det længst gjorte Forslag, at anstille aarlige Mynstringer over alle Hingster under 6 Aar, iværksættes, og at Befaling udstædes til at berøve alle feilfulde Dyr af dette Slags Evnen til at forplante deres

Slægt. Det vil vel synes lidt haardt at forbyde nogen at holde en Hingst, der kunde være ham til Fordeel. Men Enhver, der kjender lidt til vor Hesteavl og til de mange spattede, usle Hingster, som ere i Brug, maa give sit Samtykke til denne Foranstaltning, og betragte den Tvang, den medfører, som saare velgjørende. Sagen er saa meget lettere iværksættelig, som den Skik, at holde Hingster til Arbeide, ikke er brugelig hos os. I hele Amtet er der kun een Gaard (Skovgaard i Kollerup-Sogn), der holder Hingster til Arbeide. — Ei heller behøver man at frygte for, at der skulde mangle dygtige Beskelere til Bedækning; thi saa ilde faren er det dog endnu ikke med Hesteavlen hos os. I alt Fald kunde man for det første nøies med at afskaffe de ringeste Hingster. — Naar dette Forslag iværksættes, vil der være Opmuntring for Landmanden til at optrække gode Beskelere; thi han holder dem nu ikke længere til Unytte, og saaledes kan det ikke feile, at en Mængde udmærkede Hingster ville fremsiaae. Dog vilde det vist gavne, om passende Hingster, men af Landets Race, opkjøbtes og placertes i de Dele af Landet, som mangle saadanne.

Saaledes troer jeg, og Flere ere af samme Mening, at Forædlingen af vor Hesterace langt sikkrere vil opnaaes, end ved fremmede Hingster, og den danske Hests Nationalitet bedst bevares. Erfaring lærer, at Jylland allerede selv frembringer Hingster, der i alle Henseender svare til Billedet af en velbygget Hest; og at vor Race besidder saadanne Fortrin (Haardførhed, Trivelighed, Munterhed ved Arbeidet, Udholdenhed i Strabadser, hurtig Vækst i Ungdommen 2c.), som ingen anden maaskee har tilegnet sig i den Grad. Ved Krydsning med fremmede Hingster er det at befrygte, at et Afkom vil fremkomme, ubrugeligt til Markarbeide, og som ikke svarer til vore øvrige Forhold. I det mindste kan dette ventes, dersom Krydsningen fortsættes i flere Generationer.

Som bekjendt have i de sidste 3 Aar Hingster fra Frederiksborg været sendte til Jylland. Men, uanseet hvad i ovenanførte Henseender kan siges imod disse Heste, maa her endnu bemærkes: at det brogede Lød, de fleste af dem udmærke

sig ved, slet ikke passer for en Race, der er bestemt til at gaae i Handelen. Det sorte og brune Lød vil aldrig gaae af Mode; det hvide, skimlede, gule o. s. v. derimod saare sjeldent finde Behag. — I høi Grad ufrugtbare, falde der saare faa Føl efter disse Hingster, og Bonden er derfor bleven kjed af at betjene sig af dem til sine Hoppers Bedækning. At Hingsterne altid ankomme 6 Uger for sildigt, saa at mange af de bedste Hopper allerede ere bedækkede, bør ikke heller lades ubemærket her. Dersom man, istedetfor Anlægget paa Moesgaard, havde placeret Hingsterne hos bekjendte Bønder, vilde denne Omstændighed af sig selv være falden bort, og Hingsterne, ved at holdes til Arbeide, sandsynligviis have vundet i Frugtbarhed, betydelige Bekostninger tillige været sparte. Sæt ogsaa, at en Hingst engang gik Glip, mon dette da vel forhindres ved det nuværende kostbare Opsyn, og mon sidste ikke gaaer langt over et saadant tilfældigt Tab. At finde Bønder, til hvilke Hingsterne kunde have været betroede, vilde slet ikke have faldet vanskeligt, i det mindste ikke i Jylland.

Hesteavlen er endnu af saa stor Vigtighed for Jylland, at man ret maa ønske denne Sag taget under alvorlig Betragtning. I Tydskland indfører man nu overalt fremmede, især engelske Racer, og søger at udrydde den oprindelig germaniske. Kyndige Mænd have forsikkret mig, at denne Anglomanie gaaer saa vidt, at man bærer over med de øiensynligste Feil, naar kun Racen er af fremmed Herkomst. Denne besynderlige Lyst til at blotte Tydskland for gode, haardføre, arbeidsdygtige Heste, vil sandsynligviis engang komme Danmark til Nytte! Derfor lad os stræbe at forædle vor Hesterace saaledes, at dens Feil forsvinde, dens Dyder forhøies, og den danske Hest maa hævde sin gamle Becommelse. Men, for alting, lad os ikke efterligne Tydskerne, og omskabe dette ædle Dyr til en Vindspiller-Race!

Her i Amtet er det egentlig Bjerge- og Hatting-Herreder, samt Elboe-, Holmans-, en Deel af Brusk-, Jerlev- og Tyrrild-Herreder, der have den betydeligste Hesteavl. Den østre Deel af Nørvang-Herred lægger vel ogsaa en Deel Heste til, men ikke i den Mængde, ventelig fordi Jorderne ere meer

udstykkede og Gaardene mindre. Vester-Egnen derimod befatter sig ikke med Hesteavl, men kjøber de faa Heste, den behøver. — Bjerge- og Hatting-Herreder have de bedste Heste i hele Amtet; dog falde de lidt smaa, især i den sydlige Deel af Bjerge-Herred. Men, da de ere lette, af en smuk Bygning, og ikke for grove, søges de stærkt til Cavallerie-Heste. Disse Herreder have i de sidste 20 Aar altid taget den første Præmie ved Stutteriebesigtelserne, og besidde i dette Øieblik 3 udmærkede Hingster, nemlig i Daugaard, Thorsted og Staarup, hvoraf de to første aldeles svare til Idealet af en velbygget Hest. — Den søndre Deel af Amtet har grovere og plumpere Heste, af 10 Qv. 2 Tom. til 10 Qv. 4 Tommers Høide, som alene ere brugelige til Vognheste. Her har endnu ingen Hingst kunnet erholde meer end anden Præmie. Det var vel at ønske, at denne Egn, efter det forhen givne Forslag, maatte blive forsynet med en første Præmie-Hingst, da her kun haves 2 brændte Hingster til anden og tredie Præmie. En Hingst, som den i Thorsted, vilde passe her.

Materien om Heste engang paa Bane her, kan Forfatteren ikke lade denne Leilighed gaae forbi, uden at gjøre opmærksom paa de store Bekostninger, Landet foraarsages ved den Maade, paa hvilken Cavallerie-Regimenternes Remonte bevirkes. Som bekjendt bereiser Remonte-Commissionen Riget 3 til 4 Gange om Aaret frem og tilbage. Hvor talrig Commissionen med dens Bihjælpere maa være, kan sluttes af det betydelige Antal Forspændsheste, nemlig atten, som paa hver Station holde til dens Tjeneste. At Commissionens Diæter, efter Foranførte, maae løbe i de Tusinde, og at dens Befordring betydeligen forøger Byrden af de offentlige Ægter, vil, uden videre Beregning, være let at indsee. Forfatterens Forslag i ovennævnte Henseende er, at Accord skulde sluttes med Leverandeurer om det fornødne Antal Heste til Armeens Forbrug, og Hestene modtages ved selve Regimenterne af en Commission, bestaaende af nogle af Regimentets Officerer med samtlige Regimentets Dyrlæger, uden at de herfor modtoge nogen Godtgjørelse, men denne Forretning aldeles betragtedes som en Tjenestesag. Bonden erholdt tilvisse paa

denne Maade ikke ringere Priser for sine Heste end nu; thi det er vitterligt, at Remontecommissionen altid har en Sværm Prangere i Hælene, af hvilke den modtager en Mængde Heste. Og hvad Regimenterne angaaer, da bleve disse ikke mindre forsynede med tjenstdygtige Heste; thi man kan nok antage, at hvert Regiment besidder saa mange kyndige Officerer og Dyrlæger, som behøves for at udgjøre en ligesaa competent Dommer-Forsamling som Remonte-Commissionen, der jo dog allerede nu bestaaer af Officerer og Dyrlæger.

20.

Udbreder den fiinuldede Faareavl sig? Er Faarefoldning i Brug? Staldfodres Faarene nogetsteds? Er den indenlandske Faarestamme i Til- eller Aftagende?

Ved den første Udarbeidelse af nærværende Beskrivelse i Efteraaret 1823 udtrykte Forfatteren sig, i Anledning af Spørgsmaalet, om den fiinuldede Faareavls Fremgang, paa følgende Maade:

"I hele Amtet findes endnu ikke en eneste Flok fiinuldede Faar af fuldkommen reen Race, og, hvad der af halv fine Faar holdes, er i det hele ubetydeligt. Hvidsminde ved Colding, Aldebertsminde og Kjelkjær ved Veile, Præstegaarden i Egtved og Hovedgaarden Boller i Bjerge-Herred have smaa Flokke paa 30 til 100 Stkr. halvfine Faar, men dette er ogsaa alt."

Nu derimod har Sagen faaet et ganske andet Udseende. Ved Hans Majestæts, vor allernaadigste Konges Gavmildhed har Veile-Amts landoeconomiske Selskab seet sig i stand til at oprette et lidet Stamskæferi af ægte Merinos, og desuden ere af Stutterie-Directionen uddeelte omtrent 20 fiinuldede Vædre her i Amtet. Dette har havt den øienfynligste Virkning. Paa Engelsholm, Faarup, Staugaard, Høigaard, Aldebertsminde, Boller, Palsgaard, Grundet, m. fl. St. holdes for Tiden Flokke paa 100 til 500 halvfine Faar, der paa nogle af disse Gaarde endog agtes forøgede til det dobbelte.

Ideen til Anlægget af Skæferier har dog tillige fremkaldt Tvivl hos nogle af vore Landmænd, om Fordeelagtigheden af Merinofaaret, i Sammenligning med det indenlandske. Saaledes paa Agersbøl, hvor en lille Flok paa 13 Moderfaar og 1 Væder, ved Salget af 14 Lam og 3 Faar, i Aaret 1823

indbragte 25½ Rd. Cour., og endda havdes nogle Lam tilovers til Flokkens Recrutering og til at slagte i Huusholdningen. Men saadanne Priser opnaaes kun for de bedste og største Lam, og hvor man har gode Græsgange, og vilde vist ikke bestaae med en udvidet Faareavl af dette Slags, da Lammen ikke længere bleve at anbringe.

Imidlertid viser dette dog, at de, som nu for Tiden holde smaa Faareflokke, altsaa Fleerheden af vore Bønder i de gode Egne, ikke kunne have synderlig Fordeel af at forandre deres Faare-Race; hvilket end mere vil findes grundet, naar man tager Merinolammets ubetydelige Vækst og magre Tilstand i Betragtning, Vanskeligheden med at afsætte smaa Partier fiin Uld, og Uundværligheden af grov Uld for Bonden til sine daglige Klæder, samt Nødvendigheden for ham at have gode Slagtefaar, hvortil Merinofaaret ikke er synderlig tjenligt.

Fordelen ved Indførelsen af Merinos beroer aldeles paa, om den fine Uld vil blive ved at holde sig i Priis eller ikke, hvilket kommer saa meget mere i Betragtning, som vi, for at bringe denne Avl i Gang hos os, for det meste ville blive nødte til at følge den langsomme Vei, som Krydsning med Merinovædre fører med sig; saa at vi maaskee først om en Snees Aar ville kunne maale os i det Fag med Udlænderen, og altsaa, om Priserne dalede meget, vilde see os skuffede i vore Forventninger.

Men, hvad dette angaaer, kunne vi, troer jeg, være rolige. Vel udbreder Merinofaaret sig dagligt mere i Europa, ja er endog trængt til Tartariets Sletter og Sydhavets paradisiske Øer, saa at en uhyre Mængde fiin Uld allerede produceres. Men i samme Grad have ogsaa Merinofaarene i deres oprindelige Fødeland formindsket sig, og Brugen af fiint Klæde taget til. At sidste skulde forandre sig, stemmer alt for lidet med Menneskets Attraa til det Bedre, til at fortjene Tiltroe. Kun den yderste Nød kan bringe Menneskene til at gaae tilbage i Cultur. Det er tvertimod at formode, at med tilbagevendt Velstand, Forbruget af fiint Klæde endnu mere vil tage til, og selv vore indenlandske Fabriker mere beskjæftige sig med Forfærdigelsen af denne Vare, saa at derved end-

og en Deel fiin Uld vil finde Afsætning hos os selv. Øieblikkig Standsning i Uldhandelen bør ikke forlede os til ugunstige Slutninger for Productionen af fiin Uld. Den vil i vore Tider for det meste vise sig som Følge af en forstyrret Handel og dermed i nøieste Forbindelse staaende overspændte Speculationer.

En vigtig Opmuntring til at lægge sig efter den fiinuldede Faareavl maa ogsaa søges i Amerikas saa heldigen tilkæmpede Uafhængighed og de deraf flydende store Fordele for Fabrikerne i Europa. Med temmelig Sandsynlighed kan man antage, at Amerikanerne endnu i mange Aar ville finde deres Regning ved at ombytte det Guld, Sølv, og de mange andre kostbare Producter, deres Land i saa stor Overflødighed og næsten af sig selv frembringer, imod europæiske Kunstproducter. Saalænge disse Kilder ikke stoppe, lader sig altsaa neppe tænke, at Amerikas unge Fristater ville blive smittede af Tidens Dæmon, og forstyrre Handelens rolige Gang. Man har sagt, at Amerikanerne kun bruge grove Tøier, og at følgelig Productionen af fiin Uld intet vil vinde derved. Men denne Mening stemmer ikke overeens med de nyeste Efterretninger fra denne Verdensdeel, hvilke blandt Indførselsartiklerne nævne lette uldne Tøier som de meest afsættelige. Det eneste, man kunde frygte, skulde være, at Nordamerikanerne vilde tilvende sig noget af denne Handel. Men, efter al Sandsynlighed, vil Ny-England have nok at bestille med at bringe det dertil, at det kan forsyne sig selv med de fornødne Industrie-Artikler, især da dets Folkemængde saa overordentligen tager til, og Uld, især jydsk Uld, desuden er en god Udførselsartikel til Nordamerika.

Saaledes mener jeg, at Danmark har Grunde nok til at lægge sig efter Productionen af fiin Uld, og at det intet vover derved. Min Mening er derfor ikke, at alle skulle lægge sig efter Faareavl, og Køer eller Stude overalt afskaffes. — Saadanne Yderligheder maae vi vogte os for. Uden Haab om en mere blomstrende Qvæghandel ere vi jo ikke. Følgelig vilde det være en Daarskab, om de Egne, som have en god Qvægavl, opofrede denne for Faareavlens Skyld. — Li-

gesaa lidet bør den indenlandske Faarestamme udryddes. Dertil er den, hvor man har en god Race og frugtbare Græsgange, som jeg alt har bemærket, meget for fordeelagtig; og i Hedeegnene er det lille Hedefaar vist det eneste passende. Enhver, som har betragtet de usle Beenrader, der om Sommeren, som Dødningbilleder, vanke omkring paa Hederne, med det sørgmodige Physiognomie, den vaklende Gang, hvilket alt kun for tydeligen tilkjendegiver Sultens Virkning, vil ogsaa have overbeviist sig om, at det ikke er Stedet for Merinos! Men at den Landmand, der har et passende Locale, og vil studere det fiinuldede Faars rigtige Behandling, ombytter sine Stude eller Køer med en Flok af disse nyttige Dyr, fortjener uden al Tvivl at tages i nøieste Overveielse, især nu, da Sagen saa meget lettes ved det i Randers Amt, paa Kongelig Regning, oprettede Stamskæferie af Merinos, og saa mange fiinuldede Vædre desuden gratis uddeles.

Hele Osteregnen har et godt Faareslags, der, siden Udskiftningen og et bedre Agerbrugs Indførelse, har taget meget til i Størrelse og Uldrighed. Det falder ikke vanskeligt at finde Faar, der bære 4, ja 5 Pd. vasket Uld, og som, fede, veie 3 til 4 Lispund, samt holde 12 à 16 Pd. Talg. Racen er derhos meget haardfør, ikke meget udsat for Sygdom, og af en trivelig Natur. Imidlertid findes de bedste Faar dog i Elboe-, Holmans- og Brusk-Herreder. De ere her temmelig lavbenede og langstrakte, istedetfor at Hatting-, men især Bjerge-Herred, har et mere høibenet Slags, der er fladbrystet og noget spids for til.

Dersom der blev anvendt nogen Flid paa Valget af Tillægs-Vædre og Faar, kunde Racen let bringes til mere Fuldkommenhed. Saaledes som det derimod nu gaaer til, maa man forundre sig over, at den ikke mere udarter. Thi Slagterne udsøge de bedste Lam, og, til at recrutere Flokken, beholder man i Almindelighed Udskuddet.

Forresten staaer Faareavlen i de gode østre Egne paa en meget passende Fod. Den bringer Bonden, som vi alt have

hørt, en god Fordeel, der, ved lidt Omhue for Racens Forædling, snart kunde stige ligesaa høit, som ved Merinofaaret. Ikke desmindre kan og bør Faareavlen her ikke udvides, deels fordi det kun vilde formindske Fordelen, ved lavere Priser paa Lammene, deels fordi Egnen er for god og for meget udstykket til at holde mange Faar. Meget viseligen betragtes derfor Faarene i disse Egne som en Biting, og Fordelen af en mere udvidet Faareavl overlades de mindre frugtbare Egne.

Vester- eller Hede-Egnen har et smaat Slags Faar, som Snlt og urigtig Pleie vanskaber. Fordømte til at søge deres Næring om Sommeren paa de tørre magre Heder, hvor i Almindelighed ikke mindste Græsspire er at finde imellem Lyngen, og indespærrede om Vinteren i mørke, skumle Huller, hvor de meget sparsommeligen underholdes med Kjærhøe og Lyngtop, blive de i deres tidlige Opvæxt strax forknytte og komme sig aldrig siden. Blandt en halv Snees Faareflokke, jeg i denne Egn havde Leilighed at betragte, fandt jeg kun een eneste, nemlig i Nykirke-Præstegaard, som man, med Hensyn til Egnen, kunde kalde velholdt. Men derfor giver et saadant Faar ogsaa sjeldent over 2 Pd. Uld i tvende Klipninger, og dets Vægt, naar det slagtes, er ubetydelig. Ulden er ikke heller altid som den skulde være. Faar med Raguld sees meget hyppigt, og Omsorgen for at forandre dette er næsten ingen; hvilket i en Egn, hvor Faareavl og Uldsalg ere vigtige, er saa meget utilgiveligere.

Skal Faareavlen ophjælpes i Vesteregnen, er det første, der maa tænkes paa: Tilveiebringelsen af en bedre Pleie. Til Vinteren og Foraaret maae Kartofler dyrkes, og til Sommeren Halvstaldfodring bruges. Jeg veed nok, at det er lettere sagt end udført; men det er dog en Prøve værd! — Forædlingen maa bevirkes ved strængt Valg af de bedste Vædre og Faar i Racen selv, hvorhos, som en Hovedsag (da Lammesalg ikke kan være betydeligt), maa tages Hensyn til Uldens Fiinhed og Blødhed. Det er bekjendt, at Hedefaaret bærer en fortrinlig Uld, hvoraf godt Middelklæde forfærdiges. Ved fortsat Omhue var det maaskee ikke umueligt at frembringe et Slags Uld, der

i visse Tilfælde kunde sættes ved Siden af Merino-Ulden. Denne Gjenstand fortjener særdeles Opmuntring, og var alene et Stamskæferie værdigt. — Skulde derimod det haardføre, nøisomme, lille Hedefaar fortrænges af Merinos, maa man befrygte, at vore Heder snart ville blive blottede for dette nyttige Creatur; thi det er aldeles umueligt for det fiinuldede, kjelne og bedre Pleie krævende Merinofaar at leve i Jyllands Hedeegne, — det vil sige: saalænge Opdyrkningen ikke gjør større Fremgang, eller et kraftfuldere Agerbrug indføres.

Forresten fortjener det her at bemærkes, at Veile-Amt er det af Jyllands-Amter, der bedst har holdt sin Faarerace i dens oprindelige Reenhed.

Tre til fire Faarefold kom for nogle Aar siden i Gang, men bleve snart lagte til Side igjen, fordi man troede, derved at kunne holde Faarene paa almindeligt Tøiregræs, hvilket naturligviis ikke gik an. I Sommeren 1820 gjorde jeg en Prøve med at holde en 30 Faar og Lam i Fold fra 20de Juli til 29de September. I Førstningen maatte Faarene selv afæde de staaende Vikker. Men, da Flytningen af Foldet (20 Gange om Dagen) medførte for megen Uleilighed, blev, efter en Maaneds Forløb, anbragt en Hække foran hvert Fold, og Vikkerne af Røgteren slagne og bragte derhen, hver Gang han gik ud at flytte Kørne. Saaledes sparedes megen Tid og Uleilighed, og havdes tillige den Fordeel, at Gjødsken faldt jevnere, da Foldene kun flyttedes 3 Gange om Dagen. — Det hele Forsøg faldt ellers ret godt ud: Faar og Lam forbleve i god Stand, og den eneste Uleilighed, jeg sporede, var, at Faarene i Regnveir laae vel skidne. — Imidlertid troer jeg dog, at, hvor det kan gaae an, vil man være bedre tjent med at bruge Staldfodring i Huus, og finde den mere bequem samt mindre tidspildende, især naar den iværksættes i Forening med Hestenes eller Qvægets Staldfodring. Faarene skaffes desuden derved lettere et tørt Leie. Men denne Sag

er endnu saa godt som ubekjendt her. I Olsted Præstegaard har et dermed gjört Forsøg ikke havt det forønskede Udfald. Faarene svedte umaadeligen, og Ulden blev meget ureen. — Sandsynligviis har der manglet frisk Luft og Strøelse i Faarestien. Mig er Sagen lykket over Forventning.

21.

Udbreder Haugedyrkningen sig? Hvor store ere de Hauger, Bønderne i Almindelighed anlægge eller have anlagt?

Haugedyrkningen gjør vel nogen Fremgang, da Bonden faaer mere og mere Smag for Nydelsen af Haugeurter; men man seer dog endnu mange Bønder at kjøbe Gulerødder, Hvidkaal, Timian, Løg o. s. v. — De Hauger, som anlægges eller ere anlagte, ere gjerne paa ½ til 2 Skpr. Land; en Størrelse, der, forsaavidt derpaa kun agtes dyrket Kjøkkenurter, unægteligen er tilstrækkelig, da ingen Afsætning kan ventes i Kjøbstæderne, der selv have store Hauger, især Colding og Fredericia.

Den østre Deel af Nørvang-Herred, samt den nordre Deel af Bjerge- og Hatting-Herreder, have forekommet mig at bekymre sig mindst om Haugedyrkning; ventelig fordi den hyppige Færsel med Horsens saa let giver Leilighed til at forsyne sig, for en Bagatel, med de fornødne Kjøkkenurter, som dagligt i stor Mængde tilføres denne Stad fra Steensballe-Gods i Hads-Herred. Derimod har jeg med Glæde bemærket en Deel gode Kjøkkenhauger hos Bønderne i Vesteregnen, hvori, foruden Grønkaal, endnu fandtes en heel Deel Kaalrabi, noget Hvidkaal, Gulerødder, Petersilie, Timian o. s. v. — I den søndre Deel af Amtet begynde Bønderne ogsaa at anlægge gode Kjøkkenhauger, og det er at haabe, at Dyrkningen af Haugeurter endnu meer vil udbrede sig; thi overalt spores Lyst dertil, især hos de Husmødre, som have lært at kjende den Fordeel, en vel forsynet Hauge yder i Husholdningen. Ligeledes kan Exemplet af de gode og veldyrkede Hauger, man næsten paa alle store Gaarde, Præstegaarde, Skolelodder rc. støder paa, ikke heller blive uden Virkning.

Frugthauger findes kun i betydelig Mængde i Bjerge-Herred og nogle af de til samme grændsende Sogne i Hatting-Herred. Med sand Fornøielse kommer man igjennem de med Træer af alle Slags tæt beplantede Landsbyer, og fryder sig ved Synet af den herlige Frugt, som ved sin Tyngde bøier Grene og Træer til Jorden. Dog er det især Staubye-Sogn, som i sine Skove ved Veile-Fjord har de største Frugthauger. De tilhøre smaa Parcellister, hvoraf nogle endog avle 50 til 100 Tdr. Frugt aarligt. Især produceres en stor Mængde Blommer, men af et sødt Slags, og som, tørrede, blive snre. — Frugten afsættes for en Deel i Veile og Horsens; noget lidet kjøbes af Skipperne, men det meste afhændes til Aalemænd fra Vesteregnen. Frugten er ikke den bedste. Dog gives nogle fine Sorter, f. Ex. Gravenstener.

I Egnen imellem Fredericia og Veile have Landsbyerne Pjedsted, Brøndsted, Ankjær, Sillerup, Follerup, Taulov m. n. fl., smaa Frugthauger, som i gode Aar frembringe nogle hundrede Tønder Æbler til Salg, men som for det meste ikkun ere brugelige til Cider og Edike, hvortil de ogsaa afbenyttes af et af vore drivtigste Handelshuse i Fredericia.

Naar Herregaardene, Præstegaardene og de Eiendomme, som ere i Hænder af Mænd udenfor Bondestanden, endnu føies hertil, er forresten Frugtavlen høist ubetydelig. Vester-Egnen kan, faa Tilfælde fraregnede, naturligviis ikke befatte sig dermed, og i andre Egne er det ikke heller sagt, at Beliggenheden altid er passende, de Steder, som ere udsatte for Nattefrost, især iberegnede. Imidlertid er det dog udenfor al Tvivl, at mange Gaarde og Byer, især i den sydøstlige Krog af Amtet, let kunde skaffe sig passende Locale til Frugthauger. Men, skal Egnens Forsynelse med lidt Frugt ikke være den eneste Hensigt dermed, maa der lægges Vind paa fine Frugtsorter, der ere skikkede til Forsendelse! — Dog, hele Egnen, ja hele Amtet, mangler en Planteskole,*) og, saalænge denne Mangel ikke afhjælpes, er der ikke at tænke paa Plantning af Frugttræer. — En ung driftig Skoleholder kunde derfor gjøre

*) Den paa Præstegaarden i Hveissel-Sogn er ikke mere til.

sig fortjent og vist høste Nytte af at anlægge en Træskole; men maatte tillige paatage sig at undervise Bonden i Anlægget af Frugthauger.

Hvorledes det staaer sig med Humlehaugerne har jeg forhen berørt.

22.

Gives der i Egnen Skov, som kan afgive Brændeveed og Gavntræ? eller nye Skovanlæg? Tørveskjær til egen Forbrug eller til Salg? Tænkes der paa Plantninger af vilde Træer, saavel til Hegn, som i sluttede Plantninger paa 2, 3 til 4 Skjepper Land, til Gavntræ og Brændsel?

Veile-Amt er, siden Aarhuus-Amts Deling, det skovrigste i Jylland. Jstrd. S. Bruun fastsætter dets Skovplan til 31,089 Tdr. Land, som dog ere meget ulige fordeelte. Det store Nørvang-Herred har saaledes meget lidt deraf. Kollerup-Bye, Brandbjerg, Laage, Agersbøl, Hvolgaard, Staugaard, Minsstrup og Alsted-Gaard have maaskee i alt neppe 500 Tdr. Land Skov, som kan afgive Brændeveed og Gavntræ, og deraf har Brandbjerg, som støder til Tyrrild-Herred, alene 184 Tdr. Land. Hvolgaards og Staugaards Skove ere meget udparcellerede til Omegnens Bønder. Østersnede-Sogn har et stort Krat, som, behørigen fredet, maaskee engang kunde blive til god Skov. Sagen fortjente at tages under nærmere Betragtning af vedkommende Lodseiere. — De vestlige Sogne derimod ere aldeles blottede for Skov, saa at man neppe øiner et Træ. Bakkerne ved Nykirke ere paa nogle Steder begroede med lave Egebuske, men som ingen Vei komme. Det samme er Tilfældet i flere Sogne, og der paastaaes endog, at her har staaet Skov i Fortiden. Saaledes skal f. Ex. Præstegaardens Skov i Tyregoed-Sogn have leveret, for circa 70 Aar siden, smaa Egebjelker til Gaardens Bygning. Odelæggelsens Vederstyggelighed hjemsøgte denne, som saa mange andre Skove, og nu er Rudera: Krat, og bliver Krat! Saaledes udtrykker sig Stedets Præst, Hr. Rahbek. — Imidlertid forekommer det mig dog meget usandsyn-

ligt, at der overalt, hvor der findes Krat, skulde have staaet Skov i Fortiden, i det mindste Skov, som fortjente Omtale. Jordsmonets ringe Beskaffenhed, blandet med Al, og uheldige Situationer mod Vesten-Vind, maae dog stedse have virket lige ufordeelagtigen paa Træverten; saa at den Skov, der i fordums Tider kan have været i disse Egne, i det Hele dog ikke maa have været af Betydenhed; og vist aldrig, selv hvor den var bedst i Grøde, har kunnet maale sig med Osteregnens skjønne og ranke Træer. Det Beviis, man fra disse foregivne Skove søger at udlede for Muligheden af nye Skovanlæg i Vesteregnen, forekommer mig derfor at staae paa temmelig svage Fødder.

Men er Nørvang-Herred fattigt paa Skov, er det ulige mindre Tyrrild-Herred des overflødigere forsynet dermed. Selv dets vestligste Punct, Lindballe-Sogn, har betydelige Skove, men som man, efter hvad der er forsikkret mig, af al Magt stræber at ødelægge, saa at om et halvhundrede Aar maaskee ingen Skov vil findes her meer. Naar Randbølle-Sogn undtages, ere alle andre mere eller mindre forsynede med Skov. Saaledes Engelsholm og dens Ladegaard i Nørup-Sogn, Kjelkjær i Bredsten-Sogn, Høigaard i Greis-Sogn, Leerbæk i Hover-Sogn og Grundet i Hornstrup-Sogn, der alle have en betydelig Mængde slagbare Træer i bedste Grøde; men hvoraf dog kun de to sidste have virkelig Nytte, da de andre have for langt til Kjøbstaden, og følgelig maae tage til Takke med Afsætningen til Vesterboerne, hvilket, fordi Osteregnen concurrerer med dem heri, med de nærværende Priser paa Træ, bliver saa meget ubetydeligere i Henseende til pecuniair Fordeel. Jellinge-Sogn, som ligger lidt nærmere, har en stor Skov, men som først nylig er udskiftet og taget under Fredning. Meget slagbart Træ findes dog ikke i den. — Hover-Sogn har havt betydelige Skove tæt udenfor Veile, men som alt længe have været borthugne, saa at man, hvor fordum høie, ranke Træer med deres Top hævede sig til Skyerne, nu ikke øiner andet end nøgne Bakker, som deels ere tagne under Plov, deels tilgroe med Lyng. — Det samme gjelder om Landsbyerne N. Vilstrup i Skibet-Sogn, og Bredballe

Hornstrup-Sogn, som altsaa ikke have megen Skov tilbage. — Gadbjerg-Sogn, som støder til Lindballe-Sogn i Vesten, har, foruden en, Hovedgaarden Revsdrup tilhørende, smuk, ung Ege- og Bøgeskov, endnu et stort Egekrat, Tykøiet-Krat kaldet; men som for Tiden ikke afgiver andet end unge, knudrede Ege til Klove eller Træbindsler for Qvæget i Staldene. Imidlertid viser dog et Stykke af samme, som af Hr. Generalkrigscommissair Petersen til Engelsholm er taget under Fredning, at her kunde blive smuk Skov; hvilket er saa meget sandsynligere, som Bakken, hvor Krattet ligger, skaffer Læ for Vesten-Vind. — Veile har to betydelige Skove, hvoraf den ene især har været behandlet godt og er i god Grøde. Den anden er først nyligen taget under Fredning, da Søndermarken, hvortil den støder, hidtil tjente til Fælledsgang for Creaturer. Aarlige Udviisninger efter Grundtaxten skaffe Veile-Byes Indvaanere en Deel af deres Brændsel fra disse Skove, dog ikke nok til at de kunne hjælpe sig dermed.

Jerlev-Herreds 4 Sogne have alle en Deel Skov, ja nogle Byer endog Overflødighed deraf. Saaledes Høien-Sogn, som i det mindste har en stor Skovplan, men, liig alle tæt ved Veile beliggende Sogne, med faa slagbare Træer. Ufred er her til stor Hinder for Skovenes Opkomst, da Alle benytte sig af Græsningen i Sommermaanederne. — Jerlev- og Odsted-Sogne have nogle smaa Skove, dog ikke meget mere end til Huusbehov. — Derimod har Bølling, i Egtved-Sogn, en stor Mængde Skov, som dog af Nogle paa det skammeligste mishandles ved at de endog hugge for Fode. Imidlertid er Mængden af ung Skov endnu betydelig og for det meste i god Grøde. Egtved-Bye selv har ogsaa en liden Part heri. Men hele den vestre, altsaa største Deel af Sognet, hvor Hedeegnen begynder, er dog skovløs.

Det skovrigste Partie i hele Amtet er Egnen imellem Fredericia, Veile og Colding, altsaa Elboe-, Holmans- og en Deel af Brusk-Herreder. Hvert Sogn, ja jeg tør sige hver Bye, har her Skov, for det meste i den bedste Grøde. Især haves herlig Ungskov til Brambdrup, Dyrehaugsgaarden, Vinf, Høirup, Hostrup, Smidsdrup, Velling, Svinholt, Skjærup,

Staustrup m. fl. Men de største Skove, som levere det meste Brændsel til Salg, ere dog Vinding-, Ankjær- og Trelde-Skov ved Veile-Fjord. Til Fredericia hører en lille Skov, Fuglsang kaldet, ½ Miil fra Byen, som dog mere maa betragtes som Lyst- end Gavn-Skov. I Trelde-Skov eie derimod mange af Fredericia Indvaancere Parceller, som forsyne dem med en Deel Brændsel. — Alle disse Skove bestaae for det meste af Bøgetræer og en Deel Elle. Dog findes ogsaa Ege, især i Trelde-Skov. I Velling-Skov ere mange Æske og nogle Elm. — Udskiftning er, paa nogle faa Undtagelser nær, overalt tilveiebragt, men har ikke altid havt Skovenes Indfredning til Følge, da mange bruge deres Skovlodder til at græsse Unggvæg deri. Blandt de endnu uudskiftede Skove maae bemærkes: Svinholt-Skov, Trelde-Skov og Hostrup-Skov, hvis Udskiftning forhindres ved en Proces, der alt har varet i mange Aar. Ufred begaaes endnu i Velling-Skov, Skjærup-, Vinding-, Ankjær-, Lilleballe-, Sønder-Vilstrup-, Høirup og nogle andre Skove.

I den vestlige Deel af **Brusk-Herred**, har kun det yndige Starup-Sogn betydelige Skove, som for det meste ere meget vel vedligeholdte. Derimod ere de magre Harth-Nebel- og Alminde-Sogne meget bare, og have ingen eller i det mindste ubetydelig Skov. Dog slipper Skovegnen endnu ikke her; thi mere vestligt i Riber-Amt, have Naboe-Sognene, Leierskov og Jordrup, endnu store Skove.

Hatting-Herred er temmelig fattigt paa Skov. Thirsbek har kun lidet tilbage af sine fordums betydelige og skjønne Skove. Imidlertid er denne Rest dog godt indfredet og tæt begroet med frodige unge Træer. Ussinggaard og Bygholm have ogsaa nogen Skov, sidste i Olsted-Sogn. Villiamsborgs Skove ere ikke længere af Betydenhed; men, som de foregaaende, dog i god Grøde.

Af Veile-Amts 8 Herreder, har **Bjerge-Herred** de skjønneste og største Skovrevierer i sammenhængende Strækninger, som afgive en betydelig Mængde Brændsel og Egetømmer til Salg og Forsendelse. Deres Beliggenhed er for det meste langs med Havet, Transporten altsaa beqvem. —

Til **Staubye-Sogn** haves betydelige Skove, tilhørende nogle Selveiere, især i Roden-Bye. — **Rosenvolds** store Forstrevier indeholder, foruden Bøg, mange gamle Ege, hvoraf nogle endog ere hule af Alder. Det 6 à 700 Tdr. Land store Skovareal er indhegnet. Dog græsse en Deel Qvæg i samme, men, som det forekom mig, uden Skade for Skoven, da Træerne for det meste staae tæt nok. — **Barretskovs**, for en Deel Aar siden, stærkt medtagne Skove afgive for Øjeblikket Synet af den frodigste Vegetation. Forstkyndige have erklæret, at Mage hertil neppe findes i Danmark. Aarsagen til den stærke Grøde maa sandsynligviis søges i det mergelagtige Underlag. Skovbestanden er Bøg, Elm, Esk, Eeg, vilde Kirsebærtræer og enkelte Ahorn og Lind. Men, da det ikke er længe siden Skoven var ophugget, findes, som en Følge heraf, for Øieblikket intet uden unge Træer, tilveiebragte ved Fredning; thi hele Skoven er fortræffeligt indhegnet. Det 700 Tdr. Land store Skovrevier afgiver altsaa intet til Salg. — **Palsgaard** har 250 Tdr. Land stor Skov med Bøg, Elm og Eeg. 70 Ege bleve her for 5 Aar siden solgte til det Kongl. Admiralitet for 1100 Species. — **Jensgaard** har en ligesaa stor Skov, meget vel behandlet, og riig paa Tømmer og Brændsel, da der i mange Aar ikke har været hugget i den. — **Boller** og **Møgelkjær** have en overordentlig stor Mængde Overskov, som for Øieblikket afgiver meget Brændsel og Egetømmer til Salg. Paa den saakaldte Bjergelie er en herlig Fredeskov, men som endnu er meget ung. — Desforuden have Orumgaard, Orumbye, Borksminde, Skjærrildgaard, Kalsbøl m. fl., alle beliggende i det Indre af Herredet, nogen Skov, men som hverken, i Henseende til Træernes Størrelse, Frodighed eller Mængde, udholde Sammenligningen med de forannævnte.

Af alt dette følger, at Skovene i Veile-Amt ere i en temmelig god Tilstand. Vel er Behandlingen ikke altid den bedste, men Skaden, som tilføies, i det hele dog ubetydelig, og kan ikke sammenlignes med de Ødelæggelser, som i fordums Dage fandt Sted. Dette maa uden al Tvivl tilskrives Forordningen af 27de Septbr. 1805, just ikke fordi den altid

overholdes, men fordi Frygt dog holder de Fleste tilbage fra at forgribe sig formeget paa deres Skove. — Imidlertid troer jeg dog, at et saa stort Indgreb i Eiendoms-Retten, som det, benævnte Forordning fører med sig, ikke er nødvendigt til Conservationen af vore Skove. Erfaring lærer, at, i hvor meget der hugges, tilgroer Skovbunden dog snart igjen, naar kun Creaturerne holdes derfra. Dette bevise de bedste af Nutidens Skove, og følgelig er det mere Fætanden, end Oxen, der skader. Det er desuden umueligt at have et saadant Opsyn med Skovene, som Forordningen, for at overholdes, udkræver. Amtmændene vilde allerede have nok at bestille hermed det meste af Aaret, og Angivelser vil man dog ikke have opmuntret.

Min Mening er derfor, at man, uden Fare for Skovenes Defraudation, kan give Besidderne mere Raadighed over deres Eiendomme; og høist behøver at fastsætte Mulkter for dem, der hugge for Fode, eller forsømme at frede deres Skove i rette Tid. Men nødvendigt blev det, nøie at bestemme, hvad der forstaaes ved at hugge for Fode, samt naar Trangen til Fredning kan antages at være forhaanden. Det vil maaskee synes, at man altsaa ligesaa godt kunde lade det blive ved det Gamle, naar man kun holdt lidt Øie med, at Skovanordningerne ikke for aabenbart overtraadtes. Men en saadan stiltiende Erkjendelse af Lovens Ufuldkommenheder er vanærende for Staten, og svækker den Agtelse, Borgerne maae have for alle offentlige Foranstaltninger.

Ny Skovanlæg og sluttede Plantninger paa nogle Skpr. Land høre endnu til Sjeldenhederne her i Amtet. Det var imidlertid meget at ønske, at denne Sag maatte komme i Gang; thi der gives mange Situationer, som godt qualificere sig hertil, og som ikke vel lade sig afbenytte paa en fordeelagtigere Maade. Jeg mener ikke hermed vore sandede Heder i Vesten; men de mange nøgne, tildeels steile Bakker ved Veile, Bredballe, Thirsbæk, Hover, Leerbæk-Mølle, Høien og Vilstrup m. fl., som, tilplantede med Naaletræer, vilde blive af

uvurdeerlig Værdie for Besidderne. Kunde der fra det Offentlige gjøres noget til denne Sags Fremme, var det meget at ønske. Maaskee der ogsaa her lod sig finde Udveie til en Foranstaltning, som den, det Kongl. Landhusholdnings-Selskab iværksætter med Skovanlæggene paa Amager.

De betydeligste af vore nye Skovanlæg ere de Kongelige Plantager i Randbølle og Nørup-Sogne, hvorpaa alt i meer end en Snees Aar ere anvendte store Summer. Men med Smerte bliver Fædrelandsvennen det Lidet vaer, som Kunst og anstrænget Flid i saa lang Tid have udrettet. Endnu maa Haabet vel ikke opgives. Men forrige Skovrider Randrup, kjed af de mange mislykkede Forsøg, skal dog have erklæret Sagen for uiværksættelig. Hr. Brühl, som for Tiden bestyrer Plantagen, mener, at man har begaaet den Feil at plante Fyr istedetfor Gran, som stikker mindre dybt med sin Rod, og følgelig ikke saa let naaer Alen. Imidlertid lader det dog ikke til, at denne Mening er fuldkommen grundet; thi ogsaa de Gran, som have staaet næsten i 20 Aar, ville ikke ret frem. Naar de have naaet en vis Høide, tage de vel til i Omfang, men voxe ikke længere, og Toppen gaaer ud. Enkelte Pletter med leret Underlag have vel en frodigere Vært; men netop dette viser Grundens Indflydelse paa de unge Træer.

Den Fremgangsmaade bruges nu, naar man planter, at gjennembore eller grave Alen. Om dette vil have Indflydelse paa en frodigere Vært af Træerne, vil Tiden afgjøre. Ligeledes bortruskes Lyngen, hvor den kunde qvæle de spæde Planter. Men, uagtet al denne Flid, forekom de unge Graner mig dog meget sygelige, og en 40,000, som 1821 bleve plantede, holdt ikke Tørken ud. — Hr. Brühls velmeente Iver for denne Sag fortjener vist at berømmes, og det var at ønske, at saavel han, som Fødelandet, maatte høste Frugter deraf. Men, naar man seer det Lidet, der i 25 Aar er udrettet, kan det undskyldes, at man med Mistroe betragter det hele Anlæg. Skulde derfor, efter en halv Snees Aars Forløb, Sagen endnu ikke love bedre, vilde det maaskee ikke være af Veien at prøve, om de Udgivter, Plantagen ved Randbøl foraarsager, ikke med mere Held lode sig afbenytte til de foran om-

talte Bakkers Tilplantning, eller ogsaa til Vedligeholdelsen af den store, for Vesteregnen saa vigtige Skov i Lindballe-Sogn. Forfatteren vil hermed ikke have sagt, at Anlægget af Skove i Hedeegnene ganske bør opgives. At Træer ogsaa der kunne voxe, ja endog opnaae en betydelig Høide, haves Beviis nok for; saaledes i S. Omme, et af de vestligste Puncter i Amtet, hvor nogle store Sølvpopler tiltrække sig enhver tænkende Reisendes Opmærksomhed. Men netop saadanne Exempler vise ogsaa, at Fremgangen af Skovanlæg i disse Egne aldeles beroer paa, at der kan skaffes Læe, og at ingen Al findes i Underlaget. Forfatterens Mening er derfor: at store Skovanlæg neppe ville lykkes i Jyllands Vesteregn, men at de Vesterboere, som have passende Lokale, burde benytte sig af den opmuntrende Understøttelse, det Kongl. Landhusholdnings-Selskab saa velvilligen tilbyder dem til Anlægget af sluttede Plantninger i det Smaa.

Skovanlægget ved Nebelmølle er, næst det foregaaende, det ældste i Amtet. Plantagen er anlagt paa en leret, noget qvæget Bakke, med et Fladerum af omtrent 30,000 □ Alen. Et saare besværligt, og megen Vedholdenhed udfordrende, Arbeide har det været, at tilplante denne nøgne magre Bakke, da man, for at faae Træerne til at slaae an, har maattet bære megen Jord af et bedre Slags derop. Af 14000 unge Træer, som Tid efter anden ere satte, findes dog ikke meer end 5000 i Live endnu. De østre og nordre Sider af Anlægget tegne temmelig godt; de vestre og søndre ere meest tilbage. Dog lader det, som Sølv-Poplen og Bæveræspen godt modstaae Vinden, ja disse Træarter begynde endog at udbrede sig ved en Mængde Rodskud, som ere i god Grøde. — Eieren af dette Anlæg, Hr. Dannebrogsmand Vulff, er af det Kongl. Landh.-Selskab belønnet med et af dets Sølvbægere, og har desuden faaet en Foræring af 20 Pund Granfrøe fra det Kongl. Rentekammer.

I Uldum er paa Præstegaardsmarken anlagt en liden Plantage paa 1½ til 2 Skpr. Land, besat med Piil, Røn, Ell rc. — Paa Agersbøl plantedes 1822 i Skovaabningerne 1400 unge Æsk og Bøg, hvilket Arbeide siden er fortsat. — Lig-

nende Forbedringer iværksættes af Hr. Kammerrad Kjær i Hesselballe, Starup-Sogn.

Endeligen maa ikke forglemmes det, paa Hr. Amtmand v. Treschows Foranstaltning, i Efteraaret 1823 begyndte Skovanlæg, tilhørende Staden Veile. Dertil er udseet nogle Bakker med et Areal af omtrent 32 Tdr. Land. For at bestride Omkostningerne ved dette Anlæg, er der, paa Hr. Amtmandens Forslag, vedtaget, at Udviisningerne i Stadens ældre Skove herefter uddeles favneviis, Fagotbrændselet sælges, og Overskuddet, efterat Bekostningerne for Favningen ere fradragne, anvendes til det nye Skovanlægs Bedste. Saaledes havde man i Aaret 1823 160 Rbd. at disponere over. Fra det Kongl. Rentekammer har Hr. Amtmanden desuden modtaget 32,000 unge Graner, og til fremtidig Brug er anlagt en Planteskole ved Skovfoged-Huset i Byens nordre Skov.

Veile-Amt mangler ikke Tørveskjær; dog er denne Naturgave, ligesom Skovene, meget ulige fordeelt. Bjerge-Herred er meget fattigt paa Tørv, og, hvad deraf haves, er af en løs, svovlet Beskaffenhed. Raarup-Sogn er det eneste, som har overflødig Tørvejord. Bønderne, som i Almindelighed ikke eie Skov, maae derfor kjøbe Fagotbrænde af Herregaardene, og hente desforuden en Mængde Bøgtørv fra de betydelige Moser i Vesten, hvor et Læs, eller 1600 Stkr. Tørv, betales med 30 til 32 Lß. paa Stedet. Men, da af et saadant Læs samles en 3 eller 4, ja vel ogsaa 6 Tdr. Kul, hvis Værdie i det mindste kan anslaaes til 30 Lß., bringer denne Handel god Fordeel for Kjøberne, og Brændselet til at bage ved koster almindeligviis ikke meer end det, Transporten af Tørvene beløber sig til. — Til hver Skjeppe Rug, som bages, bruges en Snees Tørv. Følgelig har man nok af et Læs til at bage 10 Tdr. Rug! —

Hatting-Herred, og den østre Deel af Nørvang-Herred have noget meer Tørveskjær, men paa de fleste Steder dog ikke nok til at kunne undgaae Kjøb, hvilket er saa meget føleligere, som Egnen ikke er meget skovrig. Imidlertid har

dog Landsbyen Ølsted i Hatting-Herred betydeligt Tørveskjær, men som, af Mangel paa Afløb for Vandet, ikke lader sig afbenytte saa godt som ellers kunde blive Tilfældet. — Bygholm har ogsaa megen Tørv, i det betydelige Kjær, som gjør Skjellet imellem Skanderborg- og Veile-Amter; og, da Tørvene ere af en god Beskaffenhed, søges de meget af Omegnens Beboere. — Det store Kjær ved Uldum forsyner mange Sogne, saavel i Syd som Øst, med Brændsel; dog ere Tørvene ikke fri for at være noget svovlede. — Da Tørvemassen paa flere Steder i Hatting-Herred er for løs til at lade sig skjære i regelmæssig Tørv, er Æltning meget brugelig. Men jeg veed intet særdeles derved at bemærke.

Elboe- Holmans- og Brusk-Herreder ere, sidste især, meget rundeligen forsynede med Tørv. Næsten i alle Sogne haves Tørveskjær i Engene, men ei altid af bedste Beskaffenhed. Gode og store Tørvemoser, som afgive Brændsel til Salg, have Taulov, Høirup, Alminde, Harth og Vester-Nebel. Første afsætte deres Tørv i Fredericia, sidste i Colding.

Ogsaa Jerlev-Herred mangler ikke Tørv, men store Tørvemoser findes dog kun i Egtved Sogn, f. Ex. Bølling-Mose, Bøghvad-, Hjelmdrup- og Amhede-Moser ꝛc. Alle, men især første, levere fortrinlige Bøgklyner, som afsættes til Østerboerne. En Deel Tørvekul brændes her og finder god Afsætning.

Den vestre Deel af Nørvang-Herred har store Moser, f. Ex. Søedour- og Store-Lihme-Moser i Nørup-Sogn, Tøsbye- og Tofthøi-Moser, med et Par andre i Gadbjerg-Sogn, og Harritsøe-Mose i Givskud-Sogn, den største i hele Amtet, — man vil sige paa 50 Tdr. Land og derover. De øvrige vestlige Sogne have ingen Moser af betydeligt Omfang, og brænde for det meste Fladtørv, som afskrælles rundt om i Hederne paa side Steder. — Benævnte Moser, især Harritsøe-Mose, levere en stor Mængde fortrinlige Tørv, som afhentes af Østerboerne, endog fra de yderste Punkter i Bjerge-Herred. De ringeste benyttes til Brændsel, de bedste til at bage ved og til Tilvirkning af Kul. — Mange af Veile-Indvaa-

nere have Parceller i denne Mose, og hente en stor Mængde Tørv derfra. Ogsaa brændes Kul, som afsættes over hele Amtet og koster paa Stedet 6 til 8 Lß. Tønden. Under Krigen blev endog hentet Kul herfra til Odense. — Til alle de Smedie-Arbeider, som forefalde paa Landet, give Tørvekullene fuldkommen Varme. En Tønde deraf kan sættes ved Siden af 2 Skpr. Steenkul. Da sidste nu koste 18 Lß. Skieppen, sees heraf, hvor fordeelagtige Tørvekullene maae være for Forbrugerne, og af hvilken Vigtighed denne Industrigreen, formedelst den store Forbrug, er for Landet.

Det Ovenanførte viser os, at Amtets største og bedste Tørvemoser ere beliggende langs med Landeveien, som fører fra Colding til Viborg, altsaa paa Strøget, hvor den gode Egn slipper og den ringe begynder. Denne Omstændighed er af uvurdeerlig Nytte; thi laae disse Moser langt ud i Vesteregnen, vilde deres Afbenyttelse falde meget besværlig, og mange af Osteregnens Beboere blive nødte til at kjøbe det Brænde, som nu udføres. Des nødvendigere er en rigtig Behandling af vore Moser, for at denne Kilde til Velfærd ikke, ved skjødesløs Omgang, skal tabe sin nuværende Vigtighed. Hidtil har man i Almindelighed ikke sørget nok for at skaffe Vandet Afløb, saaledes at man har været nødt til at grave Pytter.

Imidlertid tager Pytgravning dog meer og meer af, og en regelmæssig Behandling af Tørvemoserne, især Søekastning, er alt paa flere Steder indført; ja vilde uden Tvivl snart blive meer almindelig, dersom det ikke undertiden faldt noget bekosteligt at skaffe Vandet bort. Blandt de Moser, som udmærke sig ved god Behandling, fortjene at nævnes Vester-Nebel-, Stalderup- og Raadehvad-Moser i Harth- og Nebel-Sogne; hvortil dog Udtørringen af de alt omtalte Dons- og Nebel-Søer meest have givet Anledning, uden at Eierne af disse Moser i mindste Maade have bidraget til Hovedgrøftens Opkastelse. Det er derfor høist ubilligt, at de ikke engang nu ville hjælpe til dens aarlige Oprensning.

23.

Er Huusfliden i god Fremgang? ere dens Frembringelser kun til egen Brug eller ogsaa til Salg? Hvorledes kunde Huusfliden opmuntres, for at Varerne kunde gaae mere i Handelen?

Huusfliden er overalt her i god Gang. Den vindskibelige Landsbye-Huusmoder sysselsætter sig og Sine om Vinteren med Forfærdigelsen af alle Slags Tøier og Lærreder, ja, de høiere Stænder og Kjøbstæderne selv, kappes i visse Dele heri med Landalmuen. Men intet Sted er Huusfliden mere udbredt end i Vesteregnen; især udmærke sig de til Hammerum-Herred stødende Brande- og Tyregoed-Sogne. Ere Dagens i stadig Virken tilbragte Timer udløbne, seer man her om Aftenen hele Husets Personale, unge og gamle af begge Kjøn uden Forskjel, sysselsat med Spinden, Karden eller Binden.

Huusflidens vigtigste Frembringelser i Øster-Egnen udgjøre: Vadmel, Tosæt eller Hvergarn (et Slags Tøi med Linned-Rendegarn og Islet af Uld), Hør- og Blaar-Lærred, samt en Deel Sengetøi. — I Vester-Egnen, hvor man ikke avler Hør, ere uldne Varer, saasom Vadmel, Sengedyner, Strømper, Nattrøier, Handsker rc., Hovedproducterne af den huuslige Vindskibelighed. — Kjøbstadbeboerne og de høiere Stænder lade især gjøre Lærred, Dækketøi og Tosæt.

Overalt klæde Mandfolkene af Bondestanden sig i Vadmel, til daglig Brug ufarvet, til Høitid altid blaa, dog kun i Osteregnen; thi den nøisomme Vesterboer tager til Takke med graameleret Vadmel, hvortil, for ogsaa at spare Farvelønnen, holdes nogle sorte Faar paa hver Gaard. — Fruentimrene i Osteregnen klæde sig i Tosæt, snart stribet, snart af een Farve; vesterpaa derimod i Vadmel, Trøien af graa og Underklæderne af kraprød Farve. Røde, uldne, strikkede Ærmer, med et kort Livstykke af Tosæt, ere meget almindelige i Osteregnen, og klæde ret vel. Forklædet er til daglig Brug af hjem-

megjort Tøi eller Lærred, til Stads af rød- eller blaastribet Kramlærred. Til daglig Brug bæres blaatrykkede Lærreds-Halsklæder, undertiden ogsaa hvide, men til Stads af Bomuld eller Silke. Hoved-Pynten er den, der koster meest, da dertil udfordres Silkebaand, Kniplinger m. m. Imidlertid spares dog, saa meget som mueligt, herpaa; thi de unge Piger gaae hjemme, i det mindste i Morgenstunden saalænge det grove Arbeide varer, med blottet Hoved. I den nordlige Deel af Bjerge- og Hatting-Herreder, bruges til daglig et Slags Hovedtøi af grovt, rødblommet Kattun. — Kun til stor Høitid, Bryllupper eller Barsler, udstaffere undertiden vore Bønder-Koner eller Piger sig med alskens broget Stads, men som de Fattige for det meste dog laane af de mere Formuende, og som hos disse ikke sjeldent gaaer i Arv fra Moder til Datter og Datterdatter.

Man seer heraf, hvor betydelig Forbrugen af Huusflidens Frembringelser er, i Sammenligning med de udenlandske Varer, der benyttes, og altsaa, hvorlidet den Luxus, Bonden fører, har at betyde. Sammes Indskrænkning, hvor meget der end ivres derfor, kan altsaa kun have saare ringe Indflydelse paa vore Bønders Velstand, og overhovedet er det ikke ved saadanne Bagateller, at et Land kan hæve sig. Om den danske Nation frasagde sig Nydelsen af enhver fremmed Vare, blev den derfor lige fattig. Thi det er Omsætningen af Varerne, der skaffer Overflod og Velstand, ikke Frasigelser eller Gnierier! Sandt nok, denne Omsætning har lidt et betydeligt Afbræk, men standset er den ingenlunde, og bedre at oplive den paa ny, end ved Forbud og Indskrænkninger at slukke den sidste Glimt af Handel. Kan Bonden betale fremmede Fabrikata og kjøber han dem, skeer det vist ikke uden Fordeel for ham, og i saa Fald seer jeg ikke hvad Skade derved afstedkommes. Og kan han ikke betale, vil han nok lade være at kjøbe, men selv tilvirke sin Klædedragt, saaledes som nu for Tiden finder Sted.

Naar de ovenfor anførte vestlige Sogne undtages, strækker Huusflidens Frembringelser sig dog kun til Egnens egen Forbrug; thi det Lærred, den Vadmel, eller den Tosæt, som Bønderne have tilovers, og som bringes til Markederne, sæl-

ges for det meste til Omegnens Tjenestefolk og Kjøbstæd-Almuen. Derimod tilvirkes i Brande- og Tyregoed-Sogne en stor Mængde Strømper, som i fordums Dage afgave en meget søgt Handelsvare, men som det nu falder høist vanskeligt at afsætte, da istedet for en halv Snees Holstenere, som aarligen pleiede at komme til Brande, for der at indkjøbe Strømper, nu ikke sees meer end to eller tre, der ydermere byde saa lave Priser, at den raa Uld næsten lader sig anbringe lige saa høit. Derfor hvile nu for Tiden store Oplag af Strømper hos de Hjemmehandlende, og istedet for at den selvavlede Uld forhen ikke slog til, men mere maatte kjøbes fra Naboesognene, finder man nu neppe Opmuntring til at forarbeide den paa Stedet frembragte. — Lyst til at fremme Flid, gav for nogle Aar siden Hr. Pastor Rahbek i Tyregoed den Idee, at aabne en Strømpehandel paa Kjøbenhavn, formodende at dette maatte give et bedre Udbytte, end at gaae med Strømpebylten paa Nakken fra Provinds til anden. Flere fandtes villige til at indgaae i dette Forslag, men det første Parti, som til en Prøve gik over, blev solgt under Indkjøbsprisen, og dermed standsede det Hele.

Paa en Gaard her i Amtet, hvor aarligt en 3 à 400 Alen Tøi og Lærreder forfærdiges, og nøie holdes Bog over alt, hvad dertil medgaaer af raae Producter, Arbeide og Penge, havde man samlet følgende Data, denne Sag betræffende. I Aaret 1821 kostede en Alen almindeligt Hørlærred, 5 Qv. bredt, at forfærdige, 8 Lß. Blaarlærred $4\frac{1}{2}$ Lß., Sækkelærred af Skjætteblaar, 5 Qv. bredt, $2\frac{3}{4}$ Lß. Blaastribet Forklædetøi, 7 Qv. bredt, 14 Lß. Crt. Vadmel, 5 Qv. bredt og blaafarvet, 24 Lß. Crt. — I Aaret 1822 kostede en Alen, 4 Qv. bredt, graastribet Buretøi, halv Linned, halv Uld, $9\frac{1}{2}$ Lß. Sækkelærred af Skjætteblaar, 5 Qv. br., $2\frac{3}{8}$ Lß. Hampelærred, 5 Qv. bredt, $4\frac{1}{2}$ Lß. Blaarlærred, $4\frac{1}{2}$ Qv. bredt, $4\frac{3}{8}$ Lß. Hørlærred, 5 Qv. bredt, $7\frac{5}{8}$ Lß. Tosæt, ægte mørkeblaat, 7 Qv. bredt, $15\frac{1}{2}$ Lß. o. s. v.

Disse Productionsbekostninger overgaaes kun lidet af de gangbare Priser paa Vareartiklerne, og det er desværre kun alt for sandt, at simpel Dagleie ofte indbringer meer end al

den Flid, der anvendes paa Forfærdigelsen af hjemmegjorte Varer; saa at, dersom det ikke var for at undgaae rede Udgivter, benytte ledige Timer, og være forvisset om de til Stofferne brugte Materialers Godhed, Huusfliden vilde være langt mere indskrænket.

Af alle Opmuntringer til Huusflidens Fremme, vilde derfor ingen virke mere, end Tilveiebringelsen af en mere lønnende Afsætning. Men vanskeligen vil denne findes. Tosæt og Vadmel ere Varer, som overalt forfærdiges i Mængde, og hvis Brug er saa udbredt som den vel kan blive, da endog mange Familier uden for Bondestanden kæde sig heri. At opmuntre til Forfærdigelsen af Vadmel, var desuden at modarbeide vore Klædefabrikker, der dog paa Grund af Maskinarbeidet, stedse ville beholde Overvægten, saavel med Hensyn til Producternes Qvalitet, som deres lave Priis.

Ogsaa Strømpebindingen synes snart at ville blive indskrænket til egen Forbrug. Vel fandtes i dette Foraar paa een Gang en fornyet Afsætning af denne Vare til Udlandet, men neppe vil det blive Vesterboerne længere mueligt heri at concurrere med de saa meget udbredte Væveanstalter af dette Slags i Tydskland. Denne Tingenes ny Gang er saare beklagelig, især da det maaskee vil falde Vesterboerne vanskeligt at finde nye Erhvervsveie til at erstatte det derved lidte Tab.

Derimod kunde maaskee Afsætningen af Lærred forøges noget, dersom man beflittede sig paa Frembringelsen af bedre og finere Varer. Her indføres ikke lidet fremmed Lærred. Forbrugen maa altsaa være større end Frembringelsen. Men deels har man intet Begreb om fine Lærreders Tilvirkning, deels væver man, under nærværende Omstændigheder, ikke gjerne noget, der fører Risico med sig. Lærredshaller, som de i Odense- og Randers-Amter oprettede, vilde sandsynligviis anspore til bedre Varers Frembringelse. Ogsaa vilde det give et mægtigt Stød fremad, dersom Forbrugen af Lærreder til Armeen erstattedes af Landets egne Frembringelser. Hallede Lærreder burde under alle Omstændigheder foretrækkes de udenlandske, selv om de kostede lidet mere; thi det feiler neppe, at den høiere Priis igjen erstattedes af en bedre Qvalitet.

Af alt dette følger, at skal der udrettes noget gavnligt til Huusflidens Opkomst hos os, bør de Foranstaltninger, dertil træffes, ikke saa meget gaae ud paa forøget Anstrængelse i dette Fag, som paa en mere fuldendt Tilvirkning af denne Industrigreens Producter, saa meget mere som Afsætningen af de tilvirkede Stoffer eller Tøier derved alene kan ventes fremmet; thi kan dette ikke bevirkes ved Varernes Godhed, vil det neppe opnaaes af vore Priser. Tydskland, især Vestphalen, leverer en stor Mængde ringe Lærreder til lige saa ringe Priser. Danmark bør ved Boniteten af sine Lærreder stræbe at naae en bedre Betaling.

Dette Princips Rigtighed synes saa temmelig almindeligt at erkjendes. De Forslag, Forfatteren her kunde have at fremsætte til Forædlingen af Hjemflidens Frembringelser, stemme derfor overeens med hvad der allerede af Andre er foreslaaet, ja tildeels ogsaa udført, saasom: Oprettelsen af Lærredshaller, Udbredelsen af Talhaspen, Væverne Forsyning med gode Ritter, Oplærelsen af dygtige Væverne, Indførelsen af Vægt, istedet for Tal, ved Strømpehandelen rc. — For Fædrelandsvennen vil det være kjært at erfare, at Veile-Amt kan vente at see alle disse Midler satte i Virksomhed til dets Huusflids Fremme. Fra General-Toldkammer- og Commerce-Collegium har man modtaget Haab om en Lærredshalles Oprettelse, saasnart Hallerne i Odense og Randers have afgivet noget fyldestgjørende Resultat. Ogsaa med gode Ritter er bemeldte Collegium villigt at lade Amtet forsyne. Veile-Amts landoeconomiske Selskab vil aarligen i nogle Aar lade uddele en 30 til 40 Talhasper. Løfte om Antagelse af nogle Lærlinge fra Veile-Amt paa Væveanstalten i Kjøng er givet; og i Vesteregnen have Strømpehandlerne begyndt at indføre Vægt ved Kjøbet af uldne Varer.

Ved saadanne Midler er det, at vor Huusflids-Industri, efter al Sandsynlighed, kan opnaae den Fuldkommenhed, der passer for vore Forhold. Men at man, henreven af blind Patriotisme og forkerte Anskuelser af National-Velstanden, vil have alle Hænder til at føre Rokken, eller i dyre Domme tilveiebringe Spindere og Væverne, er stridende imod Fornuft,

er ikke at vide hvad man gjør. De Lande, som udmærke sig ved udbredt Kunstflid, ere ingenlunde de lykkeligste. Stedse afhængige af Handelens Gang, ere de hvert Øieblik udsatte for Standsning i deres Erhvervsveie. Schlesiens, Vestphalens og Irlands Tilstand er ikke saa misundelsesværdig, at en lignende Skjæbne maatte ønskes over vort Fødeland. Kartofler med Salt og Vand, til Vederqvægelse ved saa eensformigt, og derved saa trættende et Arbeide, som at hænge ved Rokken fra Morgen til Aften, kan ingen tillokkende Opmuntring være for Mennesker, der, takket være Forsynet, nyde bedre Dage. Saalidet Agerbruget for Øieblikket end lønner sig, skaffer det dog sine Dyrkere Overflod paa Livets første Fornødenheder, og giver altsaa ikke saa let Leilighed til Armod. — Hermed vil man ingenlunde have sagt, at Huusfliden ingen Opmuntring fortjener. At ledige Timer anvendes til en nyttig Production, at Trængende skaffes Fortjeneste i de Tider af Aaret da Markarbeidet standser, eller at den, der ikke har Leilighed og Evne til at fortjene Livets Ophold paa anden Maade, frembringer Huusflidsproducter, fortjener al Roes, er høist gavnligt. — Men Kunstfliden bør ikke hæve sig paa Agerbrugets Bekostning, ligesaa lidet som Agerbruget bør favoriseres frem for hiin. Det System, Danmark, for at hæve sin Industri, har at følge, bør være **det naturlige**, og de Indskrænkninger, en forældet, med Tiderne ikke længere passende, Lovgivning sætter i Veien for Vindskibelighed, altsaa ryddes til Side. Herved ville de Mennesker, som ere overflødige ved Jorddyrkningen, finde Leilighed til at kaste sig paa andre Næringsveie, og udvide Skibsfarten, Handels- og Fabrik-Industrien, især dersom den saa ædle Iver, med hvilken Almeen-Oplysningen nu for Tiden fremmes, ikke i Fremtiden maa kølnes. — Saaledes løber man ikke Fare for at nedbryde paa den ene Side, hvad man paa den anden har søgt at fremme; thi i Afvigelserne fra hiint System ligger Nøglen til den Gaade, hvorfor Industrien, uagtet det meget, der ofte anvendes paa dens Opkomst, endnu paa mange Steder er saa langt tilbage.

24.

Findes der udmærkede Agerdyrkere i Egnen? baade af de større Godseiere og mindre Gaardeiere, i og udenfor Bondestanden? hvad have de udrettet?

Det er glædeligt at see den Interesse, som i de senere Aar almindeligen er opvakt for agrikalske Forbedringer; selv Bonden viser mindre Frygt for at afvige fra Forfædres Skik og Brug. Denne Forandring har vel for en stor Deel sin Grund i den almindelige Nød, som tvinger Menneskene til at tænke mere over deres Dont. Men det kan dog ikke heller nægtes, at Læsningen af nyere oeconomiske Skrifter har havt megen Indflydelse paa Landmandens Tænkemaade i den senere Tid.

Vel har Veile-Amt endnu intet engelsk eller flandersk Jordbrug at fremstille, men man maa dog tilstaae, at betydelige Forbedringer med Opdyrkninger, Indhegninger, Mergling og Udgrøftning, have fundet Sted, og dagligen endnu iværksættes. Viufgaard, Dyrehaugsgaarden, Hvidsminde, Hønnebær-Ladegaard, Staustrup-Bye, Follerup-Gaard, Aldebertsminde, Petersholm, Nebelmølle, Agersbøl, Brandbjerg, Staugaard, Præstegaardene i Tyregoed, Hveissel og Løsning, og Herregaardene Bygholm, Boller m. fl., afgive talende Beviser herfor. Ogsaa i Henseende til Dyrkningen, f. E. ved Indførelsen af Reenbrak, ved at overskjære Sædskiftet med en Bælgsæd o. s. v., udmærke sig, foruden de fleste af de nysnævnte: Hvilsberggaard, Odstedgaard, Præstegaarden i Hersley, Orumgaard, Borksminde, Skjærrildgaard, Rosenvold, m. fl. — Halv-Staldfodring er indført i Paabye-Præstegaard, paa Engelsholm, Lille-Grundet, Nebelmølle, Aldebertsminde, o. s. v. — Brakfrugtavl med Afvexling i Sædskifte er i Gang paa Bygholm, Kalsbøl, Palsgaard, Aldebertsminde, Præstegaarden i Olsted, og i Fredericia. — Rapsædavlen er i Brug

næsten paa alle ovennævnte Gaarde, og Dyrkningen af Tobak allerede gammel i Fredericia.

Blandt Bønderne ere endnu kun faa, som have foretaget betydelige Afvigelser i Sædskifte og Dyrkningsmaade, men desflere som med roesværdig Punktlighed dyrke deres Gaarde, og indføre vigtige Grundforbedringer. Mergling er, som jeg alt har fortalt, almindelig i en stor Deel af Amtet, Indhegninger gjængse i Elboe-, Holmans- og en Deel af Brusk-Herreder, og Vanding af Engene næsten overalt hvor det er gjørligt, brugelig. — Som udmærket ved sin stærke Høravl, Dyrkning af Vikker, Ærter og Kløver, fortjener især at nævnes Landsbyen Eritzøe ved Snoghøi; som brakbrugende og rapsæddyrkende, Landsbyerne Follerup, Hostrup og Hesselballe; og som holdende over Markfred, foruden de nysnævnte, Uldum-Bye i Nørvang-Herred. Blandt vore Bønder fortjener især og frem for alle at nævnes Gaardmand Bertel Buhl i Follerup, der alt længe har dyrket Brakfrugter og Rapsæd, samt brugt Staldfodring, og som nu, ved Hjælp af en aarlig Præmie fra Veile-Amts landoeconomiske Selskab, er i Begreb med at indføre fuldkommen Vexeldrift. Fra det Kongl. Landhuusholdnings-Selskab har denne driftige Bonde modtaget en Svingplov og en Exstirpator, som ogsaa med Lyst bruges. — Gaardmændene J. Sabroe paa Staugaard-Mark, Rasmus Christensen i Østrup, Glud-Sogn, og Sognefoged Peder Hedegaard i Give, nyde ogsaa Understøttelse af Veile-Amts Selskab til Vexeldriftens Indførelse. I Lille-Balle, Eltang-Sogn, har Jens Pedersen alt i nogle Aar, understøttet af det Kongl. Landhuusholdnings-Selskab, beskjeftiget sig med Dyrkningen af vexlende Sædearter, og udført betydelige Grundforbedringer. Paa Palsgaard Gods nyder Gaardmand Jørgen Andersen i Sønderbye, Glud-Sogn, en lignende Understøttelse, og skal udmærke sig ved en høi Grad af Punktlighed i Udførelsen af de ham paaliggende Forpligtelser. — Desforuden maae her med Agtelse nævnes: Gaardmand Christian Henriksen i Dons, Kroemand Christen Madsen i S. Omme, Christian Jensen i Lindet, Vester-Sogn, Sognefoged Jørgen Jensen og Gaardmand Niels Paulsen, begge af Uldum, Sognefoged Jørgen

Christiansen i Skibet-Sogn, Christian Svane i Lystrup-Bye, Stenderup-Sogn, Otto Hansen i Grundbye, Staubye-Sogn, Jeppe Olessen i Trede ved Fredericia, Ole Pedersen i Kongsted, og Sognefoged, Dannebrogsmand Niels Elkjær i Eritzøe, der alle meer eller mindre afvige fra den almindelige Dyrknings-maade, beflitte sig paa Brak, Staldfodring, Dyrkningen af Bælgsæd, Rodværter o. s. v., og hvoraf nogle i Særdeleshed anvende megen Flid paa deres Avlsredskabers hensigtsmæssige Indretning. Mange kunde endnu nævnes, men de ere mig ikke saa nøie bekjendte. Saa meget er imidlertid vist, at største Parten af vore Bønder fortjene Navnet af flittige, stræb-somme og tænkende Agerdyrkere, hvem man ikke maa fortænke, at de, indtil afgjørende praktiske Beviser, inden for deres Syns-kreds, have godtgjort Fordeelagtigheden af nyere Fremgangs-maader, med Vaersomhed indføre Forandringer paa deres Gaarde.

25.

Er der noget oeconomisk Selskab i Egnen? hvad virker dette?

Skjøndt alt under sidste Krig Planen til et oeconomisk Selskab circulerte her i Amtet, er det dog først for 3 Aar siden, at, ved Hr. Amtmand Treschows Bestræbelser, et saadant Institut her er bleven organiseret, under Navn af **Veile-Amts-Landoeconomiske-Selskab.**

Dette Selskabs Formaale ere: med forenede Kræfter at fremme det praktiske Landbrugs forskjellige Dele, ligesom at virke til Huusflid-Industriens fuldkomnere Drift. Til disse Hensigters Opnaaelse, vil man i Særdeleshed søge at opmuntre Almuen til Dyrkningen af Bælgsæd, Foderurter og Rodvæxter, og til Indførelsen af Vexeldrift eller det overskaarne Kobbelbrug. Fremdeles vil man søge at bidrage til Brugen af reent og vægtigt Sædekorn, ved Udbredelsen af gode Rensemaskiner, eller andre Midler; opmuntre til Hør-, Hamp-, Humle- og Kummen-Avl, og til Dyrkningen af saadanne Urter, som i Farverierne eller Apotheket ere anvendelige. Ogsaa vil man opmuntre til en god og rigtig Pløining, og forskaffe Almuen, til billige Priser, ja i visse Tilfælde uden Betaling, hensigtsmæssige Agerdyrknings-Redskaber. Ligesom man vil lade sig det være magtpaaliggende at sørge for Qvæg-, Faare- og Svine-Racernes Forædling. — Med Hensyn til Huusfliden, da vil man give Almuen Kundskab om de bedste Hegler, Karder, Rokke, Hasper rc., samt den hensigtsmæssigste Brug af samme; opmuntre til større Fuldkommenhed ved Lærreders, Dreilers og hjemmegjorte Tøiers Forfærdigelse; og endeligen see at bevirke en nyttigere Anvendelse af Vinteraftenerne blandt Tjenestekarlene.

I den korte Tid Selskabet har været til, kunne Virkningerne af dets Bestræbelser naturligviis ikke være meget kjende-

lige endnu. Imidlertid vil man dog, af hvad i nogle af de foregaaende Capitler er anført, have bemærket, at Begyndelsen til vigtige Foranstaltninger er gjort, og Nedenstaaende skal vise, at Selskabet af alle Kræfter stræber at opnaae Formaalet for dets Stiftelse.

Saaledes ere 4 Gaardmænd udseete til en forbedret Drifts Indførelse, med en aarlig Understøttelse af 110 Specier i 5 Aar. Saavidt mueligt har man dertil valgt Mænd, hvis Gaardes Beliggenhed passede sig til at afgive et vidtstrakt Exempel for Omegnen; og foruden de med Hensyn til Sædskiftet tagne Bestemmelser, er det især paalagt Vedkommende, at holde over Markfred, at bortlede skadeligt Vand, at saae Vintersæden tidligt, behandle Brak og Brakfrugter tilbørligen, samt at indføre Halvstaldfodring.

Præmieploininger have alt to Gange fundet Sted, og skulle i Fremtiden aarligen gjentages paa den Dag, Selskabet holder sit Efteraars-Møde. Ved disse Præmieploininger følges den Grundsætning, at tilstede ethvert Slags Plov Adgang, saaledes at man har Leilighed til at anstille sammenlignende Jagttagelser. Præmierne ere 3, nemlig 1ste Præmie 8 Specier, 2den Præmie 6 Sp. og 3die Præmie 4 Sp.

For Tyre, Vædre og Orner har to Gange været uddeelt Præmier, nemlig 8, 6 og 4 Specier for de bedste Tyre, og 4, 3 og 2 Sp. for de 3 bedste Vædre, ligesom for de 3 bedste Orner. Det er fastsat, at disse Qvægbesigtelser skulle finde Sted paa samme Dag som Foraarsmødet holdes, ligesom at ene og alene jydske Tyre, Vædre og Orner kunne concurrere til Præmie.

For at opmuntre til den fiinuldede Faareavl, hvor den passer, har Selskabet, saaledes som i et af de foregaaende Stykker er anmeldt, oprettet et lidet Stamskæferi af Merinos, der nu for Tiden holdes paa Palsgaard, og bestaaer af 20 Nummere. Med næste Foraar vil Salget af Vædre begynde.

Til Høravlens Opmuntring er den i 12te Capitel anførte Indbydelse udstædt. Udfaldet er ogsaa der berørt.

For at udbrede Bekjendtskab til de nyere Agerdyrknings-redskaber, har man anmodet det Kongl. Landhusholdnings-

Selskab om at sende nogle af de Redskaber, det uddeler, til Veile-Amt, og man har modtaget den Forsikkring, at de med, Anbefaling fra Veile-Amts Selskab forsynede Ansøgninger skulle komme i fortrinlig Betragtning.

For at vække Opmærksomheden paa den i England udbredte Anvendelse af Been til Gjødske, har Selskabet indhentet Efterretning om den der brugelige Fremgangsmaade ved Anvendelsen af dette Gjødningsmiddel, og derpaa ved Circulaire opmuntret sine Medlemmer til at undersøge denne Sag nærmere. Smaa Forsøg ere ogsaa i denne Sommer anstillede, men have endnu ikke afgivet noget Resultat.

Til Huusflidens Fremme, har man ansøgt General-Toldkammer- og Commerce-Collegium om Oprettelsen af en Lærredshalle i Veile-Amt, paa samme Fod som de i Randers- og Odense-Amter oprettede. Svaret har været, at saasnart man erfarer, at benævnte Haller have svaret til Hensigten, vil man være betænkt paa lignende Indretninger i andre Amter, og at Veile-Amt da vil komme i fortrinlig Betragtning. Imidlertid har bemeldte Collegium lovet at sende Selskabet et Parti Ritter, af bedste Indretning, til Forhandling i Amtet. Fra Selskabets Side ville med det første en 30 til 40 Talhasper, af fabrikmæssig Indretning, blive uddeelte, og Planen er at fortsætte dette i nogle Aar. Desuden ere nogle totenede Rokke hensatte til Prøve paa forskjellige Steder i Amtet.

Et af de sidste Arbeider, Selskabet, ved en dertil udnævnt Committee, har foretaget sig, har været Udfærdigelsen af en Samling af dets Love, hvorved er opnaaet mere Orden og Overeensstemmelse i Forretningerne. Bestemmelsen er, at to ordentlige Møder aarligt skulle holdes, nemlig den første Tirsdag i April- og October-Maaneder; og at 3 Committeer stedse skulle være udnævnte, til at gjennemgaae de Sager, som høre under enhvers Ressort især; først da skal Selskabet kunne tage en Beslutning.

Endeligen har Selskabet, der erkjender, hvad det skylder Hr. Amtmand Treschow, hvis virksomme Bestyrelse saa meget har fremmet Forretningernes Gang, udnævnt denne nidkjære

Befordrer af Landvæsenet til sin bestandige Formand, med Fuldmagt til at tage de midlertidige Bestemmelser, Selskabets Tarv kunde kræve.

Selskabet tæller for Øieblikket 114 Medlemmer, som have tegnet sig for et aarligt Bidrag af 258 Specier.

26.

Er Eiendommenes Priis i Stigen eller Falden? Findes arbeidsløse Mennesker? hvor stor er Arbeidslønnen? Kunne Beboerne have Binæringsveie udenfor Agerbruget, f. Ex. ved Kalkbrud, ved Bearbeidning af gode Leersorter til brændte Varer, eller deslige?

En Bondegaard paa 6 à 7 Tdr. Hartkorn, som, før Krigen, i de gode østre Egne, kostede 7 til 8 Tusinde Rigsd. D. Crt., sælges nu for 3 à 4000 Rbd. Sølv, altsaa for den tredie Part imod da. — Boelssteder og andre smaa Lodder koste dog endnu for det meste ligesaa mange Rigsbankdaler, som forhen Daler Dansk Courant, ja ere endog temmelig søgte. Men i Vester-Egnen ere de faste Eiendomme faldne langt anderledes. En Gaard paa 2 Tdr. Hartkorn i Brande-Sogn, som under Krigen havde kostet 800 Rd. Slesvig-Holst. Courant, blev 1822 solgt for 200 Rbd., havde altsaa tabt $\frac{7}{8}$ af sin Værdie. I Nykirke-Sogn bleve 2 Tdr. Htk. i Aaret 1823 forauctionerede for 67 Rbd. Sølv. Ja, til et Sted paa 1 Td. Htk., var det aldeles ikke mueligt at finde Kjøbere, da ingen vilde byde; et Tilfælde, der nogle Gange er mødt ved Auctioner i denne Egn. I Give Sogn solgtes en Gaard paa 8 Tdr. Htk., som 1819 endnu kostede 2500 Rbd. Sølv, 3 Aar derefter for 1200 Rbd., og var altsaa i denne korte Tid falden til det Halve. — Værst farne ere dog de store Gaarde, der forholdsmæssigen ere faldne meest i Priis. En saadan, som for en Snees Aar siden havde kostet 50,000 Rd. D. C., blev 1822 overladt Udlægshaver for 12,000 Rbd. Sølv. — En anden stor Gaard med et Areal af circa 440 Tdr. Land Ager, Eng og Skov, som 1814 havde kostet paa Auction 114,100 Rbd. N. V., eller circa 14,000 Specier efter daværende Cours, blev 8 Aar derefter atter forauctioneret for 6000 Specier. Denne Eiendom havde, ligesom den foregaaende,

i det lykkelige Tidsrum fra 1790 til 1807, været holdt i 50,000 Rd. D. C.

Imidlertid synes det dog som om de faste Eiendommes Falden i Priis har naaet Maalet. Nylig er en Gaard med et Areal paa 180 Tdr. Land og 13 Tdr. Skyld, rigtignok i en frugtbar Egn og med gode Bygninger, solgt for 3000 Specier. En anden Eiendom af samme Beskaffenhed, men med mindre Hartkorn og bedre Skov, har kostet henved 4000 Specier; og naar Nøden ikke tvinger, sælger ingen til de Priser, som i de sidste Aaringer have været gangbare, men enhver holder, det bedste han kan, ved sin Eiendom, i Haab om bedre Tider, og fordi man ikke øiner andre Udsigter til at komme frem. Ei heller ere tvungne Auctioner saa gjængse nu, som for 3 til 4 Aar siden. Creditorerne have sandsynligviis bemærket, at der ikke kommer synderligt ud heraf, og vise sig derfor mere eftergivende imod deres Debitorer.

Dog vilde man slutte meget feil, dersom man heraf udrog nogen synderlig Forandring til det bedre for Landmanden. Dennes Kaar ere i det hele taget de samme endnu. Kun ved Indskrænkninger og Frasigelser af alle Slags, er det, selv den Vindskibeligste, mueligt at bestaae, og mange, ja saare mange, føre et Liv, fuldt af Bekymringer og Sorger.

Hermed vil jeg dog ikke have sagt, at Armod og Elendighed er Alles Lod. Vi have unægteligen endnu mange velhavende og rige Bønder, som ved god Huusholdning, og et Sammenstød af heldige Omstændigheder (Arv, gode Jorder, faa Børn at forsørge, eller deres Gjelds Afbetaling, da 1 Rd. D. Crt. liqvidertes med 1 ß. lybsk) modstaae Tidernes Strøm. Men ligesaa mange, ja maaskee flere endnu, ere ikke langt fra at blive Betlere, og bestaae kun ved deres Creditorers Eftergivenhed. Især gjelder dette om Landmændene udenfor Bondestanden, hvoraf saare faa her i Amtet kunne siges at være velhavende.

Hr. Dannebrogsmand Wulff giver os, i sin Indberetning til det Kongl. Landh. Selskab, følgende meget træffende Skildring af den Skjæbne, der i de senere Aar traf saa mange af vore Landmænd.

"Det vilde vist i det hele", siger vor Forfatter, "have "staaet bedre til med denne Egns, som med hele Landets Be- "boere, hvis ei en ufortjent *) øieblikkelig Velstand havde "bragt de Fleste ud af det rigtige Spor. Courant-Sedlernes "Synken fra 1808 til 1813, bragte mangen forhen formuende "Mand næsten til Bettelstaven. Men den hjalp ogsaa mange "fattige Familier paa Benene. Ved at sælge nogle Tønder "Korn, en Hest, et Par Stude, kunde tages Summer, hvor- "med en Mand kunde betale al sin Gjeld **). Mange, ja "saare mange, gjorde det, og følte sig gjeldfrie, velhavende og "lykkelige. — Man vilde nu boe, leve, ride, kjøre og klæde "sig bedre end før ***); thi hvortil skulde de daarlige Penge, "de kom saa let, og gjaldt saa lidet! — Pengeforandringen fo- "regik. Sedler havde vi havt, Sedler fik vi igjen, og deres "Værdie var til 1816 ringe. Tiderne holdte med, Kornet "var i virkelig høie Priser, og Indtægterne dækkede nogen- "lunde Udgiverne. Men kunde de ei være tilstrækkelige, for "at faae de engang tilvante Fornødenheder ****). Ih nu! "man havde før laant nogle Hundrede *****) Rigsdalere, og "let faaet dem betalte igjen. Man gjorde det samme. Men "— nu vendte Bladet sig. National-Crediten hævede sig, "Sedlerne fik Værd, og de let laante Capitaler bleve saare "tunge at betale, ja bleve for en stor Deel aldrig indløste."

Vor Forfatter slutter med den Conclusion: "at det nu "kommer an paa, om Nøden kan lære Fleertallet iblandt "os, at blive hvad vi bør være: jevne, tarvelige, flit- "tige og nøisomme Agerdyrkere, som i vort Ansigts "Sveed skulle æde vort Brød, og ikke gjøre Fordring "paa, ved Levemaade, Klædning og mere, at træde

*) Dette gjelder dog ingenlunde om Alle.

**) Ja undertiden ogsaa lægge noget op.

***) Altid en Følge af tiltagende Velstand, som, naar Tingen ikke overdrives, er saare velgjørende, da dette giver Liv i Næringsveiene, og Leilighed for mange Mennesker til at fortjene Livets Ophold.

****) Dog især liqvidere de ved Handeler indgaaede Forpligtelser.

*****) Ja Tusinde.

"over i en anden Classe, end den, vi tilhøre, eller vore "Evner tillade os at følge."

Vore Landmænd, især de, som trykkes af høie Prioriteter paa deres Gaarde, see heraf, hvad Trøst de kunne vente sig, selv om Nøden ikke er stegen til det høieste; og den tilkommende Generation vil af de her anførte Kjendsgjerninger udrage den vigtige Læresætning: Kun med yderste Vaersomhed at indlade sig i Pengehandeler, og især aldrig at lade Realiteten fare for en skuffende Nominalitet.

Arbeidsløse Mennesker, eller rettere sagt: Mangel paa Arbeide, finder ikke Sted her, allermindst i Osteregnen. Thi uagtet den saa stærkt forøgede Folkemængde, har man dog endnu undertiden ondt nok ved at faae de fornødne Dagleiere og Tjenestefolk. Lønnen er derfor i Forhold til Naturaliernes Værd høi, og hidlokker mange Vesterboere, især fra Riber-Amt, som, gamle og unge, Karle eller Piger, hvert Efteraar møde i Colding, Dagen før October-Markedet, og lade sig fæste som Tærskere, Rygtere og Malke- eller Spinde-Piger, sjeldent dog længere end for Vinteren, da de mod Foraaret vende hjem igjen for at faae deres Jorder dyrkede, forfærdige Jydepotter, eller atter lade sig leie paa St. Hans-Markedet i Ribe, for at hjælpe Marskbeboerne i deres Høst og Slet. — Concurrencen af Huusbonder, som søge Folk, er altid stærk paa Markedet i Colding; thi her møde en stor Mængde Landmænd, saavel fra Fyen som fra Jylland og Holsteen. Men de sidste bortsnappe for det meste, ved den høie Løn, de give, de bedste Folk, og disse ville ogsaa helst tjene hiin Side Kongeaaen, hvor Lønnen ikke alene er høiere, men Kosten ogsaa bedre, og desuden dagligt vanke et Par Snapse. Nærheden af det Slesvigske, eller, som det her kaldes, det Holsteenske, er derfor Skyld i, at Lønnen altid er noget høiere i den søndre end nordre Deel af Amtet, eller at man i det mindste har meer Umage med at faae Folk. — Forresten har Høstens Udfald megen Indflydelse paa den Løn, der tilstaaes Tyendet; thi har den været maadelig, trænge Landmændene ikke til saa mange

Hjælpere, og have ikke heller Evne til at holde dem. Vesterboerne, som frygte for et kostbart Vinterophold, strømme i des større Mængde til, og maae altsaa finde sig i den Løn, man vil give dem. Dette var Tilfældet 1819, da Tærskelønnen for en Tønde Sæd ikke oversteeg 1 ß. lybsk, ja enkelte maatte tjene Vinteren over uden Løn for den blotte Føde; men dette forandrede sig snart. — Ellers har Folkelønnen i de sidste 3 Aar omtrent været:

a) i den sydlige Deel af Amtet.

1) for en Karl 14 til 16 Rd. Sl. H. Crt.
2) for en Pige 10 à 14 — — —
3) Dagleien om Vinteren 2 til 3 ß. lybsk
4) — om Sommeren . . 4 —
5) — i Høst . . . . . 6 —
6) for at grave 1000 Stkr. Tørv og stakke dem op . . . . 6 —
} alt foruden Kosten.
7) for en Haandværksmand 6 til 8 —

b) i den nordre Deel af Amtet.

1) for en Karl . . . . . 12 à 16 Rd. Crt.
2) for en Pige . . . . . 8 à 12 —
3) for en Meierske . . . . . 20 —
4) Dagleien i Høst 5 ß. lybsk foruden Kost.
5) for at grave og læsse 100 Læs Kalkmergel 22 ß. lybsk paa egen Kost.
6) for at optage 1 Tønde Kartofler 2 ß. lybsk, ligeledes paa egen Kost.

c) i de vestlige Sogne af Nørvang-Herred.

1) for en Karl . . . . . 8 à 12 Rd. Crt.
2) for en Pige . . . . . 6 à 8 —

Enkelte Exempler paa høiere Løn ere uden for Regelen, og gives kun til udmærkede Tjenestefolk, eller i Kjøbstæderne. Ei heller give Bønderne altid saa høi en Løn som her er anført, men maae da erstatte det Manglende med Naturalier.

Den overdrevne Abekatte-Kjærlighed, de lavere Classer bære for deres Børn, er Skyld i, at Tjenefolkene i Almindelighed ere meget slet opdragne, fulde af Luner, Prætentioner og Gjenstridighed. Især ere Pigerne fulde af Løgn, og ikke

sjeldent utroe. De unge Tjenestefolk af begge Kjøn som oftest meget uvidende i de Færdigheder, man kunde fordre af dem, og dog i høi Grad opblæste, ubehøvlede og inpertinente. Det er først naar de have tjent en 5 til 6 Aar, og Karlene staaet et Par Aar i Garnison, at man nogenlunde kommer tilrette med dem.

Vi mangle ikke gode, ja tildeels strænge Anordninger, for at holde den raa Hob af vort Tyende i Tømme, og virke imod en forsømt Opdragelse; saa at en klog Huusbonde dog saa nogenlunde kan faae Bugt med vanartede Tjenestefolk. Imidlertid troer jeg dog med Grund her at kunne gjøre følgende Bemærkninger:

1) At saalænge det ikke paalægges Tyendet, hver Gang der skiftes Tjeneste, at forsyne sig med Huusbondens Attest, vil Hensigten med Skudsmaalene kun saare ufuldkomment opnaaes. Det er Forfatteren meget vel bekjendt, at nogle Præster fordre saadant inden de underskrive Skudsmaalene, og Virkningen deraf er umiskjendelig. Men Lov er det ikke, i det mindste taler Forordningen af 24de Junii 1822 slet ikke derom. Og dog, hvad har Præstens Attest at betyde imod Huusbondens, der, ved dagligt at færdes med den Paagjeldende, maa kjende denne ganske anderledes. Ogsaa skulde det være Pligt at forevise Skudsmaal, naar man lader sig fæste, uden hvilket Huusbonden for det meste dog handler i Blinde. Overhovedet synes benævnte Forordning alene beregnet paa at holde Control med Løsgjængere, slet ikke paa Tyendets Forbedring.

2) Ogsaa Maaden, paa hvilken Politie-Retterne føres, forekommer mig ikke den hensigtsmæssigste. At en Huusbonde ved Siden af sine Karle skal staae for Rettens Skranker, og underhandle med dem om Eftergivelse af de Fornærmelser, han har maattet døie, er dog noget ydmygende, og desuden meget inconseqvent. Har Karlen forseet sig, da lad ham lide sin fortjente Straf, og hvorfor ved utidig Eftergivelse drive Spot med Lovens Bud?! — Politieretten er desuden, i Tilfælde af smaa Forseelser, som uanstændigt Svar eller Opførsel, Forsømmelse i Tjeneste, Dovenskab, Ulydighed ɔc., meget for omstændelig. Under saadanne Omstændigheder burde, ligesom i

Engeland, Mulkter være bestemte, som Sognefogden uden videre, paa Huusbondens Ansvar, maatte være forpligtet at exegvere. Fandt Tjenestefolkene sig fornærmede, kunde de jo appellere for en Politie-Ret. — Den corporlige Tugtelse, som i nogle Tilfælde er Huusbonden tilladt at bruge, er under de fleste Omstændigheder uanvendelig. Drenge og Børn lade sig nok tugte paa denne Maade. Men voxne Mennesker gaaer det deres Ære for nær at tage imod Hug; de gribe derfor til Modværge, og hvor ubehageligt da at maatte brydes med sine Undergivne, for at see hvo der er den stærkeste!

3) Derimod finder jeg det meget ubilligt, at fribaarne Mennesker skulle tvinges til at søge Tjeneste, for at føie en anden Classe af Medborgere, der ikke i mindste Maade kan have nogen naturlig Ret til deres Person. Det er endnu en Levning af Feudal-Systemet, som ikke længere passer med vor Tidsalder. — Vilde man sige, at det Almindeliges Vel udkræver denne Forholdsregel, da give man Grunde derfor. Maaskee den Nødvendighed at skaffe de næringsdrivende Borgere hjælpende Hænder, eller endog for at understøtte Sædeligheden? — Men hvad første angaaer, da er denne Indvending af liden Betydenhed. Tallet paa de Tjenestefolk, som om Vinteren sidde paa egen Haand, eller hvilket siger det samme, ikke tage Tjeneste, er i det hele lidet, og erstattes rigeligen ved de tilstrømmende Vesterboere, som endog drage til Fyen og til mange af vore smaa Øer. Til Sjælland komme mange Svenske. Mangelen paa Tjenestefolk forøges altsaa ikke derved, at nogle Piger eller Karle imellem finde for godt at udhvile sig et halvt Aars Tid fra deres Tjenester; eller, rigtigere sagt, sætte sig ned for at arbeide paa Tilvirkningen af det Huusgeraad, deres tilkommende Nedsættelse vil fordre, ja maaskee endog i den menneskekjærlige Hensigt at række sygelige Venner eller Frænder en hjælpende Haand. — Og hvad den sidste Indvending angaaer, da er det en reen Vildfarelse, at Usædelighed skulde være almindeligere blandt de Ikketjenende, end blandt dem, som søge Tjeneste. Hvo, som veed, hvorliden Magt de fleste Huusbonder have over deres Folk, har hørt de skandalense Taler disse holde imellem sig, og seet den ringe Tugt,

der iagttages i deres Forsamlinger, Julestuer, Lystigheder o. s. v., vil tilskrive den i Svang gaaende Usædelighed ganske andre Aarsager. — Fra Skolerne, Prækestolene, men fremfor alt af et godt Politie *), er det, at Lasternes for stærke Udbredelse maa ventes forhindret; thi reent udryddede blive de aldrig, dertil er Mennesket for sandseligt.

Naar den Fortjeneste, de almindelige Landsbye-Haandværkere kunne have, og den Fordeel, man skaffer sig af Huusfliidens Producter, undtages, ere Binæringsveiene i dette Amt ikke af stor Betydenhed. — I Elboe-, Holmans-, Brusk- og Tyrrild-Herreder forarbeides en Deel Hjultømmer, Træskoe, Tøndebaand o. s. v., som afsættes paa Markederne i Vesteregnen. Bjerge-Herred tager ikke synderlig Deel i denne Fortjeneste, fordi de bedste Skove ligge ved Strandkanten, og altsaa meget beqvemt til Udskibning af Favnetræ. Derimod skaffe nogle Bønder sig en liden Fordeel af at kjøbe store Ege i Herregaardsskovene, og sauge dem til Tømmer, for siden at handle dermed. Bjerge-Herred er derfor Oplagsstedet for Egetømmer her i Amtet.

En Deel af Vester-Egnen, især Givskud-, Gadbjerg-, Nørup- og Egtved-Sogne, besidde et vigtigt Middel til Erhverv, i Tilvirkningen af Kul, og Salg af Tørv, saaledes som alt forhen er bemærket.

Fiskerie drives for det meste langs med Kysterne, men er ikke af synderlig Betydenhed. Ved Thirsbækstrand ere en Deel Huusmænd boesatte, som bringe en Mængde Reier til Veile og Horsens. Ved Vinding- og Ankjær-Strande fange Bønderne en Deel Aal, men dog ikke synderligt mere, end til Huusbehov. Derimod driver Landsbyen Strandhuus ved Col-

---

*) Ikke efter saadanne Grundsætninger, som gaae ud paa Skabelsen af nye Embeder, unyttig, ja skadelig Tvang, og tusinde Vidtløftigheder, som aldrig kunne overholdes. Men punktlig Overholdelse af de alt gjeldende Politie-Anordninger, og lidt mere Nidkjærhed for denne Sag af vedkommende Underøvrigheder.

dingfjord betydeligt Fiskerie, og afsætter sine Varer i Colding. Det er egentligen Konerne, som sysle hermed, og ikke uden Forbauselse seer man disse Amazoner, i det haardeste Veir, roe kjekt over Fjorden i deres smaa Baade. — Fredericia har temmelig godt Fiskerie, især paa Aal, hvoraf en Deel nedsaltes og sendes til Kjøbenhavn. — I Colding- og Veile-Aae fanges en Deel Ørter og Lax, hvoraf ogsaa nogle prepareres. — Indsøerne give saare lidt Fisk.

I hvert Sogn er der gjerne een eller to Bønder, som beskjeftige sig med Qvæg- og Hestehandel. Dog har dette ogsaa meget aftaget, og kun faa vove endnu at drive med Creaturer til Holsteen. En af Jyllands første Qvæghandlere har imidlertid valgt sit Ophold her i Amtet.

Øster-Egnen har ikke mange Teglovne, Vester-Egnen er derimod godt forsynet dermed. Bjerge- og Hatting-Herreder have, indtil for et Aars Tid siden, kun havt een hvert, nemlig paa Palsgaard og Bygholm, men disse ere ogsaa de største i Amtet. Første tager 38 til 40,000 Stkr. Steen, og til hver Brænding medgaae 22 til 24 Favne Træ. Sidste skal dog være større endnu. Disse Teglbrænderier levere fortrinlige Varer, men da Afsætning mangler, har Værkernes Drift ikke været betydelig i de senere Aar. Paa Rosenvold, Borksminde, Præstegaarden i Nebsager, ere nylig eller skulle med det første Teglovne opføres. — I Elboe-, Brusk- og Holmans-Herreder er kun en eneste lille Teglovn, tilhørende en Bonde paa Viufmark, som skal levere gode Varer. I Starup-Sogn har dog en Bonde for nogle Aar siden paa ny opbygt sin hele store Gaard af selvbrændte Steen. Forsøg med denne Industriegreen skulle være anstillede i Vinding, Byrkup og Brønsted, men have ikke havt det forønskede Udfald. Man paastaaer, at tjenligt Leer mangler, hvilket er saa meget mere paafaldende, som hele Egnen hviler paa et Leerlag. — I Jerlev-Herred har Egtved-Sogn 3 smaa Teglovne i Gang, og paa Petersholm er der et stort Teglværk, men som alt længe har været i Staae, af Mangel paa tjenligt Leer. I Høien-Sogn har en Bonde i de sidste 4 eller 5 Aar selv brændt 120,000 Stkr. Muursteen, og bygget dermed en stor grund-

muret Lade paa 20 Fag, 16 Alen viid, ligesom et Studehuus paa 16 Fag, 13 Alen viid. En anden Bonde af samme Sogn er i Færd med i denne Sommer at opbygge en Lade, ligeledes af selvbrændte Muursteen. — Tyrrild-Herred har nogle gode Teglovne, f. E. paa Leerbek og Høigaard, som levere fortræffelige Varer. Ligeledes i Hover, Bredsten o. s. v. I Nørvang-Herred har Sindbjerg-Sogn en liden Ovn paa Laagetgaard. I Hveissel-Sogn er ligeledes en Teglovn, og de fleste vestlige Sogne have hver et Par, ja Brande-Sogn har alene en Snees. Men disse Ovne ere smaa. En saadan, som Kroemanden i Omme nylig har anlagt, rummer 5000 Stkr. Steen. Hertil bruges 16 til 18 Læs af bedste Tørv eller Mosekiyner, og det varer 3 til 4 Dage inden Tørvene ere udbrændte. Naar Stenene begynde at dryppe, tilmures Ovnen. Et Hundrede Steen sælges i denne Egn for 16 ß. lybsk. — Man seer heraf, at Vesteregnen har de fleste Teglovne, og virkelig bliver nu alt, hvad her bygges paa ny, opført af Grundmuur. Exemplet virker paa Osteregnen, og Egetømmerets Rarhed vil sandsynligviis endnu mere fremme denne, i et Clima som vort, saa passende Bygningsmaade; saa at denne Sag neppe behøver nogen særdeles Opmuntring. Blandt de her i Amtet i den senere Tid opførte nye Bygninger af Grundmuur, fortjener især at lægges Mærke til Nebelmølle, hvor alt er indrettet paa det fortrinligste og i en stor Stiil.

Af Kalkbrænderier ere mig kun to bekjendte i Amtet, eet nemlig paa Palsgaard, og eet ved Snoghøi, hvortil Kalken hentes fra Faxøe. Under Krigen vare begge i Flor, men gaae nu i Staae. Hvor man har Kalkgrave, har man ogsaa før brændt af denne Kalk, men dette skeer nu neppe meer.

En ikke uvigtig, skjøndt ulovlig Næringsvei, nemlig Brændeviinsbrænding, drives overalt i de vestlige Sogne og i Bjerge-Herred, dog vel ikke mere end til Husbehov. Jeg anfører denne almindelige bekjendte Kjendsgjerning, ikke for at agere Angiver, men for at vise Nødvendigheden af en Forandring i et Lovbud, der saa let eluderes, og berøver Staten vigtige Fordele. Af Amtets 3 Kjøbstæder har ingen uden Veile

Brænderier, der fortjene at komme i nogen Betragtning. Fredericia og Colding, ja mange Landsbyer i den søndre Deel af Amtet, forsyne sig fra Holsteen, hvor Brændevinet kan leveres for det halve imod her. Det er altsaa en fremmed Egn der høster Fordeel af denne Næringsvei, medens ikke engang Kjøbstæderne, for hvilke dog Forbudet imod Brændeviinsbrænding paa Landet egentlig er givet, have nogen synderlig Nytte deraf. — Stod denne Næringsvei enhver aaben, vilde snart store Brænderier opstaae paa passende Steder af Landet, og saaledes Affætningen af Kornvarerne i langt bortliggende Egne meget lettes, Jorden blive bedre dyrket, de Handlende i Kjøbstæderne blive hvad de bør være, tænkende og driftige Sønner af Merkur, og Folket forsynes med en for det, under et Clima som vort, uundværlig Artikel for en billig Priis; istedet for at saaledes som Tingene nu staae, intet af alt dette opnaaes; men derimod vel Overtrædelser af Lovbudene, Smug, Sviig og Demoralisation. — Ikke maa man befrygte, at alle, naar denne Næringsvei frigives, ville blive Brændeviinsbrændere. Kan Spiritusen faaes for en Priis, der staaer i Forhold til Kornets, ophører en stor Deel af Fristelsen til at brænde. Mangel paa Evne vil desuden afholde mange derfra. I al Fald kunde et Minimum bestemmes, under hvilket intet Brænderi maatte anlægges. Men for alting indrette man Erlæggelsen af de Afgifter, som billigen kunne hvile paa denne Næringsvei, saaledes, at den ikke falder for bekostelig eller forhindrer Brænderiernes mueligst fuldkomne Drift.

Af Fabriker, som kunne skaffe Almuen Leilighed til Fortjeneste, har Amtet endnu kun faa. I Randbølle-Sogn er der en stor Papiirsfabrik, men som skal mangle raa Materialier til sin Drift. — I Skibet-Sogn er der et Hammerværk, den saakaldte Kjedelfabrik, som er i god Gang. — Greis-Sogn har en meget blomstrende Klædefabrik, som ugentlig sætter 300 Rbd. i Omløb alene til Arbeidsfolk. — I Fredericia ere 2 Tobaksfabrikker, og fire Klædefabrikker, hvoraf dog kun den ene er af nogen Betydenhed.

For Osteregnen der har gode Jorder, som under ikke alt for uheldige Omstændigheder nok kunne lønne sig at dyrke,

ere andre Næringsveie vel ikke af den Vigtighed som for Vester-Egnen, der, særdeles frugtbare Aar undtagne, ikke kan leve af Agerbrug. Men i Almindelighed er dog Industriens Opkomst en saare ønskelig Sag. Frihed til at ernære sig som man bedst kan, er Grundprincipet til dette Maals Opnaaelse. Saalænge Næringsveiene indskrænkes ved Laugsrettigheder, Privilegier eller Enkeltes Mening om Fordeelagtigheden eller Ufordeelagtigheden af et Anlæg for en Egn eller Bye o. s. v., er det ikke mueligt, at nyttige Anlæg kunne opstaae der, hvor de ere meest passende, og altsaa bringe den største Fordeel. Vel vil mangen Flække, som alene skylder ufortjente Privilegier sin nuværende usle Existens, derved gaae til Grunde, men andre med det samme vist ogsaa hæve sig. Hvad Tab kan deraf desuden opkomme. Saadanne Vantrivninger ere ikke istandtil at befæste et Lands Lykke, og gjøre mere Skade end Gavn; thi de forhindre Industriens Opkomst. Det Princip at regulere Næringsveiene, har overhovedet allerede ført til saa mange Inconsequencer, at dets Skadelighed tilstrækkeligt nok er beviist.

27.

Hvilke Dele af Landbruget fortjene, efter Local- og Tidsomstændigheder, især Anbefaling? fortjener den animalske eller vegetabilske Production Fortrinet? af den første igjen enten Qvæg- eller Faareavl, eller Hesteopdræt? hvilke Værter, enten til Sæd, Foder eller Handel, kunne med meest Fordeel dyrkes?

Det er en temmelig almindelig vedtaget Mening at Landoeconomien ingen Fordeel afgiver, og at en Mand udenfor Bondestanden ikke kan leve af denne Haandtering. Hvad første angaaer, da afbevises dette let derved, at øde Gaarde kun findes i de allermagreste Dele af Landet, og at disses Tal i det hele endnu er ubetydeligt. Kastede Landbruget ingen Fordeel af sig, vilde ingen Landmand kunne bestaae, og alle vare for længesiden ødelagte. Men at denne Fordeel er ringe, staaer paa den anden Side ikke heller til at nægte, og derfor maa en Mand, der nu til Dags vil ernære sig af Landoeconomien og leve paa en bestemt Fod, være i Besiddelse af en Eiendom, der med Hensyn til Størrelsen, staaer i et rigtigt Forhold til hans Fornødenheder. Ligesaa nødvendigt vil det blive at følge en Drift, der er overeensstemmende med Tidsomstændighederne, altsaa at indrette Production og Dyrkningsmaade derefter. Saare vigtigt er derfor Spørgsmaalet: om den animalske eller vegetabilske Production fortjener Fortrinet. Hermed kan ikke menes, Fædrift eller Agerbrug skulde drives separat. I et Land som Danmark kan Qvægavl ikke finde Sted uden Agerbrug, og Agerbrug ikke heller uden Qvægavl. Men om een af Delene fortjener nogen særdeles Opmærksomhed, er uden al Tvivl det første en Landmand har at spørge sig selv.

Som bekjendt er den vigtigste af vore vegetabilske Producter, nemlig Kornet, i en meget ringe Priis, i Forhold

til Dyrkningsomkostningerne, saa at Sædeavlen, naar Jorden ikke er des kraftfuldere, saare slet lønner sig. Udsigterne til en Forandring heri ere desværre lidet opmuntrende. Overalt har Kornproductionen tiltaget ligesom Forbruget formindskede sig, og næsten overalt hvor i fordums Dage den frembragte Overflod fandt Afløb, har man underkastet Kornhandelen saadanne Indskrænkninger, at naar ikke Krig eller Misvært indtræffe, lidet eller intet der er at afsætte. Herved er tillige foranlediget en Vaklen i Priserne, der holder Spekulations-Aanden i en skadelig Spænding, og giver Anledning til mangt et feilslaget Haab, een af Prohibitiv-Systemets ikke ringeste Feil. Engeland, dette alle Yderligheders Middelpunkt, har nu vel endeligen indseet sin Vildfarelse, og mueligen at den vil blive rettet. Men det giver sig kun for tydeligt tilkjende, at de Forandringer, der maaskee ville finde Sted, saare langsomt ville blive iværksatte, og at det Tidspunkt hvor en nogenlunde fri Indførsel af Korn til Engeland kan ventes, endnu er fjernt. I alt Fald vil Concurrencen blive saa stor, at Kornpriserne ikke kunne stige betydeligen, men en Begyndelse til det bedre bliver det dog altid. — Sædeavlen maa altsaa henregnes til de Productioner, som for det første ingen Udvidelse fortjene, men som snarere burde indskrænkes, især dersom dette bevirkedes i Forening med et kraftfuldere Avlsbrug, saaledes at Afgangen af Straa og Kjerne ikke blev kjendelig, men Udsæden alene blev mindre.

Dyrkningen af Handelsvæxter giver vel i Almindelighed lidt mere Fordeel end Sædeavlen, men den betinges af kraftfulde Jorder, Overflod af Gjødske og Hænder, og kan derfor ikke være hver Landmands Sag. Raps og Hør, som de Værter af denne Classe, der bedst hos os lade sig dyrke i det Store, ere desuden meget underkastede Handelens vaklende Gang. Ikke desmindre fortjene de at man ikke taber dem af Syne, Hørren især, dersom Brødeanstalter som de i Veile og Nebelmølle, skulde blive meer almindelige.

Mere sikker og i sine Følger høist velgjørende vil Frembringelsen af dyriske Producter vise sig. Prisernes Fald af næsten alle animalske Frembringelser, som blot efter den gjen-

vundne Fred bemærkedes, var ikke saa meget en Følge af Overfyldning, som af den pludselige Forandring, der i alle vante Forhold fandt Sted, hvorfor vi nu ogsaa see de animalske Producter lidt efter lidt komme i Værdie igjen. Freden, der, naar den er af Varighed, almindeligviis udbreder Velstand over alle Classer af Folket, vil, tør man haabe, ogsaa herved fremme Consumtionen af de meer værdiehavende og mere Nydelse bringende animalske Producter. Endeligen fortjener det at bemærkes, at da Qvægavlen, for at drives til Fuldkommenhed, kræver større Kundskaber, og mere vedholdende Flid, end det egentlige Agerbrug, saa vil den tænkende, kundskabsrige og driftige Landmand i dette Fag, ikke saa let komme i Concurrence med den store Hob af vore Landmænd. Men da Qvægavlen, for at drives med Fordeel, nødvendigen maa støtte sig paa Dyrkningen af nærende Fodringsmidler, saa vil tillige herved Markernes Kraftfylde fremmes og Leilighed tilveiebringes til at dyrke Handelsvæxter, ligesom en intensivere Sædeavl vist ikke vil blive uden gode Følger. — Med Hensyn til de Grene af Qvægavlen, som meest kunde fortjene Opmærksomhed, da have vi allerede bemærket i nogle af de foregaaende Stykker, at betydelige Forandringer i de nu bestaaende Besætninger ikke ere at tilraade, med mindre det skulde være til Fordeel for den siinuldede Faareavl. Opdræt, Foderstude, Køer, Fedeqvæg afvige ikke betydeligt fra hinanden med Hensyn til pecuniair Fordeel. Hestetillæg giver vel endnu en god Indtægt, men fortjener dog ingen Udvidelse, saa længe de nærværende Udsigter til Fred ikke forandre sig. Faar, især Merinos, betale sig ret godt, men man glemme aldrig, at Concurrencen i dette Punkt udstrækker sig til den hele øvrige Verden, og vogte sig altsaa for saadanne Overdrivelser som at anlægge Skæferier i gode frugtbare Egne, eller der, hvor Naturen er denne Industriegreen imod.

Hvad nu Dyrkningsmaaden angaaer, saa vil det ikke falde vanskeligt at indsee, at ligesaa lidet som et Avlsbrug, indrettet efter Belgiernes Exempel med Lugning, Reoling, dobbelte Afgrøder, Staldfodring m. m., og som altsaa alene gaaer ud paa Tilveiebringelsen af den høieste Production, nan-

seet hvad Dyrkningsbekostningerne kunne beløbe sig til, vil passe til vore Forhold; ligesaa lidet kan en Dyrkning, der alene er beregnet paa at lade Jorden bære Sæd saalænge den har Evne dertil, og derpaa tjene til Græsning indtil den er kommen lidet til Kræfter igjen, bringe synderlig Fordeel. Første vilde ikke alene falde physisk umueligt at iværksætte, men Productionen sandsynligviis ogsaa opsluges af Bekostningerne. Sidste alt for meget bære Magerhedens Præg til at afgive noget synderligt Overskud. Skal der i vore Dage komme noget ud af at dyrke Jorden, er det ligesaa nødvendigt at tænke paa enhver muelig Besparelse af Dyrkningsbekostningerne, som paa at forøge Jordens Kraft, saaledes at lønnende Afgrøder kunne tilveiebringes. — Blandt de Midler, ved hvilke Jorden med mindste Bekostning og paa den virksomste Maade lader sig bringe i behørig Dyrkningsstand, maa frem for alt en vel holdt Brak henregnes. Vel kræver Braken Opoffrelse af et Aars Grøde, men dette Tab er under de fleste Omstændigheder kun indbildt, da allerede den første Sædeafgrøde, som utallige Erfaringer lære, bliver saa meget givtrigere derefter. Engang bragt i behørig Cultur ved Braken, vil Jorden let lade sig holde i en beqvem Tilstand ved lidt Afvexling med rugende Sædearter, som Ærter, Vikker, Boghvede, eller Dyrkningen af Kartofler, i det mindste i en Række af Aar, uden at derfor Dyrkningsbekostningerne med Hensyn til Jordens Bearbeidning derved blive forøgede, da hvad deraf medgaaer paa hine Vexters Dyrkning, siden igjen spares paa de følgende Sædearter. Dyrkningen af Kartofler, Vikker rc., vil desuden blive et af de virksomste Midler til at forøge Jordens Kraftfylde, saa at Markerne med Nytte tilsaaes, og siden udlægges til Hvile. De saaledes tilveiebragte Græsmarker ville afgive en lige saa drøi som lidet bekostelig Næring for Creaturerne om Sommeren. Forenes med en saadan Dyrkning Brugen af Mergel, har, efter min Mening, Landmanden gjort alt hvad der i de nærværende Tider kan forlanges af ham.

For nu at anvende Ovenstaaende paa vort Amt, og besvare den sidste Deel af Spørgsmaalet, maae vi drage et Grændseskjel imellem de forskjellige Localiteter. — En stor

Deel af Holmans-, Elboe-, Bjerge- og noget af Brusk-, Tyrrild-, Hatting- og Nørvang-Herreder, ere, i Følge Jordsmonnets Beskaffenhed og Egnens Beliggenhed, skikkede til Productionen af alle de Vegetabilier, vort Clima tillader at komme frem. Disse Strøg er desuden mindst udsatte for Himmelegnens Ubehageligheder. — Mere indskrænkede i Valget af Væxter til at dyrke, er allerede den største Deel af de sidst nævnte Herreder, især de Sogne, som gjøre Overgangen fra den gode Egn, til den tørre, magre Vesteregn. De fleste Diadelphister, de bedste og ædleste Kornarter, og den største Part af Handelsvæxterne, komme her kun frem ved en anstrænget Cultur, eller i gode Aar. Desuden ere disse Strøg paa flere Steder meget udsatte for Nattefrostens Indvirkning, saa at endog de haardføreste Væxter her undertiden tage Skade deraf. — Endeligen er Vesteregnen saare lidet skikket til Frembringelsen af Vegetabilier. Rug, Spergel, Kartofler, Boghvede, lidt Byg eller Havre, samt nogle faa Græsarter, ere alt hvad til Nød voxer i denne skarpe Egn, hvor den mindste Tørke strax virker ødelæggende.

I Følge heraf maae vi altsaa distingvere 3 Localiteter, den bedre, midlere og ringe, som hver især forlange særegne Bestemmelser. — Hvad nu første angaaer, da er det klart, at naar Jordsmonnet er skikket til Frembringelsen af alle Slags Vegetabilier, maa det ogsaa i samme Forhold være passende til Qvægavlen, og denne altsaa paa alle muelige Maader fortjene at understøttes. Imidlertid passer Faareavl af betydeligt Omfang ikke for Egne, der ere saa vel opdyrkede, af en saa god Beskaffenhed og saa udstykkede, som de, her haves for Øie. Dertil har Danmark Plads nok i andre Dele af Landet. Qvæg- og Hesteavlen derimod ere af saa megen mere Vigtighed, som Local-Omstændighederne begunstige disse to Grene af den landlige Husholdning, og der kan haabes, at ved den overalt tiltagende Faareavl, samt Hesteracernes Forqvakling i andre Lande, man omsider vil blive nødt at tye igjen til Danmark, for at faae Fedevarer, Qvæg og gode Heste. Disse forskjellige Grene af den landlige Husholdning, som her staae paa en god Fod, ville derfor fremde-

les fortjene Landmandens hele Opmærksomhed, som dog for det første mere maa gaae ud paa Racernes Forædling og bedre Pleie, end Forøgelsen af det Antal Qvæg, man for Tiden holder.

Da Affætningen af Raps ikke er forbunden med Vanskeligheder, ja dens Dyrkning, selv ved saa lave Priser som de nu gjeldende, har viist sig fordeelagtig, fortjener denne Plantes Dyrkning vel at udvides endnu meer. Den ringe Fordeel, Hvalfangsten kaster af sig, vil maaskee meer og meer afholde fra de møisommelige, farlige og bekostelige Expeditioner til Polar-Havene, med mindre Engelændernes Opdagelses-Reiser paa ny skulde oplive den saa meget sunkne Lyst til denne Fart.

Hør er en saa uundværlig Fornødenhed for os, og Tilførsten deraf fra fremmede Lande endnu saa betydelig, at de her paagjeldende Egne ikke burde forsømme denne Vei til Erhverv, men anvende mueligste Flid paa Frembringelsen af en god Vare, saaledes at den kunde finde Affætning i de Dele af Landet, der ikke ere istand til at dyrke Hør. Hørfrøe er desuden allerede en god Handelsvare til Udlandet.

Af andre Handelsvæxter fortjener maaskee ingen uden Humle en mere udbredt Dyrkning. Kummen, Peberrod, Krap, Vau, Veid o. fl. Planter af dette Slags, kunde vel i enkelte Tilfælde bringe Fordeel, men i det hele vil det dog blive ubetydeligt hvad deraf kan affættes. Tobaksavlen fortjener neppe at udvides. Dens Produkt vil altid blive en, med Hensyn til Qvaliteten, fremmede Tobakker underordnet Vare.

Af Sædearter fortjente nok, under bedre Conjuncturer, Hvede og toradet Byg at blive mere almindelige, da de fleste Sogne have Jorder skikkede dertil.

Kartofler, men især Vikker til Foder, burde overalt, hvor Engbund mangler, dyrkes i det Store, som et af de sikkerste Midler til at ophjælpe Qvægavlen, og forøge Gjødsken, uden hvilket Dyrkningen af Handelsvæxter ikke heller med Vedholdenhed kan finde Sted. Dersom de saa almindelige 2den og 3die Kjærve-Havre, som nu neppe betale det derpaa anvendte Arbeide, bleve afskaffede, og i deres Sted traadte et

Par Marker eller Tægter med Vikker og Brakfrugter, vilde Jorden vinde i Kraft, og Qvægavlen faae en sikker Støtte.

Den anden af de omtalte Localiteter, eller de mindre frugtbare Dele af Brusk- og Hatting-Herreder, samt den største Part af de østlige Sogne i Nørvang-, Tyrrild og Jerlev-Herreder, have for lidet god Jord, og for faa Hjælpemidler til i Dyrkningsmaade at efterligne de omtalte Egne. Her maa Dyrkningen af Handelsvæxter meer indskrænkes, men ikke desmindre Brakfrugtavlen drives med Kraft, og halv Staldfodring hvor mueligt indføres, at Qvægavlen kan blive ret indbringende. Kornavlen, som i nogle af de magreste Sogne er saa lidet lønnende, og neppe giver det daglige Brød, vil derved faae et ganske andet Udseende, og den Knaphed, der characteriserer samme, forvandles til Overflod, saa at det ved den frembragte Halm og Opfodringen af Sæd vist vil kjendes paa Møddingerne. — I Henseende til den animalske Production, da gjøre de Sogne, som have godt Horngvæg og gode Heste, vist bedst i at blive ved dette Slags Besætning. Vi bør ingenlunde i Jylland opgive vor Qvægavl. Jo meer andre Nationer gjøre det, des mere ville de trænge til os i Tiden. — Men her findes Sogne og en Deel store Gaarde, som ikke alene have meget passende Localer til Faareavl, men hvis Jorder tillige ere for magre til med synderlig Fordeel at holde Horngvæg. Disse kan det ikke nok anbefales, at benytte sig af de for Uldproductionen saa gunstige Tider, og især paa de større Gaarde at lægge sig efter Merinos.

Den tredie Localitet, eller den tørre magre Hedeegn i Vesten, kan i Følge sin Natur kun have et meget simpelt Agerbrug. Frembringelsen af Vegetabilier er meget usikker, og da den animalske Production beroer paa Tilveiebringelsen af tilstrækkeligt Foder, maa ogsaa denne være Vanskeligheder underkastet. Vesterboeren tør derfor kun hæfte sine Blik til de noisomste Væxter og Dyr, og Rug- samt Faareavlen altsaa i Almindelighed blive Hovedformaalene for hans Bestræbelser. Ja selv hvad sidste angaaer, maa han endog holde sig til det noisomme lille Hedefaar, det eneste der kan trives i vore Heder.

Kunde Kartoffel- og Spergel-Avlen, samt Halvstaldfodring ret komme i Gang, er der neppe Tvivl om, at Vester-Egnens Rug- og Faareavl snart vilde faae et andet Udseende. Men skulle Kartofler lykkes, maa der nødvendigen anvises dem Plads i Grønland eller Bygstubben og gjødes til dem, da de ellers ikke holde Tørken ud eller blive lønnende nok. I første Tilfælde kunde Byg, i sidste Rug følge efter Kartoflerne, og Sæden uden nogen Pløining nedkrøies med Exstirpatoren, hvorpaa siden det bedste mueligt afvexledes med Boghvede, Spergel og Rug.

Af Græsarter til Hvileaarenes bedre Afbenyttelse kunne anbefales til Prøve: Hvidkløver, Raigræs, Hestefryd og Blodheire. Hvorledes Halvstaldfodring vil blive at iværksætte, er anført ved Besvarelsen af det 6te Spørgsmaal.

28.

Gives der i Districtet noget særegent, som for andre Egne kunde gavne til Efterfølgelse eller Advarsel?

Foruden det alt anførte om Hegn i en Deel af Østeregnen, Huusflid og Teglværker i Vesten, Skjætte- og Brøde-Anstalter i Veile og Nebelmølle, Misbrug af Mergel ꝛc., har jeg endnu havt Leilighed i den paagjeldende Henseende at bemærke følgende:

1) I Bjerge-Herred haves den særegne Skik, at binde hver enkelt Neg med Halmbaand, naar man kjører Kornet ind. Da imidlertid Sæden her neppe er stærkere end i de andre gode Egne af Amtet (hvor altid to Nege bindes til en Kjærv, uden at dette foraarsager Ulempe, meget mere fremmer Arbeidet), seer jeg ikke hvad der kan have givet Anledning til denne Fremgangsmaade. Alt hvad der kan siges til Fordeel for samme, er, at sættes der Hæs, komme Negene til at slutte tættere sammen end Kjærvene, og som en Følge heraf kan maaskee ogsaa lidt mere Sæd rummes i Laden.

2) I Vester-Egnen er det Skik naar man kjører Sæd ind, at vælte Læssene af uden for Ladehullerne, hvor altid haves en liden grøn Plet. Man løsner Rebene og lægger et Par Knipper Halm tilrette for at tage imod Stødet ved Vognaxene. Saasnart Læsset er væltet af, og Vognen bragt i Orden igjen, kjøres øieblikkeligen efter et nyt Læs; og imidlertid rækker en Dreng Kjærvene ind af Ladehullet, som altid er anbragt i Væggen, ikke i Taget, for ikke at give Stormene Leilighed til at anrette Skade. Hensigten med benævnte Fremgangsmaade er at spare Tid og Folk, da den fattige Vesterboer i Almindelighed mangler Fyldevogne, og har kun faa Folk til sin Dispositon. Erfaring har lært, at der ikke spildes mere Sæd paa denne, end den i Østeregnen brugelige Maade at forke Kjærvene ind fra Vognen.

3) I den søndre Deel af Amtet er det Brug at forkulle den ydre Deel af Træværket paa Agerdyrnings-Redskaberne, hvilket foretages i Smedierne, og kaldes at sværte Ploven eller Harven. Man sparer derved Maling og bevarer Træet imod Forraadnelse. Ligeledes er i de senere Aar her indført den Skik at bruge Skruer istedet for Lundstikker ved Vognhjulene. Man kjører hermed sikkrere, og Tjæren løber ikke saa let af, uden at Bekostningerne synderligt forøges.

4) I Taulov-Sogn og overhovedet i Egnen af Colding, følger man den holsteenske Skik at rive Høet tidligt og sætte det i smaa Stakke, en Fremgangsmaade, der fortjener megen Anbefaling.

5) I Brande-Sogn, der har meget skarpe Jorder, er det Brug, at lade en Lyng-Strimmel af ½ Alens Vide, staae imellem hver Ager, for at møde Sandet eller Mulden, naar disse af Vinden sættes i Bevægelse.

6) I Bjerge-Herred, hvor Hoveriet endnu er i fuld Flor, har man ikke engang været betænkt paa at lade Hovmarkerne tilsaae med egne Folk, men lader endnu Hovbønderne forrette dette Arbeide. Den Skade, Husbonden derved tager, overgaaer langt den Besparelse derved vindes. En stor Hovmark, tilsaaet med Hvede, jeg paa min Reise havde Leilighed at betragte, lod ingen Tvivl være herom tilbage.

7) For den fyenske og sjællandske Landmand vilde Brugen af Tørvekul, troer jeg, være efterlignelsesværdig. Betænker man, at med 7 til 8 Tdr. Tørvekul, en fuldkommen Arbeidsvogn, med Hjulskinner og alt, lader sig beslaae, og at en Tønde Tørvekul paa Stedet kjøbes for 5 til 6 ß. lybsk, kan det neppe feile at der maa blive Fordeel ved Brugen af dette Material, selv om Fragtomkostningerne beløb sig til lige saa meget som Indkjøbsprisen. For Jylland vilde det blive en god Fordeel om vore øvrige Provindser betjente sig af Tørvekul istedet for Steenkul. Transporten er ikke besværlig. Et Par Heste trække, naar Føret ikke for slemt, 16 til 20 Tdr. Kul. Denne Vare fortjente at blive en Handelsartikel.

8) Men af langt større Vigtighed, og ligesaa fortjenstfuld som følgeværdig, er den sjeldne Iver, med hvilken Bon-

dens Tarv paasees af Amtets nuværende Overøvrighed. Forfatteren har allerede ved flere Leiligheder anført Exempler herpaa, og vil her endnu kun tilføie følgende. I Veile svartes til Toldvæsenet, under Navn af Broepenge, en ikke ubetydelig Afgivt af alle Vogne, Heste, Creaturer o. s. v. som kom til Byen. Denne Afgivt, der var høist byrdefuld for Omegnen, er nu afskaffet, og mærkeligt, paa samme Tid, som i en anden stor Kjøbstad af Jylland, en gammel, forglemt Afgivt af lignende Beskaffenhed bragtes paa Bane igjen!! — Tiendeaccorderne efter en Gjennemsnit af 10 Aars Capitelstart, der vare saa trykkende for Bonden, ere næsten alle forvandlede til en billig Afgivt, saa at i hele Amtet ikke ere mere end 5 Sogne, hvor denne Forandring ikke har ladet sig bringe i Rigtighed. — Saadanne Foranstaltninger opvække naturligviis almindelig Tilfredshed og maae falde Bonden i Øinene. Overbeviist om en velvillig Modtagelse, nærmer han sig derfor tillidsfuld sin Amtmand, og modtager taknemmeligen de faderlige Raad, denne meddeler ham. Hvad et saadant Exempel virker paa Underøvrighederne, er let at begribe. Kun ved en human Behandling og Jagttagelse af den strængeste Retfærdighed, kan man haabe at udrydde den skadelige Indvirkning, Oligarkiet og senere Laquaiismusset have efterladt sig paa vore Bønders Tænkemaade, og at forvandle lumpen Egennytte eller lurende Mistro til ædel, aabenhjertig Fremfærd.

29.

Hvad ansees i Almindelighed for, at kunne gavne Egnen med fortrinligt Hensyn til dens Localitet?

Hertil maa henregnes:

1) Anlægget af Oliemøller, der i en Egn, hvor saa megen Raps frembringes, uden al Tvivl vilde give god Fordeel. Men dette er en Sag, som kun den Formuende tør befatte sig med, da Indkjøbet af et Par Tusinde Tønder Raps eller mere, alt fordrer en Capital. Magaziner desuden kræve betydelige Udlæg. Saadanne Oliemøller, for at blive ret fordeelagtige, maatte anlægges af Landmænd, der have Leilighed at benytte Oliekager til Qvægfoder.

2) Tilladelse til at brænde Brændeviin i Vesteregnen.

3) Anskaffelsen af en udmærket god Hingst af stærk Bygning for de søndre Herreder.

4) Oprettelsen af en Lærredshalle.

5) Skovenes Vedligeholdelse i Lindballe-Sogn, samt Tilplantningen af de nøgne Bakker omkring Veile.

Angaaende de 4 sidste Punkter er udførligen talt i flere af de foregaaende Stykker.

Slutteligen tager jeg mig den Frihed at bemærke, at har jeg i mit Foredrag undertiden ladet mig henrive af mine Følelser, og med Varme talt den Sag, jeg troede at kunne hylde; maa jeg bede at man meer vil optage dette som et Beviis paa min Sandheds-Kjærlighed, end paa Trætte- og Modsigelses-Lyst. Langt fra at ansee min Mening som ufeilbar, er jeg beredt at tage imod enhver bedre Overbeviisning, og erkjende mine Vildfarelser.

Et sandt Palladium for Danmark er den Overbærenhed, med hvilken vor ophøiede Regjering tillader Nationen at yttre sine Tanker om Statsanliggender. Alle Fordele af en repræsentativ Forfatning komme os derved til Deel, uden at udsætte os for dens Mangler. Veiledede af Erfaring, ville Statens høit Betroede vide at gjøre Forskjel imellem hvad der grunder sig paa Fornuft og Erfaring, eller hvad der blot er Tant, Modsigelseslyst eller eensidige Anskuelser, og med modent Overlæg ville de vælge, hvad der passer for os. — Lad os derfor prise den Almægtige, der i et Tidsrum, hvor næsten hele Verden sukker under Lidelser af alle Slags, skjænkede vort Fødeland en saa ædel, ophøiet Regjering, som udmærker sig ved saa megen Loialitet, Kjærlighed for Oplysning, Sands for hvad der er Ret og Sandt, og der især saa øiensynligen ønsker sine Undersaatters Vel.